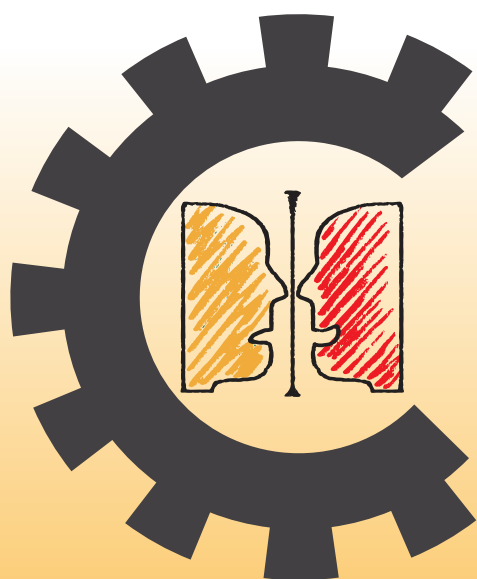

CUNDES 2023

14. INTERNATIONAL CONGRESS ON
CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES

11-12 October, Tbilisi, Georgia

Current Debates in Social Sciences

**ABSTRACTS &
PROCEEDINGS**

ISSN: 2977-3989

IJOPEC
PUBLICATION
London ijopec.co.uk Istanbul

CUDS 2023

14. International Congress on Current Debates in Social Science

11-12 October 2023, Tbilisi, Georgia

| www.currentdebates.org |

Current Debates in Social Science

| Abstracts & Proceedings |

ISSN: 2977-3989

ISSN 2977-3989

9 772977 398008

CUDES 2023

Current Debates in Social Sciences

Abstracts & Proceedings

IJOPEC Publication Limited

CRN:10806608

60 Westmeade Close, Cheshunt

Waltham Cross

EN7 6JR London

United Kingdom

www.ijopoc.co.uk

E-Mail: info@ijopoc.co.uk

Phone: (+44) 73 875 2361 (UK)

(+90) 488 217 4007 (Turkey)

CUDES 2023

Current Debates in Social Sciences

Abstracts & Proceedings

First Edition, October 2023

ISSN: 2977-3989

No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, transmitted in any form or by any means electronically without publisher's permission. No responsibility is accepted for the accuracy of information contained in the text, illustrations or advertisements. The opinions expressed in these chapters are not necessarily those of the editors or publisher. The publishing, scientific, ethical, and linguistic responsibilities of the chapters in this book belong to the authors.

A catalogue record for this book is available from Nielsen Book Data, British Library and Google Books.

Printed in London.

Composer:

IJOPEC Art Design,

London, United Kingdom

SCIENTIFIC COMMITTEE

Abdelwahab Biad
University of Rouen

Abdunnur Yıldız
Firat University

Adam Safronjevic
University of Belgrade

Alfredo Saad-Filho
SOAS University of London

Ali Osman Öztürk
N. Erbakan University

Alvany Maria Dos Santos Santiago
Federal University Of Sao Fran. Valley

Anastasia P. Valavanidou
Ministry of Culture

Aqil Mammadov
Azerbaijan State Un.of Economics

Aslı Yüksel Mermod
Marmara University

Atakan Çağlayan
İstanbul Gediz University

Attila Fábrián
University of West Hungary

Atilla Göktürk
Dokuz Eylül University

Ayla Taşkıran
İstanbul Gediz University

Ayşe Cebeci
Harran University

Azra Adžajić-Dedović
University of Sarajevo

Başar Soydan
Marmara University

Bige Aşkun Yıldırım
Marmara University

Birgit Mahnkopf
B. School of Econ. & Law

Bora Erdağ
Kocaeli University

Carlo Alberto Dondona
IRES Piemonte

Carlos Eduardo Pacheco Amaral
University Of The Azores

Dallen J. Timothy
Arizona State University

Derman Küçükaltan
İstanbul Arel University

Devrim Dumludağ
Marmara University

Georgios Katsangelos
A. University of Thessaloniki

Gülçin Taşkıran
Altınbaş University

Gülriiz Kozbe
Batman University

H. Gülçin Beken
Gümüşhane University

Hakan Kapucu
Kocaeli University

Hatice Sözer
İstanbul Technical University

Hayri Kozanoğlu
Altınbaş University

Herbert Rosana
Bicol University

Hilal Görkem
Çanakkale Onsekiz Mart Uni.

Hilal Yıldız
Sakarya University

Hun Joo Park
KDI School of P.Policy &M.

Ibrahim Shaw
University of Sierra Leone

İnci User
Acıbadem University

İsmail Şiriner
Batman University

İzzettin Önder
İstanbul University

Jacinta Mwendu Maweu
University of Nairobi

Jacques B.O. Emina
University of Kinshasa

Joachim Becker
WU Vienna University

Julia Nentwich
University of St.Gallen

Julienne Brabet
University Paris-Est Créteil

Kadriye Öztürk
Anadolu University

Kaoru Natsuda
R. Asia Pacific University

Kemal Yakut
Anadolu University

Kürşat Karacabey
Adnan Menderes University

Nedko Minkov
VUZF University

Nihal Ş. Pınarcıoğlu
Batman University

Nilay Utlu Karacan
Düzce University

Nurgül Tezcan Kardeş
Düzce University

Nuri Topsakal
Düzce University

Nurit Zaidman
B.G. University of the Negev

Nurper Özbar
Düzce University

Olivia Kyriakidou
University of Athens

Óscar Navajas Corral
Universidad de Alcalá

Osman Küçükahmetoğlu
Marmara University

Oxana Karnaukhova
S. Federal University

Ozan Gönüllü
Kocaeli University

Özlem Ergüt
Marmara University

Paul Zarembka
New York University

Peter C. Young
University of St Thomas

Peter Davis
Newcastle University

Reşat Sadık
Düzce University

Salomeja Karaseviciute
University of Applied Sciences

Salvatore Capasso
University of N.Parthenope

Savaş Çevik
Selçuk University

Seçil Paçacı Elitok
Michigan State University

Senthan Selvarajah
Human Rights and Peacebuilding

Serkan Esen
İstanbul Gediz University

Sevda Mutlu Akar
B. Onyedi Eylül University

Diego Checa Hidalgo Coventry University	Lejla Mušić University of Sarajevo	Sevinç Güler Özçalık Dokuz Eylül University
Dibyesh Anand University of Westminster	Ljiljana Markovic University of Belgrade	Shohistahon Uljaeva Tashkent Chemical-Tech. Institute
Donald F. Staub B. Onyedı Eylül University	Lokanath Mishra Mizoram University	Sinan Alçın Beykoz University
Dursun Zengin Ankara University	Luc Reyckler Catholic Univ. of Leuven	Sri Nuryanti The Indon.Institute of Sciences
Elnara Samedova Azerbaijan State Un.of Economics	Maia Manchkhashvili Georgian Tec.University	Sueda Özbent Marmara University
Elshan Memmedli Azer.State Un.of Economics	Maka Abuladze Georgian Tec.University	Süleyman Karaçor Selçuk University
Emrah Doğan Bitlis Eren University	Mehmet Okan Taşar Selçuk University	Şenel Gerçek Kocaeli University
Emre Alkin Altınbaş University	Melih Özçalık Celal Bayar University	Şükrü Aslan M. S. Fine Arts University
Erhan Aslanoğlu Piri Reis University	Michalle Mor Barak University of S. California	Tahir Balcı Çukurova University
Ergün Serindağ Çukurova University	Mike O'Donnell Westminster University	Tamara Kiknadze Georgian Tech. University
Erich Kirchl University of Vienna	Milenko Popovic Mediterranean University	Targan Ünal Okan University
Eriñ Yeldan Bilkent University	Muhammet Koçak Gazi University	Thankom Gopinath Arun University of Essex
Erol Turan Kastamonu University	Mukadder Seyhan Yücel Trakya University	Timur Gültekin Ankara University
Eyyup Yaraş Selcuk University	Murat Donduran Yıldız Technical University	Tuna Uslu İstanbul Gediz University
Farhang Morady Westminster University	Murat Şeker İstanbul University	Turgay Berksoy Marmara University
Fatih Tepebaşlı N. Erbakan University	M. Mustafa Erdoğan Marmara University	Umur Balcı Batman University
Fikret Şenses M. East Technical University	Naciye Tuba Yılmaz Marmara University	Victor Ojajorotu North-West University
Friederick Nixon Manchester University	Naresh Dadhich University of Rajasthan	Ünal Çağlar Kırklareli University
	Nazmi Kadri Ekinci Harran University	Valeri Modebadze Georgian Tech. University
	Nazmi Kadri Ekinci Harran University	Yılmaz Kılıçaslan Anadolu Universit

AUTHOR INDEX

A	
Adnan Yardımcı	20, 223
Ana Gegeshidze	64, 287
Anzor Abralava	53, 205
Arda Toygar	17, 152
Armida Concepción Garcia	84
Aslıhan Bekaroğlu Özatar	65
Ayşegül Kanbak	82, 83, 124, 144, 190
Ayşenur Erdil	76, 91

B	
Batuhan Mert Bozbağ	21, 104
Bora Erdağı	79
Burak Vardar	152
Bushra Usman	94, 129

C	
Coşkun Karaca	63, 134

D	
Darejan Pochkhidze	60
Daviti Khupenia	15, 96

E	
Eka Bukhrashvili	74
Eka Rusieshvili	9
Elene Chaladze	68
Elene Gabadze	54
Emilia Alaverdov	90
Emir Otluoğlu	86
Evgeni Baratashvili	61, 234, 292

F	
Fatih Pınarbaşı	12

G	
Giorgi Chkhikvishvili	74
Giorgi Kaishauri	31
Giorgi Sulashvili	56, 297
Gocha Abutidze	67
Goga Gelitashvili	67
Grigol Abralava	53, 205
Guguli Kurashvili	66

H	
Hami Aydın	73
Harini S. Mittal	93
Hasan Yazar	62
Haydar Mücahit Şişlioğlu	70
Henri Kuprashvili	10
Humberto Merritt	89
Hüsniye Fırat	73

I	
Iasha Murvanidze	56, 297
Irakli Gabisonia	46
Irine Iashvili	59, 259
Irine Neparidze	38, 169
Irma Kutsia	69, 302
Irma Omanadze	27, 270
İshak Gün	88, 176
İsmail Şiriner	34, 43, 88, 124, 176, 184, 210

J	
Jemal Gakhokidze	14
Jemal Janashia	33

K	
Kadriye Mirzade	34, 210
Ketevan Berekashvili	32
Ketevan Jafaridze	36
Ketevan Meparishvili	71
Keti Jijeishvili	74
Koba Chikhladze	24, 278

L	
Laura Kvaratskhelia	80
Lela Kochlamazashvili	57
Levan Dundua	55
Levan Osidze	37
Lia Metreveli	36
Lia Otiashvili	77, 266
Lika Beridze	66
Lominashvili David	11

M	
M. Mustafa Erdoğan	63, 94, 129, 134

Maia Manchkhashvili.....	51
Maia Siradze.....	61, 292
Maka Benashvili.....	48
Makbule Şiriner Öner.....	83, 85, 190, 251
Malkhaz Sulashvili.....	56, 297
Manana Darchashvili.....	18
Manana Jugashvili.....	37
Mariam Jikia.....	13
Mariam Robakidze.....	30
Marine Topchishvili.....	57
Medea Chelidze.....	66
Mehmet Yeşilyaprak.....	72, 241
Meri Laghidze.....	29
Miranda Gurgnidze.....	22, 87
Mustafa Doğan.....	40, 75, 111, 124
Mustafa Sari.....	152
Mzia Tsiklauri.....	52

N

Naira Galakhvaridze.....	47, 233
Nato Katamadze.....	44
Nestan Gugushvili.....	41
Nihal Şirin Pınarcıoğlu Ocakhan.....	82, 85, 144, 251
Nino Arashvili.....	58, 283
Nino Chikviladze.....	59, 259
Nino Nishnianidze.....	29
Nino Omanadze.....	27, 270
Nino Pailodze.....	69, 302
Nino Taruashvili.....	56, 297
Nodar Grdzelishvili.....	28, 80
Nur Kulakoğlu Dilek.....	40, 75, 111

O

Olga Khutsishvili.....	69, 302
Özal Cicek.....	26

R

Revaz Dzneladze.....	61, 292
Rikadze Izolda.....	23
Ronayi Yitik.....	43, 184
Rusudan Kutateladze.....	53, 205

S

Saba Burjaliani.....	67
Salome Kandelaki.....	35, 201
Sebahattin Emre Dilek.....	40, 75, 111

Semra Taşpunar Altuntaş.....	21, 104
Senem Nart.....	17, 152
Sevda Akar.....	16, 17, 152, 160
Sheikh Usman Yousaf.....	78, 94, 129
Shota Dogonadze.....	44
Sofio Dogonadze.....	44
Songül Sarialioğlu.....	152
Sophio Beridze.....	67
Sophio Midelashvili.....	14
Sultan Çoşkun Kaya.....	152
Süreyya Yiğit.....	92

T

Tamar Baramia.....	46
Tamar Kajaia.....	27, 270
Tamar Koblianidze.....	57
Tamar Lagvilava.....	58, 283
Tamara Kiknadze.....	42
Tamari Beridze.....	66
Tamari Davidze.....	59, 259
Tamari Kupreishvili.....	50
Tamari Revazishvili.....	44
Tamazi Urtmelidze.....	22, 87
Tea Dzotsenidze.....	81
Tea Khutsishvili.....	69, 302
Teimuraz Darsania.....	68
Teimuraz Kandashvili.....	57
Tornike Okropilashvili.....	50
Tuğba Karhan.....	65

U

Umut Balcı.....	19, 20, 121, 223
Umut Yıldırım.....	17, 152

V

Vacide Karaman.....	45, 49, 216
Valeri Modebadze.....	25
Veysi Babayığit.....	19, 121

Y

Yavuz Kılınç.....	39

Z

Zhana Balakhashvili.....	58, 283
Zurab Nasaraia.....	47, 61, 292
Zurab Nasaraya.....	233

ABSTRACTS

Features of Internet Linguistics

Eka Rusieshvili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: rueishvilioka12@gtu.ge

The field of Internet linguistics offers a unique opportunity to explore the ever-changing language patterns and styles shaped by the digital realm. By delving into this dynamic subject matter, researchers can unlock valuable insights that can enhance our understanding of language evolution in the modern era. The socio-linguistic, educational, stylistic, and applied perspectives collectively form an interconnected web that influences the study and application of language. Combating the exploitation of the Internet demands a multi-faceted approach, with forensic linguistics playing a crucial role in identifying and apprehending offenders.

Key words: Internet linguistics, socio-linguistic, educational, stylistic, applied linguistics.

Ensuring International Security of Georgia and Anticipated Threats

Henri Kuprashvili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: h.kuprashvili@gtu.ge

The relevance of study of the international security problems of Georgia is due to the immeasurable expansion of both a subject- thematic and content field of international security in the information age. Along with the traditional military aspect, the area of world interaction has significantly increased in non-military fields (economy, energy, ecology, etc.). All of the above mentioned issues have created different problems for both cyberspace and security. The goal of modern foreign policy of Georgia is to create appropriate conditions for the development of political, socio-economic and cultural relations with the countries of the world community as well as integrate the country into the security system of Euro-Atlantic structures. This is considered as a condition ensuring both security and socio-economic well-being of the country. Thus, a concrete contribution has been made to the research of strategic assessments of possible trends, which is important for both avoiding expected threats and perfecting the process of integrating the country into the unified system of international security.

Keywords: Information Age, International Security, Foreign Policy, Threats, Indicators.

Prospects and Importance of Using Electoral Technologies in the Election Process

Lominashvili David (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: lominashvilidavit07@gtu.ge

ტექნოლოგიებსა და ინოვაციებს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მოქალაქეთა ჩართულობის ხელშეწყობისათვის. საარჩევნო პროცესების გაუმჯობესების მიზნით კი, ამომრჩევლებისა და ჩართული მხარეებისთვის განხორციელებული ტექნოლოგიური სერვისები მუდმივად საჭიროებს დახვეწას. საარჩევნო ტექნოლოგიების თემა თავისთავში მოიცავს ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებს, როგორცაა: ტექნოლოგიების როლი ელექტრონულად ხმის დათვლის პროცესში და ხმის დათვლის პროცესის ხელშეწყობა გამოცდილი ტექნოლოგიების გამოყენებით; ამომრჩევლის ბიომეტრიული რეგისტრაცია; ელექტრონულად ხმის მიცემა, მონაცემთა აღრიცხვა და დათვლა, უსაფრთხო, გამჭვირვალე და ფინანსურად ხელმისაწვდომი არჩევნები. ევროსაბჭოს, ვენეციის კომისიის მიერ, კარგ საარჩევნო პრაქტიკაზე დაყრდნობით აღიარებულია, რომ არჩევნები უნდა იყოს: საყოველთაო; თანასწორი; თავისუფალი; ფარული; პირდაპირი. ვენეციის კომისია რეკომენდაციას არ უწევს არცერთ საარჩევნო სისტემას, მაგრამ თითოეული ქვეყნის მიერ არჩეული სისტემა შესაბამისობაში უნდა მოდიოდეს, საერთაშორისოდ აღიარებულ კარგი საარჩევნო პრაქტიკის პრინციპებთან, კერძოდ, არჩევნები უნდა ტარდებოდეს გონივრული ინტერვალებით, არჩევნების შედეგები მაქსიმალურად უნდა გამოხატავდეს ამომრჩეველთა განწყობებს, საარჩევნო სისტემამ უნდა უზრუნველყოს: ამომრჩეველთა ხმის თანაბრობა; ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენლობითობა; გენდერული თანასწორობა; სამართლიანობა არჩევნებში მონაწილეთა შორის. ამ საკითხების უზრუნველსაყოფად კი საკანონმდებლო რეგულაციებთან ერთად, თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარების კვალდაკვალ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თანამედროვე საარჩევნო ტექნოლოგიების გამოყენებას, რამაც უნდა უზრუნველყოს გამჭვირვალეობის, თანასწორობის თუ სხვა პრინციპების აღსრულება. კონსტიტუციონალისტები თანხმდებიან, რომ „ობიექტურად იდეალური საარჩევნო სისტემა არ არსებობს და ამა თუ იმ სისტემის არჩევა, ჩვეულებრივ, ქვეყანასა და პარლამენტში პოლიტიკურ ძალთა თანაფარდობაზეა დამოკიდებული.“ თუმცა იმის მიუხედავად თუ რომელი საარჩევნო სისტემაა ქვეყანაში, დღის წესრიგში წამოიჭრება საარჩევნო პროცესთან დაკავშირებული პროცედურული თუ ტექნიკური გამოწვევები. აღნიშნული სხვა საკითხებთან ერთად ასევე მოიცავს ხმის დათვლის პროცედურის გაუმჯობესების აუცილებლობას. ამიტომ საარჩევნო სისტემასთან დაკავშირებით ერთი მხრივ შინაარსობრივ- პრინციპული, ხოლო მეორე მხრივ ტექნიკურ-პროცედურული საკითხების უზრუნველსაყოფად დიდი მნიშვნელობა აქვს საარჩევნო ტექნოლოგიების ცოდნას და მათ პრაქტიკაში სწორად გამოყენებას. ამდენად, საინტერესოა მიმოვიხილოთ არსებული სიტუაცია, საერთაშორისო პრაქტიკა და მომავალი პერსპექტივები საარჩევნო თანამედროვე ტექნოლოგიების მიმართულებით.

Sustainability Communication: Evaluation of Brand Communication on Social Media with Thematic Analysis

Fatih Pınarbaşı (*Istanbul Medipol University*)

Turkey

Correspondence Email: fpinarbasi@medipol.edu.tr

The concept of sustainability has been addressed in business and marketing research as one of the essential topics of the last decades. As a result of the expectations of consumers and the market from companies on sustainability, companies carry out various activities in the field of sustainability and share them with the market. Understanding how sustainability studies, which are based on long-term thinking for both the planet, the ecosystem, and the environment, are communicated to consumers and the market, will be an essential source of information for today's marketing decision-makers. The study aims to evaluate the sustainability communication of the banking companies in the Turkey market by an exploratory approach. Consistent with that approach, thematic analysis methodology is employed for the study. For the study's sample, the banking industry brands are selected from Brand Finance 2023 Turkey report, and Facebook posts are examined. Posts are examined through three aspects; the communication type, sustainability-specific topic, and content form. Nine different communication type themes as podcast/series, informing/teaching audience, society projects/partnerships with social projects, direct sustainability projects, supporting industry, embedding sustainability into banking products, company policy, special days about sustainability and environment, and indirect support to industry (competitions/programs) are concluded in the study. For the sustainability-specific topic, the sustainability topic taxonomy of Confetto and Covucci (2021) is used for this study, while some part of the taxonomy is found valid in the context. Finally, three different content forms, photo-based posts, video-based posts, and carousel-type posts, are concluded in the study. The findings present an overview of sustainability communication in the banking industry in Turkey. They can help marketing communication decision-makers better understand the concept with theoretical and practical lenses.

The Breakdown of Transitional Justice in Serbia

Mariam Jikia (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: jjqiamari07@gtu.ge

Transitional Justice is complex and often requires balancing the need for justice with the imperative of moving forward as a society. The specific approaches adopted can vary based on the context, cultural factors, and the severity of the past atrocities. Transitional Justice refers to the set of judicial and non-judicial measures that societies adopt in the aftermath of conflict to address human rights abuses, seek accountability for past atrocities, promote reconciliation and establish a just and stable society. Shortly, the main aim is to facilitate a transition from a state of conflict or repression to one of lasting peace, justice, and respect for human rights. The presented paper will discuss the process of transitional justices based on the case study of Serbia. The approach of political leaders of Serbia merely involved altering the presentation of carefully chosen political declarations. The author critically evaluates the actions of leaders in the past 20 years and their overlooked contribution to distorting reality. Despite the varying degrees of forceful rhetoric, the path of transitional justice remained unchanged, adhering to a consistent pattern. The process of transitional justice also was assessed by examining influences of foreign states and non-state actors, including universities, media, intellectual elites. Finally, it outlines the deep nationalism, that played a pivotal role in the ineffective execution of transitional justice in Serbia.

Advantages of Peacebuilding Approaches in Relation to Conflict Resolution Methods

Sophio Midelashvili (*Georgian Technical University*)

Jemal Gakhokidze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: midelashvilisopo07@gtu.ge

The study of conflicts has become more current over the past fifty years. The study of conflict transformation and peacebuilding was part of a new scientific approach to the study of conflicts, that emerged around the turn of the 20th century. Although, the fields of conflict studies and peace studies have similar goals, they differ significantly in that understanding a conflict can lead to its resolution but does not necessarily bring about peace. It should be highlighted, that conflict resolution typically leads to a state of negative peace, whereas the goal of peacebuilding is logically positive peace. Traditional conflict resolution methods often prioritize short-term solutions, that may not address underlying issues. Peacebuilding involves a multifaceted process, that contains economic development, social cohesion, and political stability, aiming to prevent the reemergence of conflict. Peacebuilding has several main advantages and priorities. Examining the root causes of conflict is a key component in peacebuilding, such as inequality, resource scarcity, and historical grievances. The chance of conflict reoccurring is lowered through peacebuilding by addressing these causes. Unlike conflict resolution, which often results in fragile truces, peacebuilding seeks to establish long-term stability. It fosters reconciliation and builds trust among conflicting parties, creating a foundation for lasting peace. Peacebuilding actively engages local communities, incorporating their perspectives and needs into the process. Peacebuilding promotes development initiatives that benefit all parties involved. Investments in education, healthcare, and infrastructure contribute to economic growth and create an environment conducive to peace. In his book „Ethnic Conflict and International Relations”, Stephen Ryan stated that, „peacebuilding tries to build bridges between the ordinary people”. While promoting peacebuilding, it's important to recognize the difficulties it faces, including the time and resources required, the complexity of stakeholder involvement, and potential opposition from those who benefit from the status quo. Despite some difficulties, peacebuilding offers a more comprehensive and forward-looking approach to conflict transformation than traditional resolution methods. By addressing root causes, fostering sustainable solutions, and engaging local communities, peacebuilding paves the way for lasting peace.

Shaping Nations: Exploring Its Historical Evolution and Manifestation in the Post-Soviet States

Daviti Khupenia (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: khupenia.d@gtu.ge

This scientific article delves into the intricate dynamics of national identity and its evolution in the context of post-Soviet states. Exploring the ideological underpinnings, historical legacies, and socio-political influences, the study provides a comprehensive analysis of the complex interplay between education and the formation of national consciousness. By tracing the historical origins of the nation-state concept and scrutinizing the role of education in shaping identities, this article illuminates the multifaceted factors that have contributed to the emergence of distinct national identities. The examination encompasses the post-Soviet region's diverse historical experiences, ethno-linguistic diversity, geopolitical realities, economic transformations, and memory politics. The article concludes by discussing potential future trajectories of the nation-state concept in a rapidly changing global landscape.

Fiscal Buffers in Natural Disasters: An Evaluation from Turkey's Perspective

Doğal Afetlerde Mali Tamponlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme

Sevda Akar (*Bandırma Onyeddi Eylül University*)

Turkey

Correspondence Email: sevdaakar@bandirma.edu.tr

The aim of this study is to discuss the effectiveness of fiscal buffers that strengthen fiscal resilience and create fiscal space in natural disasters. Natural disasters cause serious economic problems and human capital losses in the countries where they occur. Fiscal buffers help governments maintain economic stability, build resilience against natural disasters, and provide flexibility in public finances in extraordinary situations such as natural disasters. Turkey is a country that is exposed to serious natural disasters, especially earthquakes. Therefore, in the event of a disaster that causes serious damage, fiscal buffer practices are discussed to stabilize the Turkish economy and strengthen public finances. The Disaster Reconstruction Fund introduced after the Kahramanmaraş earthquakes on 06.02.2023, is evaluated and recommendations are presented.

Keywords: Natural Disasters, Fiscal Buffers, Türkiye

**Being a Woman in the Maritime Sector: Challenges Faced by Female Officers
and Suggestions for Solutions**
**Denizcilik Sektöründe Kadın Olmak: Kadın Zabitlerin Karşılaştıkları
Sorunlar ve Çözüm Önerileri**

Umut Yıldırım (*Karadeniz Technical University*)
Sevda Akar (*Bandırma Onyedli Eylil University*)
Senem Nart (*Bandırma Onyedli Eylil University*)
Arda Toygar (*Bandırma Onyedli Eylil University*)
Turkey

Correspondence Email: uyildirim@ktu.edu.tr

In this study, the social, physical, and economic problems faced by women officers working in the maritime sector are discussed within the framework of gender inequality. Especially since the maritime sector is seen as a male-dominated field, female employees have not been accepted in the sector for a long time. In recent years, the increase in women's employment has been fuelled by the inclusion of reducing gender inequality and increasing women's employment in societies as key agenda items in the United Nations Sustainable Development Goal. To support this positive trend, the International Maritime Organization declared May 18th as "Women in Maritime Day" in 2022. However, female employment in the maritime sector remains significantly low with only 2% representation. Therefore, this study aims to address the challenges faced by female officers in the maritime industry in order to raise awareness and promote positive change.

Keywords: Maritime Sector, Female Officer, Employment, Türkiye

The Issue of Religious Freedom in the Baltic Countries (in the Post-Soviet Period)

Manana Darchashvili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: mananadarchashvili@gmail.com

The opinion accepted for decades in various circles of the society that religion would lose its importance or disappear from the main spheres of society's life. Furthermore, that the existing religions would take more tolerant, enlightened and philosophical forms, and that faith would no longer be the driving force of human unity and political activity, was not justified. No regime has managed to banish religion from public life, despite brutal persecution. On the contrary, religion often appears as an important factor even in a number of political processes. Even in the space of the former Soviet Union, where it was believed that the religious factor was insignificant, and despite decades of persecution and introduction of atheism, destroyed, empty churches and mosques, religion took an important place again in the post-Soviet period. Moreover, often a wide circle of politicians use the religious factor in their rhetoric. Therefore, the study of the issue of religious freedom on the example of the Baltic countries, which are members of the European Union and NATO, is relevant and interesting, both for the countries of the post-Soviet space that want to join the mentioned organizations, and for other countries, since the freedom of religion is one of the important indicators of democracy in the country. The aim of the paper is to present the reality of the Baltic states, the existing legislation on freedom of religion, the relations between the state and religious organizations, various aspects related to the freedom of religious organizations, based on the study and analysis of existing official documents and secondary sources. It should be highlighted that due to its relevance, the mentioned topic has a common, public character. Because in the Baltic countries, in the post-Soviet period, during the formation of a new political reality, a number of needs were identified for the introduction of religious freedom. There were made certain legislative changes, which may serve as a useful example and support for other countries (including Georgia) for the establishment of a consistent state policy of freedom of religion, for raising the awareness of religious organizations and society for the issues of freedom of religion and belief.

Bibliometric Analysis of Journal of Current Debates in Social Sciences

Umut Balcı (*Batman University*)
Veysi Babayigit (*Batman University*)

Turkey

Correspondence Email: balci_u@yahoo.de

Journal of Current Debates in Social Sciences (CUDES) is an academic publication of Ijopec Publication, headquartered in London. The journal, which accepts articles from all fields of social sciences, has been published regularly since 2018 with two issues per year, June and December. Scanned by 11 different indexes, CUDES journal also meets the criteria for associate professorship and academic incentives. The aim of this study is to conduct a bibliometric analysis of the articles published in CUDES journal since 2018 and to reveal the scientific roadmap of the journal. In this way, the perception of CUDES journal in other countries, especially in Turkey, and its contribution to academia will be revealed. In this context, in the bibliometric analysis, parameters such as the type of articles published in the journal, branch of science, language of publication, authors and their institutions, authors' titles, multi-authorship status, type of source, number of sources, domestic / foreign source status and article page range were analyzed.

Bibliometric Analysis of Academic Publications on Literature of Tourism

Umut Balcı (Batman University)
Adnan Yardımcı (Batman University)

Turkey

Correspondence Email: balci_u@yahoo.de

The increasing number of interdisciplinary studies shows that the ties between disciplines are increasing. The same is true for tourism and literature. Any element related to literature (author, work, museum, street, etc.) can become a touristic destination today. Therefore, the aim of our study is to scan the publications made in the field of literary tourism in Turkey between 2000 and 2022 and to determine the level of studies, trends and results obtained in the relevant field in our country by analyzing them through content analysis and to reveal the general situation of the studies. The identified studies were analyzed according to certain bibliometric parameters such as publication years, authors, publication titles, publication locations, publication languages, publication types, topics, objectives, methods and results. According to the determined variables, similarities, differences, generalizations were tried to be made about the studies and various determinations were made.

Keywords: Tourism, Literature, Literature Tourism, Bibliometric Analysis

* Bu çalışma Prof. Dr. Umut Balcı danışmanlığında Adnan Yardımcı tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Difference Between Market Liquidity And Bid-Ask Spread

Semra Taşpunar Altuntaş (*Istanbul University*)
Batuhan Mert Bozbağ (*Istanbul University*)

Turkey

Correspondence Email: staspunar@istanbul.edu.tr

The field of market microstructure studies the bid and ask of financial assets and the price formation process. It has introduced two concepts to financial literature: market liquidity and price discovery. Liquidity is typically defined in terms of the ease and cost of accessing cash, the most liquid asset. In the context of the market, liquidity refers to the time and cost required to convert a financial asset into cash. This study aims to clarify the concept of market liquidity and the formation of bid and ask prices, as well as the spread between them. The empirical study investigates the relationship between the spread and various factors, including number of transactions, size of transactions, and volatility. It analyzes the market-level factors that determine the formation of bid and ask prices, ultimately influencing the spread between them. The analysis focuses on the Istanbul Stock Exchange and includes 40 stocks, using daily frequency data from December 2015 to October 2022. The analysis is conducted using STATA program, utilizing a panel data analysis approach. The analysis indicates a negative relationship between the number of transactions and spread, a negative relationship between transaction size and the spread, and a positive relationship between volatility and the spread

Unifying Innovation Protection: The Unitary Patent Court as a Legal Tool

Miranda Gurgnidze (*Georgian Technical University*)
Tamazi Urtmelidze (*Istanbul University*)

Georgia
Correspondence Email: mirgurgnidze@gmail.com

The Unitary Patent Court (UPC) is a crucial European patent protection mechanism that streamlines litigation, enhances legal predictability, and promotes innovation. Its local, regional, and central divisions provide specialized expertise, expediting proceedings and ensuring consistent rulings. Established in the early 2000s, the UPC recognizes inventors' contributions, offers legal recourse against infringement, and promotes consistency across jurisdictions. The first chapter discusses the unified approach to European patent protection harmonization of frameworks promoting innovation, economic growth, and efficiency. It simplifies patent application and enforcement processes by introducing the Unitary Patent and the Unified Patent Court, reducing administrative burdens and costs. The second chapter thoroughly presents the history of the Unified Patent Court (UPC), established in the early 2000s to streamline patent litigation and promote EU innovation. The Treaty of Lisbon in 2007 and the Agreement on a Unified Patent Court in 2013 further facilitated this progress. The third chapter undertakes the framework of the Unitary Patent Court (UPC), a legal structure that unifies patent protection, promotes consistency, and encourages innovation within the European Union member states. The fourth chapter defines the Unitary Patent Court's structure, competence, and jurisdiction. It consists of local, regional, and central divisions, each handling infringement, revocation, regional expertise, and unitary patents, promoting legal unity and efficiency. The last chapter summarizes the authors' opinions, regarding patent protection. It recognizes inventors' contributions, offers legal recourse against infringement, and promotes consistency across jurisdictions.

Journalist's Social Responsibility When Covering Crises

Rikadze Izolda (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: rikadzeizo@gmail.com

Research concerns the journalist's social responsibility during the coverage of various of crisis- whether it is a war, pandemic, natural catastrophic or a conflict with the police officers.

Expert as a Witness and its Importance in Criminal Proceedings

Koba Chikhladze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: koba.chikhladze@gmail.com

The topic of the presented article is the participation of an expert as a witness and its importance in the criminal justice process. The article discusses the historical stages of the establishment of the witness as an expert institution in the world, including the examples of Canada, England and the United States of America. For more concretization, various cases are cited where the historical decisions that became the starting point in relation to the origin of the expert's role in the criminal process are discussed. The article emphasizes the legal status of an expert in the criminal process, which to some extent includes the signs of a witness and a specialist, but at the same time it differs significantly from them in the questioning of an expert. If we look at the institution of the witness and its historical development stages, it is easy to see that even at the beginning of the 18th century, the witness who could be the accused, victim, expert or interpreter was deprived of the opportunity to testify because they were considered incompetent to testify. Based on the case law of the United States of America, in the 19th century, a practice emerged on the issue of the admissibility of testimony based on the opinions presented by an expert as a witness - which was subsequently reflected very positively in various cases. The article presents the role and importance of the medical expert as well as the necessity of his participation in the criminal case. Over the years, medicine has evolved and become more acceptable as scientific evidence presented by an expert in a case. I think the expert's participation in the criminal justice process and the presentation of his report are both important, it is also necessary to be objective and impartial, it is important for the court to correctly evaluate the testimony given by the expert as a witness. I think the article and the opinions presented in it are relevant, since the role and importance of expertise is increasing more and more in the wake of the development of society and technology.

How the Russo-Ukrainian War Increased the Strategic Importance of the Middle Corridor

Valeri Modebadze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: modebadzevaleri07@gtu.ge

**The Transformation of Ken Loach's Cinema Through The Concept of Job Insecurity:
An Evaluation of The Navigators, Bread and Roses and It's a Free World
Ken Loach Sinemasının İş Güvencesizliği Kavramı Üzerinden Dönüşümü:
Demiryolcular, Ekmek ve Güller ve İşte Özgür Dünya Filmleri Üzerinden Bir
Değerlendirme**

Özal Cicek (Suleyman Demirel University)

Turkey

Correspondence Email: ozalcicek@gmail.com

The patterns of precarity observed in the working class as a result of the move away from the welfare state and the effects of neo-liberalism since the 1970s have been addressed in many different films in Ken Loach's cinema, which has an important place in the class-based narratives of British cinema. The neo-liberal practices imposed on society with the slogan "There is No Alternative" in the early 1980s during the Margaret Thatcher era made their first effects felt through privatization policies, and railway transportation was one of the leading areas of this. While this process meant the end of the happy days of the middle-aged British working class, who were secure employees and benefited from the principles of the welfare state, Ken Loach demonstrated the job insecurity created by the privatization processes in his work *The Navigators*. On the other hand, over time, while the working class has been rapidly eroding the foundations of job security, new forms of work and the wave of international migration and its manifestations in Western Europe have led to the growth of a new type of precarious working class. This transformation, which profoundly affected the ways of understanding the working class, separated migrant groups and women workers as new stratified layers of the working class from the central mass of the working class, which had relatively better standards than them, and turned them into phenomena constituting different social strata. These masses, working without job security, are brought to light in Loach's *Bread and Roses* and *It's a Free World*. Ken Loach's cinema has recompiled the problems of the working class, which it has put on its agenda through the visibility of the concept of job insecurity in today's conditions. Thus, the reflections of the unearthed lives in the cinema were tried to be evaluated with the method of textual analysis and from a class-based perspective.

Keywords: Political Cinema, Precarious Work, Ken Loach, *The Navigators*, *Bread and Roses*, *It's a Free World*.

The Influence of Communication on the Motivation of Employees on the Example of "Gudani Development" Company.

Nino Omanadze (*Georgian Technical University*)

Tamar Kajaia (*Georgian Technical University*)

Irma Omanadze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: omanadzenino11@gtu.ge

The article mentions what communication is, how important it is to maintain success in today's highly competitive environment. It is said that communication, at first glance, is a simple process, but in reality it is quite a complex process and a lot of attention is needed when receiving information and especially when giving it, so that uncertainty does not bring unfortunate results. The paper shows how correct communication affects employee motivation and how important it is for business owners and managers to understand the role of communication in employee motivation, because sometimes mistakes in communication can be the cause of employee demotivation. The article also notes that organizational communication in today's organizations has not only become much more complex and diverse, but has also become an important factor in overall organizational functioning and success. The way an organization communicates with employees affects employee morale, motivation, and performance, and if communication is ignored in an organization, it causes many problems: lack of information, misunderstandings between employees and managers, and demotivation to perform work. The authors write that positive employee communication promotes employee motivation and that success in today's highly competitive environment depends on effective communication, because if employees feel that communication from management is effective, it leads to job satisfaction, organizational commitment, trust, and high motivation to perform on time. The paper states that communication is widely used in the process of effectively managing almost all organizations. Effective communication is essential for the development of any business or organization, because it does not allow employees to waste time and motivates them to conduct their activities properly. Effective communication can help improve employee motivation, which is critical to maintaining productivity, which is critical to the success of an organization. The article cites a study to determine the impact of communication on employee motivation, which the authors conducted in the "Gudani Development" company. The results of the research showed that frequent communication of managers, consideration of opinions and active communication really influence the motivation of employees, which is reflected in their effectively performed work and progress of the organization.

The Main Trends of the Transformation of Georgian Economy

Nodar Grdzelishvili (*Georgia Technical University,*)

Georgia

Correspondence Email: regioni.ge@yahoo.com

The last decade of the 20th century for Georgia, as well as for all countries of the post-socialist space, represents a special historical period in terms of economy, social sphere, politics, ideology, human existence, i.e. With the depth, scale and versatility of the transformation that has occurred and is ongoing in all spheres of public life. The common thing for all countries in the post-socialist space is that the transformation of the existing economic, social and political systems was connected with more or less devastating events. The disintegration of the Soviet Union as a federal state, the breakdown of the established economic space, the single market, economic ties, the collapse of the political-social-economic system in Georgia were followed by political and ethnic conflicts. All this had a devastating impact on the development of the country's economic and social life. In Georgia, as in the majority of post-socialist countries, the strategic path of economic transformation was mainly based on the expectation of evolutionary development, gradual adaptation to market laws, which should have caused relatively less fluctuations. However, as a result of the impact of various political, economic and institutional factors, the economy found itself in a market shock and demanded radical changes. Our country made its choice - western orientation. This was facilitated by the recognition of Georgia by Europe, which was expressed in the support of the foreign course. With civilized thinking and understanding, Georgia represents a European state that is a member of the Council of Europe and strives for full integration into the European structure, but despite this, the civilized, economic and political essence of our country still remains outside the scope of Georgia's specific domestic socio-economic and foreign policy. The vision of Georgia in the European context creates a necessary basis for understanding today's and future technologies, economic globalization and our place in the world. In the modern conditions of economic globalization, the successful development of any country is impossible without relations with the world market and coordination of the domestic economic and financial policy of the country with global and regional leaders.

Role of Self-Governing Institution in Public Administration Systems (Retrospective Analysis)

Nino Nishnianidze (*Georgian Technical University*)

Meri Laghidze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: nnishnianidze1@gmail.com

The goal of the presented article is to determine the role and place of self-governing structures in Georgia. The article deals with a relevant topic - one of the most important institutions of self-governance, which plays a significant role in strengthening a healthy democracy in the country to make the life and opportunities of people realized in local systems of public administration more complete, as the Institute of Self-Governance in Georgia has passed a very complex and contradictory path, and the changes in foreign and domestic political events have led to the unstable position of the Institute of Self-Governance. More specifically, the work is an attempt to study and analyze the existing problem of regulation of the constitutional-legal issue of local self-government in Georgia. In the process of research, we consider it advisable to conduct a general analysis of the relevant norms of Eastern European states, which will undoubtedly be useful for solving the problems raised in the article, since the experience of states with a long tradition of local self-governance is interesting, as well as the approach of those countries that do not have a long history of local self-governance. In general, we note that the local self-government should not only be of a formal nature, it should actually force the state to respect and protect the right of local self-government without violating its essence. In a developed democratic state, even in conditions of full or partial vacuum of constitutional regulation of local self-government, there is no threat of liquidation or impoverishment of local self-government, which cannot be said about the countries, where democracy is still weak and the tradition of local self-government is making its first steps. However, as the comparative analysis demonstrates, broad regulation of the issue of local self-government does not mean full protection of this important democratic institution, nor does it confirm the role they play in the system of separation of powers. In the late twentieth and early twenty-first centuries, the importance and role of self-governing structures in the system of states in both international and domestic relations, the increasing influence of this institution on relations between states or on the government have been clearly defined. The main objective of the study is to confirm the strategic role of local self-governance in the public administration systems and to demonstrate the aspiration of Georgia to the Western and specifically European civilization. In conclusion, we note that the strategic role of self-governance in public administration systems is not only based on a strictly rational approach, this strategy implies compliance with the general principles of the institution of self-governance in Georgia, interaction and coordination of self-governance and governance among a number of bodies, which characterizes the state at all levels.

Aesthetics in Politics: The Interplay of Beauty, Power, and Persuasion

Mariam Robakidze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: Mariam.robakidze@gipa.ge

This paper explores the intricate relationship between aesthetics and politics, delving into the ways in which the visual and sensory aspects of political communication and representation shape the public perception of power and authority. Drawing from interdisciplinary perspectives, including political science, philosophy, art history, and communication studies, this paper examines the role of aesthetics in political discourse, propaganda, and leadership. By analyzing case studies and theoretical frameworks, we aim to elucidate the multifaceted influence of aesthetics on political processes and outcomes.

Countering Violent Extremism: Leading Practices and Emerging Insights

Giorgi Kaishauri (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: giokaisha@gmail.com

This paper reviews and comments on the key practices and insights which have emerged in the Preventing and Countering Violent Extremism (P/CVE) fields. Eight themes are identified from various academic studies and practitioner reports: (1) individual resilience, (2) identity formation, (3) action and dialogue, (4) community engagement, (5) community resilience, (6) women's roles, (7) personnel's roles, and (8) former radicals. Individual resilience, comprising cognitive skills, character traits (like empathy), and values (e.g., community and tolerance), is crucial in countering extremist ideologies. Identity formation focuses on empowering minority communities while inclusive dialogue challenges extremist ideas. Community engagement bridges the gap between state institutions and communities, emphasizing cultural exchange and community organizations, whilst community resilience, the ultimate goal, depends on strong social connections within and across communities, incorporating social bonding, bridging, and linking. Additionally, personnel who are well-trained and equipped, play a pivotal role in P/CVE program success, necessitating evidence-based training and effective monitoring and evaluation. Women are vital in both preventing and participating in violent extremism, warranting inclusion in community-building efforts and last but not least, former radicals possess unique insights but require careful integration into P/CVE strategies. In summary, this paper outlines key moving parts in the P/CVE strategies, emphasizing balanced approaches, stakeholder involvement, and further research for effective P/CVE initiatives.

Disposition of Property Owned by a Minor - Case Law and Challenges

Ketevan Berekashvili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: ketiberekashvili@yahoo.com

After the Children's Rights Code came into effect in Georgia, numerous issues have become relevant in practice, especially legal and practical problems related to the disposal of property owned by minors by their parents. According to current regulations, the court has control over the parents' intentions, specifically, the parents must convince the state that the disposition serves the true interests of the minor. Practice has also revealed that the state's involvement in this matter necessitates clarification of many details, continually working towards the full realization of the child's rights. In practice, gaps in the normative framework have been identified, which, in turn, hinder the court from fully fulfilling its role in protecting the rights of minors.

Problems of Social Control of Drug Addiction and Drug Crimes

Jemal Janashia (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: jjanashia@yahoo.com

In the scientific article "Problems of social control of drug addiction and drug crimes", is discussed and analyzed how important It is in countries with limited resources (including Georgia), to effectively use social control mechanisms in the field of drug crime. The fight against drug crime, treatment of drug addicts, social rehabilitation and their integration into society require large funds from the state and private sector. In Georgia, the amount allocated for the medical treatment and rehabilitation of a person suffering from drug addiction is 7-10 GEL, while in Europe this figure is 110 euros, and in the USA it is more than 100 dollars. The article does not claim that we have exhausted all the findings in this field and from tomorrow all the markers will be processed or exhausted, on the contrary, our goal is to open the discussion space for a complete view of the problem and involve specialists and experts even more. People suffering from drug addiction and individuals involved in drug crimes represent a contingent of increased risk factors, and the effectiveness of pro-active and warning work with them depends a lot on the level of knowledge of their personality. Positive correction of the direction of the behavior of such persons is possible only by implementing a whole complex of social and medical-remedial measures. In the article, when studying the conditions, causes and factors (determinants) of the social behavior of people suffering from drug addiction and those who are addicted to drug crimes, the questions arise as to why some become drug addicts and criminals and others do not, one group of drug addicts commits various crimes and others do not - the answers must first of all be found in the individual itself. While working on the article, we formed the opinion that the productivity of proactive and warning work with the contingent of the increased risk factor depends a lot on the level of knowledge of their personality. Positive correction of the direction of behavior of such persons is possible only by implementing the complex and complete set of social and medical-rehabilitation measures.

The Effect of Government Loan on Economic Growth: Application on the Period of 2002-2008/2008-2019 in Turkey*

Kadriye Mirzade (Batman University)
İsmail Şiriner (Batman University)

Turkey

Correspondence Email: kadriyemirzade@gmail.com

There are numerous understandings such as the use fields of borrowing revenues and its inflationist effects with regard to government and its negative affectability of production and employment level excluding private sector, and its ability to lead to inequality in income distribution, and its possibility to effect investments negatively, and its potential to be able to create negative effects on economic growth due to the government's borrowing because of some drawbacks such as forming a load on the shoulders of the future generations by causing increase in taxes besides many theories whose bases are Classics; and integrating the idle resources of economy with production through borrowing, or creating new income resources by obtaining revenues more than that of dept via investing the borrowed sources in productive fields the base of whose is Keynesyen. Therefore, there is no consensus in the literature in the governments' approach to debt. Since the approach to debt has change and it is an easy way which governments apply for, the effects of debt on variables have entered among the most interesting subjects in literature. The effect of debt adventure on economic growth of the Republic of Turkey, who was born with debt and her dept has increased till today, was investigated with a number of empirical analyses carried out. In this study, the effect of the public debt of Turkey on growth was tried to be investigated through Granger Causality Analysis. As periods, from 2002 to the public debts in 2008 when global crisis broke out and from 2008 till today, the effects of public debts on economic growth have been comparatively investigated. And then, the debt performance was studied by analysing the effects of internal public debts and external public debts on growth in 2002-2019 period.

*Bu Çalışma Prof. Dr. İsmail Şiriner danışmanlığında Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Kadriye Mirzade tarafından tamamlanmış olan İktisat Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Peculiarities of Political Processes in Post-Soviet Georgia and Ukraine - Russia as an Obstacle

Salome Kandelaki (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: s.kandelaki555@gmail.com

Peculiarities of political processes in post-Soviet Georgia and Ukraine - Russia as an obstacle Salome Kandelaki Georgian technical university Faculty of Law and International Relations PHD student Abstract At the end of the twentieth century, after the dissolution of the Soviet Union, the republics included in it have from time to time declared their independence and expressed their interest in integration into the European and Euro-Atlantic structures. The legal political successor of the Soviet Union was the Russian Federation, which has not lost its interest of the impact and influence on the countries of the post-Soviet space. It should be noted that among the former member states of the Soviet Union, the Caucasus has the greatest importance for Russia, although it should also be said that the Caucasus has always been the field of interest of various empires. In the modern era, along with Russia, the interests of USA, Turkey, Iran and Euro-Kashmir countries is growing up in the region. Recently, China, Japan and India have also becoming significantly more active in the region. Against the backdrop of ethno-political conflicts managed by Russia, the Caucasus has turned into a point of collision between Russia and USA's geopolitical interests. For the last 30 years, Ukraine and Georgia have been looking for ways to get closer to the European Union and the Euro-Atlantic Alliance. Although this path was not easy, because the Russian factor, as the main obstacle, 30 years ago and now, has become the main threat to the progress of the two countries on the way to the Euro-Atlantic aspirations. In the post-Soviet space, experts in this field focus on several factors that lead to Russia's aggression, such as the existence of ethnic minorities, also geopolitical alternatives such as NATO and the European Union. Both, Georgia and Ukraine have these realities. In the 21st century, world politics has been changing, states are developing in response to contemporary challenges, only Russia's imperialistic character and interests to maintain control over the Post-Soviet space remain unchanged.

Key words: Georgia, Ukraine, Russia, post-Soviet space, ethno-conflict.

Violence in the Family as a Subject of Legal Protection

Lia Metreveli (*Georgian Technical University*)
Ketevan Jafaridze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: metreveli.lia@mail.ru

Violence in the family - has been a huge problem since time immemorial, but the overview of the problem of domestic violence and speaking out loud was out of the question. The reason is known; The existing social theories, based primarily on biological determinism, represent the direction according to which the relations between the sexes were considered only on the basis of biological affiliation, that is, everything social that is based on the biological is natural and normal. The existing sociological direction recognized the principle of gender difference. Women were considered as the so-called other part of the society, unfortunately they were a subject in social theories and not a complete part of the society. Women were considered in the private sector, practically women were excluded from the public sphere. In the report, we discussed the process of establishing legislation on domestic violence and the research assessing its shortcomings. We tried to describe some of the existing legal gaps in this regard, which represent the most painful problem of the victims of domestic violence in this regard, which, despite the recent changes in the legislation, remain intact, which prevents the full resolution of the domestic violence problem and in some cases is even a provoking factor of the law.

Key words: domestic violence, legislation, painful problem, victims, women, society.

Contemporary South Caucasus and the Challenges of The Global World

Levan Osidze (*Georgian Technical University*)
Manana Jugashvili (*127. Public School of Tbilisi*)

Georgia

Correspondence Email: levanosidze@mail.ru

გლობალური სამყაროს მეთოდური მიდგომის შედეგად საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი დაიშალა და რბილი ბიპოლარული სისტემა ამერიკის შეერთებული შტატების საერთაშორისო გავლენის გაძლიერებით ჩანაცვლდა. 1991 წლიდან ჩვენი სახელმწიფო ცდილობს აშშ-ს დაინტერესებას, მაგრამ იგი სპარსეთის ყურის მეორე ომით (ერაყი-ქუეითი) იყო დაკავებული. აღნიშნული მოვლენა მისთვის ბევრად უფრო მნიშვნელოვანი გახლდათ. საერთაშორისო ურთიერთობებში არგუმენტი-რებულია, რომ დაბალანსების პოლიტიკა ძლიერი სახელმწიფოებისთვის უფრო მომგებიანი და ხელსაყრელია. ეს არ ნიშნავს, რომ სუსტი სახელმწიფოები ვერ აწარმოებენ მსგავს პოლიტიკას. საქართველოს საგარეო პოლიტიკურ ნაბიჯებშიც ვლინდება დაბალანსების პოლიტიკისთვის დამახასიათებელი ელემენტები. ჯერჯერობით ამ მიმართულებით კონკრეტული მიზანი სრულად მიღწეული არ არის, მაგრამ პროცესი მიმდინარეობს და პროგრესი თვალსაჩინოა. დიდი სახელმწიფოების პოზიცია გადამწყვეტია პატარა სახელმწიფო-ბი-სათვის. საქართველოს ხელისუფლება დასავლეთის უარყოფითი შეფასებების ჩრდილში ცდილობდა სხვა სახელმწიფოები შეეგულიანებინათ, რათა ეცნოთ ჩვენი დამოუკიდებლობა და გვეპოვა სანდო და ძლიერი მოკავშირე. საქართველოს სახელმწიფოს ინიციატივა - აქტიურად ეთანამშრომლა დასავლეთთან - სამაჩაბლოსა და აფხაზეთში შექმნილი დამაბული ვითარების შშვიდობიანად მოგვარების ერთგვარ სტრატეგიად მოიაზრებოდა. თუმცა ამ პროცესის მოგვარება აშშ-ისთვის არ იყო გამორჩეული და საინტერესო, რადგან იგი არ გამოიციხავდა ესკალაციას რუსეთთან. რუსეთის ფედერაციის ინტერესებში არ შედის საქართველოს თანამშრომლობა დასავლეთთან, მაგრამ მას ჰქონდა შანსი დაეინტერესებინა დასავლეთი საკუთარი გეოპო-ლიტიკური პოტენციალითა და პერსპექტივებით. ვინაიდან აშშ უპირისპირდებოდა ისლამურ სახელმწიფოებს, ხოლო კავკასიის რეგიონში პრეტენზიებს აშკარად გამოთქვამდა შიიტური ირანი, მათ შეეძლოთ ამ რეგიონში ჰყოლოდათ მოკავშირე(ები) და მოეცათ სომხეთი, აზერბაიჯანი და საქართველო, მათი დამოუკიდებლობის დეკლარირებითა და ტერიტორი-ული მთლიანობის უზრუნველყოფის გარანტიით, ისლამური ფუნდამენტალიზმის კერის შეკავებითა და დესტაბილიზაციის აცილებით კავკასიის ჩრდილოეთ ნაწილში. მიუხედავად ამისა, სომხეთ-აზერბაიჯანს შორის მიმდინარე ყარაბახის ომი ვერ აიცილეს თავიდან. აქ გადაიკვეთა თურქეთ-რუსეთისა და ირანის სამხედრო-პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესები. შეიძლება ითქვას, რომ პოლიტიკური საერთაშორისო სივრცე თანამედროვე სამხრეთ კავკასიაში არის დიდი და პატარა სახელმწიფოების ურთიერთზემოქმედების ასპარეზი. დღეს საერთაშორისო სივრცეში არსებული მოცემულობები ახდენენ გავლენას სახელმწიფოთა ქმედებებზე. ამასთან, თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში მხოლოდ ცალკეული სახელმწიფოები არ არიან მოთამაშეები, არამედ გაიზარდა ალიანსების, კავშირების, გაერთიანებებისა თუ ორგანიზაციების, როგორც პოლიტიკური მოთამაშეების როლი. შესაბამისად, კონკრეტული სახელმწიფოები კარგავენ გავლენას მსოფლიოში მიმდინარე მოვლენებზე. ასეთ პირობებში კიდევ უფრო მეტად უჭირს პატარა სახელმწიფოებს. ძლიერ სახელმწიფოთა ქმედებების წინასწარ განსაზღვრა შესაძლებელია საერთაშორისო სივრცეში განვითარებული მათთვის მომგებიანი მოვლენების გათვალისწინებით, ხოლო პატარა და სუსტი სახელმწიფოების ქმედება უფრო ხშირად მათ წინაშე არსებულ საფრთხეებზე არის დამოკიდებული, ვიდრე შესაძლებლობებზე.

Concept of Development of Digital Management of Healthcare System

Irine Neparidze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: Iri.nefaridze@gmail.com

Concept of development of digital management of healthcare system Neparidze Irine PhD student of Business Technology Faculty, Georgian Technical University e-mail: iri.nefaridze@gmail.com The challenges of managing digital transformation are characterized by several common factors. The first and one of the most important is the ability to manage resources. No matter the size of the organization or business, it is always limited by costs, human resource issues, infrastructure issues or time management. We can refer to resource management as a separate discipline that combines different, complex management disciplines. Implementation of digital management helps to maintain an innovative, sustainable and globally competitive healthcare industry. High-quality digital services for all should aim to deliver and deliver desired outcomes. The aim of the paper is to study and systematize the problems related to the development of digital management in the healthcare system, as the organizations of the 21st century are facing new challenges and trends, the main of which is the incredibly increased pace of technologies.

Keywords: digital management, digital technologies, transformation.

The Situation of The Accounting Profession in The Face of Technological Developments: A Bibliometric Analysis

Yavuz Kılınc (Kocaeli University)

Turkey

Correspondence Email: yavuzkilinc25@gmail.com

Bu çalışmanın amacı, tüm dünyada hemen hemen bütün sektörleri etkisi alan teknolojik gelişmelerin muhasebe mesleği üzerine etkilerini ele alan yayınları bibliyometrik analiz yolu ile detaylı bir şekilde incelemektir. Bu doğrultuda Web of Science (WoS) veri tabanından elde edilen çalışmalar; yayımlandığı ülkeler ve dergiler, çalışmanın yazarı/yazarları, kullanılan anahtar kelimeler, atıfların incelenmesi, yıllık yayın sayısı gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. WoS veritabanından elde edilen tüm veriler R paket programı tarafından geliştirilen “Biblioshiny” bibliyometrik analiz aracılığı ile işlenmiştir. WoS veri tabanında ilgili yayınlar makale başlıkları (article title) üzerinden gerçekleştirilen taramada 2015-2023 arasında yayımlanan gerek basımı gerçekleşen gerekse yayım kabulü alan çalışmaların bir bütününden oluşmaktadır. Çalışmaların bir bütün olarak değerlendirmesini yapmak gerekirse gelişen teknolojilerin muhasebe mesleği üzerine etkilerini inceleyen çalışmaların her geçen gün arttığı görülmektedir. Bu alanda en çok yayın “Journal of Emerging Technologies In Accounting” dergisi tarafından yayımlanmışken, yazarı bakımından en etkin ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Romanya’dır. Yazarlar çalışmalarında en çok “blockchain”, “accounting”, “big data”, “artificial intelligence”, “machine learning”, “auditing” ve “accounting education” gibi anahtar kelimeleri kullanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre taramanın yapıldığı tarihte 293 sonuca ulaşılmıştır. Ancak erişilen bu sonuç daha sonra sınırlandırılmıştır. Çalışmanın zaman dilimi 2015-2023; doküman türü makale ve bildiri metni; araştırma alanı “business economics” ve “social sciences other topics” ve yayın dili İngilizce olarak yapılmıştır. Tüm bu filitrelemenin neticesinde 86 kaynakta basımı gerçekleştirilen 136 çalışma elde edilmiş ve analiz bu dokümanlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma vasıtasıyla muhasebe mesleği üzerindeki teknolojik gelişmelerin etkisini inceleyecek olan araştırmacılara bir yol haritası çizmek amacıyla katkı sunulması planlanmıştır.

Social Entrepreneurship for Animals in the Tourism Sector: A Case of Turkey Turizm Sektöründe Hayvanlar İçin Sosyal Girişimcilik: Türkiye Örneği

Nur Kulakoğlu Dilek (*Batman University*)
Sebahattin Emre Dilek (*Batman University*)
Mustafa Doğan (*Batman University*)

Turkey

Correspondence Email: nurkulakoglu@hotmail.com

Social entrepreneurship is one of the fastest growing social movements of our time (Sheldon and Fesenmaier, 2017). Increasing attention is directed towards social entrepreneurs and their importance in leveraging such positive effects for communities in developing countries (Sloan, Legrand and Simons-Kaufmann, 2014; Laeis and Lemke, 2016). Communities, particularly those located in less-developed countries, are continuously faced with various social problems (Aquino, Lück and Schänzel, 2018). Social entrepreneurship will educate people about their nature as social beings, who have the responsibility to improve people's lives and to maintain their environment. In this context, it is clear that the animals that exist in people's environment should not be ignored, and that social entrepreneurship practices in the tourism sector should increase for them. The only application example made at this point in Turkey is Sosrooms.com. Sosrooms.com is an affiliate of booking.com which means that your reservation will be made through booking.com at their applicable rates and conditions - there are no additional charges for you. As an affiliate, sosrooms.com receives a commission for each reservation it directs to the booking.com site and will direct all profits made in this manner to three wonderful charities which have been selected with great care. Booking.com will be providing monthly reports of the reservations they have received through sosrooms.com. Sosrooms.com is a hotel reservation page working within HAYTAP , from which you get directed to booking.com, so that visitors who are fighting for animal rights can support those creatures in need while making hotel reservations . When you enter sosrooms.com, you can make reservations for hotels all around the world via booking.com, enjoying the same prices and terms and conditions of booking.com without an additional charge.

Grape Culture in Ancient Georgia

Nestan Gugushvili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: nestangugushvili@gmail.com

Historical, ethnographic, archaeological, and archaeobotanical materials prove that Georgia is the ancient center of vine culture. The information preserved in the written sources of Apollonius of Rhodes, Xenophon, Herodotus, Strabo and Homer, that the Georgian tribes domesticated grapes from ancient times, and the local people produced white and red wines, has become indisputable. The discovered artifacts scientifically substantiate levels of development of grape culture and the continuous process of economic formation. Mtskheta, Bagineti (IV-III millennium BC) ceramic vessels, Trialeti gold and silver wine cups (XVIII-XVII centuries BC), bronze carving knife, Kakheti, Alazani Valley graves (III-II millennium), silver, bronze, clay bowls, wine vessels, and Neolithic monuments (6th millennium BC) discovered in the Georgian centers of Mtkvari-Araksi culture, double-walled jars of Vardzia, Vani, revealed that Georgia is the homeland of grapes. The local tribes had active trade and cultural relations with the ancient civilizations. The first researcher who identified cutting tools related to viticulture was A. Apakidze. One group of sickles, found by chance in Uriatuban and during his excavations in Bakurtsikhe was related to the vine cult. The scientist was proving that the discovered tool was indeed a sickle, and viticulture had been developed in Georgia since ancient times. Georgians knew how to prune vineyards before Christianity. The pods of domesticated grapes found on the Shulaveri hill showed that there were different types of domesticated grapes, a well-developed culture of winemaking in the Mtkvari valley, in southern and central Georgia. Our ancestors introduced divine drinking wine in B.C. 6000-5800, 8000 years ago. A vessel for draining wine found in Uplistsikhe is dated back to the IV-III centuries. There are similar discoveries in Nekresi, Vardzia, and Gareja. A Hellenistic rhyton (wine vessel) found in Takhtidziri, in Kartli, shows the close relationship of the Kingdoms of Iberia and Colchis with Greece and Achaemenidian Iran. According to the Georgian pagan pantheon, the vine is considered as a tree of abundance, wrapped around a poplar tree standing at God's door. Its ripe fruit suppresses death and prolongs life. This is proved by objects that were found in the iconic storage of the old residential building and are related to viticulture. One of the oldest traces (the end of the II millennium BC) was found in the ritual vessels of the IV building of Katlanikhev. After St. Nino came to Georgia with a cross made of grapes, it became a symbol of a new religion - Christianity. The special attitude to grape culture, which has been developing for thousands of years, was reflected in the traditions and art of Georgians and is developing, and has its important place in the world.

Keywords: vine, viticulture, tradition, wine, pottery.

The Political Dimension of Religion

Tamara Kiknadze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: ketijojishvili9@gmail.com

Feeling the influence of the entire social system, its various spheres, including politics, religion has the opposite effect on them. It performs a number of functions: worldview, compensatory, regulatory, integrating-disintegrating, legitimizing - delegitimizing, etc. It sets the limiting criteria, absolutes, from the point of view of which a person, society is understood; creates a picture of the world; defines goal-setting and sense-setting; makes up for the limitations, dependence, relativity, ephemerality, inferiority of human existence. With the help of the norms of religious law, morality, numerous role models, traditions, customs, institutions, the activities, consciousness and behavior of individuals groups, communities are controlled. The religious sphere has become a kind of basis for testing the boundaries of liberal democracy. This process revealed the negative features of this ideology, forced some to deny modern democracy in general, while others to say on the need to correct liberal democratic principles. Religion plays a very important role in modern Georgia's social and political live. In the one hand, as a traditional force, it supported the formation of nation-state and its democratic transit. On the other hand, as a traditional force, it came into conflict with the aggressive promotion of the idea of political correctness and the "dictatorship of minorities" in the anti-identity version of liberal democracy in Western Europe and the USA. The uniqueness of the current influence of religion on politics lies in the fact that it demonstrates the absence of the true and foundations of liberal democracy, the distortion of rights and freedoms as a result of the desire for universality (which religion itself demanded in earlier centuries). That is why the struggle of the religious community to preserve traditions, or attempts to establish "moral democracy", causes the most emotional reaction among representatives of the liberal order. Publicly, this is clearly expressed in anti-religious actionism and art projects. The merit lies in the fact that it clearly enough marked the boundaries beyond which the democracies of the future should not be crossed: in particular, this recognition the right to traditional moral principles for entire societies and states, the recognition of religion and religious symbols, as well as culture and identity.

The Pathway to Sustainable Development: Low-Carbon Economy

Ronayi Yitik (*Lonsdale Institute, Australia*)

İsmail Şiriner (*Batman University*)

Australia

Correspondence Email: ryitik47@gmail.com

Sustainable development is a development model that aims to meet the needs of societies around the world while preserving natural resources and the environment. Sustainable development seeks to strike a balance between economic growth, social welfare, and environmental sustainability. This approach aims to ensure that while meeting the current needs of people, natural resources are consumed in a way that allows future generations to benefit from the same resources. Sustainable development is increasingly gaining importance in today's world. In this context, the low-carbon economy model represents an important approach that has the potential to reconcile environmental sustainability and economic growth. The adoption of a low-carbon economy model worldwide is of great importance for sustainable development and combating climate change. Greenhouse gas emissions from the energy sector make up a significant portion of total emissions. A zero-carbon economy is primarily an economic approach that aims to reduce carbon emissions to zero. This approach includes various strategies such as reducing fossil fuel consumption, promoting renewable energy sources, increasing energy efficiency, and absorbing carbon emissions. This economic model has positive effects in various fields, including the fight against climate change, energy security, innovation, and human health. In achieving the goals of a zero-carbon economy, both public policies and individual and corporate participation play critical roles. Switzerland's success in creating a low-carbon economy demonstrates that sustainability and environmental conservation efforts can be successfully implemented at the national level. After discussing the advantages and disadvantages of the low-carbon economy in this study, the possible effects on the economies of countries that adopt the sustainable development model will be examined, and as a result, some recommendations will be provided to policymakers.

Key Words: Sustainable Development, Low Carbon Economy, Climate Crisis.

The Role of Local Self-Government in the Progress and Democratic Development of the Country

Nato Katamadze (*Georgian Technical University*)
Shota Dogonadze (*Georgian Technical University*)
Tamari Revazishvili (*Georgian Technical University*)
Sofio Dogonadze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: nato.katamadze41@gmail.com

The Role of Local Self-Government in the Progress and Democratic Development of the Country
Abstract: Development of democracy and full consolidation of society is a necessary condition for Georgia's integration into European and Euro-Atlantic structures. This task cannot be accomplished without strong local governments (municipalities). The strength of the municipalities directly depends on the political will of the central authorities and the reforms that have been carried out in our state for many years, although mostly chaotically and without taking into account scientific studies and expert conclusions. It has been repeatedly noted that the dominating centralized government harms the development of both local self-governments and the country. From the examples of European countries, it is clear that the minimalist involvement of the central government in the activities of local governments gives good results. Based on the above, we can say that decentralization is the only correct and necessary way for the development of local governments. The current budgetary relations between the center and the region are problematic in the direction of receiving and distributing revenues, as well as the personnel policy of municipalities, which is manifested by the maximum involvement and control of the central government in the process of solving local issues. Only a truly decentralized local government will be able to really solve the tasks that stand in the way of achieving the irreversibility of democratic processes. Local self-government is not only a decentralized form of public administration, but also a type of self-organization of the population. This advantage of it should be properly perceived and realized by both the government and the citizens. Local government, as the government closest to the people, allows residents to independently decide issues of local importance, manage municipal property and improve the life of the territory in the interests of all its residents.

Keywords: Local government; Decentralization; Municipality; Central government; Involvement of citizens; Personnel policy; Public administration.

Effectiveness of Tax Audits in Preventing Tax Losses in Turkey

Vacide Karaman (*Sakarya University of Applied Sciences*)

Turkey

Correspondence Email: vkaraman@subu.edu.tr

One of the most critical problems of developing countries and Turkey is the informal economy and the inability to collect sufficient taxes. There are many reasons why tax losses and evasion are common. One of these reasons is that the tax audit is not sufficient. Taxpayers usually resort to various methods to underpay or avoid paying taxes. A tax audit is the most effective way to identify taxpayers who cause tax losses. In Turkey, the declaration method is valid for calculating tax. However, the success of the declaration procedure is directly proportional to the tax audit. Tax audit is one of the practices that ensure that taxes, the commonwealth's primary income source, are paid to the state by taxpayers in full and on time. Tax audit determines whether taxpayers fulfil their material and formal tax duties on time. Tax audit is carried out through polling, tax inspection, search in places related to taxpayers' workplaces and businesses and invitations to explain in Turkey. However, the tax inspection rate in our country is relatively low. According to GIB data in 2022, the examination rate is 2.26%. This means that two out of every 100 taxpayers can be examined. This situation encourages unregistered work. This study aims to identify the reasons why tax audit is not effective in our country and to offer solution suggestions. A literature review was conducted in the study, and statistical data were examined. As a result of the study, it was determined that in order for the audit to be effective, it would be appropriate to increase inter-institutional coordination and data sharing, carry out risk-oriented audit activities, re-introduce the account expert mechanism, improve the tax audit staff quantitatively and qualitatively, and benefit from information technologies and artificial intelligence applications in the audit.

Key words: Tax audit, informal economy, , survey, risk analysis.

The Role of Tax Mediation in Resolving Tax Disputes

Irakli Gabisonia (*Georgian Technical University*)
Tamar Baramia (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: I.gabisonia@gtu.ge

Mediation is an alternative method of dispute resolution in which two or more parties attempt to reach an amicable resolution to their dispute with the assistance of a mediator. Mediation is primarily employed in private legal relationships, whether through court-ordered or private mediation processes. The direct mediation approach provides the parties with an opportunity to explore different perspectives on the disputed issue and collaboratively seek a mutually acceptable solution. Unlike court proceedings and arbitration, in mediation, the parties themselves make the ultimate decisions. Furthermore, the mediation process is entirely tailored to the parties' specific needs. Any agreement resulting from this process, which can fully or partially resolve the conflict, is achieved promptly and at a reduced cost. In the context of mediation within tax legal relations, the Tax Monitoring Department has established mediation rules. These rules encompass procedures for reviewing the written or electronic submissions of taxpayers and/or their representatives before the Tax Monitoring Department's deliberative council, especially concerning draft protocols generated following current control or inventory. Additionally, to conclude tax mediation successfully, it is necessary to analyze the tax agreement that may be reached between the revenue service and the taxpayer. Such an agreement aims to alleviate the taxpayer's tax liability and/or reduce the associated fines and penalties imposed by the tax authority. Notably, tax agreements cannot cover current payments calculated in accordance with Articles 155 and 205 of the Tax Code of Georgia, specifically those computed based on personal registration cards corresponding to annual declarations of profit, income, and property taxes from the previous tax year. To enhance the effectiveness of tax mediation, it is advisable to implement specific changes in the Tax Code of Georgia. These changes should include introducing the term "tax agreement-mediation" into the Code and legislative acts, as well as defining the scope of issues that can be mediated between the Revenue Service and taxpayers. Considering that administrative-legal relationships are typically hierarchical in nature, it is prudent to employ the mediation institution to refine the imposition of tax obligations, particularly within tax-legal relations. This pertains specifically to the utilization of tax control procedures and measures for securing tax debts, as well as the use of tax agreement-mediation for addressing tax debt and its repayment terms. These measures can enhance the protection of taxpayers' rights, foster a culture of tax compliance, and facilitate the clarification and refinement of several ambiguous tax regulations.

Environmental Protection of Public Development

Zurab Nasaraia (*Georgian Technical University*)

Naira Galakhvaridze (*Shota Rustaveli Theater and Cinema*)

Georgia

Correspondence Email: nasaraiazurab@gmail.com

The life of society depends on the quality of nature and its resources. Therefore, it is necessary to optimally combine modern industrial production with the environmentalization of production, which implies the protection of nature, rational use of its resources and improved reproduction. Against the background of the current rates of exploitation of natural resources, what awaits humanity after 50 years? Does man have the wisdom and intelligence to save the earth from ecological catastrophe? These questions are not subject to postponement. It must be answered by today's generation, otherwise the existence of the civilized world will be in danger. Ecological education, greening of society's development becomes the form of education of the future. Ecological education in the modern sense is a continuous process of the inheritance and extended reproduction of ecological culture by man. The logic of the development of life on earth defines human activities as the main factor. Moreover, the biosphere can exist without man, but man cannot exist without the biosphere. Maintaining a harmonious relationship between man and nature is the main task facing the modern generation. This requires a change in many previously formed views on the proportionality of public values. It is necessary for each person to develop "ecological consciousness", which then determines the use of technology, industrial buildings and natural resources. The UN Commission defined the sustainable development of civilization as follows: "Such development of civilization is considered sustainable, in which case the satisfaction of the living needs of the present generation is achieved, without limiting such opportunities for future generations." The primary duty of ecological education is to achieve awareness of man's obligation to nature. This task cannot be solved by any other existing science. But if the existing gap between man and his actions, motives and consequences is not eliminated, then humanity will die. The problem of preserving the environment lies in overcoming stereotypes of established behavior to a significant extent. Such negative social behavior of people is caused by economic factors and it leads the person to degradation, or violation of the sociogenetic code.

The Process of Forming Party Systems in the Baltic States (Post-Soviet Period)

Maka Benashvili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: makabenashvili2@gmail.com

Abstract One of the main signs of a democratic state is fair, competitive elections in which political parties are the main actors. Political parties are vital institutions for modern democracy. Political parties play an important role in the integration of individuals and groups in society into the political system. They mobilize the general public, socialize, and create the main mechanisms of articulation and unification of social interests. In addition, political parties play an important role in recruiting political elites by presenting and selecting candidates for public office. Despite the existence of a number of interesting works on the mentioned topic, studies about the Baltic countries in particular are scarce in Georgian reality. Thus, in this paper, we tried to present in detail the process of formation of party systems in the Baltic States—Estonia, Latvia, and Lithuania—as countries of the post-soviet space and issues of their stability. These states, with their interesting and successful reforms, represent a small and interesting example of the reality of Georgia as a developing state, and this naturally increases the relevance of the presented work. In the process of research, Georgian, Russian, and English-language materials were processed in the paper. Qualitative research methods were used in the work, namely: the content analysis method, which focuses on the importance of the context and has a systematic character; The method of comparative analysis, which is a systematic procedure of confrontation. The mentioned method provides an opportunity to determine similarities and differences between several discussed examples, which helps us define the problem and improve our knowledge about it. The case study method is one of the types of qualitative research that makes it easier to draw conclusions based on the analysis of a specific case; it is also presented using Morgen Pedersen's "Electoral Instability Index" (1979), and the indicators of instability of the party systems of the study countries (Estonia, Latvia, and Lithuania) are determined. In the paper, in order to determine the problem of the formation of party systems in the Baltic states and the transition from one-party to a multi-party system through a consistent and deep analysis, we consider the peculiarities of political institutionalization and the development of parties in the Baltic countries from the collapse of the Soviet Union to the present day. Considering the examples of the Baltic countries gives us the opportunity to see the role of European directives in the development of mechanisms for reducing social inequality in the mentioned states.

Keywords: Democracy, Political Parties, Baltic States, Elections.

Using Artificial Intelligence In Preventing Tax Losses And Evasion

Vacide Karaman (*Sakarya University of Applied Sciences*)

Turkey

Correspondence Email: vkaraman@subu.edu.tr

The most important source of income used by the state to provide public services is tax revenues. 80-85% of the total public revenues of the countries consist of tax revenues. While the share of tax revenues in GDP is higher in EU member countries, this ratio is low in Turkey. The biggest reason for the low percentage of tax revenues in GDP is the prevalence of tax losses and evasion. Tax is an economic value that the state receives, free of charge, from individuals and institutions in society, according to their ability to pay. Taxpayers' failure to establish a sufficient relationship between the taxes they pay and the public services they benefit from has a negative impact on the development of tax morale in society and causes tax losses. In addition, the need for more tax audits and injustice in tax practices also cause tax losses. The fact that tax losses have reached high levels has led countries to seek new approaches to tax auditing. One of these applications is artificial intelligence. Today, artificial intelligence is used in many areas, such as health, education, insurance, fraud detection, etc. This study aims to examine the areas of use of artificial intelligence in tax applications, the difficulties encountered in practice and the contributions it will make in preventing tax losses at a theoretical level. A literature review was conducted in the study. In the study, it was determined that using artificial intelligence in tax audits will prevent tax evasion, facilitate the work of tax audit personnel and contribute to the equal distribution of tax justice.

Key Words: Tax evasion, Tax Audit, Tax Justice, Artificial Intelligence

New Security Approaches, Challenges and NATO

Tamari Kupreishvili (*Georgian Technical University*)
Tornike Okropilashvili (*Georgian Technical University*)

- (-
- (-

Georgia

Correspondence Email: t.kupreishvili@gtu.ge

The recently developed geopolitical processes again laid the foundation for the increase in armaments and the development of military capabilities. The expansionist desire to distribute power and spheres of influence has made Russia again a threat to world stability. Russian expansionism and increasing revisionism have again put on the agenda the need to develop new security standards, which will be more extensive than ever before in world history. Global security arose from the necessity that nature and many other activities, especially globalization, imposed on states. These are demands that no national security apparatus is equipped to handle on its own, so it usually calls on states to cooperate. The global interconnectedness and interdependence between states that the world has experienced and continues to experience since the end of the Cold War makes it imperative for states to cooperate more and work together to overcome problems. The modern world is facing a great challenge, which has led to the need for institutional changes, both at the state and international levels. Current security systems require transformation and appropriate forms of response that must be adapted to global requirements. Today, we face a much wider range of threats than ever since the beginning of states, driven by the power politics of states, the diversity of lethal weapons, the scalability of information and communication systems, technological developments, and more, creating a unique security situation that shapes the modern security architecture and the new world order.

Beginning of Diplomatic Relations Between Georgia and Turkey and the First Fundamental Agreement

Maia Manchkhavili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: maia.manchkhavili@tsu.ge

Restoration of independence by Georgia, then, the Republic of Turkey was one of the first to recognize its independence and establish diplomatic relations with it. Hikmet Cetin, Minister of Foreign Affairs of Turkey, who was on an official visit to Georgia, said: "I am proud that I had the honor to sign the document on the establishment of diplomatic relations with Georgia". At the end of July 1992, the official delegation of the Turkish government headed by Prime Minister Suleiman Demirel arrived in Georgia. During the negotiations, issues of political, economic and cultural relations important for both sides were discussed. On July 30, the agreement "On friendship, cooperation and good neighborly relations between Georgia and the Republic of Turkey" was signed. According to this agreement, both countries recognized each other's independence, territorial integrity, inviolability of borders, non-interference in each other's domestic affairs, and expressed the desire to deepen cooperation. The parties agreed to develop relations between the two countries based on international norms and "expand relations in political, economic, trade, scientific-technical, agricultural, science, transport, culture, information, tourism, sports and other fields". Based on these agreements, a new phase of relations between the two countries began.

**Akim-Dastakroba: Self-Taught Surgery in Khevsureti
(Shatillion Akim-Dastakari Badzia Samuka son of Chincharauli)**

Mzia Tsiklauri (Georgian Technical University)

Georgia

Correspondence Email: tsiklaurimzia12@gmail.com

In the Shatili community, lost in the Caucasus mountains in Georgia, and in Khevsureti in general, ""Kechnaoba"" (with a shield and dagger) sherkina is described in more than one scientific work, although the reason for such sherkina could be hidden, relatively minor enmity. It was the result of serious enmity, revenge. Of course, at that time there were not favorable conditions for medical interventions, but it must be said that local akim-dastakrs (self-taught healers) were famous for their activities and results. In Georgian ethnography, Aleka Ochiauri, Mgelika Lichokel and others have been studied and admired. Knowledge-experience in patient treatment or surgical activity. In the letter, we discuss the life and surgical treatment of Chincharauli, son of Badzia Samuka. The famous Dastakar (self-taught healer) was a resident of one of the communities of Khevsureti, Shatili, although due to certain reasons he had to live and settle in different places at different times.

Some Important Problems of Paternalism and How to Overcome It

Anzor Abralava (*Georgian Technical University*)
Rusudan Kutateladze (*Georgian Technical University*)
Grigol Abralava (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: a.abralava@gtu.ge

Increasing public welfare is significantly hindered by the paternalistic attitude, which exists in a certain dose in every individual. It is especially intensified in the post-Soviet space. Obviously, it is not easy to overcome this syndrome, but even to weaken it to some extent. Citizens do not have solid social guarantees, there are serious problems in the field of property relations, imbalance in the field of production, distribution, consumption and exchange. Therefore, it is quite logical that it becomes increasingly difficult to break out of the vicious circle of paternalism. The "consumer" understanding of freedom is becoming more and more dominant. There is no doubt that this problem is very urgent. Although there are interesting opinions regarding this, it still remains an object of thorough study and analysis of new approaches. The contradictions that exist between the content of the mass consciousness of paternalism and the liberal-market structure require proper assessment. Statistical analysis, empirical research, cluster and qualitative analysis methods should be properly used to present the problem from such a point of view. The study of the issue shows that the post-Soviet society (for example, Georgia) still has a strong paternalistic attitude. It exists in almost all social groups (including the rich), which is caused by an inner feeling of instability. The post-Soviet society, which has gone through the hardest, quasi-transformational period, not of "shock therapy", but of surgery without anesthesia (A. Abralava), still remains in the vicious circle of a strong paternalistic attitude. Disruption of the system of state paternalism as a result of the ineffectiveness of the implemented socio-economic transformation does not completely change the paternalistic expectations of people. It is necessary to have an objective perception of the "man-society-nature" system, to define an effective perspective of the relationship between business, society and the state. It is here that we should see the most important condition for weakening paternalism.

Key words: paternalism, consumer understanding, quasi-transformation.

Analysis of the Problems of Effective Audit Implementation in Modern Conditions

Elene Gabadze (Georgian Technical University)

Georgia

Correspondence Email: Elenegabadze2@gmail.com

Today, Georgia is characterized by certain shortcomings of auditing. Auditors are required to comply with the requirements of appropriate auditing standards and audit firm quality control standards, as well as ethical and other regulatory requirements. The structural basis of audit quality does not change the above-mentioned standards, nor does it establish any additional standards or requirements related to the conduct of audits. Financial information must be relevant, timely and reliable to meet customer needs. National legislation, as well as stakeholders of a business entity, often require external audits of certain elements of financial information to give users confidence that the information can be trusted. In order for the external audit to fulfill its task, the users of the audited financial statements must be confident that the auditor has worked in accordance with the requirements of the appropriate standard and that a quality audit has been performed. The term 'audit quality' is often used in stakeholder debates, in relationships with regulatory bodies, standard-setting bodies, audit firms, and others, as well as in research and policy-making. Audit quality is a complex topic, currently there is no precise definition or analysis of this term that would be universally accepted. Because of this, the International Auditing and Assurance Standards Board has developed the Structural Basis of Audit Quality (Structural Basis), which describes the input factors (audit), process factors and results (outcome factors) that contribute to the assurance of audit quality in the audit of financial statements at the level of a specific transaction. Level, at the audit firm level and at the country level as a whole. Structural foundations also emphasize the importance of appropriate stakeholder interaction and the importance of other factors in the external environment. Auditing is important to maintain transparency, accountability and trust in financial reporting. They provide an independent and objective assessment of an organization's financial health, risk management practices, and compliance with legal and regulatory requirements.

Keywords: audit, standards, financial information, financial reporting.

Microbank - A New Financial Institution in a Private Legal Relationship

Levan Dundua (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: levandundua@yahoo.com

On 22 February 2023, the Parliament of Georgia adopted the Law of Georgia “On the Activities of Microbanks”, on the basis of which a new financial institution - a microbank - was established in Georgia. The primary purpose of adopting the law was the institutional development and strengthening of the non-banking financial sector by the National Bank of Georgia. A financial institution was created in the form of a microbank, which will operate in the sector where, due to high operating costs, the interest of commercial banks is relatively low. The mandate of microbanks defined by the law mainly applies to lending to the entrepreneurial and agricultural sectors. According to the first paragraph of Article 3 of the Law of Georgia “On the Activities of Microbanks”; the business model of a microbank is based on lending to persons generating income from entrepreneurial activities (including agricultural activities). Namely, at least 70 percent of the microbank’s credit portfolio should consist of loans issued for business purposes and/or loans the repayment source of which is income from business activities. It is expected that the mentioned model will increase the financial involvement of the population, especially in the regions. Furthermore, a microbank will significantly retrench expenditures and increase access to resources, both in the local and international market, compared to a microfinance organization. This will, therefore, help curtail the cost of credit products and boost competition. Compared to the microfinance organization, the microbank has a great advantage, because it has been given the opportunity to carry out a wide range of activities, especially the possibility of a variety of transactional activities. Paragraph 3 of Article 3 of the Law of Georgia on the Activities of Microbanks defines the list of activities of microbanks. Further to credit activities, there are activities that will sharply boost the competitiveness of the microbank, namely: soliciting interest-bearing and interest-free call and time deposits only within and above the limits established by the Law of Georgia on the “Deposit Insurance System”, current account servicing in accordance with the liquidity requirements established by the National Bank of Georgia with protection opening and servicing of correspondent accounts; performing monetary and non-monetary payment transactions and provision of cash-collection services; issuing payment cards and organizing their circulation; providing payment services, operating the payment system, performing the functions of a paying agent; buying and selling foreign currency with own and clients’ funds. In addition to the wide range of activities granted, it is also worth pointing out that the limitation stipulated by the law, which places the microbank in unequal conditions in competition with the commercial bank, in particular, the microbank must issue loans only in national currency. Furthermore, the National Bank of Georgia has adopted a number of subordinate normative acts, which set quite a high standard for obtaining the right to operate a microbank. Subject to the foregoing, it can be affirmed that in the near future a new financial institution - microbank will actively engage in private legal relations and will offer users a variety of legal relations in terms of lending, payment services and other banking activities.

Theories Related to the Development of Digital Management in Medical Systems

Giorgi Sulashvili (*Georgian Technical University*)
Malkhaz Sulashvili (*Georgian Technical University*)
Iasha Murvanidze (*International Black Sea University*)
Nino Taruashvili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: g.sulashvili@gtu.ge

The twenty-first century is the era of digital management, the main challenge of which is the improvement of e-services and the process of introducing e-government. The main characteristic of this era is digital technologies, which demand the development of human-oriented models of socio-economic processes. To make evidence-based decisions in health and care systems, a methodological framework and standardized approaches for evaluating digital health technologies, implementing digital health technologies for patients and the public are important. Digital health technologies have led to major transformations in health and care systems, from algorithms designed to help radiologists and radiotherapists diagnose and treat disease, from robotic surgery to artificial intelligence, machine learning, computer-aided decision models, and electronic health records. The aim of the paper is to evaluate digital management for patients and society in the healthcare system, which is a big challenge, especially methodological and technical. The study of the research area in the paper mainly considers the digital transformation of healthcare, as well as the aspect of digital management. It can practically be said that humanity is on the threshold of a new formation. Based on the mentioned, the aim of the research is the in-depth study and systematization of the problems identified by empirical observation and comparative analysis in the healthcare sector and medical institutions. There are no best practices for general approaches to digital management methodology, especially in the healthcare system, which include artificial intelligence algorithms. A framework for evaluating the digital transformation of health services and its impact is vital to generate the evidence needed to make decisions about the stimulation, use and/or funding of digital health strategies at different levels in health and care systems. Sustaining an innovative, sustainable and globally competitive healthcare industry requires fostering open strategic autonomy through the development of key digital, enabling and emerging technologies, sectors and value chains. Research and innovation supported under this direction will contribute to a competitive and secure data economy.

Keywords: digital management, digital technologies, transformation.

Study on Human Capital Selection in Modern Management

Lela Kochlamazashvili (Georgian Technical University)

Teimuraz Kandashvili (Georgian Technical University)

Tamar Koblianidze (Georgian Technical University)

Marine Topchishvili (Georgian Technical University)

Georgia

Correspondence Email: l.kochlamazashvili@gtu.ge

According to the indicators of human capital development, Georgia took the 77th place among 122 countries of the world in the last three years. It should be noted that according to the "World Economic Forum" report, Georgia scored 0.258 points, which is not very favorable and lags behind (the maximum score is 1.455, and the minimum score is 1.153) Estonia (27th place), Lithuania (34th), Latvia (38th), Kazakhstan (45th), Russia (51st), Ukraine (63rd), Azerbaijan (64th), Armenia (73rd). Among the post-Soviet countries, it is ahead of only Moldova (83rd) and Kyrgyzstan (92nd). The study examines the results of research on human capital selection on research objects. The studied issues allow us to see clearly the purpose of shoring and developing human capital; Development of labor market oriented demands, which means education, quality improvement and strengthening of the labor market information system; The study enabled us to find ways to improve social security where the goal of improving the social security system and promoting the integration of persons with disabilities in economic processes; In the work there is a special place in the selection and development of human capital in Georgia, what role the human capital can have on the effectiveness of the organization and in general economy and the accompanying problems that have been revealed in the research. Based on the results of the study, the job seekers do not meet the labor conditions offered by employers that can be explained by low efficiency of market selection mechanisms and difficult working conditions. The results of our research allow us to clearly see the trends in the development of human capital. Development of human resources oriented to the requirements of the labor market, which implies the improvement of the information base of education and the labor market. Based on the results of the research, it can be concluded that the migration of personnel to the studied facilities, employment and raising of qualifications are less optimal, which is due to the shortcomings of the market of educational services and the low level of organizational culture. The results of the research also revealed that job seekers are not satisfied with the working conditions offered by employers, which is explained by the low efficiency of market selection mechanisms and difficult working conditions.

Innovative Business Development in the Conditions of Globalization

Tamar Lagvilava (*Georgian Technical University*)
Zhana Balakhashvili (*Georgian Technical University*)
Nino Aroshvili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: zhana-balakhashvili@mail.ru

In today's market economy, it is becoming more and more difficult to occupy an important market place for enterprises or countries, because the growing impact of globalization has changed the picture of the world economy. It spreads new technologies and innovations, so the outdated goods and services are no longer valuable for society. According to that, if companies want to become knowledgeable, they should catch up with modern changes and therefore innovative development became a fundamental part of basic business of enterprises, because it brings new and improved products and services to the market, increase its efficiency and most, importantly, improve its profitability.

Market Mechanism for the Management of the Georgian Economy

Tamari Devidze (*Georgian Technical University*)
Irine Iashvili (*Georgian Technical University*)
Nino Chikviladze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: t.devidze@gtu.ge

Georgia with its Geoeconomic position has a potential to occupy the place of an extremely important economic regulator in the world of economy. Efficient use of these opportunities should be provided by a properly organized system of marketing management of production firms. Guaranteed to economically safe technologies and socially healthy enterprises. Georgia should establish a socioeconomic development strategy course followed by establishment of adequate management. In foreign relationships it should be directed by the country's economic, commercial and social interests. Nowadays Georgia represents an independent economic subject which has its own characteristics. The country should determine its own development strategy, considering the environment it has to function in as an economic subject. Following its independent development strategy, operational-tactical derivations should be of a temporal character, and thus determine possibilities to maneuver while following the general strategy of its development. formation of the environment which should promote the development of democratic principles of economy. The interference of a state should be qualified, Hence, the goal of a state is to choose such levers of impact upon economy, which would regulate the behavior of subjects and the balance of market systems. To such levels belong financial budgetary, monetary-credit, price regulation mechanism, functioning of the customs, directions of the economic police at large, and so on. A state should protect the society, individuals, property, natural, historical, national cultural environment, and other features. Competition between manufacturers and sellers creates a complicated material and psychological environment. While competing, the seller, in order not to become bankrupt, searches a new circle of clients; likewise the manufacturer, and the buyers. A state is obliged to create a balanced environment for market relations. The manufacturer is supported by the state. Along with it is the role of state in the provision of market information. In a market economy proper orientation of quality and prices of goods has extremely great importance. It helps the manufacturer to determine optimally its activity, it helps the seller to find adequate manufacturers, helps the buyer to search and buy goods needed. Along with it, a state is obliged to fix tax dues etc. Planning in a market economy carries a strategic character. The goal of strategic planning involves formation-forecasting of proportions, rates of macro-, meso-, micro-, regional economic development, determination of rational directions of the development of inter-branch (interdepartmental) relations. determination of favourable conditions for economic subjects, organizational structure, purposeful operations, reproduction processes, coordination, etc. While charting an indicative plan, it is necessary to determine the level of socio-economic development and a group of objectives accurately, determine procedure for their fulfillment, objectively assess the environment where realization of these processes will take place and outline means and mechanism to attain the goal.

Key Words: Georgian Economy, The State and The Economy

The Importance of Audit Companies Activity and Its Objective Necessity

Darejan Pochkhidze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: pochkhidzedarejan@gmail.com

The Importance of Audit Companies Activity and Its Objective Necessity Abstract In the current economic environment, it is increasingly difficult for audit companies to stay in the audit services market. For the rapid development of Georgia, reforms are being carried out, which fully respond to the main challenges of building a modern state and contribute to the rapid growth of the country's economy and raising the well-being of the population. Integration of the country into the world economic system, promotion, encouragement and development of small and medium-sized businesses still remains the country's priority direction. The topic is relevant, because the growth of interest in issues and problems of functional systems of auditing companies is determined by the economic situation in the country. The purpose of the research is to analyze the legal framework related to the functional systems of audit companies, which should respond to modern reality. Economic entities that engage in business activities that are systematically connected to such an important mechanism called the market. Their accounting activities are regulated by calculated, orderly procedures, which are offered by modern accounting standards. Economic entities are obliged to properly describe and present their activities with special documents. How correctly they are accounting needs to be controlled. Along with the formation of both the public and private sectors, such an important service as audit activity was formed for the purposeful and precise functioning of the market economy and the entities participating in them. The primary goal of auditing companies is to help business owners understand the information provided in their financial statements and prepare it for use in economic decisions. The aim of the work is to analyze the audit practices adopted by different audit companies with the aim of supporting the company. Audit firms can further improve their performance as most practices are not optimized, adopted or fully implemented.

Key words: auditing company, business, market economy

Workplace Ergonomics and Virtual Reality

Evgeni Baratashvili (*Georgian Technical University*)

Zurab Nasaraia (*Georgian Technical University*)

Maia Siradze (*Georgian Technical University*)

Revaz Dzneladze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: e.baratashvili@gtu.ge

Innovative ergonomic workplace design method uses new technologies and supports not only ergonomics, but also the general improvement of the design of the production process. Although many researchers argue that there is a huge potential for the use of new disruptive technologies such as virtual reality and motion capture in ergonomics, there is still no comprehensive methodological basis for the implementation of these technologies. There are many legal regulations and standards for workers that specify the limits of physical stress that must be observed during a work shift, but the use of disruptive technologies is not regulated. There are no legal restrictions on the tools used for ergonomic analyses, so we can use our results for workplace evaluation. The design of a specific workplace or multiple workplaces can be validated based on real-time reactions, measurements and inputs. After processing the data, the workplace can be adjusted accordingly. The proposed method has time and economic benefits for workplace design, optimizing workplace ergonomics and reducing the time required for production line layout design. It also includes optional steps for validation using conventional methods. A comparative study describes classical methods of assessing workplace ergonomics, comparing classical assessment using biomechanical analysis, modern assessment using the MoCap suit and the connection to virtual reality.

A New Perspective on Income Inequality Through the Rule of Law

Hasan Yazar (*Manisa Celal Bayar Üniversitesi*)

Turkey

Correspondence Email: yzr.hasan@gmail.com

Most current studies explain the problem of income inequality primarily in terms of the tax systems countries adopt. This approach reflects a generally acceptable conceptual framework for the problem. However, this study emphasizes the need to go beyond this perspective. The aim is, therefore, to introduce a new perspective on the problem through the "Rule of Law Index". Data was analyzed to compare this index with the Gini coefficient, primarily used to assess income distribution. A comparison was made between countries, particularly Turkey and similar countries, with poor performance in the Gini coefficient and some Northern European countries with good performance. As a result, it observed that even rule of law parameters, which are not directly related to the tax system, can explain the differences in the Gini coefficients of countries.

Effects of Fossil Fuel Use and Climate Change on Health: The Case of Turkey

M. Mustafa Erdoğan (*Beykoz University*)
Coşkun Karaca (*Bolu Abant İzzet Baysal University*)

Turkey

Correspondence Email: mustafaerdogdu@beykoz.edu.tr

The most urgent sign of our poor resource management is climate change. As the world is getting warmer, the weather has gotten more unpredictable and severity of weather-related disasters has increased. The majority of scientists agree that greenhouse gas (GHG) emissions brought on by human activity are the main cause of climate change. Human activities add CO₂ to the atmosphere much faster than natural processes can remove it. Public health and climate change are typically viewed as separate topics. However, the separation of health policy and environmental policy is a delusion. Indeed, the environment has a significant impact on our health. More than 250,000 extra deaths per year are anticipated as a result of climate change. Between 2030 and 2050, an additional 250,000 deaths are predicted to be brought on by climate change. Because those who sneeze without a mask or pollute the air do not fully bear the consequences of their conduct, contagious diseases and environmental degradation are two instances of issues that markets cannot solve on their own. The prevention of infectious diseases and environmental harm requires public measures. Significant public investments will be needed to combat climate change, particularly in clean transportation, sustainable agricultural systems, and renewable energy. How can we reduce global warming and enhance public health in Turkey is the main topic that this study will attempt to address.

Keywords: public health, effects of fossil fuel consumption, climate change, Turkey

Risk Factors for Self-development of Companies' Personnel, in an Entropy Environment

Ana Gegeshidze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: gegeana@gmail.com

In the entropic environment, during the self-development of the personnel of the innovative organization, overcoming uncertainty and preventing risks is a great concern. For this, the level of probability of achieving the desired result, failure and deviation from the predicted goals is assessed by quantitative and qualitative analysis of the risks practically inherent in each considered alternative. Possibilities for this are created by appropriate informational support for the decision, including the use of mathematical methods. Risk factors for self-development of companies; personnel directly depend on the information system. In this system, opportunities should be created for active description of an innovative problem situation that is of interest to the company. The system should constantly provide users with the necessary information, grouped according to the characteristics of composition, structure, frequency and other indicators. The decision-making leader must understand where there is a means to isolate the calculated existing risk. Intuition has a serious place during managerial decisions. Currently, the scientific research of intuition problems is becoming more and more focused and practical in the conditions of personal self-development of companies. Intuition turns out to be quite accessible to natural inquiry because it represents a psychological reality whose nature can be revealed. The wider the knowledge about the laws of mental activity, the sooner the risk factors will be eliminated. Therefore, it can be concluded that in an entropic environment, during the self-development of companies; personnel, the cause and risk factors of information distortion may be the insufficient level of qualification of the person providing the information or consideration of prestige, emotional tension due to fear of punishment, anger, envy, etc. Personnel should know the limits of acceptable risk, be more careful about making decisions that go beyond the limits of acceptable deviations. Otherwise, unforeseen and unpredictable risk factors become inevitable, which significantly hinders the work processes of companies.

An Evaluation on Phygital Customer Experience in the Building Products and Service Sector

Aslihan Bekaroğlu Özatar (*Beykoz University*)
Tuğba Karhan (*Kale Grup*)

Turkey

Correspondence Email: aslihanbekarogluozatar@beykoz.edu.tr

It is seen that the factors affecting the competitive environment in the building products sector are time, quality, cost and technology. As a result of the research, it turns out that the adoption and dissemination of technological innovations in building products is a time-consuming process due to the fact that the building sector has a more traditional structure than other sectors. One of the foundations of providing a sustainable competitive advantage in the building products industry is to incorporate the tools offered by technology into business processes. For this reason, it is seen that companies operating in the building products sector want to maximize the experience- based value they offer to customers through digital marketing. In this study, the project of a company operating in the building products sector and one of the few examples of phygital marketing applications in Turkey was examined as a case study. Considering the dimensions of the phygital customer experience model put forward by Batat (2022), the phygital marketing application of the company operating in the construction sector was evaluated. In-depth interview technique, which is used as a technique of qualitative research method, was applied in the study. An in-depth interview was held with the digital applications manager of the company operating in the building products sector in question and the answers were analyzed. In the project examined within the scope of this study, it is seen that there are applications that serve the basic components in the Phygital Customer Experience Model.

Keywords: Phygital Marketing, Phygital Customer Experience, Construction Industry

Jel Codes: E40, E43, E52, G21, C01

Research and Practical Skills in Scientific Activities

Tamari Beridze (*Georgian Technical University*)
Medea Chelidze (*Georgian Technical University*)
Guguli Kurashvili (*Georgian Technical University*)
Lika Beridze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: t.beridze@gtu.ge

The quality of the research component in scientific activity is often the subject of criticism by experts. Unfortunately, the synthesis of theoretical and practical researches is still not fully underway. The main objective of the papers is focused on the creation of new knowledge and the development of existing knowledge — by carrying out original and modern research, which is provided by empirical studies corresponding to the demand — by using the latest technologies, by choosing the right research algorithm and research methodology. Also, skills developed on the basis of practice, experience gained through accumulated activities are important, thus it is possible to provide those stages, which in many cases are problematic in the research process and require some effort. No less important technical issues should also be mentioned here: appropriate material and technical base, cooperation with both the public and private sectors in order to find data and information, the availability of research-supporting services and increasing awareness, which will be the basis for attracting and developing more local scientific projects, project applications, as well as for students, as well as from the academic staff. The directions of both fundamental and applied research (in coordination with industries) will be developed and the role and potential of research will be strengthened, the level and quality of research administration will be raised. The aim of the paper is to study and evaluate the scientific-research potential. Based on the results of the assessment of scientific research potential and productivity, a number of mechanisms will be developed in the form of recommendations. Among them, attention will be focused on the need to use the practical results of the research in the public and private sector; problems of incomplete knowledge and access to modern computer technologies; on the use of innovative approaches in the teaching-learning process; on raising the scientific potential, both empirical and applied, on the increase in the number of creative projects and indicators of research productivity. Also, on more integration of research in the teaching process, implementation of mechanisms supporting research activities.

Georgia - at the Crossroads of Euro-Atlantic Values

Goga Gelitashvili (*Georgian Technical University*)
Gocha Abutidze (*Georgian Technical University*)
Saba Burjaliani (*Georgian Technical University*)
Sophio Beridze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: g.gelitashvili@gtu.ge

Values such as personal freedom, human dignity, the rule of law, social protection, national and cultural identity are very important for any society. It is generally accepted that European values have little to do with cultural heritage and represent the most effective model for living and working. The main European values are democracy, rule-of-law state and freedom of speech. The long history of Georgia proves that Western, progressive values were not alien to Georgian society. The great Georgian figure Mr. Niko Nikoladze named among the European values service to the country, promotion of the interests of the nation, pragmatism and realism alien to the Georgian mentality, creation of a national model for the development of society and, at the same time, taking into account positive foreign experience. In our reality, the value system that should contribute to the creation of a new society does not yet exist in its ideal form. Over the long history of its development, in the struggle for self-affirmation, Georgian society has developed eternal values. The right path for our development, as experience shows, is the strengthening of national, traditional values. At the same time, it is necessary to take into account the influence of global factors, to develop such forms of relations between society and government as solidarity, tolerance, trust, cooperation, and the creation of an arena for active dialogue. All this leads to the development of social capital, which is primarily the prerogative of the education system. Georgia is a country oriented towards Euro-Atlantic values. Georgian society almost unanimously agrees with the country's Western course. If we have ambitions for integration into the European Union and NATO, we must accept common European values that can fully adapt our life and political culture and, in general, all its aspects to the standards of the modern civilized world.

The Problem of Fulfilling Responsibility for Some Crimes Committed in the Field of Energy

Teimuraz Darsania (*Georgian Technical University*)
Elene Chaladze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: Law@gtu.ge

The issue of holding individuals accountable for certain crimes committed in the energy sector is a pressing concern in the modern economy. The stable development of any state hinges on the efficient utilization of resources. Therefore, there is a critical need for comprehensive legal regulations governing energy sector relations. It's important to recognize that the scope of the energy sector extends far and wide, encompassing both traditional and alternative energy sources. Consequently, we must also consider energy law, specifically focusing on the management of energy resources. The regulation and protection of energy resources, as well as ensuring energy security, must be implemented throughout all phases of energy resource management, utilization, or exploitation. This field spans across numerous branches of law, often requiring inter-branch collaboration to achieve its objectives. Presently, significant emphasis is placed on international cooperation in the energy sector, leading to the formation of robust economic, infrastructural, and legal relationships aimed at harmonization and closer ties. In Georgia, the fundamental laws governing the energy sector include "The Law of Georgia on Oil and Gas," "The Law of Georgia on Energy and Water Supply," and "The Law of Georgia on Encouraging the Production and Use of Energy from Renewable Sources." Regarding criminal protection within the energy sector, as the Civil Code lacks a dedicated chapter gathering relevant provisions, we can distinguish three areas where legal interests are safeguarded: Norms protecting the right to ownership of energy resources, such as Article 177, Clause 4 of the Civil Code, which deals with theft, particularly of oil or gas in a main pipeline, and Article 185, which addresses property damage due to deception. Norms ensuring the protection of public safety and order, including Article 2291 of the Civil Code, which pertains to violations of energy resource usage rules, and Article 2401, which covers safety rule violations at facilities involving electric or thermal energy, gas, oil, or petroleum products. Additionally, Article 241 addresses safety rule violations at nuclear energy facilities. Norms guaranteeing environmental safety in energy resource exploitation, such as Article 287 of the Civil Code, which concerns violations of environmental protection regulations during work, Article 288, which addresses violations related to the handling of hazardous substances or waste, and Articles 292, 295, and others, dealing with water and atmospheric air pollution. Crimes committed within the energy sector should also be considered in the context of Article 283 of the Civil Code, which addresses violations of safety rules during the construction, operation, or repair of main pipelines. Given the paramount importance of the energy sector, ensuring its secure exploitation necessitates the refinement of criminal law provisions. Establishing responsibility for specific actions within a distinct legal framework is imperative. It is particularly relevant to draw from international legal cooperation experiences to bolster security in the energy sector.

Digital Transformation and Its Challenges

Nino Pailodze (*Georgian Technical University*)
Olga Khutsishvili (*Georgian Technical University*)
Irma Kutsia (*Georgian Technical University*)
Tea Khutsishvili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: n.pailodze@gtu.ge

Management in the digital age requires the development of various skills, and it is necessary to learn, practice and implement these skills. This will enable organizations to respond to modern challenges and make their activities more effective. Digital transformation of organizations is a complex process that includes many factors such as: organization resources, technology and management. For managers who are considered the main decision-makers of the organization, digital transformation means a changed decision-making context and unprecedented challenges. The aim of the study is to identify the practical challenges and opportunities of digital transformation. The digital revolution has a great impact on the global competition of various organizations in the world market. Organizations that manage to keep up with new digital technologies have a chance to be highly competitive in the global market. Digital technology plays a major role in increasing the company's competitiveness. It also simplifies the role of management in an organization by providing programs that can be used to help managers make decisions and organize various activities in the organization. Digital technology has also introduced the concept of virtual workers or the virtual workplace. It is a form of work in which employees work remotely from managers and from each other. Virtual organizations are dynamic, multi-organizational and multi-site. Virtual workplaces help reduce property costs, increase productivity, and increase global market access, among other benefits. The growth of technology has paved the way for new practices that many organizations are still getting used to. Virtually all large organizations see digital transformation as a top priority, who needs the right management skills for this digital age. Technologies play a central role in digital transformation. The use of modern technologies in daily operations and customer relations opens up new opportunities and ways of development for business. Keywords: management, Digital technologies, digital transformation.

Multi-Criteria Optimization to Minimize the Total Distribution Cost and Time of Electric Bicycles to Be Used in Urban Parcel DistributionŞehir İçi Parsel Dağıtımında Kullanılacak Elektrikli Bisikletlerin Toplam Dağıtım Maliyetini ve Süresini Minimize Edecek Çok Kriterli Optimizasyon Modeli

Haydar Mücahit Şişlioğlu (*Beykoz University*)

Turkey

Correspondence Email: mucahitsislioglu@beykoz.edu.tr

Due to the spread of e-commerce in today's urban life during and after the Covid 19 pandemic period, there has been a significant increase in the number of small cargo packages distributed by courier. It has emerged as a basic necessity that this distribution be carried out with logistics systems that take into account sustainability requirements and total delivery cost. In this new environment, the use of electric distribution vehicles, especially electric bicycles, has begun to be implemented as an viable option. Although they are advantageous compared to diesel vehicles in terms of environmental pollution and noise, there are limitations in terms of speed, carrying capacity, charging time and being affected by environmental conditions. For these reasons, the use of electric bicycles should be optimized in terms of total cost and load carrying capacity. In this study; A multi-criteria optimization model has been created to determine the most appropriate battery and carrying capacity configuration according to the parcel load types of electric bicycles to be carried. The decision criteria are based on the transportation being carried out at minimum cost and time, depending on the scenarios. This model can also be used in the process of selecting the one that best suits the service requirements among bicycles with different technical and operational features.

Key Words: Electric cargo bikes, Multi-criteria optimization model, Urban distribution logistics

Obligation to Observe Proportionality in the Application of a Claim Security Measure

Ketevan Meparishvili (*Caucasus International University*)

Georgia

Correspondence Email: kmeparishvili@gmail.com

Securing a claim is a key institution of civil proceedings, as it guarantees the satisfaction of the claimant's interest and the execution of the enforcement act adopted by the court in the case. The existence of the institution of the use of a claim security measure is dictated by the enforcement of a judicial act. The right to judicial protection of rights and freedoms guaranteed by Article 31 of the Constitution will be unrealistic and ineffective, if the court act issued to restore the violated right or the act of another authorized body is not executed in time. As a result of non-enforcement of the judicial act, there is a severe consequence from the state point of view - non-enforcement of justice. Prompt and effective justice is achieved by the court not only by resolving a specific conflict, but also by ensuring the timely execution of a legally binding judicial act.

The Importance of Cargo and Freight Insurance in the Maritime Industry

Mehmet Yeşilyaprak (*Beykoz University*)

Turkey

Correspondence Email: mehmetyesilyaprak@beykoz.edu.tr

With the discovery of sea vessels and their significant impact on the world economy, along with the rapid emergence of risks in equal measure, we can trace the evolution of insurance from the historical processes of maritime trade. The intertwined development of maritime trade and insurance processes has witnessed substantial advancements since the 19th century. However, the one constant remains human determination to enter the right course of action through trial and error, despite the risks, all for the sake of commercial gain. In today's world, commercial enterprises are increasingly focusing on international trade processes due to domestic economic conditions. Therefore, during the sale of goods, delivery methods also showcase processes that involve insurance. This study explains who should perform insurance under what conditions. The guarantees and terms designated by the ICC not only prevent disputes between buyers and sellers but also ensure fair trade and clearly define responsibility limits. One of the most cost-effective aspects of sea transportation is the vessel, both in terms of cost and volume. From pre-voyage preparations to post-voyage and arrival, its technical specifications and potential internal and external risks are protected separately with insurance policies against the goods it carries. This study aims to emphasize the strong connection between maritime trade and insurance, which plays a significant role in foreign trade transactions, particularly in logistics and the stages of logistics in the maritime sector, ensuring a safer way of conducting exports and imports.

Keywords: Maritime Trade, Freight Insurance, Cargo Insurance, Service Insurance, Guarantee

Yükseköğretimde Entegre Yönetim Sistemi Uygulaması ve Model Önerisi: Beykoz Üniversitesi Uyumlaştırılmış Yönetim Çerçevesi (BÜYÇ)

Hüsniye Fırat (*Beykoz University*)

Hami Aydın (*Beykoz University*)

Turkey

Correspondence Email: husniyefirat@beykoz.edu.tr

Yükseköğretim Kurumları, eğitim ve araştırma faaliyetlerinin kalitesini sağlamak ve sürekli olarak iyileştirmek için etkin bir kalite yönetim sistemi ve akreditasyon çalışmalarına odaklanmalıdırlar. Bu bildiri, Beykoz Üniversitesi için önerilen bir model aracılığıyla kalite yönetim sistemini nasıl geliştirebileceği ve akreditasyon süreçlerini nasıl iyileştirebileceği üzerine odaklanmaktadır. Üniversite bünyesinde kullanılan tüm yönetim sistem, model, çerçeve ve yaklaşımların entegre bir şekilde tanımlayan BÜYÇ Modelinin temel parametreleri, Stratejik Yönetim Yaklaşımı temeli üzerine kurgulanan, Süreç Yönetim Sistemi, Risk Yönetimi, Doküman Yönetimi ve Hedef Anahtar Performans (HAP) göstergelerinin izlenmesi ve değerlendirilmesini içermektedir. Bu çalışma ile model kapsamında yer alan temel parametrelerin nasıl belirlendiği ve uygulamada bu parametrelerin nasıl hayata geçirildiği örnekleri ile paylaşılacaktır.

Contemporary Challenges of Georgia's Integration into the European Union

Giorgi Chkhikvishvili (*Georgian Technical University*)

Eka Bukhrashvili (*Georgian Technical University*)

Keti Jijeishvili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: chkhikvishviligiorgi07@gtu.ge

საკვლევი თემა თანამედროვე ეტაპზე საქართველოს პოლიტიკური დღის წესრიგის განმსაზღვრელი საკითხია, რამდენადაც საქართველოს ინტეგრაციის პროცესი ევროპის მთავარ ინსტიტუციონალურ კონსტრუქციაში - ევროკავშირში ჩვენი ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტს წარმოადგენს. სტატიაში გაანალიზებული და შეფასებული იქნება საქართველოს ევროკავშირში ინტეგრაციის თანამედროვე გამოწვევები; მოცემული იქნება იმ პრობლემის გამომწვევი ფაქტორების იდენტიფიცირება, რომლებიც წარმოიშვა საქართველოს წინაშე ევროკავშირთან ურთიერთობის პროცესში; განხილული იქნება. ევროკავშირის განმსაზღვრელი ადგილი არა მარტო ევროპის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სივრცეში, არამედ გლობალურ პოლიტიკურ პროცესებშიც. საქართველო თავს მოიაზრებს ევროპის ნაწილად არა მხოლოდ იმ კრიტერიუმების უმრავლესობის საფუძველზე, რომლებიც საფუძვლად უდევს ევროპულ ინტეგრაციას, არამედ მის ევროპულ არჩევანს ბუნებრივად ამყარებს ქართველების ევროპული ცივილიზაციისადმი მიკუთვნებულობის ისტორიულად დამკვიდრებული განცდა, რომლის თქმის საფუძველიც გამოიკვეთა ქართული პოლიტიკური აზროვნების ევროპეიზაციის რეტროსპექტიული ანალიზის შედეგად. შესაბამისად, ჩვენი ქვეყნის ევროკავშირში გაწევრიანების ამოცანა მკაფიოდ აისახა არა მხოლოდ საქართველოს პარლამენტის რეზოლუციასა და სამთავრობო პროგრამაში, არამედ ის საკონსტიტუციო ვალდებულებად იქცა. სტატიაში ასევე გაანალიზებული იქნება რუსეთ-უკრაინის ომთან დაკავშირებული საქართველოს ევროინტეგრაციის ახალი პერსპექტივები, რომელიც უკავშირდება ევროკავშირის შემდგომ ევოლუციას და ამ ევოლუციის შესაძლო გავლენას საქართველოს ევროკავშირში გაწევრიანების პოლიტიკაზე. გამოკვეთილი იქნება კორელაცია ერთი მხრივ, რუსეთის სამხედრო ინტერვენციასა და ევროკავშირთან ინტეგრაციის პროცესის დაჩქარებასა და აღმოსავლეთ პარტნიორობის ინიციატივისადმი ევროკავშირის დადებით გამოხმაურებას შორის; და მეორე მხრივ, რუსეთ-უკრაინის ომსა და ევროკავშირის შემდგომ გააქტიურებას შორის, რომლის მიხედვითაც საქართველოსთვის ევროკავშირის სრული ინტეგრაციის შანსები გაცილებით მაღალია. დასაწყისი უკვე გამოჩნდა - საქართველო-ევროკავშირის ურთიერთობებში გაჩნდა ახალი პერსპექტივები - საქართველოს ევროპული პერსპექტივის სახით; ორგანიზაციაში მოხდა ევროკავშირში საგარეო პოლიტიკის „სეკურითიზაციის“ ხარისხის გაზრდა და გეოპოლიტიკური პრიორიტეტების წამოწევა. თუ ორი ათწლეულის განმავლობაში ევროკავშირში გაფართოების პროცესი იყო შენელებული, ევროკავშირის წევრი ქვეყნები თითქოს იყვნენ გადავსებული და დადლილი გაფართოების პროცესით, ომის შემდეგ ორგანიზაციაში აქტიურად დაიწყო საუბარი თანამშრომლობის მექანიზმების დახვეწაზე. ორგანიზაცია ცდილობს თავის შიგნით შეცვალოს მექანიზმები, რომლებიც აზრკოლებენ ევროკავშირის გაფართოებას. ეს ეხება ევროკავშირში გაწევრიანებისათვის გადაწყვეტილების მიღების წესს - თუკი აქამდე ევროპულ საბჭოსა და ევროკავშირის საბჭოში გადაწყვეტილებები სრული კონსენსუსით მიიღებოდა, ახლა შესაძლებელია ისინი უმრავლესობით იქნას მიღებული ევროკავშირის ქვეყნების მოსახლეობის 65%-ის მიერ; ამავე დროს გადაწყვეტილება შესაძლებელია მიღებულ იქნას რეგიონალური კონფლიქტების მოგვარების გარეშე. რა თქმა უნდა, ეს ცვლილება წაადგება საქართველოსაც. სტატიაში გამოყენებული იქნება ემპირიული კვლევები სიღრმისეული ინტერვიურების ფორმატში ქართველ და უცხოელ ექსპერტებთან.

Vegan Restaurant Analysis Based on User Opinions: The Case of Istanbul

Mustafa Doğan (*Batman University*)
Sebahattin Emre Dilek (*Batman University*)
Nur Kulakoğlu Dilek (*Batman University*)

Turkey

Correspondence Email: mustafadoganmustafa@gmail.com

Recently, with the diversification of diet or dietary patterns, it is seen that research in the field of gastronomy has also intensified. Vegetarianism and veganism are among the most noteworthy areas. In particular, veganism is not only a diet but also a point of view; it includes dimensions that directly affect the lifestyle of individuals and groups. For this reason, food and beverage establishments that serve vegan menus and those who prefer them are especially curious. Restaurants serving menus suitable for these dietary patterns are becoming widespread in Turkey as in many parts of the world. The study was conducted on the four most popular vegan-labeled restaurants with the highest "Google" score and number of reviews among consumers who prefer vegan restaurants in Istanbul. In the internet-based research, the comments of those who prefer these restaurants were subjected to content analysis, and vegan restaurants were analyzed; how vegan they are, their prominent features, menu-product, and their relationship with customers were discussed.

Keywords: Gastronomy, Vegan Nutrition, Vegan Restaurants, Vegan Restaurant Attributes, Istanbul

Overview of Marketing Strategy within the Scope of Innovative Approach: Evaluation in terms of Sustainability

Ayşenur Erdil (*Istanbul Medeniyet University*)

Turkey

Correspondence Email: runesyalidre61@gmail.com

Numerous businesses may need to make significant adjustments in order to succeed in the long run and remain profitable, according to rising global competition, changing client demands, and governmental and environmental laws. Significant business procedures have been reengineered by companies in a variety of sectors in an effort to continuously improve. The go-to-market (GTM) strategy, which is a part of the overall marketing strategy, focuses on how the business would implement its marketing plan. The goal of the GTM approach is to create competitive value. GTM, a cutting-edge marketing strategy, incorporates all methods of interacting with and attracting customers. This strategy identifies target consumers, the products and services that businesses provide to satisfy these customers, and the execution strategy for attracting customers and adding value. When choosing to implement the marketing strategy, the GTM approach shows how to plan early in the new product launching to offer themselves the best opportunity for success. An international (multinational) company operating in the Marmara Region and producing care-cleaning products underwent various analyses in the research's scope of the distribution avenues and sales procedures. Measurement issues in the Conventional Channel in the Field Revenue Process section have been also investigated, and the issue was assessed and comparisons were generated. Information from the literature on the sustainability dimensions of GTM and related theoretical ideas related to the innovative approach were offered throughout the research's purview, and in the following stage, research studies and assessments were conducted to establish a new sales pathway, implementing into account the components of the application and the selected business, in order to avoid the measurement issue regarding the channels of distribution for the sales and marketing strategy. A regular instruction course for these professionals was sought to be created along with the process of assigning sales staff to this avenue. A system of rewards for salespeople and consumers was established in an effort to provide incentives within the context of meeting sales objectives. In these instances and research, several techniques, such forecasting, were employed, and the techniques and outcomes were assessed and assessed.

Key Words: innovative, Go-to-Market strategy, Revenue Process, Sustainability

Development Problems of Banking Competition and Ways to Overcome Them in Georgia

Lia Otiashvili (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: lia.otiashvili@mail.ru

The article discusses the importance of banking competition, its role in modern conditions, problems of the development of banking competition in Georgia and recommendations for solving these problems are given. Development issues of the banking sector are quite relevant in modern Georgian economy. This is primarily due to the fact that in the conditions of financial and economic crisis, monetary relations require strict state regulation and improvement of international relations, including in the banking sector. In such conditions, the modern financial system of Georgia faces new challenges, which of course require modern approaches for economic development. One of the main issues for the country's economy is ensuring the stability of the national currency and the ability to achieve sustainable development of the banking sector, which will certainly be achieved as a result of competition. Competition is the process of rivalry between organizations, including the banking sector, for commercial gain. Banking competition is a dynamic process of interaction, relationship and rivalry between credit institutions and other financial market participants to provide better opportunities for functioning. Banking competition is carried out by commercial banks with banking products and services, which of course ensures the attraction of new or existing clients, the maximum satisfaction of their needs with banking products and services, which in itself implies the possibility of maximum profit. The development of banking competition is an important and necessary step for the formation of a healthy Georgian economy, which contributes to the improvement of the ability to sell banking products and services and to improve their quality due to the increase in competition among financial market participants. Banking competition actually appeared in the second half of the 19th century. For modern Georgia, the increased banking competition is already an objective reality, which is due to the continuous development of the network of credit institutions and other banking and non-banking organizations. The development of banking competition in Georgia is related to specific features, and the development of banking competition is influenced not only by economic but also by political factors. The problems of the development of banking competition in Georgia are currently related to such trends that accompany the development of banking competition, such as: monopolization and globalization. Due to the monopolization of large banks in the banking market, small unprofitable banks leave the market, the number of banks and their capital decreases, which indicates an uneven concentration of capital and which in turn reduces the development of competition, and globalization processes are characterized by an increase in the share of foreign banking organizations in the market, which contributes to the strengthening of banking competition. The problems of the development of banking competition can be solved in the following way: - provision of legal regulation of commercial banks; - Encouraging fair competition and self-regulation in the banking sector; - Ensuring investment security, guarantees of attracting investors in the banking sector; - Building trust in commercial banks.

Sustainability and it's Importance in Modern Era

Sheikh Usman Yousaf (*University of Punjab*)

Pakistan

Correspondence Email: usmanyousaf@bcc.edu.pk

Covering the importance and impact of sustainability on the business establishment and success. It will also highlight the significance of business sustainability on economic progress.

Rethinking the Concept of Experience in Walter Benjamin

Bora Erdağı (*Kocaeli University*)

Turkey

Correspondence Email: berdagiberdagi@gmail.com

In this presentation, it will be discussed whether there is an opportunity to combat social and historical anomalies in the 21st century through Walter Benjamin's (1892-1940) concept(s) of experience. In an early article titled "Experience" (1913/4), Benjamin emphasizes that the adult's mask is experience and the necessity of removing this mask in the struggle for existence of young people, especially those who remain young in spirit. Because there is another kind of experience that is not given by this experience. That is, the experience that this experience of becoming an adult, which includes conformity, despair, boredom, mediocrity, habit, narrow-mindedness, does not contain. That experience is an experience that gravitates towards the liveliness and novelty of life... In short, then, the limits of this presentation are; It will raise the question of how the idea of an experience oriented towards the liveliness and novelty of life can be the subject of rethinking and the realization of freedom. Therefore, the references of the presentation will be mostly limited to Benjamin and the framework of the Benjaminian idea of experience.

Territorial Features of Tourist-Recreational Districts

Nodar Grdzlishvili (*Georgian Technical University*)
Laura Kvaratskhelia (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: regioni.ge@yahoo.com

Recreational zoning Registration with the division of the territory with uniform signs and according to the characteristics of recreational use. Depending on the task set by the researchers, the tourist-recreational territorial representation can be found to have different characteristics. Selection of touristic-recreational regional representative signs on the territorial territory, region, state research area. Levels of drawing up general plans according to the arrangement of the territory, resort zones and individual recreational facilities. However, the tourist-recreational district-creating sign reflects only private cases, which lead to the development of tourism in this or that region, for example, the establishment of recreational activities on the distribution of natural-recreational resources according to the quality of people using them. At the same time, for modern assessments of tourism and its development prospects, it is necessary to conduct a complex analysis of the recreational use of the territory, which is the basis of recreational districts. At the same time, the general principles of districts must be respected: objectivity, multifacetedness, hierarchy and constructiveness. In recreational districts, the following can be preserved as district-forming signs: the structure of recreational functions, the priority of recreational resources depending on their use; The quality of the recreational characteristics of the territory (developed, medium and underdeveloped area); degree of openness; perspective. According to these signs, the territory is divided into recreational zones and districts. The recreational zone is the general use of the group's tourism development and the districts included in it, in particular, other conditions of the district-forming signs. Due to the main reasons of the predominant recreational functions, the districts are divided into: mono-functional - where one function dominates - medical recreation, and multi-functional districts, which are characterized by a multitude of functions (medical-remedial, sports and eco-tourism).

Key words: district, tourism, recreation, evaluation.

The Evolution of Child Rights: Analyzing the Impact of the UN Convention on the Rights of the Child in Political Science Perspective

Tea Dzotsenidze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: thea_nd@hotmail.com

The United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC), adopted in 1989, has played a transformative role in shaping global politics and policies concerning child rights. This thesis aims to comprehensively analyze the profound impact of the CRC on political science by examining its influence on international relations, national legislations, and the broader discourse on child rights. It is evident that the CRC has not only set a universal standard for child rights but has also catalyzed political action, altering the way governments and international actors engage with child-related issues. The CRC, as a binding international treaty, has revolutionized diplomatic relations by fostering cooperation and accountability among nations. It has served as a common framework for dialogue, creating a shared commitment to the protection and promotion of children's rights. Through case studies and empirical analysis, this thesis will explore how the CRC has influenced international diplomacy, paving the way for collaborative efforts to address cross-border challenges like child trafficking, armed conflicts, and refugee crises. Moreover, the CRC's impact extends into national politics, as signatory states are obligated to align their domestic legislation with its principles. This research will examine how countries have implemented CRC provisions and the resulting changes in child protection policies and legal systems. By investigating variations in implementation, this study seeks to uncover patterns and best practices that can guide policymakers in enhancing child rights at the national level. Furthermore, the CRC has stimulated discourse within political science, sparking debates on issues like the autonomy of the child, cultural relativism, and the role of international institutions. This thesis will delve into these debates and assess their implications for the field of political science, providing insights into how political theories and paradigms have evolved in response to the CRC's influence. In conclusion, the United Nations Convention on the Rights of the Child has not only reshaped global politics but has also enriched the field of political science by offering a unique lens through which to analyze diplomacy, legislation, and theoretical frameworks. Understanding the multifaceted impact of the CRC is crucial for advancing child rights and political discourse in the 21st century. This research aims to contribute to this understanding and encourage further exploration of the intersection between child rights and political science.

Managing Climate Change Risks and Disaster Policies

Ayşegül Kanbak (*Batman University*)
Nihal Şirin Pınarcıoğlu Ocakhan (*Batman University*)

Turkey

Correspondence Email: akanbak@gmail.com

Managing climate change risks is a complex process that requires a comprehensive approach. Disaster risk management, which is included in this process, refers to the process of assessing, reducing and managing risks associated with natural or human-made disasters. In this context, the policies that constitute disaster management are formed by a number of factors such as the readiness to accept the reality of climate change, institutions and capacity, as well as the desire to include climate change risk assessment and management in development strategies. This process involves identifying potential hazards, assessing their likelihood and impact, and developing strategies to mitigate their impacts. This study aims to examine disaster policies created to manage the risks brought by climate change. A disaster policy that neglects to build capacity and increase resilience, which are prerequisites for managing climate change risks, will most likely fail to take significant steps to reduce vulnerability to risks. Reducing vulnerability or increasing resilience is an important aspect of climate change risk. To do this, a new approach to climate change risk and changes to institutional structures and relationships are required.

International Migration of Healthcare Workers in Turkey

Makbule Şiriner Önvır (Batman University)
Ayşegül Kanbak (Batman University)

Turkey

Correspondence Email: msiriner@batman.edu.tr

In the context of global migration movements, the migration of qualified labor (brain drain) occupies a significant position. Qualified labor migration is typically an international migration type undertaken by individuals with high levels of education and specialized skills who leave their countries in search of improved working conditions and higher living standards. Qualified labor migration often occurs from less developed countries to developed ones and is recognized in the literature as a migration type desired and encouraged by developed countries. Asylum seekers and refugees undergo rigorous scrutiny, and developed countries impose various restrictions on such migrations. However, a generally "open-door" policy is typically applied to the migration of qualified labor. Qualified labor migration leads to a loss of trained human resources in the source country, while the destination country gains access to this skilled workforce. This displacement affects the socio-economic structures of both source and destination countries. A significant portion of qualified labor migration consists of the migration of healthcare workers. Healthcare professionals, including nurses, doctors, health technicians, dentists, pharmacists, and others, constitute this workforce. Healthcare workers can play a crucial role in filling the skilled labor gap and enhancing the quality of healthcare services in the countries they migrate to. Conversely, in source countries, disruptions in the functioning of the healthcare system can occur due to the departure of these professionals. The intense international migration of healthcare workers can lead to challenges such as interruptions in the healthcare system, disparities in healthcare access, and imbalances in the distribution of healthcare professionals. With this type of migration, source countries not only lose their skilled labor force but also valuable expertise, experiences, and knowledge resources in the field of healthcare. In recent years, the migration of healthcare workers from Turkey to other countries has been steadily increasing. Turkey is losing its trained and highly skilled individuals in the field of healthcare. These losses can directly impact the healthcare system, resulting in challenges, reductions in service quality, and potential economic losses. Difficulties may also arise in the formulation of healthcare policies and strategies and in achieving healthcare goals. This study examines the migration of healthcare workers, which is a part of the broader phenomenon of qualified labor migration, using the example of Turkey. The study aims to identify the problems caused by this migration and those that may arise in the future, conducting a situational analysis.

Electronic Commerce in Mexico Within the Framework of International Trade Agreements: The Case of USMCA (United States–Mexico–Canada Agreement)

Armida Concepción García (*University Autonomus of Zacatecas*)

Mexico

Correspondence Email: armisgarcia@uaz.edu.mx

The Economic Trade Agreement between Mexico, the United States, and Canada (USMCA) has a section that aims to regulate digital or electronic commerce among the three member countries. Its objective is to encourage the development and trade of digital services, and among the possible benefits are reducing operational costs, easing communication, and having greater availability of products and services, in addition to enabling the development of financial tools to facilitate global-level transactions. In this scenario, electronic platforms become especially relevant as tools to support global trade. Mexico ranks among the first countries in Latin America in terms of electronic commerce (only followed by Brazil and Argentina); However, it is worth noting that 56% of its economically active population is employed or occupied in the informal economy (INEGI, 2021). In the last twenty years, the exponential growth of emerging technologies and the development of digital platforms have resulted in new business models from virtuality, also creating possibilities for the expansion of digital informality, a scope that has not been analyzed enough. There is no doubt that digital work will be a fundamental axis of the future of global work. The concerns that arise with the incorporation of emerging and virtual technologies, come from their impact on the affected productive sectors, the specific forms of work, and the connectivity, innovation, and development gaps that remain in electronic commerce. The main objective of the research is to present a socioeconomic view of electronic commerce in Mexico, as well as to enlist the challenges and opportunities that businesses in the Mexican region must integrate to compete with similar businesses in the other member regions of the USMCA.

Activities of Municipalities on Women's Employment: An Evaluation on Metropolitan Municipalities

Nihal Şirin Pınarcıoğlu Ocakhan (*Batman University*)
Makbule Şiriner Öner (*Batman Üniversitesi*) (*Batman University*)

Turkey

Correspondence Email: nihalsirin@gmail.com

Neo-liberal policies implemented in Turkey since the 1980s have led to significant changes in the organizational forms of central and local governments and the scope and quality of their services. The concept of "social municipalism", which emerged as a local reflection of neo-liberal policies, can be defined as local support for the downsizing and marketization of the social state. Some of the activities carried out by municipalities within the scope of "social municipalism" are employment-related activities. Job seekers often apply to municipalities and ask for support. Municipalities mostly meet these demands in the form of "employment preparation" by organizing vocational training courses. When we look at the practice, it can be seen that those who benefit from these courses are mostly women. However, it is difficult to say that these courses reveal a qualified and employment-ready female workforce profile. The fact that vocational training is not carried out in areas open to employment and that women are mostly confined to their traditional roles causes the functionality of these courses to be questioned. In this study, the content of vocational training courses organized by metropolitan municipalities and their potential to create a qualified female workforce are investigated. The municipalities discussed in the study are Istanbul, Ankara, Kocaeli and Bursa Metropolitan Municipalities, which implemented the first examples of vocational training courses.

Covid-19 Pandemic's Short-Term Impact on IPO Performance in Turkish Stock Exchange

Emir Otluoğlu (*Istanbul University*)

Turkey

Correspondence Email: otluoğlu@istanbul.edu.tr

Covid 19 Pandemic has had major effects on Turkish economy, financial system and capital markets. Both changes in economic policies and difficulties in accessing credit have accelerated companies' provision of equity capital through public offerings in the post-pandemic period. This study investigates the impact of global Covid-19 Pandemic on short-term performance of Turkish firms' Initial Public Offering (IPOs) for the period before, and after the pandemic. The pandemic process started in our country with the first case in March 2020. A number of bans and restrictions were implemented during the pandemic period, and on July 1, 2022, these bans and restrictions were completely canceled. For this reason, in the study, before April 1, 2020 was considered as the pre-pandemic period, and after July 1, 2023 as the post-pandemic period. The sample of the study included 47 companies that went public in the pre-pandemic period and 47 companies that went public in the post-pandemic period. The 20 and 60-day abnormal returns of the IPOs in the sample were calculated and tested using Two-sample mean-comparison test and the Multivariate Regression Model (MVRM).

Unifying Innovation Protection: The Unitary Patent Court as a Legal Tool

Miranda Gurgnidze (*Georgian Technical University*)
Tamazi Urtmelidze (*Georgian Technical University*)

Georgia

Correspondence Email: mirgurgnidze@gmail.com

The Unitary Patent Court (UPC) is a crucial European patent protection mechanism that streamlines litigation, enhances legal predictability, and promotes innovation. Its local, regional, and central divisions provide specialized expertise, expediting proceedings and ensuring consistent rulings. Established in the early 2000s, the UPC recognizes inventors' contributions, offers legal recourse against infringement, and promotes consistency across jurisdictions. The first chapter discusses the unified approach to European patent protection harmonization of frameworks promoting innovation, economic growth, and efficiency. It simplifies patent application and enforcement processes by introducing the Unitary Patent and the Unified Patent Court, reducing administrative burdens and costs. The second chapter thoroughly presents the history of the Unified Patent Court (UPC), established in the early 2000s to streamline patent litigation and promote EU innovation. The Treaty of Lisbon in 2007 and the Agreement on a Unified Patent Court in 2013 further facilitated this progress. The third chapter undertakes the framework of the Unitary Patent Court (UPC), a legal structure that unifies patent protection, promotes consistency, and encourages innovation within the European Union member states. The fourth chapter defines the Unitary Patent Court's structure, competence, and jurisdiction. It consists of local, regional, and central divisions, each handling infringement, revocation, regional expertise, and unitary patents, promoting legal unity and efficiency. The last chapter summarizes the authors' opinions, regarding patent protection. It recognizes inventors' contributions, offers legal recourse against infringement, and promotes consistency across jurisdictions.

**Revenues of Airports in the Context of Sectoral Development of Civil Aviation in Turkey:
Political Economy of Batman Airport***

İshak Gün (*Batman University*)
İsmail Şiriner (*Batman University*)

Turkey

Correspondence Email: gunishak72@gmail.com

As a result of the services carried out at airports, revenues and expenses of airports arise. While airports are service providers, they also aim to generate revenues as they are economic organizations. Increasing the revenues of airports depends on increasing the activation of airports, increasing the number of commercial flights and the number of destinations. As the capacity utilization rate of the airport increases, both aviation service revenues and non-aviation revenues of the airport will increase and airports as economic organizations will be able to generate revenues. In this study, the political economy of Batman Airport has been analyzed in line with the financial information provided by Batman Airport and it has been concluded that increasing the airport revenues can be realized by increasing the number of flights and the number of destinations.

Keywords: Aviation, Batman Airport, Costs, Revenue

*Bu Çalışma Prof. Dr. İsmail Şiriner danışmanlığında, 2023 Ağustos ayında Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde İshak Gün tarafından tamamlanmış olan İktisat Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

The U.S.-China Technology Conflict Under the Lens of Innovation Race

Humberto Merritt (*Instituto Politecnico Nacional*)

Mexico

Correspondence Email: hmerritt@ipn.mx

China's rise as a global power has caused alarm in US policy circles, forcing the US government to rethink its trade and technology policy towards the Asian giant. While US policy previously supported China's growth with the intention of building a long-term cooperative relationship, this approach was discarded after Donald Trump's 2017 presidency. This situation has continued under the current presidency of Joe Biden. This paper analyses the factors that led to the change in the US government's stance. It hypothesises that growing dependence on Chinese imports encouraged the US government's initial hostilities and the triggering factor was China's remarkable build-up of technological capabilities in crucial areas such as telecommunications, information technology and biotechnology. However, the available evidence suggests that a complete break will not be easy as the trade and technology interrelationship is so strong that it will take a long time for the US to wean itself from its commercial dependence on China.

The Interests of Superpowers in Turning Afghanistan into a Fail State Threatening the Modern World Security

Emilia Alaverdov (*Georgian Technical Univesrity*)

Georgia

Correspondence Email: alaverdoviemilia07@gtu.ge

The invasion of the Soviet Union turned Afghanistan into a battlefield of Cold War, and the end of that war and the collapse of the Soviet Union turned Afghanistan into a new arena of rivalry, this time between regional actors who were determined to prevent their rivals from gaining a foothold. After the final withdrawal of Soviet troops and victory Mujahideen, which was achieved with the support of the United States, an equally destructive civil war broke out, in which groups, parties and influential field commanders were involved. In most of the country, this war was stopped after the Taliban established an Islamist regime that lasted from 1996 to 2001. Then in October 2001, the United States launched air strikes in Afghanistan, followed by a ground offensive. Called Operation Enduring Freedom, the mission was to overthrow the Taliban government and dislodge al-Qaeda forces that had been based in Afghanistan since the terrorist attacks on the United States on September 11, 2001. Armed conflict then engulfed many parts of the country. Very few international actors paid attention to this conflict as the focus has shifted to Iraq. Afghanistan, more than many other states, has become a victim of its history and geographical location. Thus, the superpowers and regional actors following their interests turned the country into a failed state.

Keywords: Failed State, Soviet Union, USA, Afghanistan, Asia

An Overview of Innovation and Technology Sustainability: Evaluation from the perspective of Small and Medium Enterprises (SMEs)

Ayşenur Erdil (İstanbul Medeniyet University)

Turkey

Correspondence Email: runesyalidre61@gmail.com

Small and medium-sized businesses (SMEs) constitute a sizable portion of the overall population of businesses that inevitably expand in order to continue operating. SMEs are capable of being adaptable to the markets' rapid change. SMEs are frequently the primary catalysts for innovation, which is then accepted and enhanced through major companies. Environmental awareness is growing among individuals. In the context of the green economy, encouraging these SMEs to create innovations that might encourage sustainability becomes essential. Resource limits, talent gaps, and knowledge gaps are typically associated to SMEs' preparation, desire, and capacity to embrace green business possibilities. It is unclear to what extent SMEs are engaged in eco-innovation, which might benefit the natural environment and social sectors in addition to helping them perform better overall. For instance, Innovation and technology can have a positive impact on sustainability in several ways: It can reduce the environmental footprint. New technologies can make significant advances in areas such as energy efficiency, waste reduction and the development of renewable energy sources. For example, electric vehicles produce less air pollution and greenhouse gas emissions than fossil fuel vehicles. SMEs are seen to be the main contributors to a nation's sustainability since they provide a significant advantage for the development of SMEs' sustainability-related organizational features. Businesses throughout the globe—and SMEs in emerging nations in particular—face a growing array of threats and challenges as a result of globalization and rapid modifications to the environment. In order to examine innovation for sustainability, the present research would first describe a specific approach and perspective on business environmental sustainability. How SMEs might be supported in their efforts to innovate for sustainability. The novelty of this study is strengthened by the application of cause-and-effect diagrams and Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats (SWOT) assessments in the surroundings of SMEs in creating methods in evolving economic, social, and environmental settings. Throughout generally, this research significantly advances the understanding of how SMEs use innovation in a specified nation. The findings of this research may assist SMEs become more successful and long-lasting, which may enhance the overall framework of technological and innovation leadership in developing countries.

Key Words: Innovation; small and medium-sized businesses, sustainability; technology

The Turkish Republic at 100

Süreyya Yiğit (*New Vision University*)

Georgia

Correspondence Email: syigit@newvision.ge

29 October 2023 will mark the hundredth anniversary of the Turkish Republic established by Atatürk. A new regime and philosophical endeavour encapsulated Anatolia as the Ottoman Empire crumbled with a nationalist awakening demanding freedom and independence. Despite being surrounded by the armies of several European powers, the Turkish people remarkably, were successful in defending Anatolia and raising phoenix like A Republic from the ashes of the Empire. This progressive state accepted the principle of popular sovereignty and quickly put aside old grievances to create new friendships with countries near and wide. The colossal role of Atatürk in this project of modernization is undeniable. Alongside his close confidants, he not only created a state but engaged in societal change in its formative years. This paper will examine and highlight the challenges and turning points on the road to Turkish independence.

Entrepreneurship Education in Community Colleges - Case Study of Bronx Community College, City University of New York

Harini S. Mittal (*City University of New York*)

USA

Correspondence Email: harini.mittal@bcc.cuny.edu

Entrepreneurship curriculum in community colleges is an under researched area. Academic research predominantly occurs within the university setting and primarily concentrates on various aspects of four-year university-based entrepreneurship programs. These aspects encompass program content, teaching methods, student intentions, outcomes, and characteristics. Conversely, there is a notable absence of research into these aspects within the context of community colleges. Moreover, the body of knowledge within the community college domain primarily comprises practitioner-authored papers and concise business publications aimed at delivering practical information. In the few studies that do explore entrepreneurship education in community colleges, their focus tends to revolve around the development of specific curricula and instructional techniques. These studies, however, do not delve into the underlying factors driving the creation of such offerings beyond the basic mission statements related to economic development. This gap in research is evidenced by works like Hagan (2004), Carducci, Calderone, McJunkin, Cohen, and Hayes (2005), as well as Mars and Ginter (2012). Furthermore, there is a scarcity of analyses that compare the driving concerns between university-based and community college-based educational approaches. In this paper, the author uses the case study of Bronx Community College to understand the need for entrepreneurship education in an impoverished neighborhood.

Navigating Green Hydrogen and Eco-Entrepreneurship: Opportunities and Challenges in the Shifting Landscape of Sustainable Energy

M. Mustafa Erdođdu (*Beykoz University*)

Sheikh Usman Yousaf (*University of the Punjab*)

Bushra Usman (*Forman Christian College - A Chartered University*)

Turkey

Correspondence Email: mustafaerdogdu@beykoz.edu.tr

Tiflis stands at the vanguard of an escalating sustainable energy landscape, predominantly in the domains of green hydrogen and eco-entrepreneurship. The combination of promising geographical conditions and Georgia's steadfast commitment to renewable energy, especially hydropower, provides a robust foundation for transformative developments. The conscientious production of green hydrogen emerges as a cornerstone in propelling Tiflis and Georgia towards an environmentally conscious energy future. Despite the evident growth of eco-entrepreneurship catalyzed by ecologically mindful practices, persistent challenges, such as financial constraints and regulatory intricacies demand exploration. This study examines the relationship between the adoption of green hydrogen and the dynamics of eco-entrepreneurship in Tiflis. Scrutinizing pivotal factors shaping the trajectory of green hydrogen, the research illuminates its profound influence on the success of eco-entrepreneurs. Moreover, it navigates the complex terrain of obstacles encountered by eco-entrepreneurs in the green hydrogen sector, offering strategic recommendations for their mitigation. The findings accentuate the pivotal role of legislative and market dynamics as both barriers and opportunities for entrepreneurs committed to sustainable energy ventures. This study underscores the indispensable role played by eco-entrepreneurs in fostering innovation and sustainability in the sustainable energy landscape. Acknowledging limitations, the research highlights the revolutionary potential embedded in the hydrogen economy, acting as a catalyst for the global energy transition. Collaborative endeavors across industries are envisioned to streamline hydrogen initiatives, fostering a locally and internationally impactful sustainable future. This research serves as a pivotal resource for policymakers, investors, and aspiring eco-entrepreneurs, envisioning and shaping a resilient and lucrative trajectory for Tiflis.

Keywords: Green Hydrogen, Tiflis, Eco-Entrepreneurship, Renewable Energy, Climate

PROCEEDINGS

SHAPING NATIONS: EXPLORING ITS HISTORICAL EVOLUTION AND MANIFESTATION IN THE POST-SOVIET STATES

Daviti Khupenia (Georgian Technical University)
khupenia.d@gtu.ge

Abstract

This scientific article delves into the intricate dynamics of national identity and its evolution in the context of post-Soviet states. Exploring the ideological underpinnings, historical legacies, and socio-political influences, the study provides a comprehensive analysis of the complex interplay between education and the formation of national consciousness. By tracing the historical origins of the nation-state concept and scrutinizing the role of education in shaping identities, this article illuminates the multifaceted factors that have contributed to the emergence of distinct national identities. The examination encompasses the post-Soviet region's diverse historical experiences, ethno-linguistic diversity, geopolitical realities, economic transformations, and memory politics. The article concludes by discussing potential future trajectories of the nation-state concept in a rapidly changing global landscape.

Keywords: Nation, Nation-State, National Identity, Post-Soviet States, Nationalism, Education, Historical Evolution.

Introduction

The concept of the nation and its intricate evolution have long been subjects of profound scholarly inquiry, particularly in the context of post-Soviet states. The interplay between historical legacies, socio-political transformations, and the shaping of national identity has been a focal point in understanding the dynamics of nation-building. From the historical processes that have propelled the emergence of nation-states to the contemporary implications of nationalism, this article delves into the multifaceted dimensions that underscore the formation of national identities. By examining the ideological origins, educational influences, and socio-political factors that have contributed to the development of national consciousness, this study seeks to unravel the complex relationship between education and the shaping of identities within the context of post-Soviet nations.

Challenges in Defining the 'Nation-State': Conceptual Implications and Inquiries

The renowned British historian Ernest Hobsbawm (1992), during his research on national identity and nationalism, initially posed the problem: "Suppose that one day, after a nuclear war, an intergalactic historian lands on a now dead planet in order to enquire into the cause of the remote little catastrophe which the sensors of his galaxy have recorded. He or she consults the terrestrial libraries and archives which have been preserved, because the technology of mature nuclear weaponry has been designed to destroy people rather than property. Our observer, after some study, will conclude that the last two centuries of the human history of planet Earth are incomprehensible without some understanding of the term 'nation' and the vocabulary derived from it. This term appears to express something important in human affairs, But what exactly?" (p. 1). Thus, for example, Walter Bagehot, who described the history of the 19th century (1887) as "the process of nation-building," noted that: "We know what it is when you do not ask us, but we cannot very quickly explain or define it!" (p. 20-21). In our opinion, this problem is particularly relevant in the Georgian scientific and, in general, post-Soviet space.

The nation-state, as a phenomenon, does not represent an objective, and even more so, a homogeneous subject; it is an abstract term. Therefore, it does not undergo transformation in space. Hence, modern

political identity (nation; state; nation-state, etc.) is genuinely only a concept, an abstract term, a definition. Consequently, first of all, we need to define the term. This way, we will identify the object of our research and demarcate the term.

The term "nation" comes from the Latin - "natio," which means - tribe, people. In ancient Rome, nations were groups of barbarians who lived in the territory of Rome and had a common origin. The terms "gens" and "natio" were used by the ancient Romans to refer to those who did not belong to the 'populus romanus' (Roman people) (Thurston, 1897).

Since ancient Rome, the term "natio" has been used for the political classification of groups of people. With the changing eras and depending on the cultures and socio-political uniqueness of the countries, the criteria for forming groups of people into "nations" changed quite often.

In the early Middle Ages, in the era of feudal fragmentation, religious and subordinate characteristics were the primary markers of classifying human groups on the European continent. Therefore, there was no need to define small groups of people based on other political criteria (such as citizenship). Consequently, the term "natio" was rarely used in European sources of the early Middle Ages, making it difficult to trace the transformation of the term during that period.

During the High Middle Ages, when the development of cities was accompanied by dense human settlement, the growth of trade, and relatively high human mobility, the term "natio" was again used to classify groups of people. At that time, based on the political principles of the feudal state, people were mechanically linked by direct territorial affiliation. For example, in 1249, the University of Paris distinguished Norman, Picardian, English, and Gallic nations. Ethnic Italians, Spaniards, and Greeks were included in the Gallic nation; German, Polish, and Scandinavian students were grouped within the English nation, apart from the British themselves. Almost two centuries later, at the Council of Constance (1414–1417), the clergy was already divided into German, French, and Italian nations. The first included prelates from the German provinces of the Holy Roman Empire, as well as from England, Hungary, Poland, and the Scandinavian countries. The French nation encompassed the clergy of Savoy, Provence, and Lorraine. The Italian nation was represented by priests directly from Italy, as well as from Greece, Slavonia, and Cyprus (Creighton, 2012).

We follow the further transformation of the term in 15th-century France. It is from this era that French thinkers actively use the word "natio." The French focused on the connection between the concepts of "nation," "territory," and "monarch," which gave rise to the theory of the "mystical body of the kingdom" in 1420 (Kantorowicz, 1992). This theory made the terms "territory," "nation," and "monarch" synonymous.

During the Great French Revolution, the aforementioned triad loses one of its constituent parts—the "monarch." As a result, the concept of "nation" takes on a new interpretation. The nation, denoting the inhabitants of a specific territory, transitions into a term embodying the nation as a state. Jean-Jacques Rousseau linked the concept of the nation with the idea of the sovereign unity of citizens. This unity is the sole framework within which the protection and realization of fundamental human rights are possible. Although in Rousseau's reasoning (1765), we find the old-fashioned understanding of the nation as the inhabitants of a specific territorial unit, which lacks a political nature. For instance, in the work "Constitutional project for Corsica", he emphasizes the necessity of a political dimension for the existence of a nation. He also mentions in his work "Considerations on the Government of Poland" (1782) that the Polish state requires a Polish nation.

The emergence of the nation-state is connected to one of the prominent figures of the Great French Revolution - Abbé Sieyès, and directly to his work: "What is the Third Estate?" (1789). According to his interpretation, the nation is "a unity of people - a society living by a common law and represented by a single legal institution; these people must make a firm decision to form such a union. Additionally, they should contribute to this association's benefit" (p. 21). Influenced by French thinkers, France's first post-revolutionary constitution of 1791 combined the understanding of the nation as the sole holder of sovereignty and the source of all power.

From the aforementioned historical discourse, it's evident that the term "nation" (Latin: *natio*) had, for a long time, only the meaning of social definition. It was utilized for the political classification of human groups, as well as for religion, ethnicity, language, and other cultural-biological characteristics. However, against the backdrop of subsequent historical processes, the nation acquired significant political importance. Today, the "nation" is a central political actor in the international relations system, as well as a fundamental aspect of people's political self-determination. Therefore, the existence and institutional functioning of a state, or even a quasi-state, are inconceivable without the national idea and the nation as a driving force that determines legitimacy. However, it's worth reiterating that the nation and the nation-state stem from human intellectual work. Consequently, the ideological origins of the term must be sought in the works of influential thinkers rather than empirical factuality.

Birth of the Modern Nation-State: Examining its Historical Origins

Despite its political significance, the question of defining a nation's criteria has been a pertinent issue in social sciences, especially since the 19th century. In other words, what are the criteria to discern a nation a priori, differentiating it from other groups of people?

According to Eric Hobsbawm (2012), a key mistake made by scholars grappling with the issue of national identity is attempting to establish objective criteria for the "nation." Scholars often relied on either one criterion (e.g., language, ethnic traits) or a combination of criteria (p. 5). An example of this is Stalin's (1953) definition of a nation: "a historically formed solid unity arising on the basis of language, territory, economic life, and mental structure. Its expression is the unity of culture" (p. 8). This definition by Stalin is probably the most famous and recognized in Georgian scholarship, but it's not the only one and certainly sparks heated debates around all the proposed criteria.

All attempts to establish objective criteria for nationhood have faltered due to a clear reason - numerous exceptions exist. Hobsbawm (2012) elaborates on this, stating that there are "phenomena that formally fit the definition of 'nations' but in reality, are not nations and lack national identity. There are also universally recognized and undisputed 'nations' that don't fit the suggested criteria or their combination" (p. 9). Consequently, how can a definition that is historically quite recent in political discourse, ever-changing, and not widely applicable be definitively and universally incorporated into scientific definitions?

Categorical and universally applicable defining features of a nation faced criticism right after their establishment. For instance, in the 19th century, the French philologist Ernest Renan (1902) argued that such characteristics shouldn't be considered essential because they are merely conditions for nation formation. Renan posited that the true aspects of a nation involve the individual's free choice (will) determining their affiliation with the nation and their history in general. In Renan's words, a nation's existence is determined by "the possession of a rich heritage of memories (emotions) of sacrifices that have been made and will be made in the future" (pp. 100-101).

Another pressing issue revolves around whether the nation is a natural, historical, cultural, religious, or ontological phenomenon. Ernst Gellner (2009) provides insight into this: "The nation as a natural, God-established method of classifying people, as something sacred, primordial... political destiny is a myth. Nationalism, which transforms cultures into nations, sometimes invents its own culture; sometimes it entirely erases traces of the previous culture - this is the reality" (pp. 48-49).

The formation of a nation, particularly in the modern sense, and subsequently a nation-state, is by no means a historical accident. The defined notion emerged in specific historical, social, and regional circumstances. Eminent scientists and philosophers have contended, especially since the 19th century, that education plays a pivotal role in shaping national identity. As Hobsbawm (2012) highlights, "Nationalism is a principle where political and national education coincide" (p. 1). This sentiment is echoed in the works of Hobsbawm and John Brewley.

Throughout history, education platforms have been vital for any political unity. These platforms facilitate the presentation, processing, and transmission of the ideology behind political unity. This development becomes feasible in societies with institutionalized educational fields.

The history of Georgia serves as an illustrative example. In the 19th century, the Georgian national movement established a platform, that reform enabled the classification of people not based on religious or other factors, but through the introduction of worldview ideas tied to national-political identity.

Language is also a crucial factor in the formation of national self-awareness and the existence of a higher educational system. The Royal Spanish Academy's 1884 dictionary connected nation, state, and language for the first time. It used the term "Lengua nacional" (national (state) language) for the first time. With the rise of the idea of nationalism, language gained significance in domestic politics. As noted during the St. Petersburg Congress (Brix, 1982), "Language is the only defining aspect of nationality that can be objectively enumerated and classified in one way or another" (p. 90).

A shared language constitutes one of the criteria in Stalin's classification, which are considered classic markers. However, as we noted, all of Stalin's criteria have sparked intense debates. Language cannot be the sole determinant uniquely shaping a group's national self-awareness. Like Renan, we believe that a shared language is a factor, but not the sole one. For instance, the United States of America, Australia, and Great Britain share English as their official language, but this doesn't inherently lead to a unified national identity among their populations. Conversely, Belgium possesses three official languages—French, German, and Dutch. Therefore, when discussing the significance of language, our central argument is that it enhances the effectiveness of the general educational system, which in turn influences the formation of national self-awareness.

From our perspective, the establishment of a common literary language serves primarily to overcome estrangement in the idea of national unity at a psychological level. Moreover, a common language contributes to the institutional efficiency of the shared educational system. This manifests in the streamlined development of unified educational and scientific literature, as well as in simplifying communication between individuals. Eric Hobsbawm (2012) observes: "Most scholars today agree that national literary languages, both written and spoken, could not have arisen without printing, mass literacy, and hence universal schools" (p. 54).

In the 19th century, the educational reform and establishment of unified educational centers facilitated the reform of the Georgian language. Notably, this issue was also raised by the national movement, and Ilia

Chavchavadze's triad "land, language, faith" became the guiding principles for Georgian national identity criteria.

This theoretical and historical discussion may lead to the notion that the national idea generally disseminates "from top to bottom." While examining the historical phases of Georgia's national self-awareness, we conclude that the Georgian national idea demonstrates a dual nature. National self-awareness was significantly shaped by the intellectual endeavors of Georgian intelligentsia and educators. However, it was equally influenced from below by the beliefs, superstitions, hopes, needs, aspirations, and interests of ordinary people. These initial inclinations were not inherently national in nature. Furthermore, the Soviet regime, which classified individuals based on class rather than nationality, further complicates the national issue in Georgia.

Underpinnings of Nationalism in Post-Soviet Countries

The disintegration of the Soviet Union in 1991 catalyzed a profound transformation across the Eurasian region, leading to the emergence of 15 independent states. As these newly sovereign entities embarked on the path of nation-building, nationalism emerged as a pivotal force in shaping their trajectories. This paper aims to provide a thorough examination of nationalism's evolution in post-Soviet countries, analyzing the factors that have influenced its development and assessing its contemporary significance.

The roots of nationalism in post-Soviet countries can be traced back to the complex historical experiences that preceded and followed the Soviet era. Centuries of diverse cultural, linguistic, and ethnic interactions have contributed to the intricate tapestry of identities in the region. The imposition of Soviet ideology, while suppressing some expressions of national identity, paradoxically contributed to a heightened sense of distinctiveness among various ethnic groups. As the Soviet grip weakened in the late 1980s, nationalist sentiments surged, fueling demands for autonomy and self-determination.

Factors Shaping Post-Soviet Nationalism:

Historical Legacy: The historical legacy of pre-Soviet empires and inter-ethnic interactions has played a pivotal role in shaping national consciousness. For instance, the Baltic states' aspiration for independence was deeply rooted in their historical struggles against external domination.

Ethnic Diversity: The ethno-linguistic diversity within post-Soviet countries has presented both opportunities and challenges. While some nations like Ukraine and Moldova grapple with internal divisions, others like Kazakhstan and Uzbekistan have managed to forge a relatively cohesive national identity.

Geopolitical Realities: The strategic interests of neighboring powers have exerted significant influence on nationalist dynamics. Russia's attempts to maintain influence over its former territories have often fueled resistance and counter-nationalist sentiments.

Economic Transformations: The shift from centrally planned economies to market-oriented systems has had varied impacts on nationalism. Economic disparities and challenges in the transition process have at times been framed in nationalistic rhetoric.

Memory Politics: The reinterpretation of historical narratives and the commemoration of past traumas have contributed to the shaping of national identities. Contentious issues such as World War II legacies have been central to identity formation in countries like Ukraine and Georgia.

Contemporary Significance and Implications:

In the contemporary context, post-Soviet nationalism continues to exert a profound influence on domestic politics, regional stability, and global relations.

Domestic Politics: Nationalism has often served as a unifying factor during times of uncertainty or political transition. However, it can also be exploited by political elites for divisive purposes, leading to polarization and social tensions.

Regional Dynamics: Nationalism intersects with regional dynamics, often exacerbating tensions among neighboring countries. Conflicts in Ukraine, Georgia, and Nagorno-Karabakh have been influenced by competing nationalist narratives.

Global Relations: The alignment of post-Soviet nations with different global powers has shaped their nationalist trajectories. The tug-of-war between Western-oriented nationalism and pro-Russian sentiments is particularly evident in Ukraine.

Conclusion

To summarize, we've explored the intricate evolution of the concept of "nation" and the emergence of nation-states. From historical processes to ideological origins, we've examined how national identity formed and why it holds such paramount importance in contemporary international relations.

In conclusion, the concept of a nation isn't a static, objective reality but a dynamic construct shaped by historical, cultural, and socio-political contexts. This dynamic nature makes it challenging to establish universal criteria for defining a nation. Instead, scholars have identified various factors such as language, shared culture, historical memory, and political unity that contribute to the formation of national identity.

The formation of a nation-state hinges on a complex interplay of factors, including education, language, and the development of a shared cultural narrative. Educational platforms, in particular, play a crucial role in shaping national identity by providing a space for the transmission of ideology and worldview.

As we consider these complex dynamics, it becomes apparent that the nation isn't solely a natural occurrence but a socially constructed concept with multifaceted dimensions. Furthermore, the historical trajectory of nations and nation-states reveals the significance of education in shaping collective identities and fostering a sense of unity among citizens.

Ultimately, the intricate relationship between the nation and education underscores the importance of recognizing how education institutions can influence not only individual minds but also the cohesion and character of societies as a whole. Through the lens of history and intellectual discourse, we gain deeper insights into the forces that have shaped our contemporary world and the ongoing role of education in sustaining and transforming national identities.

In the context of Georgia, as we've discussed, the interplay between historical movements, educational reforms, language, and socio-political changes has shaped the nation's sense of self. This dual interaction between top-down efforts and the beliefs of ordinary citizens highlights the complexity of nation-building and the continuous negotiation of identity.

These dynamics give rise to questions about the future of the nation-state and its continued relevance in a rapidly changing world. As traditional boundaries become less rigid and cultural exchange accelerates, some argue that the concept of the nation might need to evolve to accommodate the new interconnected realities. The very idea of a singular, homogeneous national identity becomes more complex as societies become more diverse and interconnected.

One perspective suggests that the future might see the emergence of "transnational" identities that bridge multiple cultures and nations. As people engage with different societies and adapt to the globalized world, their sense of identity may become less bound by traditional national categories. This doesn't necessarily mean the end of the nation-state but rather an evolution towards more fluid, overlapping identities.

Education, as a central force in shaping identities, will play a pivotal role in navigating these changes. Schools and educational institutions will need to foster not only a sense of national pride and belonging but also an appreciation for diverse cultures and global perspectives. In this way, education can serve as a bridge between local identities and a broader, interconnected world.

In conclusion, the intricate relationship between education and the formation of national identity is a topic of enduring significance. The historical evolution of the nation and the complex interplay between education, language, culture, and ideology underscore the dynamic nature of national identity. As societies continue to evolve in an increasingly globalized context, the role of education in shaping identities becomes ever more vital.

References

- Hobsbawm, E. J. (1992). *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality*. Cambridge university press.
- Bagehot, W. (1887). *Physics and Politics*. London.
- Thurston, P. H. (1897). *Harper's Dictionary of Classical Literature and Antiquities*. Vol. 1.
- Creighton M. *The Council of Constance. A.D.1414-1418.: A History of the Popes from the Great Schism to the Sack of Rome*. 2012.
- Kantorowicz E. *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*. Princeton: Princeton University Press. 1997.
- Rousseau, J. J. (1765). *Projet de Constitution pour la Corse*. Reprinted in vol. II, Vaughan.
- Rousseau, J. J. (1782). *Considérations sur le gouvernement de Pologne: et sur sa réformation projetée* (Vol. 26). Valade.
- Sieyès, E. J. (1791). *What Is the Third Estate?*(1789). teoksessa Emmanuel-Joseph Sieyès, *Political Writings*.
- სტალინი, ი. (1953). *მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი*. თბილისი: სახელგამი.
- Ренан, Э. (1902) *Что такое нация? Доклад, прочитанный в Сорбонне 11 марта 1882 года* // Ренан Э. *Собрание сочинений: в 12 т.: пер. с фр. / под ред. В.Н. Михайловского*. Киев.. – Т. 6.
- Gellner, E. (2009) *Nations and Nationalism*. Cornell: Cornell University Press.

Brix, E. (1982) Die Umgangssprachen in Altösterreich zwischen Agitation und Assimilation. Die Sprachenstatistik in den zisleithanischen Volkszählungen, 1880 bis 1910. Wien, etc.: Böhlau.

DIFFERENCE BETWEEN MARKET LIQUIDITY AND BID-ASK SPREAD

PİYASA LİKİDİTESİ VE ALIŞ VE SATIŞ FİYATLARI ARASINDAKİ FARK

Batuhan Mert Bozbağ (İstanbul University)

ORCID: 0000-0002-3860-9730

bmbobzag@istanbul.edu.tr

Semra Taşpunar Altuntaş (İstanbul University)

ORCID: 0000-0002-5299-4014

staspunar@istanbul.edu.tr

Abstract

The field of market microstructure studies the bid and ask of financial assets and the price formation process. It has introduced two concepts to financial literature: market liquidity and price discovery. Liquidity is typically defined in terms of the ease and cost of accessing cash, the most liquid asset. In the context of the market, liquidity refers to the time and cost required to convert a financial asset into cash. This study aims to clarify the concept of market liquidity and the formation of bid and ask prices, as well as the spread between them. The empirical study investigates the relationship between the spread and various factors, including number of transactions, size of transactions, and volatility. It analyzes the market-level factors that determine the formation of bid and ask prices, ultimately influencing the spread between them. The analysis focuses on the Istanbul Stock Exchange and includes 40 stocks, using daily frequency data from December 2015 to October 2022. The analysis is conducted using STATA program, utilizing a panel data analysis approach. The analysis indicates a negative relationship between the number of transactions and spread, a negative relationship between transaction size and the spread, and a positive relationship between volatility and the spread.

Keywords: Market Microstructure, Market Liquidity, Panel Data Analysis

Jel Codes: C23, C58, L11

1. Giriş

Uzun yıllar boyunca modern finans paradigmasının temel varsayımlarından biri, sürtünmelerin yok sayıldığı etkin piyasalar olmuştur. Ancak ampirik çalışmaları mümkün kılan verinin ulaşılabilir hale gelmesi, piyasaları düzenleme ihtiyacı ve asimetrik bilgi alanındaki ilerlemeler ile piyasa mikro yapısı alanı önem kazanmıştır. Francioni vd. (2008) piyasa mikroyapısı alanının bir piyasada yatırım ya da portföy kararlarının uygulanmasını konu aldığını söylemiştir. O'Hara (1995) ise piyasa mikroyapısının aleni kurallar altında varlıkların takas edilmesi süreci ve sonuçları olarak nitelendirmiş ve ekonomide fiyatların nasıl oluştuğuna dair bir meraktan ileri geldiğini belirtmiştir. Piyasa mikro yapısı iki önemli kavramı literatüre sunmuştur: likidite ve fiyat keşfi.

Bu çalışmada piyasa likiditesi, işlem ve icra maliyetleri ve alış-satış fiyatları farkı kavramsal olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte alış-satış fiyatları farklarının ve dolayısıyla piyasa likiditesinin, piyasa düzeyinde hangi değişkenler tarafından etkilendiği analiz edilmektedir. Bu doğrultuda önce piyasa likiditesi kavramı, piyasa likiditesinin boyutları, ölçülmesindeki zorluklar, işlem ve icra maliyetleri, piyasa likiditesinin arzı ve talebi ve önemi ele alınmıştır. Piyasa yapıları, icra sistemleri, piyasa katılımcılarının profilleri, alış-satış fiyat farklarının farklı piyasa yapılarında neden ve nasıl oluştuğuna dair açıklamalar yer

almaktadır. Ardından alış ve satış fiyatları ve bu fiyatlar arasındaki farkın piyasa düzeyinde hangi değişkenler tarafından belirlendiğine dair yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Son olarak kullanılan veri ve özellikleri, hipotezler, bu hipotezlerin test edilmesi (analiz) ve bulgular yer almaktadır.

Piyasa likiditesi, varlığın pazarlanabilirliği, likit edilme sürecinin zaman boyutu ve bu aksiyonların fiyata etkisini ifade etmektedir. Piyasa likiditesi bir varlığın kolayca nakde çevrilebilme yetisi olarak ele alınabilir. piyasa likiditesine alım-satımda kolaylık ve işlem maliyetleri (transaction cost) açısından yaklaşılabilir. Likit bir varlık, hızlı ve maliyetsiz olarak alınabilen ya da satılabilen varlıktır. Hızlı ve maliyetsiz alım ve satım için piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı işlem yapmaya hazır olmalı ve piyasaya emirler yollamalıdır. O halde işlem frekansı (işlem sıklığı ya da hareketliliği) da piyasa likiditesi ile aynı düzlemde değerlendirilebilir. İşlem frekansının, piyasa likiditesi üstünde yadsınamaz etkisi vardır (Rütschi, 2005: 33). Ayrıca söz konusu varlığın alım ve satım işlemlerinin büyüklüğü de fiyata etki etmemelidir. Fiyat etkisi (price impact) yapılan işlemlerin hacminin piyasa derinliğine göreceli olarak fiyata etkisi olarak tanımlanabilir. Finansal piyasalarda alım-satıma konu olan ortalama miktara göreceli olarak, piyasaya gönderilen emrin büyüklüğü nedeniyle işlemler, cari piyasa fiyatlarında yapılamadığında likidite azlığı oluşur.

2. Literatür

Tinic (1972) piyasa likiditesinin sadece varlıkların alım satım karakteristikleri ile değil aynı zamanda “bu hizmete olan talebin yapısal belirleyicileri ve borsa aracılığı/uzmanlığı fonksiyonlarının ekonomisi” ile de açıklanacağını ileri sürmüştür. Tinic (1972) araştırmasında piyasa yapıcılar tarafından kote edilen alış-satış fiyatları farklarını fiyat, günlük işlem gören hisse senedi sayısı, kurumsal yatırımcıların yoğunluğu, işlem sürekliliği, fiyat volatilitesi, rekabet, piyasa yapıcının satın alma kapasitesi ve piyasası yapıcılarının portföyleri ekseninde açıklamaya çalışmıştır. Fiyat, rekabet, fiyat volatilitesi ve piyasa yapıcılarının portföyleri ile alış-satış farkları arasında pozitif; işlem senet sayısı (işlem hareketliliği), işlem sürekliliği piyasa yapıcının alım gücü ve kurumsal yatırımcı yoğunluğu ile alış-satış fiyatları farkı arasında negatif ilişki tespit etmiştir.

Aitken ve Frino (1996) kendilerinden önce yapılan çalışmaların kotasyon güdümlü piyasalar olan NYSE, AMEX gibi piyasalara odaklandığını, tam otomatize edilmiş emir güdümlü piyasalara odaklanılmadığını ve piyasa yapıcının belirlediği alış-satış fiyatları farkının oluşumu ve belirleyicilerinin emir güdümlü bir piyasada işlem yapan alıcılar ve satıcıların oluşturduğu fiyat farkı ve belirleyicilerinden daha farklı olduğunu öne sürmüşlerdir. Avustralya Borsası'nda (ASX) 1 Temmuz-30 Kasım 1992 tarihleri arasında 527 hisse senedine dair gelen limit fiyat ve piyasa emirlerinden yola çıkarak yarım saatlik periyotlarda zaman ağırlıklı yüzdelerle alış-satış fiyatları farkını hesaplamışlar; alış-satış fiyatları farkının temel belirleyicilerinin işlem hareketliliği, fiyat volatilitesi ve fiyat düzeyi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

McInish ve Wood (1992) işlem hareketliliği, risk düzeyi, piyasaya gelen bilgi miktarı ve rekabet düzeyi ile alış-satış fiyatları farkı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada gün içi kotasyon verilerinden NYSE'de işlem gören hisse senetlerinin bir dakikalık frekansta zaman ağırlıklı yüzdelerle alış-satış fiyatları farkı hesaplamışlardır. Yüzdelerle alış-satış fiyatları farklarının işlem hareketliliği ile arasında negatif; risk düzeyi ile arasında pozitif; bilgi düzeyi ile arasında pozitif; rekabet ile arasında negatif ilişki ortaya konulmuştur. Fiyat ile yüzdelerle alış-satış fiyatları farkı arasında negatif ilişki bulunmuştur.

Alzahrani (2011) örneklem dışı (out of sample) yaptığı çalışmada Suudi Arabistan Borsası²'nde işlem gören ve TASI endeksinde yer alan hisse senetlerinin dakikalık frekansta verilerini kullanmıştır. Ocak 2005 ve Eylül 2008 yılları arasında yapılan çalışmada alış-satış fiyatları farkları ve işlem başına düşen hisse adedi,

---

1 McInish ve Wood (1992) rekabet ve alış-satış fiyatları farklarının arasındaki nedenselliğinin yönünün belirsiz olduğundan da bahsetmişlerdir.

2 Suudi Arabistan Borsası tam emir güdümlü bir piyasadır.

volatilite (getiri volatilitesi), piyasa değeri, günlük toplam işlem sayısı ve işlemin yönü arasındaki ilişkiyi yatay kesitte ele almıştır. Sonuçta alış-satış fiyatları farkı ile volatilite arasında pozitif; işlem sayısı değeri arasında negatif; piyasa değeri ile arasında negatif (efektif alış-satış farkı için pozitif sonuç alınmıştır) ilişki bulunmuştur.

Wiharno ve Rahayu (2018) Endonezya Borsası'nda LQ45 endeksi hisse senetleri üzerinde yaptıkları çalışmada alış-satış farklarını etkileyen faktörleri ele almışlardır. 2013 – 2016 yılları arasında ele alınan araştırma sermaye karlılığı, piyasa değeri, getiri volatilitesi ve işlem hacmi ile yüzdelik alış-satış fiyatları farklarını açıklamaya çalışmaktadır. Yapılan zaman serisi regresyonu analizinde bu işlem hacminin katsayısı negatif ve anlamlı değildir. Getiri volatilitesi pozitif, piyasa değeri pozitif, sermaye karlılığının pozitif etkisine rastlanmıştır.

3. Metod

3.1. Veri Seti

Bu çalışmada alış-satış fiyatları farklarının ve dolaylı olarak likiditenin, piyasa düzeyinde hangi değişkenler tarafından etkilendiği analiz edilmektedir. Bu değişkenler getiri volatilitesi, işlem hareketliliği, işlem büyüklüğüdür. Bahsi geçen piyasa düzeyi değişkenler ile alış-satış fiyatları farkının arasındaki ilişkileri incelemek üzere Panel Veri Analizi yapılmıştır.

Araştırmanın verileri Borsa İstanbul Veri Bankasından alınmıştır. Çalışmaya konu edilen kırk hisse senedi vardır. Bu hisse senetleri Aralık 2015 ve Ekim 2022 tarihleri arasında BİST30 endeksine girmiş ve en az 6 ay boyunca endekte kalmış hisse senetlerinden oluşmaktadır. Çalışmaya konu edilen kırk hisse senedinin Aralık 2015 ve Ekim 2022 tarihleri arasında yer alan işlem günlerinden elde edilmiş olan günlük frekansta gün sonu alış fiyatı ve satış fiyatı, kapanış fiyatı, günlük işlem hacmi, işlem sayısı verileri kullanılmıştır. Çalışmada 3.320 satırlık veri kullanılmıştır. Gözlem sayısı 13.280'dir. Başlangıç tarihi olarak Aralık 2015'in seçilmiş olmasının sebebi bu tarihte Borsa İstanbul'un elektronik kayıt sistemi BİSTECH'i kullanmaya başlamış olmasıdır. Bu tarih öncesine ait verilerde eksikler bulunmaktadır.

3.2. Metodoloji

Araştırmamıza ait hipotezler aşağıdaki gibidir:

Hipotez 1: İşlem hareketliliği ile alış-satış fiyatı farkı arasındaki ilişki ters yönlüdür. İşlem hareketliliği modelde ortalama işlem sayısının doğal logaritması ($\ln(OİS)$) değişkenince temsil edilmektedir.

Hipotez 2: İşlem büyüklüğü ile alış-satış fiyatları farkı arasındaki ilişki pozitifdir. İşlem büyüklüğü ortalama işlem başına hacim ($OİBH$) değişkeni ile temsil edilmektedir.

Hipotez 3: Getiri volatilitesi ile alış-satış fiyatları farkı arasında pozitif ilişki vardır.

$$\text{Kapanış Fiyatları Farkı Yüzdesi} = \frac{1}{D_{i,t}} \sum_{d=1}^{D_{i,t}} \frac{\text{Gün Sonu Satış Fiyatı}_{i,d,t} - \text{Gün Sonu Alış Fiyatı}_{i,d,t}}{\frac{\text{Gün Sonu Satış Fiyatı}_{i,d,t} + \text{Gün Sonu Alış Fiyatı}_{i,d,t}}{2}}$$

Gün sonu fiyatlarından elde edilen alış-satış fiyatları farklarının tutarlı olması için aylık ortalamaları alınmıştır. İlgili literatürden hareketle, çalışmaya işlem hareketliliği, bilgi asimetrisi ve riski temsil eden üç bağımsız değişken eklenmiştir.

Ortalama işlem sayısı: Borsa İstanbul Veri Bankası'ndan alınan günlük işlem sayılarının aylık ortalamalarıdır. Literatürde işlem hareketliliğinin alış-satış fiyatları farkına olan etkisinin test edilmesi için oldukça sık tercih edilmiştir. Çok büyük sayılardan oluştuğundan dolayı bu değişkenin doğal logaritması kullanılmıştır. Sonuçlarda Ln(OİS) olarak temsil edilmektedir.

Ortalama işlem başına hacim: Borsa İstanbul Veri Bankası'ndan alınan günlük işlem hacminin günlük işlem sayılarına bölümünün aylık ortalamasıdır. Literatürde Wang vd. (1994), McInish ve Wood (1992), Kim ve Ogden (1996), McInish ve Ness (2002), Alzahrani (2011) ve Jones vd. (1994) tarafından da tercih edilmiştir. İşlem büyüklüğünün alış-satış fiyatları farkına olan etkisini ölçmek için kullanılmıştır. Sonuçlarda OİBH olarak temsil edilmektedir.

Getiri Volatilitesi: Borsa İstanbul Veri Bankası'ndan alınan günlük frekansta getirilerin aylık varyansdır. Chai vd. (2010) ve Pan ve Misra'dan (2021) hareketle bilginin alış-satış fiyatları farkına etkisine ölçmek üzere kullanılmıştır.

4. Model Sonuçları

Tablo 1: Değişkenlere Ait Özet Tablo

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standard Sapma	Min.	Maks.
Ln(OİS)	3.320	16.0562	1.8840	10.2950	20.4752
OİBH	3.320	25.5722	47.6979	0.4793	546.7089
Getiri Volatilitesi	3.320	0.0007	0.0011	0.0002	0.0259
YKFF	3.320	0.0023	0.0021	0.0004	0.0208

Yatay kesit bağımlılığının varlığının sınanması için yapılmış olan Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı Testi, temel hipotezi reddettiği ve yatay kesit bağımlılığının varlığına işaret ettiğinden dolayı bu çalışmada ikinci nesil birim kök testlerinden olan ve Pesaran (2007) tarafından ortaya konulan CADF (Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller) ve CIPS (Cross-Sectionally Augmented Im-Pesaran-Shin) Testleri kullanılmıştır.

Bağımlı değişken olan Yüzdeler Kapanış Fiyatları Farkı (YKFF) değişkeninin üçüncü dereceden gecikmeli CADF Test istatistiği değeri hariç (-1,792) tüm test istatistiklerine göre CIPS ve CADF test istatistikleri kritik değerlerden mutlak değerce büyüktür. Yüzdeler Kapanış Fiyatları Farkı'nın (YKFF) ikinci dereceden gecikmeli CADF Test istatistiği %5 ve diğer tüm değişkenler %1 anlamlılıkla düzeyde durağandır. O halde panel verinin analizi En Küçük Kareler (EKK) tahmincisi ile yapılabilir. Havuzlanmış EKK, tesadüfi etkiler ve sabit etkiler modelleri arasında tercih yapabilmek için ANOVA F Testi, Breusch-Pagan (1980) Lagrange Çarpımı Testi ve Hausman (1978) Spesifikasyon Testi kullanılmıştır.

Tablo 2: Model Tercibi, ANOVA F ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı ve Hausman Spesifikasyon testi

ANOVA F Testi	Breusch-Pagan LM Testi	Hausman Testi
Havuzlanmış Panel EKK uygun değildir.	Havuzlanmış Panel EKK uygun değildir.	Sabit Etkiler Tahmincisi uygundur.

Görüldüğü üzere yapılan testler analize sabit etkiler tahmincisi ile devam edilmesini önermektedir. Bu sonuç sonrası tanılama testleri (eş varyanslılık, otokorelasyon, çoklu doğrusal bağlantı, birimler arası korelasyon) yapılmıştır. Çalışmada varsayımlardan sapmaları düzeltmek üzere Driscoll ve Kraay (1998)

Tahmincisi kullanılmıştır. Bu tahminci değişen varyans, birimler arası korelasyon ve otokorelasyon varlığına dirençli hatalar üretir. Bu tahmincinin güçlü yanlarından birisi, uzamsal ya da zamansal boyutun büyüklüğünden bağımsız olarak tutarlı tahminler ortaya koyabilmesidir.

Tablo 3: Driscoll-Kraay Standart Hataları ile Sabit Etkiler Modeli

YKFF	Katsayı	D-K Std.H.	t	p-değeri	%95 güven seviyesinde aralık	
Sabit	0,011763	0,001018	11,55	0	0,009737	0,013789
Ln(OİS)	-0,000588	6,36E-05	-9,24	0	-0,000714	-0,000461
OİBH	-3,82E-06	8,63E-07	-4,42	0	-5,53E-06	-2,1E-06
Getiri Volatilitesi	0,113731	0,044623	2,55	0,013	0,024961	0,202501

Ortalama işlem sayısı bağımsız değişkeninin doğal logaritması, işlem başına hacim değişkenleri ve model sabitinin kısmi korelasyon katsayıları %99 güven düzeyinde anlamlı olduğu gözlenmektedir. Getiri volatilitesi değişkeni ise %5 güven düzeyinde anlamlıdır. Tüm değişkenler anakütleli temsil etmektedir. Ayrıca modelin çoklu korelasyon katsayısı da %99 güven düzeyinde anlamlıdır. T değerlerine göre modelde en önemli değişken ortalama işlem sayısıdır.

Oluşturulan hipotezlerden elde edilen sonuçlara bakacak olursak; ortalama işlem adedi değişkeninin işareti negatiftir ve değişkenin katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. Ortalama işlem başına hacim değişkeninin işareti negatif ve beklenmeyen şekilde çıkmıştır. Getiri volatilitenin modeldeki işareti ise pozitif ve anlamlıdır. Ortalama işlem başına hacimdeki 1 birimlik artış(azalış) ise alış-satış fiyatları farkında 0,000004 birimlik azalışı(artışı) beraberinde getirecektir. Getiri volatilitesindeki %1'lik değişim alış-satış fiyatları farkının aynı yönde 0,11 birimlik değişimine neden olacaktır.

5. Sonuç

Dünya'nın çeşitli lokasyonlarında gerek gelişmekte olan gerek gelişmiş ülkelerde piyasaların doğru şekilde inşa edilmesi ekonomik büyüme, istihdam ve kaynakların etkin dağılımı için elzemdir. Bu çalışmada piyasa likiditesi, farklı piyasa yapılarında ve icra sistemlerinde alış ve satış fiyatları farklarının oluşumu, likiditeyi ve alış-satış fiyatları farkını ölçmeye yönelik geliştirilen metotlar ve alış-satış fiyatları farkının hangi piyasa düzeyi değişkenler tarafından ne yönde etkilendiği ele alınmaktadır.

Sonuçta işlem hareketliliği ile alış ve satış fiyatları farkı arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç beklendiği gibidir ve alan yazının geneli ile uyum içerisindedir. İşlem büyüklüğü ile alış ve satış fiyatları arasında bulunan ilişki ise negatiftir. İşlem büyüklükleri arttıkça alış-satış fiyatları farkı azalmaktadır. Elde edilen bu bulgu beklenen sonuç ile ters düşmektedir. Teorik çerçeve işlem büyüklüğünün arttıkça alış ve satış fiyatları arasındaki farkın da artması gerektiğini belirtmektedir. Alış ve satış fiyatları farkını negatif olarak etkileyen işlem büyüklüğü aynı zamanda piyasanın rezilyansı ile de alakalı olabilir. Büyük miktarlardaki alım ve satım emirleri ile kuruyarak kısıtlı hale gelen likiditeyi yeniden arz etmek ve bu kısıtlılıktan fayda sağlamak isteyen trader'lar piyasaya limit fiyat emirleri arz edeceklerdir. Piyasanın likidite kurumalarını kapatmak üzere verdiği reaksiyonlar aşırılaştığında, büyük boyutlu emirler likiditeyi tüketiyor ve alış-satış fiyatları farkını artırıyor olsa bile, aşırı rezilyans durumundaki piyasa, kuruyan likiditenin karşılığında aşırı likidite arz ediyor ve alış ve satış fiyatları farkını azaltıyor olabilir. Ancak bu durum hakkında net sonuçlar elde edebilmek için bu konuya eğilen çalışmalar tasarlamak gerekmektedir.

Alış ve satış fiyatları arasındaki fark ve volatilitenin ilişkisi için elde edilen sonuç ilişkinin pozitif olduğu yönündedir. Bu sonuç beklenen ile uyumludur. Uluslararası literatürde likiditenin belirleyicilerine yönelik

olarak yapılan çalışmaların birçoğu gelişmiş ülke piyasalarını konu edinmiştir. Bu çalışma, gelişmekte olan bir piyasa olan Borsa İstanbul Pay Piyasası'nı konu edinmiş ve bu piyasada gerçekleşmiş olan verileri analiz etmiştir. Görülmektedir ki elde edilen sonuçlar, gelişmiş ülke piyasalarıyla elde edilen sonuçlardan pek de farklı değildir.

Kaynakça

- Aitken, M., Frino, A. (1996). The Determinants of Bid-Ask Spread on the Australian Stock Exchange: Cross-Sectional Analysis, *Accounting and Finance*, Vol.36, No.1, pp. 51-63.
- Alzahrani, A. (2011). Liquidity Cost Determinants in the Saudi Market", *International Journal of Trade, Economics and Finance*, Vol.2, No.3, pp. 185-193.
- Breusch, T.S., Pagan, A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Application to Model Specification in *Econometrics*, *Review of Economics Studies*, Vol.47, No.1, pp. 239-253.
- Chai, D., Faff, R., Gharghori, P. (2010). New Evidence on the Relation Between Stock Liquidity and Measures of Trading Activity, *International Review of Financial Analysis*, Vol.19, No.3, pp. 181-192.
- Driscoll, J. C., Kraay, A.C. (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data", *The Review of Economics and Statistics*, Vol.80, No.4, pp.
- Francioni, R., Hazarika, S., Reck, M., Schwartz, R. (2008). Equity Market Microstructure: Taking Stock of What We Know - The Road from Theory to a Real Marketplace is Indeed Bumpy, *The Journal of Portfolio Management*.
- Hausman, J.A. (1978). Specification Tests in Econometrics, *Econometrica*, Vol.46, No.6, pp.1251-2171.
- Jones, C.M., Kaul, G., Lipson, M. L. (1994). Information, Trading, and Volatility, *Journal of Financial Economics*, Vol.36, No.1, pp. 127-154.
- Kim, S., Ogden, J.P. (1996). Determinants of the Components of Bid-Ask Spreads on Stocks, *European Financial Management*, Vol.2, No.1, pp. 127-145.
- McInish, T. H., Ness, B.F.V. (2002). An Intraday Examination of the Components of the Bid-Ask Spread, *The Financial Review*, Vol.37, No.4, pp. 507-524.
- McInish, T. H., Wood, R. A. (1992). An Analysis of Intraday Patterns in Bid/Ask Spread for NYSE Stocks, *The Journal of Finance*, Vol.47, No.2, pp. 753-764.
- O'Hara, M. (1995). *Market Microstructure Theory*, Oxford, Blackwell Publishers Inc.
- Rütschi, J. (2005). *Liquidity in Financial Markets*, Haupt Berne.
- Tinic, S.M., West, R. R. (1972). Competition and the Pricing of Dealer Service in the Over-the-Counter Stock Market, *The Journal of Financial and Quantitative Analyses*, Vol.7, No.3, 1972, pp. 1707-1727.
- Wang, G. H.K., Michalski, R. J., Jordan, J.V., Moriarty, E.J. (1994). An Intraday Analyses of Bid-Ask Spreads and Price Volatility in the S&P500 Index Futures Market, *The Journal of Futures Market*, Vol.14, No.7, pp. 837-859.

- Wiharno, H., Rahayu, D. (2018). Determinants of Bid-Ask Spread in Indonesia: More Evidence from LQ45, *Indonesian Journal of Business and Economics*, Vol.1, No.1, pp. 18-37.
- Wang, K.M. & Lee, Y.M. (2009). Market volatility and retail interest rate pass-through. *Economic Modelling*, 26(6), 1270–1282.
- Wooldridge, M. J. (2001). Application of generalized method of moments estimation. *Journal of Economic Perspectives*, 15(4), 87-100.

VEGAN RESTAURANT ANALYSIS BASED ON USER OPINIONS: THE CASE OF ISTANBUL

KULLANICI GÖRÜŞLERİ ÜZERİNDEN VEGAN RESTORAN ANALİZİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Mustafa Doğan (Batman University)
mustafdoganmustafa@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7648-8469

Nur Kulakoğlu Dilek (Batman University)
nurkulakoglu@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-2115-301X

Sebahattin Emre Dilek (Batman University)
ORCID: 0000-0001-7830-1928
s.emre.d@hotmail.com

Abstract

Recently, with the diversification of diet or dietary patterns, it is seen that research in the field of gastronomy has also intensified. Vegetarianism and veganism are among the most noteworthy areas. In particular, veganism is not only a diet but also a point of view; it includes dimensions that directly affect the lifestyle of individuals and groups. For this reason, food and beverage establishments that serve vegan menus and those who prefer them are especially curious. Restaurants serving menus suitable for these dietary patterns are becoming widespread in Turkey as in many parts of the world. The study was conducted on the four most popular vegan-labeled restaurants with the highest "Google" score and number of reviews among consumers who prefer vegan restaurants in Istanbul. In the internet-based research, the comments of those who prefer these restaurants were subjected to content analysis, and vegan restaurants were analyzed; how vegan they are, their prominent features, menu-product, and their relationship with customers were discussed.

Keywords: Gastronomy, Vegan Nutrition, Vegan Restaurants, Vegan Restaurant Attributes, Istanbul

Giriş

Gastronomi son yıllarda farklı disiplinlerin zengin ve ilgi çekici çakışma noktalarından biri haline gelmiştir. Yeme-içme biçimi, gıda ve beslenme konuları insan hayatında ve toplumların her zaman merkezinde yer alan bir konu olmuştur. Gıda, tarım, kimya, biyoloji, ekoloji, turizm, kültür, işletme, pazarlama, yönetim vb. gibi farklı teori ve uygulama disiplin ve alanlarını kapsayan çerçevesiyle gelişmeye devam etmektedir. Beslenme biçimlerinin bazı farklı formlara kavuşması özellikle modern çağla hayata geçmiştir. Beslenmenin önemi, gıda kalitesi, diyet tipleri gibi tartışmalar modern insanın sağlıklı yaşama verdiği öneme paralel olarak gelişmiştir. Avrupa'da Rönesans dönemiyle 16. yüzyıldan itibaren hayvanların acıya duyarlı olduğu yönünde görüşler ileri sürülmeye başlanmıştır (Shipman, 2021). Aydınlanma döneminde Rousseau, Voltaire, Montaigne gibi aydınlar hayvanlara yapılan kötü muameleye eleştirmişlerdir (Kurt, 2019). İngiltere'de ve ABD'de vejetaryen hareketin 19. yüzyıldan itibaren yayılmasıyla (Shipman, 2021), vejetaryen dernekleri kurulmaya başlamış ve ilk Uluslararası Vejetaryen Birliği (IVU) 1908'de Dresden'de; Vegan Derneği 1944'te İngiltere Leicester'da kurulmuştur (vegansociety.com).

1980'lerden itibaren çevresel sorunların öne çıkmasıyla vejetaryenlik, kaynakların korunması sürecinin bir parçası olarak görülmuş (Kurt, 2019; Dilek ve Kulakoğlu-Dilek, 2020); vejetaryen tüketim, çevre koruma

ve biyolojik çeşitliliğe, hayvan refahına ve sağlık sorunlarına vurgu yapan bir söyleme dönüşmüştür (Shipman, 2021). Böylelikle beslenme rejimleri hem etik hem çevresel sorunlar hem de hayvan hakları bağlamında geniş bir düzlemde tartışılmaya ve değerlendirilmeye başlanmıştır. Vegan diyet uygulayan tüketiciler nüfusun sadece küçük bir bölümünü temsil etse de gıda sektörü ve genel tüketim kalıpları üzerindeki etkilerinin artmaya devam edeceği beklentisi vardır (Radnitz vd., 2015). Son zamanlarda vegan ürünlerin satış ve tüketiminde dikkate değer bir tutarlılık ve güçlü bir büyüme ortaya çıkmış; küresel vegan gıda pazarı 2020 yılında yaklaşık 15,4 milyar ABD doları değerine ulaşmıştır (Expert Market Research, 2020) ve tahminler, 2025 yılında et ikamelerinin 24 milyar doların üzerinde bir değer yaratacağını öngörmektedir (Grand View Research, 2019). Vegan olmayan tüketiciler gıda alışkanlıklarını ve yaşam tarzlarını giderek vegan gıdalara doğru kaydırmaktadır (Martinelli ve Canio, 2021). Vegan diyet uygulayan tüketicilerin sayısı birçok sanayileşmiş ülkede önemli ölçüde artmıştır ve gıda sektörü üzerindeki etkilerinin artmaya devam etmesi muhtemeldir.

Et yemek tipik olarak insan doğasının temeli olarak görülür (Joy, 2011) ve bu bakış açısına göre vejetaryen olmak, algılanan beslenme zorunluluğunu ihlal etmek anlamına gelebilir. Ancak vejetaryen ya da vegan olmanın tek başına basit bir karar olmadığı, kültür, din, ahlaki inanışlar, kişisel öncelikler ve çevresel faktörlerin bu niyet ya da tercih üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Vejetaryenliğin benimsenmesinde başlıca motivasyonları temelde potansiyel faydaları ve hayvansal ürünleri tüketmeyi hastalık tehditleri ile ilişkilendirenler "sağlık vejetaryenleri"; ahlaki düşünceler tarafından motive olanlar ise "etik vejetaryenler" (De Backer ve Hudders, 2014; Kurt, 2019; Güler ve Çağlayan, 2021) kategorize edilmektedir. Sağlık vejetaryenlerinde özellikle kırmızı et tüketiminin sağlık açısından zararlı olduğu inancı yaygın olup hastalık risklerinden uzak kalmak, daha sağlıklı bir yaşam sürmek gibi amaçlarla vejetaryenliği benimsemektedirler (Kara ve Bilim, 2022). Etik vejetaryenlerde, hayvan refahı ile ilgili endişeler, endüstriyel üretim sürecinde hayvanların maruz kaldığı zorluklar, hayvan hakları gibi etik konular ön plandadır. Hayvan hakları ve hayvan refahı kampanyaları endüstriyel hayvancılığın zalimliği özellikle genç tüketiciler arasında vejetaryen/vegan davranışların artmasına neden olmaktadır (Beverland, 2014). Kendini vejetaryen olarak tanımlayan birçok kişi balık gibi bazı etleri de diyetine dahil ederken veganlar et yanında tüm hayvansal gıdaları dışlamaktadır. Beslenme şekilleri ayrı bir etiket gerektirse de veganlık vejetaryenlikten ayrı bir uygulama değildir; daha ziyade veganlık, bir vejetaryenlik türüdür (Rosenfeld ve Burrow, 2017). Her vegan bir vejetaryendir, ancak her vejetaryen bir vegan değildir demek yanlış olmaz. Dolayısıyla gıda artık sadece bir besin kaynağı değil, her bireyin yaşam tarzının, kültürünün, geleneğinin ve değerlerinin bir temsili haline gelmekte (Arbit vd., 2017); gıda seçimleri ile sosyal ve kültürel bağlantılar, kişinin kendi bedeni ve sağlığı, Dünya ve doğa, ahlaki ilkeler ve etik davranış standartları ve kutsal olan gibi gıda ile ilgili olmayan diğer yaşam alanları arasında bir bağ kurulmaktadır (Chinea vd., 2020).

Vejetaryenlik-Veganlık

Vejetaryenlik ve vegan terimlerinin kökeninin antik Latince'de yer alan *vegetus* (sağlıklı, dinc) sıfatından türediği düşünüldüğünde (Bedin vd., 2018), vegan beslenmenin sağlıkla ilişkisinin diğer boyutlarına göre çok daha eski olduğu söylenebilir (Akkan ve Bozyiğit, 2020). Ancak hayvan hakları ve etik bakış açısıyla sadece sağlıklı beslenme boyutundan çıkan veganlık ve vejetaryenlik, gündelik hayatta et tüketmekten kaçınma ya da et yememe (Beardsworth ve Keil, 1991) konusunda iradi bir tercihi içeren beslenme şekilleri olarak görülmektedir. Batı kültürlerindeki vejetaryenlerin çoğu doğuştan böyle bir diyet uygulamamıştır; bunun yerine, yaşamlarının bir noktasında kendi istekleriyle et yemekten kaçınmaya karar vermişlerdir (Beardsworth ve Keil, 1991). Dolayısıyla et yeme fırsatına sahip olmak ile bu fırsatı reddetmek arasında reddetme iradesini ortaya koymak vejetaryenliğin doğasının temelini oluşturmaktadır (Spencer, 1993; Dilek ve Fennell, 2018).

Veganlık, vejetaryenliğin bir versiyonu ve belki de onu da aşarak sadece bir et yememe biçimi değil aynı zamanda tüm hayvansal ürünlerden kaçınma (Onur ve Kayapınar, 2019) olarak gelişmiş; bir diyetten daha fazlası; bir felsefe ve etik olarak (Greenebaum, 2012); gıda endüstrisini eleştiren ve endüstriyi değiştirmeye çalışan bir toplumsal hareket haline gelmiştir (Akkan ve Bozyiğit, 2020). "Hayvanların yiyecek, giyecek veya başka herhangi bir amaç için her türlü sömürüsünü ve zulmünü mümkün ve uygulanabilir olduğu kadar dışlamaya çalışan ve buna ek olarak, hayvanların, insanların ve çevrenin yararına hayvansız alternatiflerin geliştirilmesini ve kullanımını teşvik eden bir felsefe ve yaşam biçimini ifade etmektedir" (vegansociety.com). Veganlık hem beslenmeyi hem de kozmetik, kıyafet, temizlik ürünlerinin tüketimini ve bunların yanında medikal ürünlerin ve ilaçların kullanımına dair prensipler içeren ve kimlik kurulumu bu alanlardaki tüketim ve eylemlere uzanan bir olgudur (Aksürmeli ve Beşirli, 2019).

Et tüketiminden vazgeçmenin en yaygın nedenlerinden birinin hayvanlara yönelik kötü muameleyle engel olmak olduğu bilinmektedir (Rothgerber, 2013) ancak özellikle küresel ısınmayla birlikte endüstriyel hayvancılığın yüksek metan gazı emisyonuna neden olduğunun tespit edilmesiyle birlikte hassasiyetler de çeşitlenmiştir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü FAO (2019) araştırmasına göre küresel iklim değişikliğine neden olan sera gazı salınımının %14,5'ine hayvancılık sektöründeki faaliyetler neden olmakta; bunun içindeki %65'lik kısmı ise sığır eti ve sığır sütü üretiminden oluşmaktadır. Poore ve Nemecek'in (2018) dünyadaki toplam sera gazı salınımının dörtte birinin gıda üretiminden kaynaklandığını bu oran içinden %31'nden hayvancılığın sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Koyuncu ve Akgün (2018)'e göre büyük baş hayvanlar, hayvancılık sektöründen kaynaklanan toplam emisyonun yaklaşık %65'ini oluşturmaktadır. Çevreci bir vegan, et endüstrisinin çevresel etkileri konusunda taşıdığı endişeler; etik vegansa, ahlaki ve politik nedenlerle vegan beslenmeyi benimseyebilir ancak diyet biçimi her halükârda, hayvan hakları felsefesi etrafında yapılandırılmış bir yaşam tarzının yalnızca bir parçasını oluşturur (Greenebaum, 2012). Bu bağlamda veganlık, güçlü bir biçimde kimlik, yaşam tarzı, tutum ve değerler gibi başka bir bağlamda ele alınmayı gerektiren bir çerçeveye sahiptir.

Veganlar da beslenme türlerine göre kendilerini sınıflandırılabilir; Paleo veganlar, Ravistler, Freganlar, Mono-islands diyeti uygulayanlar, Zenmakrobiyotik diyeti uygulayanlar, Fruitarian ya da Fruitist (Meyveciler) gibi farklı türleri olduğu bilinmektedir (Kurt, 2019; Onur ve Kayapınar, 2019, Ayyıldız ve Ceyhan, 2021; Güler ve Çağlayan, 2021). Veganlığın farklı düşünce, bakış açısı ile farklı alt biçimler kazandığı ve daha da kazanacağı görülmektedir. Literatürde vegan bireylerin motivasyonlarına ilişkin çalışmalar olmakla birlikte vegan işletmeler-restoranlarla ilgili yeterli araştırma olmadığı görülmüştür. Çalışmanın odaklandığı nokta vegan restoranları tercih edenler üzerinden bu tip restoranların özelliklerini belirleyebilecek bir pencere açmaktır.

Literatür

Veganlara odaklanan çalışmalarda, bireylerin vegan beslenmeyi benimseme nedenlerini incelemiş; bunlar arasında Beardsworth ve Keil (1991) öncül araştırmalarında temel neden olarak ahlaki kaygılar; sağlıkla ilgili nedenler (Fox ve Ward 2008), hayvanlarla ilgili endişeler ve hayvan hakları (Adams, 1991; Jabs vd., 1998; Larson vd., 2003) ve çevrenin korunmasına yönelik inançlar (Kalof vd., 1999) yer almaktadır. Bu çalışmalar vegan beslenmenin çoğunlukla yukarıdaki nedenlerin bir kombinasyonundan etkilendiğini ve vejetaryenlerin kararlarını, sağlıktan ziyade hayvan haklarına dayandığında vegan olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Stilles, 1998). Hatta Greenebaum (2012) kendi kendini etik motivasyonla tanımlayan veganların sağlık motivasyonlu veganlardan ayrıştığını, sağlık motivasyonlu veganların veganlığı bir yaşam tarzı olarak görmek yerine yiyecek sınırlaması odaklı düşündüklerini tespit etmiştir.

Çalışmaların çoğu, etik-moral, sağlık, hayvan hakları, ekolojik ve dinsel nedenleri işaret etse de etik ve insan sağlığıyla ilgili güdülerin birincil güdüler olarak en büyük paya sahip olduğunu göstermektedir (Janssen, 2016). Bazı çalışmalarda (Dyett vd., 2013; İzmirli ve Phillips, 2011; Waldmann vd., 2003), çevreyle ilgili motivasyonların rolü biraz daha düşük kalmakla birlikte Rothgerber (2013)'in çalışmasında ekolojik hassasiyetlere ilişkin çevresel motivasyonlar daha belirleyicidir. Larson ve diğerlerinin (2003) çalışmasında, veganların çoğu hayvan haklarına ilişkin kişisel inançları nedeniyle vegan beslenmeyi benimsemiş olduğu ancak aynı zamanda arkadaşlar ve aile gibi dış faktörlerden de etkilendikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda vegan bir yaşam tarzını devam ettirebilmenin olanaklarını tartışan Cherry (2006) bunun bireysel iradeye, aydınlanmalara veya basit norm takibine bağlı olmadığını; daha çok veganlığı destekleyen sosyal ağlara sahip olmaya bağlı olduğunu iddia etmiştir.

Hayvanlara verilen zararlara yönelik farkındalığın artması, tüketicilerin satın alma karar süreçlerini ve toplumsal güçlerini önemli oranda etkilemektedir; Akkan ve Bozyiğit (2020) Türkiye'de veganların en çok gıda ve kozmetik sektörlerinden vegan ürünler satın aldıklarını; ürünlerin en çok içeriğine, besleyiciliğine, sağlıklı ve V-label etiket sahibi olmasına önem verdiklerini; Ayyıldız ve Sezgin (2021) vejetaryen ve vegan bireylerin yiyecek içecek işletmesini tercih ederken en önemli kriterlerinin işletmenin etik ahlaka uygun ve çevre bilincine sahip olup olmadığı; bu bireylerin yiyecek içecek işletmelerinde karşılaştıkları en önemli sorunlar arasında yemek fiyatlarının yüksek olması, işletmelere karşı güven sorunu yaşamaları ve işletme çalışanlarının menü içeriği hakkında bilgilerinin yetersiz olması yer almıştır. Yılmaz ve Albayrak (2023) da yiyecek-içecek işletmelerinde çalışan personellerinin vegan ve vejetaryen beslenmeye yönelik temel bilgi düzeylerinin kısmen yeterli olduğunu ortaya çıkararak bu sonucu desteklemiştir. Gıda pazarlamacılarının, vegan gıdaların artan popülaritesinden faydalanmak için vegan ürünlerine rastgele vegan etiketi ekleme eğiliminde olmasının tüketicilerdeki etkisine odaklanan Stremmel vd. (2022) bu etiketlemelerin ilgili tüketicideki algılanan sağlıklılığı, beklenen lezzeti ve algılanan sürdürülebilirliği saptırdığını; tüketicilerin etiketlemeye bağlı olarak vegan ürünlerin vegan olmasını beklemediklerini belirlemiştir.

Aksürmeli ve Beşirli (2019), veganlığın tek ve homojen bir kimlik olmadığına, veganlığın farklı görünümünün ve kişiler için farklı tanımlarının olduğuna; ancak bu çeşitliliğe rağmen, vegan olma kararının alınmasında ve veganlık pratiklerinde birkaç ana hat üzerinden benzerliklerin yakalanabildiğine işaret etmektedir. Janssen vd. (2016) vegan beslenmeyi benimseme konusunda hayvanlarla ilgili hassasiyetler, (%89,7), kişisel sağlık/refahla ilgili (%69,3) ve çevreyle ilgili motivasyonların (%46,8) etkili olduğunu belirlemiştir. Martinelli ve Canio (2021) moral değerler ve hayvanlara ilişkin hassasiyet ve kaygıların vegan olmayan alıcıları da vegan gıdalara yönelten faktörler-motivasyonlar olduğunu ve trendler ile yaşam tarzlarının tüketicilerin gıda satın alma tercihleri üzerindeki güçlendirici rolünü teyit etmektedir.

Method

Çalışma nitel bir araştırma olup; ikincil (internet) kaynaklar üzerinden elde edilen verilerle yürütülmüştür. İnternet kaynaklı araştırmalar (IMR), belirli bir araştırma sorusuyla ilgili yeni kanıtlar sağlamak için analize tabi tutulacak yeni, orijinal verilerin toplanmasını içerir (Hewson ve Laurent, 2012). Araştırma, İstanbul'daki vegan restoran kullanıcılarına ait herkese açık google yorumlarının içerik analizi yoluyla değerlendirilmesine dayanmaktadır. Öncelikle internet aracılığıyla İstanbul'daki gastronomi ile ilgili popüler siteler, seyahat siteleri, şehir rehberleriyle ilgili portallar taranmış; ilk etapta "Google" arama motorunda 100'ün üzerinde herkese açık müşteri yorumu-değerlendirmesi alınmış ve "Google" müşteri değerlendirme puan ortalaması 5 üzerinden 4,5 ve üzerinde olan vegan restoranlar filtrelenmiştir. Bu özelliklere sahip 14 vegan restoran bulunmuş; daha sonra bunların içinden en yüksek puan ve değerlendirici sayısına sahip olan ilk dört işletme araştırma evreni olarak seçilmiştir.

Tablo 1: Seçilen Vegan Restoranlar

Restoran	Google Değ.Puanı	Google Yorum Sayısı
Vegan Masa (Beşiktaş)	4,9	678
Wegain Restoran (Beyoğlu)	4,9	233
Mahatma Cafe Restoran (Kadıköy)	4,8	731
KafeNAsanat (Beşiktaş)	4,7	500

Her bir işletmenin yukarıda detayları verilen yorumları tek tek incelenerek içerik analiz yapılmış; belli temalar ortaya çıkarılmış ve bunun üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Bulgular

Öncelikle yorumlar üzerinden bakıldığında vegan restoranları tercih edenlerin yüzde yüz vegan ya da vejetaryen oldukları için bu restoranları tercih ettiklerini söylemek imkansızdır. Bazı kullanıcılar vegan olmadığını; bir yakını (eşi, arkadaşı, sevgilisi vb.) ile buraya gittiğini ya da onu götürdüğünü-götürüldüğünü, bazıları rastgele gittiklerini, bazıları vegan-vejetaryen olmadıkları halde merak ettikleri için gittiklerini ifade etmiştir. Bu nedenle vegan restoranları tercih edenlerin tercih nedeni ya da motivasyonu olarak karmaşık bir tercih segmentine sahip olduğu görülmektedir.

"Vegansanız mutlaka uğramalısınız" "Vegan değilseniz bence denemelisiniz" " Vegan olmadığım halde favori mekanım" "Vegan olmamama rağmen hayatımda yediğim en iyi sucuklu pide"

"Ben vegan değilim ama en iyi arkadaşım vegan olduğu için İstanbul'daki tüm mekanları yavaş yavaş keşfediyorum"

"Oraya götürdüğüm vegan olmayan her arkadaşım, yemeğin vegan olduğuna inanamadıklarını söylüyor"

Ancak buna rağmen vegan olmadığını dile getiren ya da vegan bir yakını ile buraya gitmiş olanların vegan yemeklerin lezzeti, mekanlarla ilgili çok olumlu görüşte oldukları gözden kaçmamıştır. Bu durum vegan restoranların veganlığı teşvik eden ya da veganlığın olanaklı görülmesine katkı sağlayan bir durum olarak görülebilir. Ayrıca yabancı turistlerin de önemli bir oranda müşteri olarak bu restoranları tercih ettikleri tespit edilmiştir. İstanbul'un turistik potansiyeli ve vegan restoranları yabancı ziyaretçiler için de önemli bir alternatif oldukları görülmektedir. Özellikle Beyoğlu ve Beşiktaş gibi önemli turistik çekim merkezlerine yakın bölgelerdeki üç restoranın yabancı müşteri sayıları dikkate değerdir. Bu restoranların varlığı turizm gelişimini de desteklemektedir.

Beşiktaş'ta bulunan iki restoran ve Beyoğlu'nda bulunan restoranın yabancı müşterilerinin Kadıköy'deki restorana göre daha çok olduğu da ayırt edilmiştir. Beşiktaş ve Beyoğlu yabancı turistler için özellikle Avrupa yakası ve belirli çekim merkezlerine yakın olması nedeniyle olabilir. Ayrıca Beyoğlu lokasyonundaki restoran önemli bir müzenin (Masumiyet Müzesi) yakınında olması nedeniyle tercih avantajına sahip olabilir. Beşiktaş'ta bulunan *KafeNasanat* isimli vegan restoran, aynı zamanda performans sanatları sahnesi olması, çeşitli atöyle çalışmaları yürütülen ek bir mekâna sahip olması nedeniyle diğer işletmelerden farklılaşmaktadır. Bu mekanlar hayvan dostu olmasını sadece menüleri üzerinden değil özellikle *Mahatma Cafe Restoran* ve *KafeNasanat'da* müşterilerin paylaştığı fotoğraflardaki hayvanlar (kediler) üzerinden yansıtmaktadır.

Vegan Masa ve *Mahatma Cafe Restoran* %100 vegan işletmeler olduğu ve sadece vegan ürünler servis ettiği anlaşılmaktadır. *KafeNasanat* ile *Wegain* ise vejetaryen-vegan restoranlar olup sadece vegan değil vejetaryen ürünler de bulundurmaktadır. İşletmelerin hepsi küçük ve/veya aile işletmesidir. *Wegain* iki kişilik anne-kız, *Mahatma Cafe Restoran* tek kişilik, *Vegan Masa* ve *KafeNasanat* da aile işletmeleridir. Dört restoranın da ortak noktalarından biri müşteriler açısından ambiyansın çekiciliği, güzelliğidir. Müşteriler alan olarak

küçük olan bu mekanların gerek dizayn gerek dekorasyon ve müzik vb. araçlarla hoş bir ambiyansa sahip olduklarını vurgulamıştır. *KafeNasanat*'ın bu konuda biraz daha farklılaşarak dekorasyonda kullanılan tüm malzemeleri geri dönüşümle elde ettiği; ekolojik ve daha ilgi çekici bir tasarıma sahip olduğu bariz olarak görülmektedir. İşletme sahiplerinin vegan ya da vejetaryen olup olmadığı sadece *Mahatma Restoran* ve *Vegan Masa Beşiktaş* ile ilgili net olarak teyit edilebiliyor ancak diğer işletmecilerinin vegan ya da vejetaryen olup olmadığına ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak her halükârda müşteriler vegan olsun ya da olmasın bu tür işletmelerin varlığını çok önemsemektedirler.

"İyi ki böyle mekanlar var, hiçbir canlıya zarar vermeden de muazzam lezzetler deneyimleyebileceğimizi kanıtlayıp daha iyi ve etik bi dünyanın mümkün olduğuna dair inancımızı artırıyorsunuz" "Bazı Türk yemeklerini vegan tarzı denemek için harika bir yer" "Türkiye'de vegan seçeneklerin olması ne güzel"

"Bir vejeteryan olarak sebze/vegan labmacun yapan bir yer bulmaya çalışıyordum ve sonunda buraya gitti"

Temizlik, hijyen, lezzet ve servis edilen yemek ya da ürünlerle ilgili memnuniyet tüm restoranlar için müşterek alanlardır. Servisi hızı konusunda *KafeNasanat* diğer işletmelere göre bu konuda biraz eleştirilmektedir ancak müşterilere verdikleri cevaplarda bunu "hazır-bekleyen hiçbir şey olmadığı; siparişe göre yemek hazırlandığı için uzun sürmektedir" şeklinde açıklamaktadır. *Mahatma Cafe* için de çoğu zaman tek kişinin (sahibinin) çalıştığı bir yer olduğu için, daha az olmakla birlikte, benzer birkaç eleştiri gelmiştir.

Müşteri: "Biraz geç geldi ama yemekler gerçekten harikaydı. Tuvaletler daha iyi olabilirdi. Çalışanlar güler yüzlü ve ilgililerdi. "

İşletme sahibi: Yorum için teşekkürler. Konseptimiz gereği mutfağımızda önceden yapılmış ve ziyaretçisini bekleyen bi yemegimiz yok aslında; tamamen kişiye özel ve siparişiniz mutfağa ulaştıktan sonra yapılıyor. Çorba dahi o şekilde taze servis ediliyor. O yüzden minik gecikmeler olabiliyor ki bunu zaten menüde belirtiyoruz. Aslında yeri gelmişken sizin vesilenizle bu konudaki mottomuzu da buraya bırakalım; sağlıklı ve daha iyi bir yemek bu mini gecikmelerden çok daha önemli.

Fiyat konusunda da *KafeNasanat* özellikle yerli müşterilerin bazıları tarafından biraz pahalı bulunmaktadır ancak bunun Türkiye'nin son 1-2 yıldır içinde bulunduğu ekonomik durum ve satın alma gücü ile ilgili yaşanan sorunlarla bağlantılı olduğu düşünülebilir. Diğer üç işletmenin fiyatlarla ilgili kalite-performans algısı genel olarak üst düzeydedir. *Vegan Masa Beşiktaş*'ın açık mutfağa sahip olduğu; fırının müşterilerinin gördüğü alan içerisinde olduğu ve bundan dolayı da artı bir güven ve memnuniyetin olduğu görülmektedir. *Mahatma Cafe* için yapılan bir yorum ilginç bir vurguya sahiptir:

"Gittiğim vegan mekanlara göre en güzel seçenekler ve en sağlıklı yemekler olan veganlığı sadece ticari bir amaçla benimsememiş kaliteli bir mekan"

Fiyatların genel olarak yüksek olmaması ve işletmecilerin, restoran sahiplerinin vegan hassasiyetler taşıdığını göstermesinin, ticari kaygıların öne planda olmadığı "güvenilir" adil bir işletme görüntüsünü desteklediği düşünülebilir. *Vegan Masa Beşiktaş* dışındaki üç işletmenin müşterilerin yorumlarına, değerlendirmelerine yanıt verdiği ve internette google yorumlar mecrasını önemseyip aktif olarak kullandıkları ortaya çıkmıştır. Müşterilerin olumsuz mesajlarının birçoğuna da yanıt veren işletmelerin bu noktada genel olarak hassas ve nazik oldukları görülmüştür. İşletmelerin mekân içinde yüz yüze iletişimleri de çok tatmin edici görülmektedir. Müşterilerin büyük bir çoğunluğu sıcak, samimi, güler yüzlü ve iyi bir iletişim deneyiminden bahsetmiştir. Müşteri ilişkilerinin profesyonel bir düzey olarak değil işletme sahipleriyle müşteri arasında doğrudan gerçekleşmesi, samimiyet ve iyi iletişim algılamasını etkilemektedir. Bu konuda özellikle *Mahatma Cafe Restoran* sahibinin belirgin bir biçimde öne çıktığı neredeyse müşterilerin tamamının yorumlarında vurguladığı bir mekandır. Burada ayırt edici unsurlardan biri yine bu mekân sahibinin, yemeklerin içeriği ve yapılış tekniği, vegan beslenme, veganlık gibi konularda müşterileri

bilgilendirdiği görülmektedir. Bu konuda tüm işletmeler için genel bir memnuniyet göze çarpsa da ilgilenme ve bilgi akışının diğer işletmelerde bu düzeyde olmadığı açıktır.

“Ayrıca sahipleri de çok kibar ve sempatik biri” “Mekânın sahibi çok tatlı bir beyefendi, kibardı ve bilgilendiriciydi” “Oldukça ilgili ve nazik bir mekan sahibine sahip bir vegan kafe” Mekan sahibi yediklerimiz hakkında bizi bilgilendirdi” “İşletmenin çekirdek bir aileye ait olduğunu öğrendim, bir anne ve ona yardımcı olan aynı zamanda yabancı dil bilgisi de olan genç bir üniversite öğrencisi kızı sizi güler yüzle karşılıyorlar”

İşletmelerin genel olarak birbirinden farklı ürünlerle ön plana çıktıkları tüm menü değil belli başlı bazı yemek ya da tabaklarının öne çıktığı görülmektedir. Wegain Restoran; vegan menemen, vegan baklava, vegan-vejetaryen kahvaltısı, vegan kahve, kek-kurabiye ile; KafeNasanat; vegan sucuk burger, vegan burger, glutensiz vegan mantı, sufle ile; Vegan Masa Beşiktaş; vegan lahmacun ve pidelerle; Mahatma Cafe Restoran ise; Vöfte dürüm, nohut dürüm, yaş pasta, humus ile tüketicilerinin tercihlerinde özel bir fark yaratmıştır.

Tartışma ve Sonuç

İstanbul’da vegan etiketini isminde, tabelasında taşıyan dört işletmeye ilişkin yapılan analizde, menü ve servis edilen ürünler bağlamında iki işletme, yüzde yüz vegan diğer ikisi büyük oranda vegan ve kısmen de vejetaryendir. İşletmelerin belirgin biçimde müşterileri açısından olumlu değerlendirildikleri puanlar ve yorumların içerikleri üzerinden teyit edilmiştir. İşletmelerin karakteristik ortak özellikleri ve uygulamaları arasında genel olarak bir paralellik olduğu söylenebilir. Vegan restoran olmanın hassasiyetlerini sadece sunulan vegan-vejetaryen menülerle değil aynı zamanda servis, işletmecilik, ambiyans, mekan tasarımları ve müşteri ilişkileri bağlamında yerine getirerek fark yaratmaktadırlar. Hepsinin küçük aile işletmeleri olması, mekan olarak da küçük olmaları, müşterileriyle yakın ve samimi ilişki içerisinde olmalarını destekleyen unsurlardır.

Araştırma konusu vegan restoranların genel olarak uygun fiyatla, lezzetli ve farklı yemekleri hijyenik ve güzel bir ambiyansla sunmayı becerdikleri ortaya çıkmıştır. Bu durum vegan restoranlarla ya da vegan beslenme ile ilgili “yüksek maliyetli ve fiyatlı” bir beslenme şekli algısını yıkmaktadır. Fiyatların genel olarak yüksek bulunmaması, vegan restoranların, ticari kaygıların öne planda olmadığı “güvenilir” “adil” “temiz” işletmeler olduğu imajını desteklemektedir.

Vegan restoranları tercih edenlerin sadece veganlar olmadığı hatta hatırı sayılır bir oranda vegan olmayanlardan oluştuğu dikkate alındığında, bu restoranların sadece mekansal ya da yemeklerin lezzeti ile ilgili bir çekicilik unsuru olmadıkları aynı zamanda veganlıkla ilgili imajı, algıyı pozitif olarak destekleyen bir işlevi de olduğu değerlendirilebilir. Bu durum vegan diyet uygulayan tüketiciler nüfusun sadece küçük bir bölümünü temsil etse de gıda sektörü ve genel tüketim kalıpları üzerindeki etkilerinin artmaya devam edeceği beklentisi (Radnitz vd., 2015) ile vegan olmayan tüketicilerin de gıda alışkanlıklarını ve yaşam tarzlarını giderek vegan gıdalara doğru kaydırmakta oldukları (Martinelli ve Canio, 2021) görüşlerini desteklemektedir.

Yılmaz ve Albayrak (2023)’in çalışmasında yiyecek-içecek işletmelerinde çalışan personellerinin vegan ve vejetaryen beslenmeye yönelik temel bilgi düzeylerinin çok yeterli olmadığı ortaya çıkmasına rağmen bu çalışmada restoranların işletmecileri, sahipleri, çalışanlarının vegan beslenme, yemeklerin içeriği vb. konularında tatmin edici bilgiye sahip oldukları ve müşterileri bilgilendirdikleri görülmüştür. Yüksek değerlendirme puanı almalarını sağlayan bu özelliğe, işletmecilerin veganlık-vejetaryenlik konusunda daha hassas ve kendilerinin de vegan olmaları etki etmiş olabilir.

Çalışmada analiz edilen dört restoranın internette yüksek görünürlük, değerlendirme ve etkileşime sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Vegan beslenenler için mekanların varlığı, nitelikleri, birbirinden habersiz kullanıcıların bu paylaşımları sayesinde dolaylı bir network oluşturabilir. Vegan olmanın ve beslenmenin özellikle sosyal yaşamdaki zorlukları bilinmekte; bu yaşam tarzını devam ettirebilmenin olanaklarını daha çok veganlığı destekleyen sosyal ağlara sahip olmaya bağlı olduğunu iddia eden Cherry (2006)'nin iddialarını destekler niteliktedir.

Bu araştırma coğrafi olarak İstanbul ve kategorik olarak vegan restoranlarla sınırlıdır. Sonuçlar en yüksek görünürlük, değerlendirme puan ve sayılarına sahip ilk dört restoran üzerinden elde edilmiştir. Gelecekte vejetaryenlik, veganlık gibi diğer diyet türleri ya da tipleriyle ilgili çalışmaların, daha geniş alanlarda ve farklı temalarla yürütülmesi bilimsel alanı daha bilinebilir hale getirebilir. Vejetaryenlik, veganlık gibi çok disiplinli bilim alanlarını içeren bu konuların disiplinlerarası bakış açılarıyla yürütülmesi ve genişletilmesi de önemlidir.

Kaynakça

- Akkan, E ve Bozyiğit, S. (2020). Bir Niş Pazar Olarak Türkiye'deki Vegan Ürünler: Tüketici Bakış Açısından Keşfedici Bir Araştırma, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 101-149
- Aksürmeli, T.S.Z ve Beşirli, H. (2019). Vegan Kimliğin Oluşumu: Vegan olmak ve Vegan kalmak, *Akademik Hassasiyetler Yılı*, Cilt/Volume:6, 223-249.
- Arbit, N., Ruby, M. and Rozin, P. (2017), "Development and validation of the meaning of food in life questionnaire (MFLQ): evidence for a new construct to explain eating behavior", *Food Quality and Preference*, Vol. 59, pp. 35-45, doi: 10.1016/j.foodqual.2017.02.002.
- Ayyıldız, S. ve Sezgin, C., A. (2021). Vejetaryen/vegan bireylerin yiyecek içecek işletmeleri tercihleri ve sorunları. *Journal of Tourism Research Institute*, Cilt: 2 Sayı: 1, 1 – 16.
- Beardsworth, A. ve Keil, T. 1991. Health-related Beliefs and Dietary Practices among Vegetarians and Vegans: A Qualitative Study. *Health Education Journal* 50(1): 38-42.
- Bedin, E., Toricelli, C., Gigliano, S., De Leo, R. & Pulvirenti, A. (2018). Vegan foods: Mimic meat products in the Italian market", *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 13, 1-9.
- Beverland, M. B. (2014). Sustainable eating: Mainstreaming plant-based diets in developed economies, *Journal of Macromarketing*, 34(3), 369-382.
- Cherry, E. (2006) Veganism as a Cultural Movement: A Relational Approach, *Social Movement Studies*, 5:2, 155-170, DOI: 10.1080/14742830600807543
- China, C., Suarez, E. ve Hernandez, B. (2020), "Meaning of food in eating patterns", *British Food Journal*, Vol. 122 No. 11, pp. 3331-3341, doi: 10.1108/BFJ-02-2020-0144.
- De Backer, C.J.S. ve Hudders, L. (2014). From meatless Mondays to meatless Sundays: motivations for meat reduction among vegetarians and semi-vegetarians who mildly or significantly reduce their meat intake, *Ecology of Food and Nutrition*, 53(6), 639-657.
- Dilek, S.E. ve Kulakoğlu-Dilek, N. (2020). Understanding veganism within sustainable tourism context. İçinde Köyağasıoğlu O. (Ed.), *Proceedings of 11. ICOPEC 2020: International Conference of Political Economy* (ss. 150-156), June 24-26, 2020, İstanbul, Turkey.

- Dilek, S. E. ve Fennell, D. A. (2018). Discovering the hotel selection factors of vegetarians: the case of Turkey. *Tourism Review*, 73(4), 492-506.
- Dyett, P. A., Sabate, J., Haddad, E., Rajaram, S., ve Shavlik, D. (2013). Vegan lifestyle behaviors. An exploration of congruence with health-related beliefs and assessed health indices. *Appetite*, 67(0), 119e124. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appet>.
- Expert Market Research (2020). "Global vegan food market", available at: <https://www.expertmarketresearch.com/reports/vegan-food-market> (accessed 4 August 2023).
- Grand View Research (2019). "Vegan food market size worth \$24.06 billion by 2025 j CAGR 9.6%", available at: <https://www.grandviewresearch.com/press-release/global-vegan-food-market> (accessed 1 September 2023).
- Güler, O. ve Çağlayan, G. D. (2021). Nasıl Vegan Oldum? Fenomenolojik Nitel Bir Araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 287–304.
- Hewson, C. ve Laurent, D. (2008). Research design and tools for Internet research. In: Fielding, Nigel; Lee, Raymond and Blank, Grant eds. *The Handbook of Online Research Methods*. London, UK: Sage, 58–78.
- İzmirli, S., ve Phillips, C. J. C. (2011). The relationship between student consumption of animal products and attitudes to animals in Europe and Asia. *British Food Journal*, 113(3), 436e450. <http://dx.doi.org/10.1108/00070701111116482>.
- Janssen, M.; Busch, C.; Rodiger, M.; Hamm, U. (2016). Motives of consumers following a vegan diet and their attitudes towards animal agriculture, *Appetite*, 105, 643-651.
- Kalof, L.; Dietz, T., Stern, P. ve Guagnano, G. (1999). Social Psychological and Structural Influences on Vegetarian Beliefs. *Rural Sociology* 64(3): 500-11.
- Kara, A. ve Bilim, Y. (2022). Erişilebilir turizm kapsamında vegan ve vejetaryen tüketiciler, *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 2022, 5(2), 515-52
- Kurt, E. G. (2019). Vejetaryenliğin Motivasyon, Değer ve İnanışları ve Bunların Mekânlara Yansımaları: İstanbul'da Nitel Bir Çalışma. *İstanbul Üniversitesi*.
- Larson, C.; Klock, K., Nrdrehaug, Astrom, A, Haugejorden, O. ve Johansson, G. (2002). Lifestyle-related Characteristics of Young Low-Meat Consumers and Omnivores in Sweden and Norway. *Journal of Adolescent Health* 31: 190-8.
- Martinelli, E. ve Canio, De F. (2021). Non-vegan consumers buying vegan food: the moderating role of conformity, *British Food Journal*, Vol. 124 No. 1, 14-30.
- Onur, N. ve Kayapınar, E. (2019). Vejetaryen ve Vegan Beslenme Bir Tercih Mi Yoksa Popüler Kültürün Etkisi mi?, İçinde S. Aydın, O. Çoban, Y. Karakuş ve N. Çalışkan (Ed.), 4. Uluslararası Gastronomi Turizmi Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı (ss. 599–603).
- Poore, J. ve Nemecek, T., (2018). Reducing Food's Environmental Impacts Through Producers and Consumers. *Science Journal*, 360 (6392), 987-992.

- Radnitz, C., Beezhold, B., ve DiMatteo, J. (2015). Investigation of lifestyle choices of individuals following a vegan diet for health and ethical reasons. *Appetite*, 90(0), 31-36.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.appet.2015.02.026>.
- Rosenfeld, L., D. ve Burrow, L., A. (2017). The unified model of vegetarian identity: A conceptual framework for understanding plant-based food choices, *Appetite* 112,78-95.
- Rothgerber, H. (2013). A meaty matter. Pet diet and the vegetarian's dilemma. *Appetite*, 68(0), 76- 82.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.appet.2013.04.012>.
- Shipman, Z. D. (2021). Beslenme Modeli. *Aydın Gastronomi*, 5(1), 45–62.
- Spencer, C. (1993). *The Heretic's feast: A history of vegetarianism*. London, England: Fourth Estate.
- Stilles, B. (1998). Vegetarianism: Identity and Experience as Factors in Food Selection. *Free Inquiry in Creative Sociology* 26(2): 213-24.
- Stremmel, G.; Elshiewy, O.; Boztug, Y.; Carneiro-Otto, F. (2022). Vegan labeling for what is already vegan: Product perceptions and consumption intentions, *Appetite*, 175, 106048
- Vegan Society. n.d. Become a Vegan. Available from: <http://www.vegansociety.com/become-a-vegan/why.aspx>.
- Waldmann, A., Koschizke, J. W., Leitzmann, C., ve Hahn, A. (2003). Dietary intakes and lifestyle factors of a vegan population in Germany: Results from the German Vegan Study. *European Journal of Clinical Nutrition* 57, 947e955. [http:// dx.doi.org/10.1038/sj.ejcn.1601629](http://dx.doi.org/10.1038/sj.ejcn.1601629).
- Yılmaz, Y. ve Albayrak, A. (2023). Restoran Çalışanlarının Vegan ve Vegetaryen Beslenmeyle İlgili Bilgi Düzeyleri ve Tutumlarının Ölçülmesi, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), Nisan 2023, ss. 214-233

JOURNAL OF CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES DERGİSİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Umut Balcı (Batman University)
ORCID: 0000-0001-8196-4351
balci_u@yahoo.de

Veysi Babayigit
ORCID: 0000-0003-4136-7434
m.veysi.babayigit@gmail.com

Abstract

Journal of Current Debates in Social Sciences (CUDES) is an academic publication of Ijopeç Publication, headquartered in London. The journal, which accepts articles from all fields of social sciences, has been published regularly since 2018 with two issues per year, June and December. Scanned by 11 different indexes, CUDES journal also meets the criteria for associate professorship and academic incentives. The aim of this study is to conduct a bibliometric analysis of the articles published in CUDES journal since 2018 and to reveal the scientific roadmap of the journal. In this way, the perception of CUDES journal in other countries, especially in Turkey, and its contribution to academia will be revealed. In this context, in the bibliometric analysis, parameters such as the type of articles published in the journal, branch of science, language of publication, authors and their institutions, authors' titles, multi-authorship status, type of source, number of sources, domestic / foreign source status and article page range were analyzed.

Keywords: Academic Journals, CUDES Journal, Bibliometric Analysis

1. Giriş

Bilimsel ilerlemeye imkan sunan ve akademik anlamda bilgi paylaşımına olanak sunan akademik dergilerin önemi büyüktür. Bu dergiler yeni keşiflerin ve araştırma sonuçlarının yayınlanmasına, araştırmacıların yeni çalışmaları için kaynak bulmasına ve yeni araştırmalara ön ayak olmasına olanak tanımaktadır. Akademik dergilere gönderilen yayın önerileri, ilgili yayınların kalitesini ve güvenilirliğini arttırmak adına kör hakemlik süzgecinden geçirilmektedir. Akademik dergilerin yayın değerlendirme süreçleri ağırlıklı olarak benzer olsa da farklı süreçlere göre işleyen dergiler de mevcuttur. Bazı dergiler tüm araştırmacıların rahatlıkla ulaşabilecekleri açık erişim sistemlerini kullanırlarken bazı dergiler erişim sistemini kapalı tutmayı tercih etmektedirler. Bazıları ücretsiz iken bazı dergilerin ücrete tabi oldukları görülmektedir. Bu gibi benzer ve farklı işleyiş özelliklerine rağmen, tüm akademik dergilerin ortak özelliği bilimsel ilerlemenin sürdürülebilirliği için büyük öneme sahip olmaları ve araştırmacılara bilimsel kaynak açısından büyük olanaklar sağlamalarıdır.

Yayın hayatına 2018 yılı Aralık sayısı ile başlayan *Journal of Current Debates in Social Sciences* (Bundan sonra CUDES olarak anılacaktır) merkezi İngiltere'nin Londra kentinde olan Ijopeç Publication'un akademik yayın organıdır. <https://cudesjournal.com/> web sayfası üzerinden ulaşılabilen otomasyon sistemi aracılığıyla akademisyenler sisteme kayıt yaptırıp makalelerini önerebilmektedirler. Çift kör hakemlik sisteminin uygulandığı dergi ücretsiz olup Türkiye'de uygulanan doçentlik başvuru koşulları ile akademik

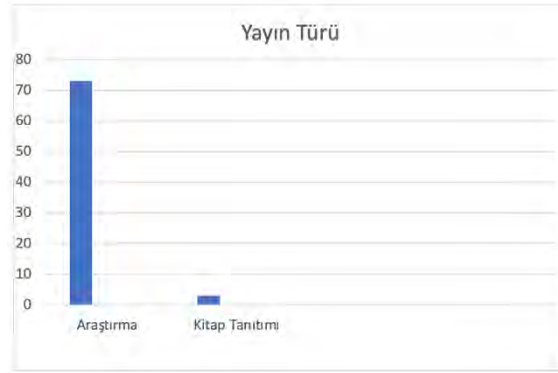
teşvik kriterlerini sağlamaktadır. 2018 yılından bu yana dergide toplam 76 adet çalışma yayınlanmış olup bunların hepsi bibliyometrik¹ analize tabi tutulmuştur.

2. Yöntem

Çalışmanın yöntemi olarak doküman analizine başvurulacaktır. Yazılı belgelerin içeriğini sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi (Wach, 2013) basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 77). CUDES dergisinin web sayfasında yer alan 10 adet sayı bibliyometrik analize tabi tutulmuş, elde edilen sonuçlar çalışmaya aktarılmıştır. Analiz kısmına dahil edilen araştırma soruları daha önce yayınlanmış akademik çalışmalardan da faydalanarak (Bkz. Beşel ve Yardımçoğlu, 2017; Birinci, 2008; Çetinkaya Bozkurt, Çetin, 2016; Çiçek, Kozak, 2012; Polat, Sağlam ve Sarı, 2013; Tsay ve Shu, 2011) oluşturulmuştur. Dolayısıyla CUDES dergisinde yayımlanan akademik çalışmaların türlerine, bilim dalına, yayın diline, yazarlar ve kurumlarına, yazarların unvanlarına, çok yazarlık durumuna, kaynak türüne, kaynak sayısına, yerli/yabancı kaynak dağılımına ve makale sayfa aralığına göre dağılımları irdelenmiştir.

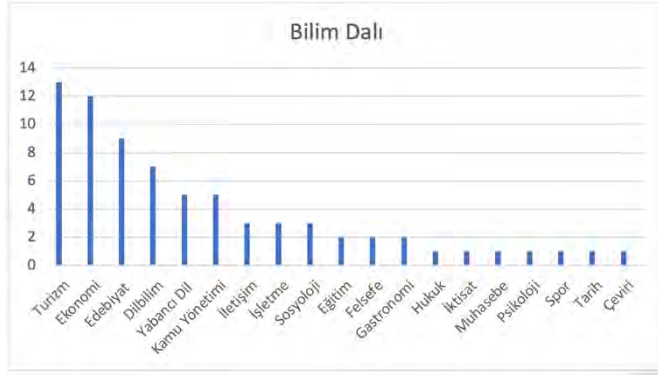
3. Bulgular

CUDES dergisinde 6 yıl içinde yayımlanan akademik çalışmaların 76'sı türlerine, bilim dalına, yayın diline, yazarlar ve kurumlarına, yazarların unvanlarına, çok yazarlık durumuna, kaynak türüne, kaynak sayısına, yerli/yabancı kaynak dağılımına ve makale sayfa aralığına göre dağılımları irdelenmiştir. Yapılan irdelenmeden elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

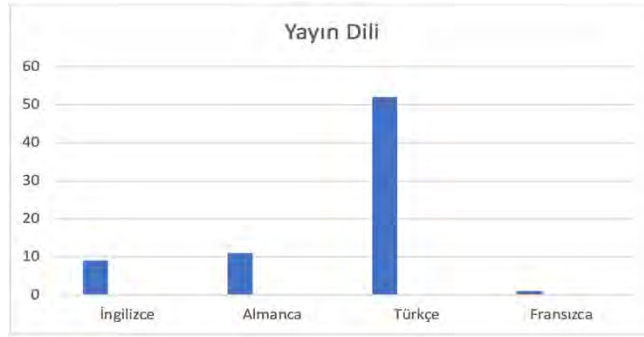

Yukarıda yer alan grafikten de anlaşılacağı gibi CUDES dergisinde 6 yıl içinde toplam 76 çalışma yayınlanmış, bunların 73'ü araştırma makalesi, 3 tanesi de kitap tanıtımıdır. Bu bağlamda çeviri makale, derleme vb. çalışmaların dergide henüz yer almadığı gözlemlenmiştir.

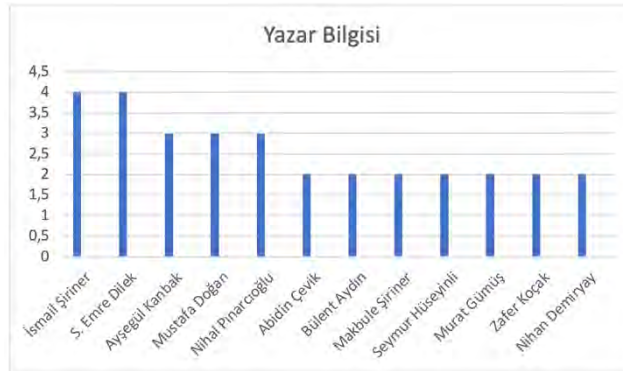
¹ Bibliyometrik analizin detaylı analizine ve içeriğine dair yurt içi ve yurt dışı akademik camiasında çokça yayın yapıldığından dolayı (Bkz. Schrader, 1981; Altıntop, 2019; Karagöz ve Ardic, 2019; Donthu, Kumar, Pattnaik ve Campagna, 2020; Zeren ve Kaya, 2020;)burada tekrar yapmaya gerek duyulmamıştır.

CUDES dergisine yer alan çalışmaların bilim dalı dağılımları, yukarıda da görüldüğü üzere çok çeşitlidir. Sosyal bilimlerin neredeyse her dalından (toplam 19 farklı bilim dalı) yayın üretilmiştir. Grafikte de görüleceği gibi, en çok yayın 13 çalışmayla Turizm alanında yapılmıştır. Turizmi 12 yayınlı Ekonomi, 9 yayınlı Edebiyat, 7 yayınlı Dilbilim, 5 yayınlı Yabancı Dil ile Kamu Yönetimi, 3 yayınlı İletişim, İşletme ve Sosyoloji, 2 yayınlı Eğitim, Felsefe ve Gastronomi, birer yayın ile de Hukuk, İktisat, Muhasebe, Psikoloji, Spor, Tarih ve Çeviri takip etmektedir.

76 makalenin 52 tanesi Türkçe yazılmıştır. Bunda dergiye yayın gönderen akademisyenlerin Türkiye kökenli olmasının etkisi büyüktür. Derginin yayın kabul ettiği diğer diller olan Almanca 11 makale ile ikinci sırada temsil edilmiştir. Almanca yayın sayısının fazla olması, CUDES dergisinin Germanistler Derneğinin (GERDER) aylık yayınlanan haber bülteninde reklamının iki defa yapılmasından kaynaklanmaktadır. İngilizce dilinde 9, Fransızca dilinde ise 1 yayının yapılmıştır.

Dergiye gönderilen çalışmaların yazar dağılımı incelendiğinde 101 farklı akademisyenin CUDES dergisine yayın gönderdiği tespit edilmiştir. Bunlardan S. Emre Dilek ve İsmail Şiriner 4er makale, Ayşegül Kanbak, Mustafa Doğan ve Nihal Şirin Pınarcıoğlu 3er makale, Abidin Çevik, Bülent Aydın, Makbule Şiriner, Seymur Hüseyinli, Murat Gümüş, Zafer Koçak ve Nihan Demiryay 2şer makale ile dergide yer almışlardır. Dergide tek yayını olan akademisyenler ise şunlardır: Aleyna YETİM, Ali A. M. MOJAHID, Amine ÇALIŞKAN, Ayşe Demir YILMAZ, Başak Şepik ÇARŞILI, Bekir ÖZGÜN, Benövşe HACIYEVA, Betül ÇELEBİ, Burak ÇELİK, Büşra KAYA, Çınla ERÇOKLU, Derya PERK, Dilan ÇİFTSÜREN, Dorothea SPANIEL-WEISE, Elvan OKUTAN, Emin YAŞ, Emine ÖZGÜVEN, Erdal ARSLAN, Erdem SEVEN, Erdogan KARTAL, Esmeray KOÇAK, Fatime NASIROĞLU, Fatoş METİN, Ferhat EREN, Feridun DUMAN, Fisun İ. DİNÇER, Gafur ÇOBAN, Girayalp KARAKUŞ, Gözde AYTEMUR Günay GÖNÜLLÜ, Hacer Neyir TEKELİ, Hasan GÜL, Hassen ZRİBA, Hatice KARA EROL, Hatice KOÇ, Hatice Şehime ÖZÜTLER, İbrahim BULUT, İcla TOPRAK, İlker AKSOY, İnci Oya COŞKUN, İnşallah MUSAYEV, Kadriye MİRZADE, Macide TİĞİZ, Mahir TAŞ, Manar KHALIFA, Medeni AKGÜN, Mehmet BAŞTAŞ, Mehmet Emin KENANOĞLU, Mehmet Halis ÖZER, Mehmet Okan TAŞAR, Mehmet TAŞ, Mehtap ÖKSÜZ, Meltem YETİŞYİĞİT, Meryem NAKİBOĞLU, Meryem SABANCI, Mesut GENÇ, Muhammet KOÇAK, Muhammet Mustafa UÇAR, Muhammet Yusuf YILMAZ, Munise AKSÖZ, Murat AYDIN, Murat BOLELLİ, Mustafa Emre AKBAŞ, Muzaffer KAYA, Nicat MAMMADOV, Nur. K. DİLEK, Ömer ŞAHİN, Öykü ÖZAT, Özgür KARADAŞ, Özlem BALABAN, Rozerin AVCI, Saskia Maria BAHNER, Sena BAYRAKTAR, Serkan DEMİRAL, Sezgi GEDİK, Sıddık YILDIRIM, Sibelcan ÇEVİK, Suna MUĞAN ERTUĞRAL, Suzan İLHAN, Tahir BALCI, Tamanna BEGOM, Timur TURGAY, Tomris KAPLAN, Tuğba ÖZSOY, Volkan GENÇ, Yılmaz YILMAZ, Yunus ALYAZ, Zeynelabidin ADANIR, Zobayer AHMED.

Yukarıda adları yazılı yazarların kurum bilgileri incelendiğinde ise, Batman Üniversitesi'nden 43 yazarın dergide yer aldığı tespit edilmiştir. Bu oranın yüksek olması, bazı yayınlarda enstitü öğrencisi yazarların kurum bilgilerinin Batman Üniversitesi olarak girilmesidir. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda görev yapan öğretmenler ise 12 isimle dergide yer almıştır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi 8, Çukurova Üniversitesi 7, Kocaeli Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi ve Dicle Üniversitesi 4, Gazi Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi 3, Anadolu Üniversitesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile International Islamic University Chittagong, Bangladesh 2'şer defa dergide yer almıştır. İsimleri dergide birer defa yer alan kurum isimleri ise şu şekildedir: Amasya Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Bakü Devlet Üniversitesi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Friedrich Schiller Universität Jena, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul Okan Üniversitesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Selcuk Üniversitesi, Shahjalal University of Science & Technology, Bangladesh, TOBB ETÜ Üniversitesi, University of Gafsa, Tunisia, University of Geneva, Yalova Üniversitesi.

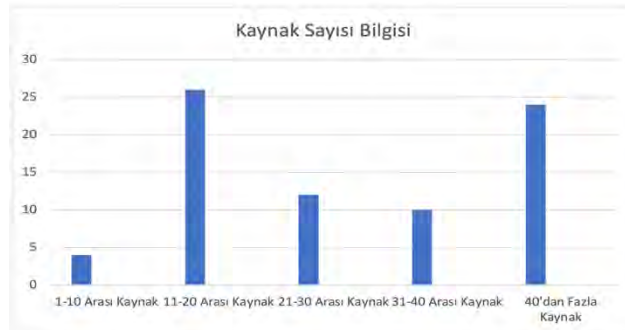
Dergiyi yüksek lisans öğrencilerinin çokça tercih ettiği görülmektedir. Genellikle akademik danışmanlarıyla dergiye katılım sağlayan öğrenciler toplamda 21 yayınlı temsil edilmektedir. Yüksek lisans öğrencilerini 20 yayınlı doktor Öğretim Üyeleri, 15 yayınlı Doçent Doktorlar ve 14 yayınlı Profesör Doktorlar, doktora bitiren akademisyenler ile Milli Eğitim Bakanlığı'nda görev yapan öğretmenler takip etmektedir.

Grafikte de görüleceği gibi, CUDES dergisine gönderilen 76 yayının 38 tanesi tek yazarlı makalelerden oluşmaktadır. 28 adet iki yazarlı ve 9 adet üç yazarlı makale yer almaktadır. Üçten fazla yazarı olan makale sayısı sadece bir tanedir.

CUDES dergisinde yayınlanan 76 makalede toplam 2175 kaynak kullanılmıştır. Bu kaynakların 941 tanesi akademik dergilerde yayınlanan makalelere yapılan atıflar oluşturmaktadır. Kitaplara yapılan atıf sayısı ise 726'dır. İnternet sayfalarına yapılan atıf sayısı 402 iken, yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerine yapılan atıf sayısı 90'dır. En az atıf yapılan yayının türü toplamda 16 atıfla sempozyum ve kongrelerde sunulup tam metin olarak yayınlanan bildirilerdir.

Makalelerde kullanılan kaynak sayısı da çeşitlilik göstermektedir. Örneğin yayınlanan makalelerden 26 tanesinde 11 ile 20 arası kaynak sayısı kullanılmıştır. 24 tane makalede 40'tan fazla kaynak kullanılmış olup bu da derginin ilginç istatistiklerinden bir tanesidir. Çünkü makalelerde 40'tan fazla kaynak kullanmak çok da alışlagelmiş bir durum değildir. 21 ile 30 kaynak aralığı 12, 31 ile 40 kaynak aralığı ise 10 makalede tespit edilmiştir. 1 ile 10 kaynak aralığı sadece 4 adet makalede tespit edilmiştir.

76 makalede yayınlanan 2175 kaynağın 1034 tanesi yerli yayınlara, 1141 tanesi ise yabancı yayınlara yapılan atıflardan oluşmaktadır. Dolayısıyla yazarların daha çok yabancı kaynak kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir.

Dergide yayınlanan makalelerin sayfa bilgisi de irdelenmiştir. Bu doğrultuda, en fazla makale sayfa aralığı 35 adetle 1 ile 10 sayfa arası makale sayısından oluşmaktadır. 11 ile 20 sayfa aralığı 33 makaleyle temsil edilmiştir. 21 ile 30 sayfa aralığı arası 5 makalede tespit edilirken, 30dan fazla sayfadan oluşan makaleye ise rastlanmamıştır.

4. Sonuç

Çalışma kapsamında, CUDES dergisinde yayınlanan makalelerin türü, bilim dalı, yayın dili, yazarlar ve kurumları, yazarların unvanları, çok yazarlık durumu, kaynak türü, kaynak sayısı, yerli/yabancı kaynak durumu ve makale sayfa aralığı bağlamında detay bir bibliyometrik analiz yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre CUDES dergisinde;

6 yıl içinde toplam 76 çalışma yayınlanmış, bunların 73'ü araştırma makalesi, 3 tanesi de kitap tanıtımıdır. Başka türde yayınlara ise rastlanmamıştır.

Toplam 19 farklı bilim dalından yayın üretilmiş olup bunların 13'ü Turizm, 12'si Ekonomi, 9'u Edebiyat, 7'si Dilbilim, 5'i Yabancı Dil ile Kamu Yönetimi, 3'ü İletişim, İşletme ve Sosyoloji, 2'si Eğitim, Felsefe ve Gastronomi, ve 1'er tanesi de Hukuk, İktisat, Muhasebe, Psikoloji, Spor, Tarih ve Çeviri ile ilgilidir.

76 makalenin 52 tanesi Türkçe, 11 tanesi Almanca, 9 tanesi İngilizce ve 1 tanesi Fransızca dilinde yazılmıştır.

34 farklı kurumdan 101 akademisyenin yayın yaptığı tespit edilmiştir. 6 yıllık bir dergi bağlamında düşünüldüğünde kurum ve yazar yelpazesinin geniş olduğu anlaşılmaktadır.

Genellikle akademik danışmanlarıyla dergiye katılım sağlayan öğrenciler toplamda 21 yayınlı temsil edilmiş, devamında Doktor Öğretim Üyeleri, Doçent Doktorlar ve Profesör Doktorların da dergiyi sıklıkla tercih ettikleri ortaya çıkmıştır.

76 yayınının 38 tanesinin tek yazarlı makalelerden, 28 tanesinin iki yazarlı ve 9 tanesinin üç yazarlı makalelerden oluştuğu gözlemlenmiştir.

76 makalede toplam 2175 kaynak kullanılmış, bunların 941 tanesi akademik dergilerde yayınlanan makalelere, 726 tanesinin kitaplara, 402 tanesinin web sayfalarına ve 90 tanesinin yüksek lisans ve doktora tezlerine atıfta bulunduğu tespit edilmiştir. 2175 kaynağın 1034 tanesi yerli yayınlara, 1141 tanesi ise yabancı yayınlara atıfta bulunmuştur.

24 tane makalede 40'tan fazla kaynak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ağırlıklı makale sayfa aralığı ise 1 ila 10 sayfa arası makale aralığında gözlemlenmiştir.

Yukarıda sıralanan parametrelerin analiz sonuçları CUDES dergisinin ileriki yıllarda bilim dünyasına her zaman üstüne koyarak katkı sunmaya devam edeceğini göstermektedir.

Kaynakça

- Altıntop, V. (2019). Kültür Turizmi Çalışmalarının Bibliyometrik Analiz Tekniği İle İncelenmesi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Beşel, F. ve Yardımcıoğlu, F. (2017). Maliye Dergisi'nin bibliyometrik analizi: 2007-2016 Dönemi. Maliye Dergisi, 172, 133-151.
- Birinci, H. G. (2008). Turkish Journal of Chemistry'nin bibliyometrik analizi. Bilgi Dünyası, 9(2), 348-369.
- Çetinkaya Bozkurt, Ö., ve Çetin, A. (2016). Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi'nin bibliyometrik analizi. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 11(2), 229-263.
- Çiçek, D. ve Kozak, N.(2012). Anatolia: Turizm Dergisi'nde Yayımlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili. Türk Kütüphaneciliği, 26(4), 734-756.
- Donthu, N., Kumar, S., Pattnaik, D., & Campagna, C. (2020). Journal of marketing theory and practice: a retrospective of 2005–2019. Journal of Marketing Theory and Practice, 28(2), 117-137.
- Karagöz, B., & ARDIÇ, İ. K. (2019). Ana Dili Eğitimi Dergisinde yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7(2), 419-435.

Polat, C., Sağlam, M., ve Sarı, T. (2013). Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi'nin bibliyometrik analizi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27(2), 273-287.

Schrader, A. M., 1981, Teaching Bibliometrics. Library Trends, 151-172.

Tsay, M. Y., ve Shu, Z. Y. (2011). Journal bibliometric analysis: a case study on the Journal of Documentation. Journal of Documentation, 67(5), 806-822.

Zeren, D., & Nagihan, K. A. Y. A. (2020). Dijital pazarlama: Ulusal yazının bibliyometrik analizi. Çaę Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 35-52.

NAVIGATING GREEN HYDROGEN AND ECO-ENTREPRENEURSHIP: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN THE SHIFTING LANDSCAPE OF SUSTAINABLE ENERGY IN TIFLIS

M. Mustafa Erdoğan

ORCID: 0000-0003-4541-6686

mustafaerdogdu@beykoz.edu.tr

Sheikh Usman Yousaf

usmanyousaf@bcc.edu.pk

Bushra Usman

bushrausman@fccollege.edu.pk

Abstract

Tiflis stands at the vanguard of an escalating sustainable energy landscape, predominantly in the domains of green hydrogen and eco-entrepreneurship. The combination of promising geographical conditions and Georgia's steadfast commitment to renewable energy, especially hydropower, provides a robust foundation for transformative developments. The conscientious production of green hydrogen emerges as a cornerstone in propelling Tiflis and Georgia towards an environmentally conscious energy future. Despite the evident growth of eco-entrepreneurship catalyzed by ecologically mindful practices, persistent challenges, such as financial constraints and regulatory intricacies demand exploration. This study examines the relationship between the adoption of green hydrogen and the dynamics of eco-entrepreneurship in Tiflis. Scrutinizing pivotal factors shaping the trajectory of green hydrogen, the research illuminates its profound influence on the success of eco-entrepreneurs. Moreover, it navigates the complex terrain of obstacles encountered by eco-entrepreneurs in the green hydrogen sector, offering strategic recommendations for their mitigation. The findings accentuate the pivotal role of legislative and market dynamics as both barriers and opportunities for entrepreneurs committed to sustainable energy ventures. This study underscores the indispensable role played by eco-entrepreneurs in fostering innovation and sustainability in the sustainable energy landscape. Acknowledging limitations, the research highlights the revolutionary potential embedded in the hydrogen economy, acting as a catalyst for the global energy transition. Collaborative endeavors across industries are envisioned to streamline hydrogen initiatives, fostering a locally and internationally impactful sustainable future. This research serves as a critical resource for policymakers, investors, and aspiring eco-entrepreneurs, envisioning and shaping a resilient and lucrative trajectory for Tiflis.

Keywords: Green Hydrogen, Tiflis, Eco-Entrepreneurship, Renewable Energy, Climate

Jel Codes: O13, Q42, Q54, Q57

1. Introduction

As the world is dealing with the need to shift towards sustainable energy sources, Tiflis finds itself ideally positioned to play a crucial role in the emerging story of green hydrogen and eco-entrepreneurship. The objective of this research is to examine the special potential and problems that Tiflis has in navigating the altering environment of sustainable energy, with a particular focus on the synergetic link between green hydrogen and eco-entrepreneurship. Tiflis is known for its rich cultural history and strategic position, is gradually developing as a center for sustainable energy initiatives. The city's geographical advantage, wedged between Europe and Asia, offers a gateway for energy connection and trade. Moreover, Georgia's dedication to renewable energy sources, notably hydropower, has provided a strong basis for the development of a green energy environment. Against this context, green hydrogen, created from renewable sources, all while releasing zero greenhouse gases appears as a catalyst for moving Tiflis and the greater Georgian economy

into a sustainable energy future. Further to emphasize, green hydrogen is not like other types of hydrogen to be made with coal and conventional natural gases. Interestingly enough, this can be produced by using renewable electricity through even hydropower.

Eco-entrepreneurship, typified by creative solutions and ecologically sensitive business practices, is positioned to prosper in Tiflis' shifting energy landscape. The intersection of local talent, emerging green technology industries, and a government interested on sustainable development offers a suitable climate for entrepreneurs to pioneer solutions exploiting the promise of green hydrogen. However, as with any entrepreneurial enterprise, hurdles are abounding, from getting funding to navigating regulatory systems and developing international relationships. This research tries to explore the subtleties of Tiflis' journey towards green hydrogen adoption and eco-entrepreneurship in the context of sustainable energy transition. By doing so, it intends to give useful insights that may aid policymakers, investors, and aspiring eco-entrepreneurs in exploiting the city's unique assets for a more sustainable and prosperous future, firmly based in the lively spirit of Tiflis.

Research Questions:

- What are the key factors influencing the adoption and growth of green hydrogen as a sustainable energy source, and how do these factors impact eco-entrepreneurship in the evolving energy landscape?
- What are the most significant challenges and barriers faced by eco-entrepreneurs in the green hydrogen sector, and how can these obstacles be overcome to promote innovation and sustainable energy development?

Research Objectives:

- To understand the current state of the green hydrogen industry to identify potential opportunities for eco-entrepreneurship.
- To explore the regulatory frameworks and policy incentives that impact the development and adoption of green hydrogen technology, with a focus on their implications for sustainable energy entrepreneurs.
- To understand the environmental, economic, and social impacts of green hydrogen production and utilization, aiming to understand the sustainability implications for eco-entrepreneurship ventures.
- To explore the barriers and challenges faced by eco-entrepreneurs seeking to enter the green hydrogen sector, including access to funding, technological readiness, and market competition, and to propose strategies to overcome these challenges.

2. Literature Review

With the current global environmental disaster and the need to switch to renewable energy sources, the issues of hydrogen that is good for the environment and business practices that are good for the environment are especially important right now. This is happening because we need to switch to green energy sources as soon as possible. This statement is especially important for Tiflis, the capital city of Georgia, where there is a pressing need to switch to energy sources that are less harmful to the earth. The

goal of this literature review is to look at recent academic studies that give information about the opportunities and challenges in the field of sustainable energy, especially when it comes to making green hydrogen, as well as how eco-entrepreneurs might be able to help move this field forward. This review will also look at how eco-entrepreneurs might help their businesses grow. This literature study was done because of how things are right now. The goal was to look at new research findings that shed light on the potential and challenges of sustainable energy. In order to get a full picture of the opportunities and problems that come with sustainable energy in Tiflis, study findings from both the present and the past are carefully looked at and analyzed. This study was made easier by the fact that it analyzed research results from both the present and the past.

Alzoubi A. (2021) narrated the challenges associated with fossil fuel dependence, including finite supply, increasing energy demand, and environmental impact. The need for renewable, environmentally friendly energy solutions and the potential role of green hydrogen in addressing these challenges is emphasized. By reducing the environmental damage caused by fossil fuel use, a shift to alternative energy sources like green hydrogen can drastically improve sustainability. Cheng W. et al. (2022) stressed that hydrogen energy helps decarbonize, which will help reduce energy costs and the burning of fossil fuels. Hydrogen energy would positively affect the environment in the long term, reducing the effect of global warming from carbon emissions. Moreover, it would cause a shift from the usual energy sources on which humans have depended. Fernández G. et al. (2022) narrated that encouraging economic incentives is dramatically enhancing green hydrogen production in Spain, which, in turn, drives growth in photovoltaic energy. These play a crucial role in promoting sustainability and innovation in the solar energy business in Spain. Tavdgiridze A. (2021) explored the strengths and weaknesses of implementing green infrastructure in Tbilisi while employing a desktop/policy analysis research approach. The city's current social and environmental climate is very favorable for its implementation. However, the policy and financial decisions of the country may be its weakness.

Hanaysha (2022) examined a link between a company's ability to renew and its ability to make money in the long run. Hanaysha's aimed how these two things affect each other. This study is mostly about small and medium-sized businesses (SMEs), but it also shows how important innovation is for meeting sustainable goals, especially when it comes to the development of green hydrogen. One can't say enough about how important creativity is to reducing greenhouse gas emissions. Even though Hanaysha's research is mostly about small and medium-sized businesses (SMEs), it pays a lot of attention to how innovation affects the total financial health of a company. This link shows the possible benefits for eco-entrepreneurs in Tiflis who are looking for environmentally friendly ways to do business in the fast-growing green hydrogen industry. The eco-entrepreneurs are trying to find and use practices in the field that are good for the environment.

3. Sustainability performance and corporate impact in Tiflis

Tristante et al. 2023 investigated a link between sustainability efforts and banking institutions performance. This is important to note how businesses, especially those in Tiflis, can be more successful by being good to the environment. Eco-entrepreneurs in Tiflis could be at the forefront of developing hydrogen solutions that are good for the environment. This is because it has been shown that using environmentally responsible business practices is linked to financial success. Eco-entrepreneurs may benefit from aligning themselves with the sustainability goals of their companies by actively supporting the development of sustainable hydrogen solutions that are made to meet the needs of Tiflis. For these solutions to work in cities, they need to be tweaked to meet the unique needs of the urban environment.

Moreover, Goni et al. in 2021 looked at the problems that practitioners face when trying to incorporate environmentally sustainable business practices into the overall strategies of their groups. There was a clear link between Tbilisi's growing eco-entrepreneurial culture and their focus on using business strategies that are good for the environment. This was made clear by the fact that they had a relationship. For the company to be able to make green hydrogen in Tiflis, sustainability needs to be a big part of how it runs daily. For Tiflis to have a long-term economic and social future, the city's energy strategy must include technologies that are good for the environment. Goni's study shows how important it is to have a complete understanding of the problems related to sustainability to have a successful project implementation. These results also give eco-entrepreneurs in Tiflis important information about the green hydrogen market, which is supported by the city of Tiflis.

Transition to green hydrogen and shifting from traditional fossil fuels is a way to achieve global sustainability. Green hydrogen through renewable energy powered electrolysis seems a critical component for achieving global sustainability (IRENA 2021). Government support seems crucial when it comes to the successful implementation of green hydrogen projects in Tiflis. The role played by Tiflis energy ministry (2020) sheds light on the commitment and dedication towards green hydrogen ecosystem. Regulatory systems' effectiveness is sought to provide a backup and international collaborations are required to enhance knowledge transfer and success of local initiatives. Social acceptance and public awareness need to be triggered through community engagement programs. Benchmarking in this field and critically analyzing the case studies may seem to act a pivotal role in green hydrogen and eco entrepreneurial success rate.

4. Limitations and Future Directions

Low carbon Hydrogen (H₂) is one of the best sources of clean energy which can help in improving the air quality and battling climate change globally. Countries like Georgia are already working on the green hydrogen to decarbonize its multiple sectors such as transportation. However, barriers still exist when it comes to Green Hydrogen. Article authored by Fadwa et.al in 2021 greatly stresses upon the limitations that arise when adapting Green Hydrogen. The main barriers are financial constraints on the government of the country, it requires heavy funding, Technological constraints also play a major role. If we put things in perspective of Tiflis, Georgia, the government was funded by the EU to carry out the green energy projects and the residents were also encouraged to install solar panels. Such activities can be easily carried out in EU countries or NATO countries, but if we put things in the perspective of Pakistan, such activities cannot be easily carried out due to government policies and stability.

The hydrogen economy can speed the energy transition by supporting large investment in low-carbon hydrogen applications and boosting integration across many industries. It could transport renewable energy across vast distances, spanning places with plentiful and economical renewable sources to locations with limited capacity or higher production costs. This sustainable energy transportation using hydrogen may work on local and international dimensions. To make this possible, joint efforts are needed for hydrogen generation, storage, transportation, and distribution across industries.

5. Conclusion

In the end Tiflis, geographically located at the crossroads of Europe and Asia, has the potential to lead the way in the transition to a more sustainable energy system, particularly in the areas of green hydrogen and eco-entrepreneurship. The symbiotic interaction between green hydrogen uptake and eco-entrepreneurship represents an exciting new direction. However, obstacles remain, ranging from regulatory obstacles to budgetary limits. The survey of literature emphasizes the importance of innovation and sustainability in company success, providing insights for eco-entrepreneurs looking to prosper in the expanding green

hydrogen sector. While there are some limitations, such as financial and technological constraints, the hydrogen economy provides a transformative opportunity to accelerate the energy transition, both locally in Tiflis and globally, through collaborative efforts in hydrogen generation, storage, transportation, and distribution. This study sheds light on the diverse environment of sustainable energy in Tiflis, providing useful information for policymakers, investors, and eco-entrepreneurs seeking a more sustainable and prosperous future.

References

- Alzoubi, A. (2021). Renewable Green hydrogen energy impact on sustainability performance. *International Journal of Computations, Information and Manufacturing (IJCIM)*, 1(1).
<https://doi.org/10.54489/ijcim.v1i1.46>
- Cheng, W.; Lee, S. How Green Are the National Hydrogen Strategies?. *Sustainability* 2022, 14, 1930.
<https://doi.org/10.3390/su14031930>
- Eljack, F., & Kazi, M.-K. (2021). Prospects and challenges of green hydrogen economy via multi sector global symbiosis in Qatar. *Frontiers in Sustainability*, 1. <https://doi.org/10.3389/frsus.2020.612762>
- Fernández-González, R., Puime-Guillén, F., & Panait, M. (2022). Multilevel governance, PV solar energy, and entrepreneurship: the generation of green hydrogen as a fuel of renewable origin. *Utilities Policy*, 79, 101438. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2022.101438>
- Goni, F. A., Gholamzadeh Chofreh, A., Estaki Orakani, Z., Klemes, J. J., Davoudi, M., & Mardani, A. (2021). Sustainable business model: A review and framework development. *Clean Technologies and Environmental Policy*, 23, 889-897.
- Hanaysha, J. R., Al-Shaikh, M. E., Joghee, S., & Alzoubi, H. M. (2022). Impact of innovation capabilities on business sustainability in small and medium enterprises. *FIIB Business Review*, 11(1), 67-78.
- IRENA. (2021). *Renewable Energy Resources in Tiflis*. International Renewable Energy Agency.
<https://www.irena.org/resources>
- Hockerts, K., & Searcy, C. (2023). How to Sharpen Our Discourse on Corporate Sustainability and Business Ethics—A View from the Section Editors. *Journal of Business Ethics*, 1-11.
- Miceli, A., Hagen, B., Riccardi, M. P., Sotti, F., & Settembre-Blundo, D. (2021). Thriving, not just surviving in changing times: How sustainability, agility and digitalization intertwine with organizational resilience. *Sustainability*, 13(4), 2052.
- Tavdgiridze, (2021). *Investigating Success and Failures of Implementing Green Infrastructure as a Way to Enhance Sustainability: The Case Study of Tbilisi, Georgia*. (UoW).
<https://wiredspace.wits.ac.za/server/api/core/bitstreams/3b4dc752-6de6-4c53-b5cd-1a6bc4e77d72/content>
- Trisanto, T. A., Nugraha, N., Waspada, I., Mayasari, M., & Kurniati, P. S. (2023). Sustainability performance impact of corporate performance in Indonesia banking. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 10(4), 668-678.

EFFECTS OF FOSSIL FUELS USE AND CLIMATE CHANGE ON HEALTH: THE CASE OF TURKEY

M. Mustafa Erdoğan

ORCID: 0000-0003-4541-6686

mustafaerdogdu@beykoz.edu.tr

Coşkun Karaca

ORCID: 0000-0003-4294-2365

karaca.coskun@gmail.com

Abstract

The most urgent sign of our poor resource management is climate change. As the world is getting warmer, the weather has gotten more unpredictable and the severity of weather-related disasters has increased. The majority of scientists agree that greenhouse gas (GHG) emissions brought on by human activity are the leading cause of climate change. Human activities increase atmospheric CO₂ levels considerably more quickly than do natural processes. Usually, public health and climate change are seen as different issues. Separating environmental policy from health policy is a myth, though. Indeed, the environment has a significant impact on our health. More than 250,000 extra deaths per year are anticipated as a result of climate change. Between 2030 and 2050, an additional 250,000 deaths are predicted to be brought on by climate change. Because those who sneeze without a mask or pollute the air do not fully bear the consequences of their conduct, contagious diseases and environmental degradation are two instances of issues that markets cannot solve on their own. The prevention of infectious diseases and ecological harm requires public measures. Significant public investments will be needed to combat climate change, particularly in clean transportation, sustainable agricultural systems, and renewable energy. How can we reduce global warming and enhance public health in Turkey is the main topic that this study will attempt to address.

Keywords: public health, effects of fossil fuel consumption, climate change, Turkey

Jel Codes: I18, O03, O53, Q54

1. Introduction

The climate has undergone unheard-of changes since the industrial revolution and the earth has warmed 1.1°C due to human activity (IPCC, 2023). The planet's capacity to maintain life as we know it is deteriorating as a result.

Pollution from the burning of fossil fuels is the main environmental cause of diseases and early deaths in the globe today. The number of premature deaths from pollution-related diseases in 2015 is expected to be 9 million, or 16% of all global fatalities. This amount is fifteen times greater than the total number of deaths brought on by all wars and other acts of violence, and it is three times greater than the sum of deaths from AIDS, TB, and malaria (Landrigan et al., 2018, p. 468).

Moreover, fossil fuels are the main cause of greenhouse gas emissions leading to climate change (Perera, 2022, p. 2303). There are key links between climate change and health. Our chance of contracting disease is rising due to the floods, storms, and heatwaves brought on by a warming world (Joi, 2022). Temperature, rainfall, relative humidity, and climatic fluctuations all have a direct impact on disease. Small temperature variations can have disastrous effects by accelerating transmission and spreading (Djibo, 2023).

The aim of this paper is to identify how to reduce fossil fuel use to improve public health. To reach its aim the second part looks at effects of fossil fuels on climate change. The third part, reviews the effects of climate

change on health. The fourth part evaluates effects of fossil fuel use on public health in Turkey. The following part tries to identify effects of climate change in Turkey. The last part summarizes the findings and brings some suggestion.

2. Effects of Fossil Fuel Use on Climate Change

Although fossil fuels have played a significant role in industrialization and economic growth, their use has resulted in a rapid depletion of natural resources and an imbalance in the environment. Burning fossil fuels releases toxic greenhouse gases that contribute to major changes in the earth's climate cycle.

Fossil fuels, which include coal, oil, and gas, are by far the biggest cause of climate change, contributing more than 75% of all greenhouse gas emissions and almost 90% of all carbon dioxide emissions. The heat from the sun gets trapped on Earth as a result of greenhouse gas production. Global warming and climate change result from this.

Currently, global warming is occurring at its fastest rate ever. Warming temperatures are changing weather patterns, which is also disturbing the natural order. This poses a serious threat to all forms of life on Earth, including humans (UN, 2023). Ocean acidification, severe weather, and sea level rise are the three most significant of these concerns. In fact, ocean acidity has increased by 30% in the previous 150 years, endangering coral reefs, fisheries, tourism, and the economy. On the other hand, disasters such as forest fires, hurricanes, floods, and storms that occur due to extreme weather changes cause great costs for countries. For example, the cost of such weather events in America between 2016 and 2020 is estimated to be \$607 billion. Another important consequence of climate change is sea level rise. In fact, the rise in sea level has reached 9 inches since the late 1800s (Bertrand, 2021).

Table 1: Environmental costs caused by fossil fuels (\$2008 per gigajoule)

	Coal	Oil	Natural Gas
Impact on vegetation/forest	\$1,72	\$1,39	\$1,04
Reducing crop yield (ozone)	\$0,22	\$0,18	\$0,13
Reducing product yield (acid oil)	\$0,11	\$0,09	\$0,06
Effect on plants, wild flora	\$0,66	\$0,54	\$0,40
Forest reduction (economic)	\$0,23	\$0,19	\$0,14
Forest decline (biodiversity impact)	\$0,46	\$0,37	\$0,28
Recreation depreciation	\$0,03	\$0,03	\$0,03
Effect on aquatic ecosystems	\$0,22	\$1,34	\$0,14
Oil spills	-	\$0,38	-
Underwater tank leaks	-	\$0,78	-
Lake pollution	\$0,03	\$0,03	\$0,03
Fish population loss	\$0,03	\$0,03	\$0,03
Impact on biodiversity	\$0,16	\$0,13	\$0,09
Effect on human structure	\$1,43	\$1,16	\$0,85
Other air pollution costs	\$1,25	\$1,00	\$0,76
Cost arising from mining	\$0,63	-	-
Impact of climate changes	\$1,76	\$1,43	\$1,05
Sea level rise impact	\$0,41	\$0,33	\$0,24
Total Costs	\$12,53	\$10,81	\$7,13

Source: Veziroglu and Sabin, 2008, p. 1821.

During the extraction, transportation, processing, and especially their final use (burning) of fossil fuels, the environment is damaged, and direct and indirect costs arise in the economy. Table 1 shows the environmental costs caused by each fossil fuel in 2008-dollar prices.

As seen in Table 1, a total environmental cost of 12.53 dollars occurs as a result of each gigajoule of coal usage. This loss is 10.81 dollars for oil and 7.13 dollars for natural gas. The weighted average of the damage caused by fossil fuel use in the world is \$10.40 for every gigajoule of fossil fuel use.

Despite efforts to switch to alternative energy sources, fossil fuels remain the primary source of energy in the globe. The average surface temperature of the Earth has risen by about 1.1°C (2°F) from pre-industrial times as a result of the emissions from these fuels (IPCC, 2018). By the end of the century, temperature levels could increase by 2.5 to 2.9°C in comparison to pre-industrial levels, according to the Intergovernmental Panel on Climate Change, if current energy policies are maintained (CAT, 2022).

3. Effects of Climate Change on Health

As Djibo (2023) points out climate change is a "threat multiplier" for diseases. The spread of disease-carrying insects and animals, such as birds, ticks, and mosquitoes, and their contact with hitherto unat-risk human groups, may be facilitated by global warming and more frequent rains. As a result, we are more susceptible to diseases including malaria, the West Nile virus, Zika, dengue, chikungunya, and others (Joi, 2022).

A recent study by Mora et al. (2022) found that climate risks occasionally made 218 out of the 375 infectious diseases that humanity has encountered over the world worse while only 16% of them were occasionally made better. Evidence from empirical examples demonstrated 1,006 unique ways in which climatic risks, via different mechanisms of transmission, resulted in fatal diseases. There are too many human pathogenic diseases and their transmission pathways that are made worse by climatic risks for comprehensive social responses.

Greater spread of diseases caused by insects

Warming temperatures and changing rainfall patterns enable mosquitoes and other insects that spread diseases like dengue, West Nile virus, and Lyme disease to expand their habitats. For instance, by 2050, yellow fever mortality in Africa may increase by up to 25% (Joi, 2023a).

Lack of access to food and water can lead to malnutrition and worse health

Climate change has an effect on both the availability and quality of water and food supplies. Dehydration and the spread of water-borne illnesses are possible if clean water becomes even more scarce; already, over half of the world's population experiences acute water shortage for at least one month each year (Joi, 2023a).

Global warming may affect crop production, which may lead to food shortages and price increases, which may lead to hunger. People who are malnourished have weakened immune systems and are more susceptible to illness (Joi, 2023a).

Deteriorating air quality can result in fatalities

Warmer temperatures can lead to both an increase in particulate matter pollution and ground-level ozone generation. According to the United Nations Environment Programme (UNEP), where 99% of the world's

population resided in 2019 (Joi, 2023a), the WHO's 2021 air quality recommendations were not being met.

Human health can be significantly impacted by poor air quality. Asthma flare-ups, respiratory issues, and increased susceptibility to diseases like COVID-19 can all be brought on by air pollution (Joi, 2023a). The estimated annual toll of premature deaths brought on by air pollution is seven million.

Increased ground-level ozone production and enhanced particulate matter pollution can both be caused by warmer temperatures. The WHO's 2021 air quality recommendations were not being fulfilled where 99% of the world's population was residing in 2019, according to the United Nations Environment Programme (UNEP) (Joi, 2023a).

Poor air quality can have significant impacts on human health. Pollutants in the air can cause respiratory problems and exacerbate existing conditions such as asthma and make people more vulnerable to diseases like COVID-19 (Joi, 2023a). An estimated seven million premature deaths each year are caused by air pollution.

Migration and displacement are endangering individuals

Extreme weather events like wildfires, floods, and violent heatwaves are becoming more common and severe as a result of climate change. In low-lying coastal areas and regions vulnerable to extreme weather events, they can not only result in humanitarian situations and fatalities but also in displacement and migration (Joi, 2023a).

Mental health is being impacted by climate change

There are numerous ways that global warming is harming our mental health. Due to the ongoing search for resources like food, water, shelter, and access to healthcare, extreme weather events lead to population relocation, which can increase stress and harm people's mental health. Particularly during heat waves, there are a number of negative effects on mental health, including an increase in depression and anxiety.

(4)

4. Effects of Fossil Fuel Use on Health in Turkey

The total yearly external cost of Turkey's usage of fossil fuels is estimated to be around \$11 billion. This amount accounts for approximately 1.5 percent of GDP and approximately one-third of total annual health expenditures (Taranto et al., 2020, p. 9; Taranto et al., 2019). The negative effects of fossil fuel consumption in Turkey are frequently encountered. The most important of these effects can be seen in Table 2.

Table 2: The Health Effects of Fossil Fuels in Turkey

Key Effects	Results
Respiratory Problems	When fossil fuels like coal and oil are burned, they release airborne toxins including sulfur dioxide (SO ₂), nitrogen oxides (NO _x), and volatile organic compounds (VOCs), as well as particulates like PM _{2.5} and PM ₁₀ . These pollutants can severely irritate our respiratory system and worsen conditions like asthma and bronchitis.
Cardiovascular Issues	Heart attacks, strokes, and other cardiovascular disorders are connected to prolonged exposure to air pollution from the burning of fossil fuels.
Premature Death	Studies have shown that air pollution from fossil fuels is responsible for thousands of premature deaths in Turkey each year.
Groundwater Contamination	The extraction and transportation of fossil fuels can lead to spills and leaks, contaminating groundwater with harmful chemicals. This can affect the quality of drinking water and harm human health.
Aquatic Ecosystems	Pollution from fossil fuel extraction and transportation can also harm aquatic ecosystems, potentially affecting the availability of seafood, which is an important part of the Turkish diet.
Occupational Health	Workers in the fossil fuel industry, including coal miners and oil refinery workers, may face occupational health risks such as exposure to toxic chemicals, respiratory problems, and accidents.
Indoor Air Pollution	In some areas of Turkey, especially in rural and poorer communities, people rely on burning coal or wood for heating and cooking indoors. This can lead to indoor air pollution, which is a significant health risk, particularly for women and children who spend more time indoors.
Public Health Costs	The health effects of fossil fuel use result in significant healthcare costs for Turkey's government and its citizens. Treating illnesses related to air pollution, water pollution, and other environmental factors puts a strain on healthcare resources.

Source: WHO, 2006b; Landrigan et al., 2018; Ghorani-Azam et al., 2016; CARB, 2023; Manisalidis et al., 2020

The table shows that the health problems listed are putting a significant burden on country budgets. One reason for this burden is production losses due to health problems, while the other reason is high health expenses. For example, Çiçin et al. estimated that the economic burden of lung cancer in Turkey was approximately 8.8 billion TL (Çiçin et al., 2018, p. 29). While pollution-related diseases lead to production losses of 2% of GDP in middle-income countries such as Turkey, the share of such diseases in health expenditures reaches 7% (Lancet, 2018, p. 462).

5. Effects of Climate Change on Health in Turkey

Climate change can have significant and wide-ranging effects on public health in Turkey, as it does in many other parts of the world. These effects can be both direct and indirect, impacting various aspects of health and well-being (TUBA, 2020). Table 3 displays the key health impacts of climate change in Turkey.

Table 3: The Key Effects of Climate Change on Health in Turkey

Key Effects	Results
Heat-related Illnesses	Increasing temperatures can lead to more frequent and severe heatwaves in Turkey. This can lead to life-threatening heat-related disorders including heat exhaustion and heatstroke, especially in susceptible groups like the elderly, children, and people with chronic medical issues.
Vector-Borne Diseases	The distribution and behavior of disease-carrying vectors like mosquitoes and ticks can shift due to climate change. In Turkey, this can lead to an increased risk of vector-borne diseases like West Nile virus, Lyme disease, and various types of encephalitis.
Air Quality and Respiratory Problems	Asthma and bronchitis cases can rise as a result of air pollution, which is made worse by rising temperatures and shifting weather patterns. This is especially concerning in major cities like Istanbul, where air pollution is already a significant issue.
Waterborne Diseases	Climate change can influence the quality and availability of water sources. Changes in precipitation patterns can lead to more frequent flooding and water contamination, which may increase the risk of waterborne diseases such as diarrhea and cholera.
Food and Water Security	Climate change can impact agriculture and food production, potentially leading to food shortages and price increases. This can affect the nutritional status of the population, particularly vulnerable groups.
Mental Health Effects	Events linked to climate change, such as severe weather and natural catastrophes, can have a significant impact on mental health. The stress and trauma associated with these events can lead to anxiety, depression, and other mental health disorders.
Spread of Infectious Diseases	Changing climate conditions can also affect the geographical distribution of infectious diseases. Some diseases that were previously rare or non-existent in Turkey may become more common as climate conditions become suitable for their vectors and pathogens.
Displacement and Migration	Populations may be forced to relocate as a result of climate change-related sea level rise, severe weather, or agricultural disturbances. This can result in health challenges for displaced populations, including inadequate access to health care and increased vulnerability to diseases.
Impact on Healthcare Infrastructure	Extreme weather events and climate-related health emergencies can strain healthcare infrastructure in Turkey. Hospitals and healthcare facilities may be overwhelmed, making it challenging to provide adequate care during crises.

Source: WHO, 2021; TUBA, 2020; Lee et al., 2023; Smith et al., 2014

To mitigate the health impacts of climate change in Turkey, it is essential to implement adaptation and resilience measures, improve public health infrastructure, and take steps to reduce greenhouse gas emissions to slow the pace of climate change. Public awareness and education on climate-related health risks are also crucial for preparedness and response. Additionally, international collaboration and data-sharing can help monitor and address the evolving health challenges posed by climate change.

6. Conclusion

The transmission and spread of infections can be accelerated by even little temperature changes, with potentially catastrophic results. Over 250,000 more deaths are anticipated annually as a result of climate change. Fossil fuels are by far the biggest cause of human-caused climate change, producing more than 75% of all greenhouse gas emissions. Hence, fossil fuels are the main cause of health problems. Fossil fuels cause premature deaths, an increase in respiratory, heart, and lung diseases, and harm the physical and mental health of vulnerable groups.

Fossil fuel use based on market prices lead to misleading results from a social perspective. The global excess death caused by air pollution is approximately 8.8 million each year. Deaths are due to air pollution reduce

the average life expectancy per person by 26.5 years. By eliminating fossil-based emissions, 3.6 million deaths could be prevented and temperature rates would decrease by 0.35 °C.

It is estimated that the total annual external cost of fossil fuel use in Turkey is approximately \$11 billion. This amount accounts for approximately 1.5 percent of GDP and approximately one-third of total annual health expenditures. To avoid such negative effects of fossil oil use, the state is suggested to increase the cost of negative externalities and reduce the cost of positive externalities to improve social welfare.

References

- Bertrand, S. (2021). Fact Sheet: Climate, Environmental, and Health Impacts of Fossil Fuels, EESI, <https://www.eesi.org/papers/view/fact-sheet-climate-environmental-and-health-impacts-of-fossil-fuels-2021#1>
- CARB (2023). Combustion Pollutants & Indoor Air Quality, The California Air Resources Board, <https://ww2.arb.ca.gov/resources/documents/combustion-pollutants-indoor-air-quality>
- CAT (2022). Temperatures: Addressing Global Warming, Climate Action Tracker, <https://climateactiontracker.org/global/temperatures/>
- Çiçin, İ., E. Öksüz, N. Karadurmuş & S. Malhan (2018). Türkiye’de Akciğer Kanseri, <https://www.medikalakademi.com.tr/wp-content/uploads/2018/11/turkiyeakciger-kanseri-raporu.pdf>
- Dolinoy, D. C., Weidman, J. R., & Jirtle, R. L. (2007). Epigenetic gene regulation: linking early developmental environment to adult disease. *Reproductive toxicology*, 23(3), 297-307.
- Djibo, Y. (2023). Africa’s Climate Crisis Is a Health Crisis. Project Syndicate. VaccinesWork. 27 January. <https://www.gavi.org/vaccineswork/africas-climate-crisis-health-crisis>
- Energy Institute (2023). 2023 Statistical Review of World Energy, <https://www.energyinst.org/statistical-review>
- Erdoğan, E. (2009), “On the wind energy in Turkey”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13, 6-7, ss. 1361-1371.
- EWEA (2008). Wind Energy Facts. Chapter 5, Environmental Issues, 2008, ss.307-411, <http://www.wind-energy-the-facts.org/documents/download/Chapter5.pdf>.
- Ghorani-Azam, A., Riahi-Zanjani, B., & Balali-Mood, M. (2016). Effects of air pollution on human health and practical measures for prevention in Iran. *Journal of research in medical sciences: the official journal of Isfahan University of Medical Sciences*, 21.
- Harvard (2023). Fossil Fuels & Health, Harvard T.H. Chan School of Public Health, https://www.hsph.harvard.edu/c-change/subtopics/fossil-fuels-health/?active_tab=1&articles_page=4&research_page=2
- HEAL (2017). Fossil Fuel Subsidies and Health, Briefing, Climate Change, <https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2018/06/fossil-fuel-subsidies-and-health-briefing.pdf>
- Heindel, J. J. (2005). The fetal basis of adult disease: Role of environmental exposures--introduction. *Birth defects research. Part A, Clinical and molecular teratology*, 73(3), 131-132.
- IPCC (2007), Climate Change Report, Cambridge University Press.

- IPCC (2018). Global Warming of 1.5 °C, Intergovernmental Panel on Climate Change, <https://www.ipcc.ch/sr15/>
- Joi, P. (2023a). Five key links between climate change and health. VaccinesWork. 22 March. https://www.gavi.org/vaccineswork/five-key-links-between-climate-change-and-health?gclid=CjwKCAjwpJW0BhA8EiwAHZFzfnm5tWrvUNY_ztDX58tXR9PBC-CNtlkzv7UXdHZnQLJFhe9xyWvACBoCw8AQAvD_BwE
- Joi, P. (2023b). Climate change has pushed malaria mosquitoes to find dangerous new ground. VaccinesWork. 16 February. <https://www.gavi.org/vaccineswork/climate-change-has-pushed-malaria-mosquitoes-find-dangerous-new-ground>
- Joi, P. (2022). Over half of infectious diseases made worse by climate change. VaccinesWork. 23 August. <https://www.gavi.org/vaccineswork/over-half-infectious-diseases-made-worse-climate-change>
- Karki, C. (2022). Climate change threatens mountainous Nepal with a spike in dengue infections. VaccinesWork. 10 November. <https://www.gavi.org/vaccineswork/climate-change-threatens-mountainous-nepal-spike-dengue-infections>
- Keleş, R., C. Hamamcı & A. Çoban (2009), Çevre Politikası, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Lancet (2018). The Lancet Commission on pollution and health, The Lancet Commissions, 391: 462–512, <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2817%2932345-0>
- Lancet (2022). The 2022 report of the Lancet Countdown on health and climate change: health at the mercy of fossil fuels, The Lancet, <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2822%2901540-9>
- Landrigan, P. J., Fuller, R., Acosta, N. J., Adeyi, O., Arnold, R., Baldé, A. B., ... & Zhong, M. (2018). The Lancet Commission on pollution and health. The lancet, 391(10119), 462-512.
- Lee, G. W., Vine, K., Atkinson, A. R., Tong, M., Longman, J., Barratt, A., ... & Rahman, K. M. (2023). Impacts of climate change on health and health services in northern New South Wales, Australia: a rapid review. International Journal of Environmental Research and Public Health, 20(13), 6285.
- Lelieveld, J., Klingmüller, K., Pozzer, A., Burnett, R. T., Haines, A., & Ramanathan, V. (2019). Effects of fossil fuel and total anthropogenic emission removal on public health and climate. Proceedings of the National Academy of Sciences, 116(15), 7192-7197, <https://www.pnas.org/doi/abs/10.1073/pnas.1819989116>
- Manisalidis, I., Stavropoulou, E., Stavropoulos, A., & Bezirtzoglou, E. (2020). Environmental and health impacts of air pollution: a review. Frontiers in public health, 8, 14.
- Perera, F. P., Tang, D., Whyatt, R. M., Lederman, S. A., & Jedrychowski, W. (2004). Comparison of PAH-DNA adducts in four populations of mothers and newborns in the US, Poland and China. In AACR 94th Annual Meeting (pp. 27-31).
- Perera, F. (2018). Pollution from fossil-fuel combustion is the leading environmental threat to global pediatric health and equity: Solutions exist. International journal of environmental research and public health, 15(1), 16.
- Perera, Frederica & Kari Nadeau (2022). "Climate change, fossil-fuel pollution, and children's health." New England Journal of Medicine 386.24: 2303-2314, <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMra2117706>
- Prüss-Üstün, A., Wolf, J., Corvalán, C., Bos, R., & Neira, M. (2016). Preventing disease through healthy environments: a global assessment of the burden of disease from environmental risks. World Health Organization.

- Rogers, J. (2022). Rift Valley fever: What's next for the climate-driven disease with epidemic potential? VaccinesWork. 10 October. <https://www.gavi.org/vaccineswork/rift-valley-fever-whats-next-climate-driven-disease-epidemic-potential>
- REN21 (2023). Renewables 2023 Global Status Report – Global Overview, https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/GSR2023_GlobalOverview_Full_Report_with_endnotes_web.pdf
- Mora, C., McKenzie, T., Gaw, I. M., Dean, J. M., von Hammerstein, H., Knudson, T. A., Setter, R. A., Smith, C. Z., Webster, K. M., Patz, J. A., & Franklin, E. C. (2022). Over half of known human pathogenic diseases can be aggravated by climate change. *Nature Climate Change*. September, Vol. 12: 869-875.
- Smith, K.R., A.Woodward, D. Campbell-Lendrum, D.D. Chadee, Y. Honda, Q. Liu, J.M. Olwoch, B. Revich, and R. Sauerborn, 2014: Human health: impacts, adaptation, and co-benefits. In: *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L. White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 709-754.
- Taghizadeh-Hesary, F., Rasoulinezhad, E., Yoshino, N., Chang, Y., Taghizadeh-Hesary, F., & Morgan, P. J. (2021). The energy–pollution–health nexus: A panel data analysis of low-and middle-income Asian countries. *The Singapore Economic Review*, 66(02), 435-455, <https://www.worldscientific.com/doi/abs/10.1142/S0217590820430043>
- Taranto, Y, Saygin, D. & Kosar, M. (2019). Türkiye enerji sektöründe fiyatlandırma ve piyasa dışı fon akışları. SHURA Enerji Dönüşümü Merkezi, İstanbul, <https://shura.org.tr/wp-content/uploads/2019/05/SHURA-2019-05-Turkiye-Enerji-Sektorunde-Fiyatlandirma-ve-Piyasa-Disi-Fon-Akislari.pdf>
- Taranto, Y., Köksal, M. A., & Dal, E. (2020). Türkiye’de elektrik üretimi, ısıtma ve karayolu taşımacılığında fosil yakıt kullanımının dışsal maliyeti, SHURA Enerji Dönüşümü Merkezi, <https://www.enerjiportali.com/wp-content/uploads/2020/12/Turkiyedeelektrik-uretimi-isitma-ve.pdf>.
- TMMOB (2018). Hava Kirliliği Raporu 2018, Çevre Mühendisleri Odası, Ankara.
- TUBA (2020). The Report on Climate Change and Public Health in Turkey, Turkey Academy of Sciences, (Ed. M. Şeker, İ. Koyuncu, İ. Öztürk), <https://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/raporlar/Climate%20Change%20%20and%20%20Public%20Health%20in%20Turkey.pdf>
- UN (2023). Causes and Effects of Climate Change, <https://www.un.org/en/climatechange/science/causes-effects-climate-change>
- Veziroğlu, T. N. & S. Şahin (2008). “21st Century’s Energy: Hydrogen Energy System”, *Energy Conversion and Management*, Volume 49, Issue 7, ss. 1820-1831.
- WHO (2006a). Principles for evaluating health risks in children associated with exposure to chemicals. World Health Organization.
- WHO (2006b). Preventing disease through healthy environments: towards an estimate of the environmental burden of disease, (Ed. A. Pruss-Ustun and C. F. Corvalán) World Health Organization.

WHO (2017). The cost of a polluted environment: 1.7 million child deaths a year, says WHO, World Health Organization, <https://www.who.int/en/news-room/detail/06-03-2017-the-cost-of-a-polluted-environment-1-7-million-child-deaths-a-year-says-who>

WHO (2020). Ambient Air Pollution: Pollutants. World Health Organization.

WHO (2021). Climate change and health, World Health Organization, <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/climate-change-and-health>

WHO (2022). Ambient (outdoor) air pollution, World Health Organization, [https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health#:~:text=WHO%20estimates%20that%20in%202019,to%20cancer%20within%20the%20respiratory](https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health#:~:text=WHO%20estimates%20that%20in%202019,to%20cancer%20within%20the%20respiratory)

MANAGING CLIMATE CHANGE RISKS AND DISASTER POLICIES

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ RİSKLERİNİ YÖNETMEK VE AFET POLİTİKALARI

Ayşegül Kanbak (Batman University)

ORCID: 0000-0002-4556-3582

Aysegul.kanbak@batman.edu.tr

Nihal Şirin Pınarcıoğlu Ocakhan (Batman University)

ORCID:000-0002-4444-0783

Nihalsirin.Pinarcioglu@batman.edu.tr

Abstract

Managing climate change risks is a complex process that requires a comprehensive approach. Disaster risk management, which is included in this process, refers to the process of assessing, reducing and managing risks associated with natural or human-made disasters. In this context, the policies that constitute disaster management are formed by a number of factors such as the readiness to accept the reality of climate change, institutions and capacity, as well as the desire to include climate change risk assessment and management in development strategies. This process involves identifying potential hazards, assessing their likelihood and impact, and developing strategies to mitigate their impacts. This study aims to examine disaster policies created to manage the risks brought by climate change. A disaster policy that neglects to build capacity and increase resilience, which are prerequisites for managing climate change risks, will most likely fail to take significant steps to reduce vulnerability to risks. Reducing vulnerability or increasing resilience is an important aspect of climate change risk. To do this, a new approach to climate change risk and changes to institutional structures and relationships are required.

Keywords: Climate Change, Disaster politics, Disaster Risk

Jel Codes: Q50, Q54, Q58

1. Giriş

Doğal afetlerin tetiklediği felaketler, zamanla daha fazla insanın ölümüne ve daha fazla maliyet oluşmasına neden olmaktadır. Dünyanın az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri bu felaketlerden yoğun ve orantısız bir şekilde etkilenmekte ve bu ülkelerdeki en savunmasız / marjinalleştirilmiş insanlar en çok zarar gören kesimleri oluşturmaktadır. Doğal afetlerden kaynaklanan ölümlerin sayısı yıldan yıla oldukça değişken olabilmektedir; bazı yıllar çok az ölümlerle geçen büyük bir afet olayı çok sayıda can almaktadır. Son on yılın ortalamasını ele aldığımızda, her yıl dünya genelinde yaklaşık 45.000 kişi doğal afetler nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Bu rakam küresel ölümlerin yaklaşık %0.1'ine tekabül etmektedir (<https://ourworldindata.org>).

Afetler depremler, volkanik faaliyetler, toprak kaymaları, kuraklık, orman yangınları, fırtınalar ve seller olmak üzere tüm jeofiziksel, meteorolojik iklimsel olayları kapsamaktadır. Bu afetler içinde son dönemlerde en çok iklim krizinin meydana getirdiği yıkımlar tartışılmaktadır. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Toplulukları Federasyonu (IFRC), 2020 yılında yayınladığı rapor göre; geçtiğimiz on yılda, doğal afetlerin tetiklediği tüm felaketlerin %83'nün sel, fırtına ve sıcak hava dalgaları gibi aşırı hava ve iklimle bağlantılı olaylardan kaynaklandığını belirtmiştir. Özellikle iklim ve hava durumuyla ilgili felaketlerin 1990'lardan bu yana neredeyse %35 arttığını, 2000'li yıllardaki tüm afetlerin %76'sının, 2010'lu yıllardaki felaketlerin

%83'nün iklim kaynaklı olduğunu kaydetmiştir. 410.000'den fazla insanın ölümüne yol açan iklimle bağlantılı felaketlerin büyük çoğunluğu düşük ve düşük orta gelirli ülkelerde yaşanmıştır. Sıcak hava dalgaları ve ardından fırtınalar en büyük katiller olmuş, son on yılda dünya çapında 1,7 milyar insan iklim ve hava durumuyla bağlantılı felaketlerden etkilenmiştir (IFRC,2020). İklim Değişikliği Hükümetlerarası Paneli (IPCC) 2001 yılında yaptığı değerlendirmede az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğine karşı daha savunmasız olduğunu belirtmiştir;

Nüfuslar, varlıklarında son derece farklıdır ve özellikle enaz gelişmiş ülkeler gibi gelişmekte olan ülkelerin, uyum sağlama kapasiteleri daha azdır ve diğer streslere olduğu gibi iklim değişikliği hasarlarına da daha savunmasızdırlar. Bu durum en yoksul insanlar arasında en aşırıdır (IPCC, 2001).

İklim değişikliği, ortalama hava koşullarında uzun vadeli değişiklikler ve aşırı hava olaylarının artan sıklığı ve şiddet olasılığı ile birlikte gelmektedir. Bu konu ile ilgili endişeler gittikçe artmaktadır. Doğal afetler başka bir deyişle felakete yol açan afetler önenebilir değildir. Ancak etkileri hafifletilebilir. Tehlikeler doğal kökenli olmakla birlikte toplumların gelişme şekli ve uyguladıkları politikalar afetlerin felakete dönüşmesine neden olmaktadır (Bhatt, 2002). Özellikle gelişmekte veya az gelişmiş ülkelerin kalkınma yatırımlarının faydaları afetler yüzünden ortadan kalkabilir ya da kötü planlanmış kalkınma müdahaleleri amacının aksine bir tehlike kaynağı haline gelebilir. 2005 tarihinde Japonya'nın Kobane kentinde gerçekleştirilen Dünya Afet Azaltma Konferansı'nda (WCADR) afet planlaması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi için yapılması gereken önemli adımlardan biri olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte iklim değişikliğinin, dünya için acil ve uzun vadeli bir tehdit oluşturduğu teyit edilmiştir (UN/ISDR, 2005).

İklim değişikliği, uluslararası toplumun uzun vadeli kalkınma eylemlerini tehdit eden çok sayıda tehlikenin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Afet politikaları ve planlama yaklaşımlarının iklim değişikliğini de kapsamaması gerekmektedir. Bu çalışma, iklim değişikliğini daha doğrusu iklim krizinin yol açtığı riskleri yönetmede ve afetlerin etkilerini azaltma da kullanılan afet politika ve planlama yaklaşımlarının kapsamına odaklanmaktadır.

2. İklim Değişikliği Risklerini Yönetmek

İklim değişikliği hem karmaşık hem de uzun süreli bir tehlike olarak tanımlanmaktadır. Sera gazlarının antropojenik emisyonlarından kaynaklanan iklim değişikliği kısa, orta ve uzun vadeli boyutları ve sonuçları bilinmeyen, çok yönlü ve çok boyutlu bir afettir. İklim değişikliği ile bilinen, kentleri ve altyapılarını etkileyen afetlerin sıklığının her geçen yıl artmasıdır. Aynı zamanda artan belirsizlik ve sık görülen felaketler karşısında geçim sistemlerinin dayanıklılığı da zayıflamaktadır (Masika, 2002 aktaran O'Brien vd, 2006). İklim değişikliği sadece neden olduğu aşırı ısınma, kurallık ya da seller gibi tehlikeleri barındırmamaktadır. Hastalık ekolojisinden, coğrafyasının değişimine kadar bir çok etkiye neden olmaktadır. İklim göçü bunun örneklerinden biridir. İklim nedeniyle yerinden edilmiş kişiler klan, kabile ve ulusal sınırları hiçe sayarak kaçarken karmaşık acil durumlar ve çatışmalarla karşı karşıya kalabilirler. Bununla birlikte iklim değişikliği, büyük işletmelerin büyük ölçekli değer zincirlerinden gelişmekte olan ülkelerdeki mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelere kadar özel sektör yatırımlarındaki karar alma süreçlerini etkilemektedir. Küçük köylerden mega şehirlere kadar yerleşim yerlerinin yönetimini de etkileyen iklim değişikliği, iklim dışı tehlikelere karşı hassasiyeti arttırmaktadır. Dolayısıyla iklim değişikliği risklerinin de afet politikalarının kapsamına dahil edilmesi gerekmektedir. IPCC bu konuyu değerlendirme raporlarına dahil etmiş, daha önce belirlenen risk tanımlarını 6. Değerlendirme raporunda daha detaylandırmıştır.

IPCC, 6. Değerlendirme raporunda riskin temel tanımı "olumsuz sonuç potansiyeli" olarak belirlemiştir (Reisinger vd., 2020). Riskin kendisi, bir olayın olasılığı ile sonuçlarının birleşimi olarak ifade edilir; birden

fazla olay olabilir, sonuçları hem olumlu hem de olumsuz olabilir ve olasılıklar niteliksel veya niceliksel olarak ölçülebilir. Bu tanımlar aynı zamanda iklim risklerinin değerlendirilmesi ve uyumun planlanması için de uygundur. Risk yönetimi ise "değerlendirilen veya algılanan risklere dayalı olarak olumsuz potansiyel sonuçların olasılığını ve/veya büyüklüğünü azaltmaya yönelik planlar, eylemler, stratejiler veya politikalar" olarak tanımlanmıştır. Bu tanım "tehlike, hassasiyet ve maruz kalma arasındaki" etkileşime odaklanan daha önceki tanımlara dayanmaktadır (Reisinger vd., 2020). Tanım, riskin "dinamik" doğasını kabul etmektedir; yani, üç unsurun her biri (tehlike, hassasiyet ve maruz kalma), iklim değişiklikleri veya sosyo-ekonomik değişiklikler nedeniyle zaman içinde değişebilmektedir.

Risk yönetimi, belirsizlik koşulları altında kararların araştırılmasını, alınmasını ve bunlara uygun hareket edilmesini içermektedir. Risk yönetimi ile ilgili bir diğer tanım "olumsuz etkileri yönetirken potansiyel fırsatların farkına varmaya yönelik kültür, süreçler ve yapılar olarak" yapılmıştır (Jones ve Preston, 2010). Her iki yaklaşımda risk tanımında olumlu ve olumsuz risklerin dikkate alınması gereğinin altını çizmiştir. Risk yönetimi aynı zamanda yinelenen bir süreçtir ve iklim değişikliğine yönelik değerlendirme yöntemlerinin gelişiminde riskin farklı aşamaları görülebilir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından gerçekleştirilen ardışık değerlendirmelerden dört nesil risk yönetimi tespit edilmiştir;

Birinci ve ikinci nesiller, iklim değişikliği sorununun niteliğinin belirlenmesini ve başta iklim etkileri olmak üzere iklim risklerinin tanımlanmasını ve analiz edilmesini içermektedir.

Üçüncü nesil adaptasyonun doğasını keşfetmeye yönelik

Dördüncü nesil ise değerlendirme ve risk yönetimi tekniklerini benimseyerek uygulamaya başlamaktır (Jones ve Preston, 2010).

Risk yönetimi, karar vericilerin alternatif eylem yollarını tartma ve bir dizi potansiyel olumsuz sonucu dengeleme becerisine dayanmaktadır. Hiçbir eylem olumsuz sonuçlar potansiyelinden tamamen arınmış değildir. Dolayısıyla olumlu/olumsuz sonuçları dengeleme riskleri yönetiminde dikkat edilmesi gereken unsurlardan biridir. IPCC değerlendirmelerinde karar alma sürecini bilgilendirmeye yönelik kritik bir katkısı, risklerin hem olumsuz sonuçları hem de potansiyelini dikkate alarak dikkatli ve şeffaf bir şekilde karakterize edilmesinde yatmaktadır. Bu bağlamda IPCC ağışındaki soruların risk yönetiminde öncelikli olduğunun altını çizmiştir (Reisinger vd.,2020).

- Olumsuz sonucun büyüklüğü, tersine çevrilebilirliği, dağılım etkileri vb. nedir?
- Bu yönleri anlama konusunda kendimize ne kadar güveniyoruz?
- Bu sonuçlar sosyo-ekonomik eğilimlere veya diğer varsayımlara ne kadar bağlıdır?
- Bu tür olayların/sonuçların meydana gelme potansiyelini ne kadar iyi anlıyoruz ve bu potansiyel iklim değişikliğine, politika tasarımına veya sosyo-ekonomik değişkenlere ne kadar bağlı?
- Meydana gelme olasılığını ölçebilir miyiz? Değilse, paydaşların bu potansiyeli ciddiye alıp almamalarına karar vermelerine yardımcı olacak potansiyeli başka bir şekilde karakterize edebilir miyiz ve alternatif eylem planlarından kaynaklanan potansiyel olumsuz sonuçlarla nasıl karşılaştırılabilir?

Bu hususlar yalnızca iklim değişikliğinin etkileriyle ilgili riskler için değil aynı zamanda uyum ve azaltım teknolojileri, yatırımlar, uygulamalar, davranışlar ve politikalar dahil olmak üzere iklim değişikliğine verilen tepkilerle ilgili riskler için de geçerlidir. İklim değişikliği ile ilgili risklerin ülkelerin afet politikalarına yansımaları gerekmektedir. İklimle ilgili risklerle çalışırken, dayanıklılığı inşa eden ve güçlendiren uyum önlemlerinin başlangıç noktası, iklim değişikliğine ve uç noktalara karşı mevcut hassasiyetin anlaşılmasıdır (Varg, 2005). Son yıllarda risk yönetimini de içeren yeni afet politikaları tartışılmaya başlanmıştır.

3. Afet Politikalarında Yeni Yaklaşımlar

Felaketlerin etkisini azaltmak için planlama yapmak yeni bir yöntem değildir. Uluslararası toplum, doğal ve teknolojik tetikleyicilerle felaketlerin insanlar ve geçim kaynakları üzerindeki etkisini azaltmak için önemli çaba sarf etmektedir. Afet yönetiminin odak noktası, mevcut ve potansiyel tehlikelerin oluşturduğu riski azaltmaktır (Alexander, 2002 aktaran O'Brien vd, 2006).

1980'li yıllara kadar nerdeyse tüm ülkelerde ve kuruluşlarda kabul edilen afet politikaları, "yara sarma" politikaları olarak adlandırılan ve afet yaşandıktan sonra yapılan yardımları kapsamaktadır. Bu bağlamda, afet politikaları kapsamında arama kurtarma işlerinin yürütülmesi, sağlık hizmetlerinin ve yardımların yerine getirilmesi, uluslararası yardımların planlanması, hasar tespitlerinin yapılması, hak sahiplerinin belirlenmesi, hasarların zemin/havza özellikleri ve yapılaşma nitelikleriyle olan ilişkilerinin ortaya konulması, yeni yapılaşma için yer seçiminin ve inşaa faaliyetlerinin yapılması yer almaktadır. Ancak afet sonrası yapılan yardımların geri dönüşlerinin sınırlı kalması ve tehlikelere karşı risk alma eğilimlerinin artması bu politikanın sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda alınan kararlar afet politikalarının değişimine öncülük etmiştir. Belirlenen yeni politikanın temel hedefi, afet öncesinde riskleri tespit etmek ve azaltmak üzerine oluşturulmuştur. Bu yöntemle aynı zamanda afet sonrasında karşılaşılabilecek felaketlerin boyutlarının küçültülmesi hedeflanmaktadır (Balamir, 2007). Dolayısıyla afet politikalarında odak noktası acil durum ve yara sarmadan risk kavramına kaymıştır. BM kararından sonra 1994 yılında gerçekleştirilen Yokohama Konferansında yeni strateji belirlenmiş, bu stratejiyi uygulamak üzere 2000 yılında BM'in bünyesinde ISDR (International Strategy for Disaster Reduction) kuruluşu hayata geçirilmiştir. BM'in yeni organı olarak tanımlanan ISDR 2005 yılında Kobe Konferansı'nı gerçekleştirmiştir ve 2005-2015 yıllarını kapsayan "Hyogo Eylem Planı" nı (Hyogo Framework for Action) öngörümüştür (Balamir, 2007). Plan çerçevesinde üç stratejik hedef ve beş eylem planlanmıştır (UNISDR, 2005).

Stratejik hedef olarak;

- Risk azaltma stratejilerinin sürdürülebilir kalkınma politikalarına entegre edilmesi,
- Afetler konusundaki duyarlılığı arttırmak için kapasite oluşumuna katkı vermek,
- Risk azaltma yaklaşımlarının hazırlık, müdahale ve iyileştirme programlarına entegrasyonunun sağlanması

Eylem olarak;

- Uygulama için güçlü bir kurumsal temelle afet risk azaltmanın ulusal ve yerel bir öncelik olması,
- Afet risklerini tanımlamak, değerlendirmek, izlemek ve erken uyarı sistemlerini geliştirmesi,

- Her düzeyde güvenlik ve afetlere direnç kültürünün oluşması için bilgi, innovasyon ve eğitimin kullanılması,
- Afet risklerinin altında yatan sebeplerin azaltılması,
- Her seviyede etkin müdahale için afetlere hazırlıklı olunması

Hyogo Eylem Planından sonra 2015 tarihinde, Japonya'nın Sendai kentinde düzenlenen Üçüncü Birleşmiş Milletler Dünya Konferansı'nda "Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi" (Sendai Framework for Disaster Risk Reduction) kabul edilmiştir. 2015-2030 yıllarını kapsayan Sendai Çerçevesi, devletlerin ve diğer paydaşların bir önceki eylem planı kapsamında gerçekleştirdiği çalışmaların sürekliliğini sağlayan unsurlar üzerine inşa edilmiştir.

Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi, yeni afet risklerini önlemek ve mevcut afet risklerini azaltmak için yedi net hedef ve dört eylem önceliğini özetlenmiştir (UN/ISDR, 2015).

Eylem Öncelikleri;

- Afet riskini anlamak;
- Afet riskini yönetmek için afet riski yönetişiminin güçlendirilmesi;
- Dayanıklılık için afetlerin azaltılmasına yatırım yapmak ve;
- Etkin müdahale için afete hazırlık çalışmalarını geliştirmek ve iyileştirmek, rehabilitasyon ve yeniden inşa safhalarında "Öncekinden Daha İyisini İnşa Etme"

Hedefler;

2030 yılına kadar afet kaynaklı küresel ölümleri ciddi oranda azaltmak

2030 yılına kadar afetlerden küresel çapta etkilenen insanların sayısını ciddi oranda azaltmak

2030 yılına kadar küresel gayri safi yurt içi hâsılaya ilişkin afet kaynaklı ekonomik kayıpları azaltmak.

2020 yılına kadar ulusal ve yerel afet riski azaltma stratejilerine sahip ülke sayısını önemli ölçüde arttırmak.

Bu çerçevenin 2030 yılına kadar uygulanmasına yönelik ulusal eylemlerini tamamlamaları için yeterli ve sürdürülebilir destek aracılığıyla gelişmekte olan ülkeler için uluslararası iş birliğini önemli ölçüde geliştirmesi

2030 yılına kadar, çoklu tehlike erken uyarı sistemlerine ve afet risk bilgi ve değerlendirmelerine erişimin önemli ölçüde kolaylaştırmak.

Bu plandan beklenen kişiler, işletmeler, topluluklar ve ülkelerin ekonomik, fiziksel, sosyal, kültürel ve çevresel varlıklarında, yaşamlarında, geçim kaynaklarında ve sağlık durumlarında afet risk ve kayıplarının önemli ölçüde azaltım sağlanmasıdır (UN/ISDR, 2015). Ancak bu tüm ülkeler için geçerli değildir. Küresel ve yerel ölçekte iklim değişikliğine uyumun maliyeti oldukça yüksektir. Uzun vadeli ve belirsiz iklim değişikliğinin etkileri, toplumların duyarlılığı ve uyumun maliyeti anlamına gelmektedir. Bu durum sosyal

ve nesiller arası eşitlikle ilgili bazı tartışmalara gündeme getirmektedir (Adger vd., 2001). Gelişmiş ülkeler sera gazlarının çoğunluğunu üretirken, sonuçlar en çok yoksul ülkeler tarafında hissedilecektir.

Hangi planlama yaklaşımı, doğal afetlerin azaltılması, sürdürülebilir insani gelişme ve iklim değişikliğine uyum arasında bir köprü sağlamaktadır. Afet politikalarının altında yatan dürtü, hem insan yaşamına hem de geçim açısından önemli olan sistemlere yönelik riskleri azaltmaktır. İnsan popülasyonlarına yönelik risk, tehlike olayının sıklığının, ciddiyetinin ve insanların hassasiyetinin bir fonksiyonudur (Wisner vd., 2004). İklim değişikliği projeksiyonları senaryo bazlı olduğundan belirsizlikler içermektedir. Bu yüzden alınan kararların siyasi olması gerekmektedir. Gerçekte ulusal hükümetler, hem topluluklara hem de geçim kaynaklarına yönelik olarak ortaya çıkması muhtemel tehlikelerin belirlenmesinde ve değişen koşullarla başa çıkmak ve bunlara uyum sağlamak için stratejiler geliştirmek zorundadır. Yerel koşulların, etkilerin, kırılganlıkların ve kapasitelerin çeşitliliğini ülke liderlerin dikkatine sunarak sivil toplumun böyle bir ulusal tartışmaya katılma kapasitesini geliştirmek de bir önceliktir. Bu durum özellikle, çoğu şu anda iklim değişikliğinin etkilerini yaşayan yoksul ülkeler için geçerlidir.

İklim değişikliği risklerini yönetmek, kapsamlı bir yaklaşım gerektiren karmaşık bir iştir. İklim değişikliği risklerini yönetmek için alınabilecek bazı önemli eylemler şunlardır (Jones ve Preston, 2010);

Afet risk yönetimini kalkınma planlamasına entegre etme; Ülkeler, afet risk yönetimini kalkınma stratejilerine entegre ederek, artan afet etkisi yönündeki mevcut eğilimi tersine çevirebilir böylelikle insanların geçim kaynakları ve refahı üzerindeki etki azaltılabilir.

Finansal, teknik ve kurumsal kaynaklara erişimin iyileştirilmesi; Bu kaynaklara erişimin artırılması, toplulukların iklim değişikliğine yanıt verme konusunda daha donanımlı olmasını sağlayabilir ve afetlere karşı savunmasızlığı azaltabilir.

Uyum ve dayanıklılığın desteklenmesi; Özel şirketler ve yatırımcılar, uyum ve dayanıklılık çabalarının desteklenmesinde önemli bir rol oynayabilir.

İklimle uyum ve dayanıklılık için yenilik yapmak; İklimle uyum ve dayanıklılık konusunda yenilikçiliğin teşvik edilmesi esastır.

5. Sonuç

Gelecekteki iklim değişikliğiyle ilişkili riskler, diğer risk türleri gibi, tehlikeler ve hassasiyetin etkileşimi tarafından belirlenecektir. Gelişmekte olan ülkeler iklimin doğurduğu felaketlere karşı daha savunmasızdır ve bu ülkeler iklimle ilgili mevcut sorunlarla baş etmekte güçlük çekmektedir. Küresel olarak belirlenen uyum ve azaltım eylemlerini gerçekleştirirler bile uygulama alanında sorunlar yaşanmaktadır. Dolayısıyla risk yönetiminin uygulanmasıyla ilgili gerilimler mevcuttur. Bu gerilimler basitlik ile karmaşıklık ve kesinlik ile belirsizlik arasında yer almaktadır. Uyum değerlendirmeleri yapan kullanıcılar basit ve anlaşılır yöntemlere erişim istemektedir. Bununla birlikte basit yöntemler, kullanılabilecekleri çeşitli durumları yönetemedikleri için eleştirilmektedir. Öte yandan esnek ve kapsamlı olmaya çalışan risk yönetimi rehberliği çok karmaşık hale gelmektedir. Bunun nedeni, uyum değerlendirmelerinin basit olmaktan, birden fazla stres etkeni, önemli belirsizlikler ve kolayca çözülemeyen tartışmalı değerleri kapsamaya kadar genişleyebilmesidir.

İklim değişikliğine uyum bazı zor siyasi kararları gerektirebilir. Bu kararların alınabilmesi için ulusal karar alma mekanizmasının güçlü, sürdürülebilir ve kabul görmüş kurumsal yapılara, konular ve alternatifler konusunda eğitilmiş bir nüfusa ve sivil topluma ihtiyacı bulunmaktadır. Dolayısıyla iklim değişikliğini

riskini değerlendirmeye yönelik toplumsal olarak yaygın kapasitenin geliştirilmesinin sağlanması gerekmektedir.

References

Adger, N., T. Benjaminsen, K. Brown and H. Svarstad (2001). Advancing a Political Ecology of Global Environmental Discourses. *Development and Change*. 32(4). pp. 667–701.

Alexander, D. (2002) *Principles of Emergency Planning and Management*. Terra Publishing, Harpenden.

Balamir, Murat (2007), "Afet Politikası, Risk ve Planlama", TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı, TMMOB Yayınları, Ankara, ss.31-45.

Bhatt, M. (2002) *Corporate Social Responsibility and Disaster Reduction: Local Overview of Gujarat. Case Study for Corporate Social Responsibility and Disaster Reduction: A Global Overview*. DFID-funded study conducted by the Benfield Grieg Hazard Research Centre, University College London. http://www.benfieldhrc.org/SiteRoot/disaster_studies/csr/csr_gujarat.pdf.

International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies(IFRC)(2020). *World Disasters Report 2020 Come Heat Or High Water*, Geneva, <https://media.ifrc.org/ifrc/world-disaster-report-2020>, (Erişim Tr: 05.09.2023).

IFRC (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies) (2020) *World Disasters Report 2020*. IFRC, Geneva. <http://www.ifrc.org/publicat/wdr2020/>.(Erişim Tr: 05.09.2023).

IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) (2001) *Climate Change 2001: Working Group II: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Summary for Policymakers*. IPCC, Geneva. http://www.grida.no/climate/ipcc_tar/wg2/010.htm#28. (Erişim Tr: 08.09.2023).

Masika, R. (ed.) (2002) *Gender, Development and Climate Change*. Oxfam, Oxford.

O'Brien, G.,O'Keefe,P.,Rose, J., Wisner, B.(2006). Climate change and disaster management, *Disaster, Special issue: Climate change and disaster*, 30(1):64-80.

Reisinger, Andy, Mark Howden, Carolina Vera, et al. (2020) *The Concept of Risk in the IPCC Sixth Assessment Report: A Summary of Cross-Working Group Discussions*. Intergovernmental Panel on Climate Change, Geneva, Switzerland. pp15

UN/ISDR (2005) *World Conference on Disaster Reduction Kobe*, 18–22 January 2005. <http://www.unisdr.org/>.

UN/ISDR (2005). *Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters*, Extract from the final report of the World Conference on Disaster Reduction (A/CONF.206/6).

Jones, R.N. and Preston, B.L. (2010) *Adaptation and risk management*. Climate Change Working Paper No. 15, Centre for Strategic Economic Studies, Victoria University, Melbourne, 18 pp.

VARG (Vulnerability and Adaptation Resource Group) (2005) *Disaster Risk Management in a Changing Climate: A discussion paper*. <http://www.unisdr.org/wcdr/>.

Wisner, B., Blaikie, P., Cannon, T., & Davis, I. (2004). *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability and Disasters*. Routledge.

<https://ourworldindata.org/natural-disasters#natural-disasters-kill-tens-of-thousands-each-year> (Erişim Tr: 05.09.2023).

BEING A WOMAN IN THE MARITIME SECTOR: CHALLENGES FACED BY FEMALE OFFICERS AND SUGGESTIONS FOR SOLUTIONS

DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE KADIN OLMAK: KADIN ZABİTLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ¹

Umut Yıldırım (Karadeniz Technical University)
ORCID: 0000-0002-3991-5457
uyildirim@ktu.edu.tr

Senem Nart (Bandırma Onyedi Eylül University)
ORCID: 0000-0001-9675-5229
snart@bandirma.edu.tr

Sevda Akar (Bandırma Onyedi Eylül University)
ORCID: 0000-0003-1208-0258
sevdamutluakar@gmail.com

Arda Toygar (Artvin Coruh University)
ORCID: 0000-0001-5548-7248
atoygar@artvin.edu.tr

Songül Sarialioğlu (Karadeniz Technical University)
ORCID: 0000-0003-2337-6871
songulkaptan@gmail.com

Burak Vardar (Karadeniz Technical University)
ORCID: 0000-0002-4966-3548
bvardar@ktu.edu.tr

Sultan Çoşkun Kaya (Kastamonu University)
ORCID: 0000-0001-9403-3580
sultancoskun@kastamonu.edu.tr

Mustafa Sari (Bandırma Onyedi Eylül University)
ORCID: 0000-0001-6554-1375
msari@bandirma.edu.tr

Abstract

In this study, the social, physical, and economic problems faced by women officers working in the maritime sector are discussed within the framework of gender inequality. Especially since the maritime sector is seen as a male-dominated field, female employees have not been accepted in the sector for a long time. In recent years, the increase in women's employment has been fuelled by the inclusion of reducing gender inequality and increasing women's employment in societies as key agenda items in the United Nations Sustainable Development Goal. To support this positive trend, the International Maritime Organization

---

¹Bu çalışma, TÜBİTAK 3005-Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri kapsamında desteklenen "Türk Kadın Zabitlerinin Gemide Çalışma Süreçlerinde Karşılaştıkları Problemlerin Tespit Edilmesine Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması (Proje No: 122G111)" başlıklı araştırma projesinden türetilmiştir.

declared May 18th as “Women in Maritime Day” in 2022. However, female employment in the maritime sector remains significantly low with only 2% representation. Therefore, this study aims to address the challenges faced by female officers in the maritime industry in order to raise awareness and promote positive change.

Keywords: Maritime Sector, Female Officer, Employment, Türkiye

Jel Codes: D90, E24, H32

1. Giriş

Denizyolu taşımacılığı, küresel ticaretin gerçekleşmesine %80’den fazla oranla katkı sağlayan, uluslararası ticaretin en önemli ayaklarından biridir (UNCTAD, 2022). Bu durum dikkate alındığında, küresel ticaret ağında hegemon (egemen) bir ülke olabilmek adına yapılması gerekenlerin başında deniz ticaret yapısının ve sisteminin iyileştirilmesi gelmektedir (Tsiotas and Polyzos, 2015). Denizciliğin küresel ticarete yaptığı bu olumlu etki, aynı zamanda ülkelere önemli bir istihdam alanı da yaratmaktadır. Ancak, denizciliğin erkek egemen bir sektör olarak görülmesi, sektörde kadın istihdamının erkek istihdamından çok daha az olmasına yol açmıştır (Kitada, 2013; Şenbursa, 2020; Pejović Dževerdanović, 2020; Sanrı, 2022; Paraggua et al., 2022). Dünya genelinde aktif olarak 1.89 milyon denizci gemilerde çalışsa da sektördeki kadın denizci oranı yalnızca %2 seviyelerindedir (The Mission to Seafarers Women Seafarers Report, 2022). Bu oran, denizcilik sektöründe yaklaşık olarak sadece 23.000 kadının çalıştığı anlamına gelmektedir (Özdemir ve Albayrak, 2018).

Bununla birlikte, denizcilik endüstrisinde kadın denizci sayısı ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre değişmektedir. Gelişmiş ülkelerde kadın denizci sayısı, gelişmekte olan ve/veya az gelişmiş ülkelerdeki kadın denizci sayısına göre çok daha fazladır (Yılmaz et al., 2015). Küresel düzeyde denizcilik sektöründe kıyı (kara) pozisyonlarının yalnızca üçte biri kadınlar tarafından doldurulmaktadır. Bu nedenle, kadın denizcilerin deneyimleri ve çalışma ortamları hakkında yeterli sayıda araştırma bulunmamaktadır (The Mission to Seafarers Women Seafarers Report, 2022; Sanrı, 2022). Bu çalışmanın amacı, kadınların işgücüne katılımı çerçevesinde denizcilik sektöründe kadın zabitlerin çalışma koşullarını değerlendirmek ve çözüm önerileri sunmaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde literatür, ikinci bölümde Türk denizcilik sektöründe kadınların karşılaştıkları sorunların değerlendirilmesi ve üçüncü bölümde sonuçlar ve politika önerileri sunulmaktadır.

2. Literatür

Denizcilik sektörü erkek egemen bir endüstri olarak “kadın varlığını reddeden veya engelleyen” bir yaklaşımla kendi kültürünü geliştirmiştir. Tarihsel çalışmalarda pek çok kıyı kasabasında ve köyünde, kadınların “potansiyel bir kötülük veya kötü şans kaynağı” olacağına inanıldığı ve gemide kadınların geleneksel olarak batıl inançlarla ilişkilendirildiği görülmüştür. Kadınların gemiye ve mürettebata uğursuzluk getireceğine yönelik bu yaygın inanç ise geçmişte kadınların yeni bir geminin denize indirilmesine dahil olmasına ve ona dokunmasına izin verilmediği bir duruma yol açmıştır. (Zhao et al., 2017). Günümüzde de hala devam eden bu anlayış ve önyargı nedeniyle kadınların denizcilik mesleğinde aktif olarak yer alabilmeleri ve mesleğe entegrasyonu oldukça zordur (Belcher vd., 2003).

Guo (2019) çalışmasında, Tayvan’daki kadın denizcilerin kariyer gelişimini incelemiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak, kadın denizciler ve gemi işleten şirketlerin temsilcileriyle derinlemesine görüşmeler yapılmış ve yerinde gözlem yapmak amacıyla 14 gün boyunca sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) taşıyan tanker gemisiyle yola çıkmıştır. Çalışma sonuçları, denizcilik sektöründeki mesleki toplumsal cinsiyet eşitliği

farkındalığı ile denizcilik piyasasının işleyişi arasındaki baskın gücün, kadın denizcilere karşı cinsiyet yanlılığı sergileyen işverenlerin elinde olduğunu göstermiştir.

Kitada (2013) çalışmasında, 8 farklı ülkeden toplam 36 kadın ve 8 erkek denizcinin, gemilerdeki çalışma deneyimlerini incelemiştir. Çalışma sonuçları, denizcilik mesleki kültürünün genellikle kadın denizcilerin davranışlarını ve tutumlarını etkileyebilecek erkeksi normları ve değerleri yansıttığını ortaya koymuştur. Ayrıca, kadınların cinsiyetle ilgili sorunlardan kaçınmak için çeşitli stratejiler kullanarak kimlik yönetimi stratejisi geliştirdiği keşfedilmiştir. ILO'ya (2019) göre cinsiyet kimliği yönetimi, kadın denizciler tarafından gemilerdeki çatışmalarla başa çıkmak için kullanılan en yaygın stratejidir. Bu strateji ile kadın denizciler genellikle küfretmek gibi erkeksi bir kimlikle ilişkilendirilen davranışları benimsemekte ve başta giyimleri ve saç stilleri olmak üzere görünümünü değiştirmektedir.

Stannard vd. (2015) tarafından yapılan çalışma, kadın denizcilerden oluşan katılımcıların yaklaşık %18'inden fazlasının gemilerde cinsel tacize uğradığını ortaya çıkarmıştır. Cinsel tacize uğrayan kadın denizcilerin, daha fazla taciz veya tecrit edilme ya da işlerini kaybetme gibi sosyal ve kişisel sonuçlardan korktukları için genellikle şikâyetle bulunma konusunda isteksiz davrandıkları tespit edilmiştir. Gemilerde cinsel tacizin ardındaki niyetlerden birinin ise “geminin kadınlar için uygun bir çalışma yeri olmadığı” mesajını iletmek olduğu görülmüştür. Çalışma sonuçları, eklem/sırt ağrısı, stres/depresyon/anksiyete ve baş ağrısının kadın denizciler tarafından bildirilen en yaygın semptomlar olduğunu göstermiştir. Katılımcıların (595) %55'i, bu semptomların nedenini iş kaynaklı olduğunu ifade ederek açıklamıştır. Katılımcıların %48'i tıbbi yardım alma konusunda sorun yaşadıklarını ve bunu iyileştirmek için çözüm önerileri sunulmadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra kadın denizcilerin %37'si önemli ölçüde tuvalette hijyen sorunları yaşadıklarını ve çöp kutusuna erişimlerinin olmadığını beyan etmiştir. Tüm bu nedenlerin bir sonucu olarak, kadın denizcilerin çalıştıkları gemileri, hatta denizdeki kariyerini bırakma kararı alabildiği anlaşılmıştır.

Paraggua vd. (2022), denizcilik alanında 8 kadın liderin kariyerlerinin gelişim süreçlerine odaklanarak deneyimlerini incelemiştir. Çalışmada, katılımcıların taciz, sindirme ve ayrımcılık gibi zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olan ve rehberlik eden değerler tartışılmıştır. İş mükemmelliğinin, herhangi bir zorluğun üstesinden gelme yolu olarak katılımcılar arasında yaygın bir çözüm olduğu görülmüştür. Kadın liderler ellerinden gelenin en iyisini yaparak, erkeklere atfedilen bu işin kadınların da yapabildiğini göstermiş ve erkek meslektaşlarının saygısını kazanmışlardır. Forsell vd. (2017) ise denizcilik endüstrisinde kadın denizcilerin erkeklere göre iki kat daha fazla mobbinge maruz kaldığını ileri sürmüştür.

Şenbursa (2020), ticari gemilerde kadın denizcilerin ötekileştirildiği “erkekler dünyası” olarak nitelendirilen bir ortamın varlığını sürdürdüğünü iddia etmiştir. Ticari gemiler, kruvaziyer gemilerine kıyasla insan ağırlıklı bir atmosfere sahiptir. Harbiyeli kadınlar ve kadın denizciler, genellikle denizcilik sektörü profesyonelleri tarafından dökme yük, tanker ve konteyner gemileri yerine “bir kız için uğraşması daha kolay” algısıyla kruvaziyer veya yat gemilerine yönlendirilmektedir. Dolayısıyla kadınların çalışma alanlarını gemi türlerine göre kategorize etmek veya kadın denizcilerin ticari gemilerde karşılaştığı engelleri bütünüyle kabul etmek gibi yaklaşımlar, bir başka ayrımcılık türünün yaşanmasına neden olmaktadır. Şenbursa (2020) sonuçlarıyla uyumlu olarak Pejović Dževerdanović (2020) de kadınların erkek egemen bir alan olarak görülen ticari gemiler yerine yolcu gemilerine yönlendirildiğini ileri sürmüştür.

The Mission to Seafarers Women Seafarers Report'ta (2022) ise ticari gemilerde çalışan kadın denizcilerin, erkek egemen çalışma ortamına uyum sağlamak için kadınsı yönlerini gizledikleri ve yolcu gemilerinde çalışan kadınların cinsel taciz riskine daha fazla maruz kaldıkları belirtilmiştir.

Tang (2023), denizcilikte toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için denizcilik paydaşlarının önerdiği değişiklikleri incelemiştir. Dört aşamalı bir kariyer döngüsü çerçevesini benimsendiği çalışmada, denizcilikte toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek için 423 endüstri paydaşı tarafından önerilen değişiklikler analiz edilmiştir. Denizciler Günü 2019 sanal duvarında, “denizcilikte cinsiyet eşitliğini sağlamak için tek bir değişiklik yapabiliydiniz ne yapardınız?” sorusuyla birçok cevap ve öneri alınmıştır. Çalışmanın sonuçları, kadın denizcilerin hala birçok zorlukla ve engelle mücadele ettiğini göstermiştir. Ayrıca sonuçlar, erkek paydaşların kadın denizcilerin karşılaştığı sorunları takdir etme olasılığının düşük olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte çalışmada, Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) ülkelerindeki paydaşların, kadın denizcileri elde tutmak ve kariyer gelişimi aşamasındaki engelleri kaldırmak için değişiklik yapma olasılığının yüksek olduğu ifade edilmektedir. Ancak çalışmada, OECD üyesi olmayan ülkelerde denizcilikte cinsiyet eşitliği, işe alımdaki engeller nedeniyle hâlâ ciddi sınırlamaların mevcut olduğu da belirtilmektedir.

Denizcilik sektöründe yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve erkek egemen bakış açısı nedeniyle eril bir dil kullanımı, denizcilik literatüründe, yasalarda ve medyada uzun yıllar kabul görmüştür. Kitada (2013), denizcilerin erkek olduğu temel varsayımından yola çıkılarak, sektörde denizcilerin uzun bir süre “he”, olarak tanımlandığını vurgulamıştır. Ancak “seafarers” kelimesi cinsiyetten bağımsız olmasına rağmen, zamanla yerini “seaman” gibi eril bir ifadeye bırakmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 2005 yılında “seaman” yerine “seafarer” kelimesinin kullanılmasını önererek, toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmeyen bir dilin kullanılmasına işaret etmiştir (ILO, 2005). Pejović Dževerdanović (2020), İngiliz ve Hırvat kadın denizcilik rütbelerinin medya dilinde karşılaştırmalı bir görünümünü sunmuştur. Çalışma İngiliz dilinde, erkek/eril biçimlerin normatif ve cinsiyetten bağımsız olduğunu, her iki cinsiyeti de kapsadığını göstermiştir. Hırvatistan ise 2013 yılında Avrupa Birliği’ne dâhil olmasıyla birlikte toplumda, medyada ve kamusal söylemde toplumsal cinsiyet ayrımcılığını en aza indiren yasal ve kurumsal düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bu yönüyle, her iki ülkede de eşzamanlı olarak gerçekleşen toplumsal değişimler ve toplumsal cinsiyet farkındalığı politikaları, gemide çalışan kadın denizci sayısının artmasını sağlamıştır.

Literatürde kadın ve erkek denizcilerin cinsiyet eşitsizliği kapsamında karşılaştıkları ücret politikasını değerlendiren çalışmalar da yer almıştır. Yılmaz vd. (2015), Türk denizcilik endüstrisinde kadın ile erkek denizciler arasında ücret farkı bulunmadığını ifade etmiştir. Buna karşılık Esser vd. (2020) çalışmasında ve The Mission to Seafarers Women Seafarers Report’da (2022) yer alan sonuçlar, Yılmaz vd. (2015) tarafından ortaya koyulandan farklılaşmıştır. Esser vd. (2020), liman endüstrisindeki ücretlerin cinsiyete göre farklılık gösterdiğini ve bu çerçevede erkek çalışanların kadın çalışanlardan daha yüksek ücret aldığını belirlemiştir. Benzer şekilde, The Mission to Seafarers Women Seafarers Report’ta (2022) güverte ve makine bölümlerinde çalışan kadınlar için cinsiyete dayalı bir ücret farkı olduğu ve kadın denizcilerin erkek meslektaşlarına kıyasla daha düşük ücret aldığı ileri sürülmüştür.

3. Türkiye’de Denizcilik Sektöründe Kadın Denizci Olmak

Türkiye, Avrupa ve Asya kıtaları arasında bir köprü işlevi görmesi ve aynı zamanda Ortadoğu ve Afrika’ya yakın konumu nedeniyle kıtalararası ticaret yollarının kavşağında önemli bir aktarma ülkesidir. Bu özelliklerinden dolayı denizcilik sektörü, Türkiye’nin kalkınmasında büyük bir öneme sahip olmuştur. T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2022) verileri hacimsel olarak incelendiğinde, 2021 yılında Türkiye’de ithal yüklerinin yaklaşık %92,6’sı, ihraç yüklerinin yaklaşık %80,9’u denizyoluyla taşınmıştır. Parasal değer incelendiğinde ise aynı yıl ithal yüklerin yaklaşık %58’inde ve ihraç yüklerinin yaklaşık %59,4’ünde denizyolu kullanılmıştır. Türkiye’deki toplam yük hacmi incelendiğinde, dış ticaretinin yaklaşık %89’unun denizyoluyla gerçekleştiği görülmektedir. Değer bazında ihracat ve ithalat hacminin %61’i, diğer bir ifade ile yaklaşık 238 milyar Amerikan doları değerindeki bölümü denizyoluyla taşınmıştır. Türk denizcilik

sektörünün milli gelire katkısı, ortalama olarak yaklaşık 20-22 milyar Amerikan doları olduğu belirtilmiştir (İMEAK, 2021; Usta ve Sarı, 2021; UTİKAD, 2019).

Türkiye’de denizcilik sektörünün gelişmesi ve ekonomiye yaptığı katkının artmasıyla birlikte, denizcilik alanında istihdam edilen kişi sayısı yaklaşık 1 milyonu bulmuştur (UTİKAD, 2019). Öte yandan dünyada olduğu gibi Türkiye’de de denizcilik ataerkil bir sektör olarak görülmektedir. Bu nedenle denizcilik sektöründeki istihdamın büyük çoğunluğunu erkek işgücü oluşturmaktadır. Yılmaz vd. (2015) tarafından yapılan çalışmaya göre, Türkiye Denizci Siciline kayıtlı toplam gemi adamı sayısı 178.134 olup, bunların sadece 2.246’sını kadınlar oluşturmaktadır. Türkiye, denizcilik sektöründe istihdam edilen kadın zabitler konusunda incelenmeye değer bir ülkedir. Kadın istihdamının ekonomik büyümenin temel yapı taşlarından biri olduğu düşünüldüğünde, Türkiye’nin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşması için denizcilik sektöründe kadın çalışanların durumunun daha iyi anlaşılması gerekmektedir.

Bayer ve Şahin Nardalı (2019) çalışmasına göre, Türkiye’de kadınlar genellikle gemilerde yönetici personel seviyesinde zabit olarak istihdam edilmektedir. Ancak kadın denizciler, geleneksel olarak erkeklere göre düzenlenen gemi çalışma şartları nedeniyle cinsiyet ayrımcılığı gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Çalışmada, bu tür sorunların çözümlenmesinin eğitim ve toplumsal gelişimle mümkün olabileceği öne sürülmüştür. Ancak bu sürecin oldukça uzun bir zaman alabileceği de belirtilmiştir.

Fidan vd. (2020) Türkiye’deki devlet üniversitelerinde eğitim gören ön lisans öğrencilerini ele alan çalışmada, denizcilik mesleğindeki cinsiyet ayrımcılığın yoğun olarak yaşandığına yönelik algının var olduğunu belirlemiştir. Çalışma sonuçları, kız öğrencilerde cinsiyet ayrımcılığı algısının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Yalçın (2019), denizcilik mesleğiyle üniversite öğreniminde tanışan kadın denizcilerin kariyerlerinin başlarında karşılaştıkları problemleri görmezden gelmelerine rağmen, deniz tecrübeleri arttıkça denizcilik mesleğine karşı olumlu tutumlarının kaybolduğunu vurgulamıştır (Yalçın, 2019).

Başak (2015) çalışmada ise, Türk denizcilik sektöründe eril dil kullanımını yasalar çerçevesinde ele almıştır. Çalışmada, Türk Deniz Hukukunda “Kadın Kaptan” ibaresinin halen bulunmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca, kadın kaptanların gemide çalışırken sahip oldukları haklar, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın Türk Deniz İş Kanunu’nda genel olarak “gemi adamı” olarak tanımlanması da bu dile örnek olarak gösterilmiştir. Dahası, kadın denizcilerin hamilelik hakkına yönelik bir maddede de kanunda yer almamaktadır. Türk denizcilik sektöründe kadın denizcilere yönelik desteğin sadece beyan düzeyiyle sınırlı, yasal mevzuatın ise yetersiz olduğu söylenebilir. Türkiye’de kadın denizcilerin haklarına ilişkin mevzuat eksikliğinin olması, küresel denizcilik kültürünün ve geleneğinin gemide kadınları desteklemeye hazır olmadığını göstermektedir.

4. Sonuç

Denizciliğin erkek egemen bir sektör olarak görülmesi nedeniyle sektörde kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığı hâlâ devam etmektedir. Bu ayrımcılık kadınların çalışma koşullarını, eğitimini ve kariyer fırsatlarına erişimini önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir.

Denizcilik sektöründe toplumsal cinsiyet sorununun çözümlenebilmesi için politika yapımcıların, denizcilik şirketlerinin, denizcilik sendikalarının, kadın örgütlerinin ve denizcilik eğitim ve öğretim kurumlarının kilit paydaşlar olarak birlikte toplumsal cinsiyet eşitliğini arttıran ve kadınların sektöre katılımını teşvik eden ulusal ve uluslararası çalışmaların birlikte yürütülmesi gerekmektedir (ILO, 2019; Pejović Dževerdanović, 2020). Bununla birlikte gemide kadın çalışanların karşılaştıkları cinsel taciz vakalarının daha fazla bildirilmesinin, sorunun boyutunun ölçülmesine ve gerekli tedbirlerin alınmasına yardımcı olacağı

düşünülmektedir. Özellikle denizcilik şirketleri ve hükümetler tarafından cinsel tacize karşı sıfır tolerans politikalarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, cinsel tacizi önleme konusunda olumlu bir uygulama olabilecektir (ILO, 2019).

Deniz ticaretinin birçok ülke için stratejik öneme sahip olması, Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü oluşturmasında kritik bir faktördür. Türkiye'nin coğrafi konumu, ham madde ve pazarlara yakın olması nedeniyle dünya genelinde stratejik bir ulaşım merkezi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin jeopolitik konumu, Avrupa, Orta Asya ve Ortadoğu arasındaki ticaret ağının merkezinde yer almasını sağlamaktadır. Bu stratejik konum, Türkiye'nin deniz taşımacılığı potansiyelini artırarak dış ticaret faaliyetlerine olumlu bir şekilde yansımaktadır. Türkiye'nin deniz ticaretindeki bu önemli rolü ve cinsiyet eşitliğine verdiği önemi, ülkenin ekonomik büyümesine ve uluslararası alanda rekabetçi bir konuma ulaşmasına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda, cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kalkması, denizcilik sektörünün daha ileri düzeyde gelişmesine ve daha sürdürülebilir bir geleceğe yönelik adımların atılmasına destek olacaktır.

Denizcilik sektöründe cinsiyet eşitsizliğini azaltmak ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 5 ile uyumlu hale getirmek amacıyla kadın denizcilere yönelik politikalar geliştirilmesi son derece önemlidir. Bu nedenle Türkiye'de denizcilik sektörüne ilişkin politika yapıcılarının cinsiyet ayrımı gözetmeyen ve fırsatlara eşit erişim sağlayan politika metinleri geliştirmesi gerekmektedir. Türkiye'de bu konuda ilk adım atılmıştır. Denizcilik Genel Müdürlüğü, gemi adamı yerine gemi insanı kullanılması için çalışmalara başlamıştır; ancak henüz yasa haline dönüşmemiştir. Bu tür bir değişiklik, denizcilik sektöründe daha kapsayıcı bir dilin benimsenmesini ve cinsiyet ayrımcılığının önlenmesini amaçlamaktadır. Gemi insanı teriminin kullanılması, kadın ve erkek denizcilere eşit davranıldığı ve cinsiyet temelli ayrımcılığın engellendiği bir iş ortamının oluşturulmasına katkı sağlayabilir. Özellikle denizcilik sektöründe kadınların katılımını artırmak ve sektördeki cinsiyet eşitsizliğini azaltmak için bu tür adımların atılması önemlidir. Bu nedenle, Denizcilik Genel Müdürlüğü'nün bu yönde yaptığı çalışmalar önemli bir başlangıç olarak değerlendirilmelidir ve ilerleyen süreçte tüm sektörün bu çalışmaları benimsemelerine yönelik çaba gösterilmelidir.

Kaynakça

- Başak, A.A. (2015). Women's Role in the Turkish and Global Maritime Industry. In *Maritime Women: Global Leadership*, Momoko Kitada, Erin Williams and Lisa Loloma Froholdt (Ed.), WMU Studies in Maritime Affairs, 103-111. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-662-45385-8_8
- Bayer, D. & Şahin Nardalı, Ö. (2019). Kadınların Denizcilik Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Araştırma. *Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies*, 20(1), 59–74.
- Belcher, P., Sampson, H., Thomas, M., Zhao, M. & Veiga, J. (2003). *Women Seafarers: Global Employment Policies and Practices*. International Labour Organization, Geneva.
- Esser, A., Sys, C., Vanelslander, T. & Verhetsel, A. (2020). The labour market for the port of the future. A case study for the port of Antwerp. *Case Studies on Transport Policy*, 8: 349-360. <https://doi.org/10.1016/j.cstp.2019.10.007>
- Fidan, V., Günay, E., Akpınar, G. & Atacan, C. (2020). Gender Discrimination Perception among Maritime Students in Turkey. *Journal of ETA Maritime Science*, 8(3): 162-176. <https://dx.doi.org/10.5505/jems.2020.31932>

- Forsell, K., Eriksson, H., Järholm, B., Lundh, M., Andersson, E. & Nilsson, R. (2017). Work Environment and Safety Climate in the Swedish Merchant Fleet. *International Archives of Occupational and Environmental Health* 90 (2): 161–168. <https://doi.org/10.1007/s00420-016-1180-0>.
- Guo, J-L. (2019). Women seafarers in Taiwan: survivors during the evolution of the special shipping relationship between China and Taiwan. *Journal of Gender Studies*, 28(6): 635-647, <https://doi.org/10.1080/09589236.2018.1502077>
- ILO. (2005). Governing body 294th session. ILO, Geneva.
- ILO. (2019). Recruitment and retention of seafarers and the promotion of opportunities for women seafarers. ILO, Geneva.
- İMEAK. (2021). 'Denizcilik Sektör Raporu-2021. <https://www.denizticaretodasi.org.tr/media/SharedDocuments/sectorraporu/DenizcilikSektorRaporu2021.pdf>.
- Kitada, M. (2013). Code of behaviour at sea: women seafarers' shipboard identity management. *WMU Journal of Maritime Affairs*, 12: 213–227. <https://doi.org/10.1007/s13437-013-0044-7>
- Özdemir, P. & Albayrak, T. (2018). Barrier's to women's leadership in maritime and ways to overcome them. <https://iamu-edu.org/wp-content/uploads/pdf/aga2018/34-Barriers-to-womens-leadership-in-maritime-and-the-ways-to-overcome-them.pdf>
- Paraggua, Q.V., Nespirtu, C.N. M. & Luna, E.E. (2022). Lived Experiences of Women Leaders in a Male-dominated World of Work: A Phenomenological Study. *AKSARA: Jurnal Ilmu Pendidikan Nonformal*, 08(3): 1769-1784. <http://dx.doi.org/10.37905/aksara.8.3.1769-1784.2022>
- Pejović Dževerdanović, M. (2020). Professional Titles for Women Seafarers in the Croatian and Montenegrin Media. *Transactions on Maritime Science*, 09(02): 350-357. <https://doi.org/10.7225/toms.v09.n02.017>
- Sanrı, Ö. (2022). Evaluation of Gender Equality Criteria Related to Social Sustainability in Ports. *Emerging Markets Journal*, 12(1): 86-93. <https://doi.org/10.5195/emaj.2022.256>
- Schneider, B. (1987). The people make the place. *Personnel Psychology*, 40: 437–453. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1987.tb00609.x>
- Stannard, S., Vaughan, C., Swift, O., Robinson, G., Altaf, A.S. & McGarry, A. (2015). Women seafarers' health and welfare survey. *International Maritime Health*, 66(3): 123–138. <https://doi.org/10.5603/IMH.2015.0027>
- Şenbursa, N. (2020). A Review of Maritime Women in The Global Arena. *Journal of Maritime Transport and Logistics*, 1(1): 20-25. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mtl/issue/55190/725916>
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2022). Ulaşan ve Erişen Türkiye 2022-2022. <https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/denizcilik/04-sektor-raporlari-denizyolu.pdf>
- Tang, L. (2023). Achieving gender equality in seafaring: an analysis of stakeholders' suggestions. *Maritime Business Review*. <https://doi.org/10.1108/MABR-08-2022-0042>
- The Mission to Seafarers Women Seafarers Report. (2022). *Women Seafarers Report 2022: Beyond the 2%, Women Seafarers and their Lives at Sea: Reflecting on Our Call to Care*, 1-28. <https://www.missiontoseafarers.org/wp-content/uploads/The-Mission-to-Seafarers-Women-Seafarers-Report-2022.pdf>

- Tsiotas, D. & Polyzos, S. (2015). Analyzing The Maritime Transportation System in Greece: A Complex Network Approach. *Networks and Spatial Economics*, 15(4): 981-1010. <https://doi.org/10.1007/s11067-014-9278-y>
- UNCTAD. (2022). The Review of Maritime Transport 2022. <https://unctad.org/publication/review-maritime-transport-2022>
- Usta, G. & Sarı, A. (2021). Denizyolu Ticareti, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Haddi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye İçin ARDL Yaklaşımı. *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1): 31-44. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/niibfd/issue/59635/869261>
- UTIKAD. (2019). Denizcilik Sektörü Büyüklüğü 17,5 Milyar Doları Aştı. <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/25010/denizcilik-sektoru-buyuklugu-17-5-milyar-dolari-asti>,
- Yalçın, E. (2019). Türk Kadın Denizcilerin İstihdam Durumu ve Kariyer Planlaması Üzerine Bir İnceleme. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 32-41. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/denlojad/issue/50575/647267>
- Yılmaz, H., Başar, E. & Özdemir, Ü. (2015). Sample Data from Shipping Companies: Women in the Turkish Seafarers Registry and Their Employment Situation. In *Human Resource Management and Maritime Crew Manning Safety of Marine Transport – Marine Navigation and Safety of Sea Transportation*, Adam Weintrit and Tomasz Neumann (Ed.), CRC Press, <https://doi.org/10.1201/b18515-3>
- Zhao, M., Zhaob, L., Zhanga, P., Wuc, J., Pikea, K. & Broadhurst, E. (2017). Chinese women seafarers: A case study of the women cadets in Shanghai. *Marine Policy*, 83(2017): 40–47. <http://doi.org/10.1016/j.marpol.2017.05.027>

FISCAL BUFFERS IN NATURAL DISASTERS: AN EVALUATION FROM TURKEY'S PERSPECTIVE

DOĞAL AFETLERDE MALİ TAMPONLAR: TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Sevda Akar (Bandırma Onyedli Eylül University)

ORCID: 0000-0003-1208-0258

sevdamutluakar@gmail.com

Abstract

The aim of this study is to discuss the effectiveness of fiscal buffers that strengthen fiscal resilience and create fiscal space in natural disasters. Natural disasters cause serious economic problems and human capital losses in the countries where they occur. Fiscal buffers help governments maintain economic stability, build resilience against natural disasters, and provide flexibility in public finances in extraordinary situations such as natural disasters. Turkey is a country that is exposed to serious natural disasters, especially earthquakes. Therefore, in the event of a disaster that causes serious damage, fiscal buffer practices are discussed to stabilize the Turkish economy and strengthen public finances. The Disaster Reconstruction Fund introduced after the Kahramanmaraş earthquakes on 06.02.2023, is evaluated and recommendations are presented.

Keywords: Natural Disasters, Fiscal Buffers, Türkiye

Jel Codes: E62, Q54, Q58

1. Giriş

Dünyanın birçok ülkesi doğal afet riskine maruz kalmaktadır. Doğal afetler meydana geldikleri ülkelerde ciddi hasara yol açmaktadır. Bu hasar ekonomiden ülkelerin bütçelerine, toplumdan tüm sektörler e etkiledmektedir. Bu nedenle doğal afetler sağlık, fen ve sosyal bilimlerde multidisipliner bir konu olarak yer edinmektedir.

Doğal afetler genel olarak ülkelerde afet sonrasında beşeri sermaye ve üretim kayıpları sebebiyle kamu gelirlerini azaltmaktadır. Buna karşılık afet sonrası ilk anda yapılan arama ve kurtarma yardımları ile yıkılan ve/veya hasar gören altyapının/binaların yeniden inşası için iyileşme ve yeniden yapılandırma döneminde kamu harcamaları artmaktadır. Doğal afetin şiddeti ne kadar büyükse, ülkelerin afetten olumsuz etkilenmesi de o kadar büyük olacağı ileri sürülebilir. Bu çerçevede ülkeler ani ve beklenmedik dışsal bir olgu olarak doğal afetlerin yıkıcı etkilerini azaltmaya/hafifletmeye yönelik önlemler oluşturmaktadır. Bu önlemlerle doğal afetlerden kaynaklanan ekonomik ve bütçesel hasar önlenbilir ve hatta doğal afetlerin etkileri sürekli olarak hafifletilebilir.

Bu çalışma doğal afetlerde kamu maliyesinin mali dayanıklılığına yönelik öneriler sunmaktadır. Çalışmada ülkelerin mali dayanıklılığını güçlendiren mali tampon uygulaması tartışılmaktadır. Mali tamponlar, doğal afet meydana geldiğinde ülkelerin kamu maliyesinde mali alan açmaktadır. Böylece kamu harcamalarının yeniden yapılandırma harcamalarının bütçe üzerindeki olumsuz etkilerinin artmasına izin vermemektedir. Öte yandan mali tamponlar afetin yol açtığı arama kurtarma yardımlarının hızlı bir şekilde yapılmasına olanak tanımakta ve doğal afet sebebiyle kamu gelirlerinin azalmasına engel olmaktadır.

Çalışma şu şekilde organize edilmiştir. Çalışmanın ilk kısmında doğal afetler tanımlanmakta ve genel özellikleri değerlendirilmektedir. İkinci kısmında doğal afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri yer almaktadır. Üçüncü kısmında mali tamponlar açıklanmakta ve Türkiye'ye yönelik mali tampon önerileri sunulmaktadır. Çalışma sonuç ve değerlendirme kısmı ile tamamlanmaktadır.

2. Doğal Afetler

Geçmişten günümüze kadar olağan süreçte, doğal afetlerin nasıl ortaya çıktığı ve neden meydana geldiği ile ilgili sorulara sürekli cevap aranmıştır. Doğal afetler; kontrol edilemeyen, aniden ve beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan, meydana geldiği bölgede can ve mal kaybına yol açan, afetten etkilenen ülkenin ulusal ve bölgesel ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yaratan ve uluslararası yardım gerektiren olaylar olarak tanımlanabilir (Akar, 2020: 617).

Doğal afetler tanımı gereği, doğa olaylarına göre sınıflandırılmaktadır. Doğal afetler; jeofiziksel, meteorolojik, hidrolojik, iklimsel, biyolojik ve dünya dışı (uzay) olaylar olmak üzere altı kategoride ele alınmaktadır. Jeofiziksel olaylar deprem ve volkanik patlama gibi yer kabuğunda meydana gelen afet tehlikelerini ifade etmektedir. Meteorolojik olaylar; kısa ömürlü atmosferik koşullardan kaynaklanan tehlikelere işaret etmektedir. Sel ve heyelan gibi hidrolojik olaylar ise yeraltı ve yerüstü su hareketlerinden kaynaklanan tehlikeleri yansıtmaktadır. Kuraklık ve hava koşulları gibi iklimsel olaylar, uzun süreli atmosferik süreçlerin neden olduğu afet tehlikeleridir. Biyolojik olaylar, canlı organizmalara ve bunların toksik maddelerine veya taşıyabilecekleri salgın hastalıklara maruz kalmanın neden olduğu bir başka afet türüdür. Biyolojik olaylara tüm dünyayı etkisi altına alan Kovid-19 örnek olarak verilebilir. Dünya dışı doğal olaylar ise; kuyruklu yıldızların dünyaya yaklaşması, dünyanın atmosferine girmesi ve/veya dünyaya çarpması sonucu uzayda meydana gelerek, dünyayı etkileyen afet tehlikesini oluşturmaktadır (Em-Dat, 2020: 1).

Uluslararası Acil Durum Veri Tabanı (The International Disaster Database Emergency Events Database (Em-Dat)) (2020:1)'nin yapmış olduğu bu sınıflandırma dışında, Türkiye Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (Afad)'nın da doğal afet sınıflandırması mevcuttur. Afad (2020: 1) doğal afetleri yavaş gelişen ve ani gelişen afetler olmak üzere iki grupta ele almaktadır. Yavaş gelişen afetler, iklimsel ve çevresel faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Yavaş gelişen afetleri tahmin edebilmek, ani gelişen afetlere göre çok daha kolaydır. Ancak, ani gelişen afetlerin meydana getirdikleri etkiler, yavaş gelişen afetlerin meydana getirdiği etkilere göre çok daha fazla yıkıcı olmakta ve etkileri uzun vadede de devam etmektedir (Akar, 2020: 619).

Doğal afetlerin meydana getirdiği bu yıkıcı etkiler ve maliyetler doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. Doğrudan maliyetler, afetten zarar gören ve yeniden inşa edilmesi gereken kamu fiziksel varlıklarında oluşan maliyetleri; dolaylı maliyetler ise vazgeçilen ekonomik faaliyetlerin neden olduğu vergi geliri kayıplarını kapsamaktadır. Dolaylı maliyetler, afetin kendisinin neden olduğu maliyetler değil, afet sonuçlarının neden olduğu kayıpları ifade etmektedir (Lafambe ve Loko, 2012: 8; Cevik ve Huang, 2018: 4). Gamper, vd., (2017: 13) ise literatürde doğal afetler ve afetlerin ekonomik etkileri ile ilgili olarak kayıp ve maliyet olmak üzere iki farklı terim kullanıldığını ve bu iki farklı terimin birbiri ile çok sık karıştırıldığını ifade etmektedir. Afetlerin meydana getirdiği maliyet; afetten önce geçerli olan belirli standartlara göre inşa edilmiş, afet ile tamamen veya kısmen tahrip edilmiş fiziksel varlıkların ikame değerini göstermektedir. Kayıp ise; hasarlı varlıkların geçici olarak yokluğundan ve/veya afetin neden olduğu herhangi bir diğer ekonomik faaliyet kesintisinden kaynaklanan kaçınılmaz ekonomik akışları yansıtmaktadır.

Doğal afetlerin yaratmış olduğu maliyetleri ve kayıpları azaltmak amacıyla hükümetler, kamu bütçesi üzerinde baskı yaratan koşullu yükümlülükler maruz kalmaktadır. Koşullu yükümlülükler, gelecekte

meydana gelen belirli olaylar sebebiyle hükümetlerin üstlendikleri riskler olarak tanımlanmaktadır. Gamper, vd., (2017: 4)'a göre afet sonrası hükümetlerin kamu bütçesi çerçevesinde yaptığı bu maliyetler, koşullu yükümlülükler şekli almaktadır. Doğal afetlerden kaynaklanan koşullu yükümlülüklerin ortalama mali maliyeti GSYH'nın %10'una kadar da yükselebilmektedir (Freeman vd., 2003: 22). Bu nedenle hükümetler afet maliyetlerini azaltmak için mali tamponlar gibi finansman yöntemlerine başvurmaktadır.

3. Doğal Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Literatürde doğal afetlerin etkilerini ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazıları tek bir afetin bazıları ise birden fazla afetin etkilerini ele almaktadır. Literatürde farklı modellerle, farklı zaman dilimini, farklı değişkenleri ve farklı ülkeleri inceleyen çalışmalar olmasına rağmen, doğal afetlerin etkileri hala belirsizliğini korumaktadır.

Doğal afetlerin etkilerini analiz eden çalışmaların birçoğu afetlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemektedir. Genel büyüme teorisi ekonomide yaşanan beklenmedik şokların ekonomik büyümeyi azaltacağı beklentisini destekleyen çalışmalar (Cavallo vd, 2010; Felbermayr ve Gröschl, 2014; Klomp ve Valckx, 2014; Acevedo, 2014; Cabezon, vd., 2015; Hosoya, 2016; Ötker ve Loyola, 2017; Lee, vd., 2018) doğal afetlerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini tespit etmiştir.

Cavallo, vd., (2010: 1) yalnızca çok büyük afetlerin hem kısa hem de uzun vadede çıktı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu sonuç yalnızca, ülkelerde radikal siyasi değişimlerin yaşandığı yıllarda meydana gelen doğal afetlerde görülmektedir. 1970-2010 döneminde afetlerin büyüme üzerindeki etkilerini genel büyüme teorisi çerçevesinde elen Felbermayr ve Gröschl (2014: 92)'a göre afetlerin büyüme üzerinde olumsuz ve güçlü bir etkisi bulunmaktadır. En kötü afet yılları, afet yaşayan ülkelerde en az 0,46 puanlık bir büyüme hasarı yaratmaktadır. Bu hasar, çok büyük şiddetteki depremlerden ve meteorolojik afetlerden kaynaklanmaktadır. Klomp ve Valckx (2014: 183)'de özellikle gelişmekte olan ülkelerde iklim kaynaklı yaşanan afetlerin ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkiye sahip olduğu bulunmuştur..

Cabezon, vd., (2015: 2) Pasifik ada ülkelerinin doğal afet nedeniyle yaşadıkları hasarların ve kayıpların GSYH'nın %1'ine eşdeğer olduğunu, afet yılında büyümenin %0,7 oranında düştüğünü tespit etmiştir. Lee vd. (2018: 14) ise 1980 to 2016 döneminde Pasifik ada ülkelerinde yaşanan şiddetli afetlerin, afet yaşandığı yılda GSYH büyümesini %0,2 kadar düşürdüğünü belirlemiştir. Hosoya (2016: 410)'de 2011 yılında meydana gelen Japonya depreminin ve tsunamisinin afet sonrası dönemde ekonomik toparlanmayı nasıl etkilediğini incelemiştir. Çalışma sonuçları, afetten sonra ekonomide yakınsama hızının yaklaşık %5,7'den yaklaşık %5,4'e düştüğünü göstermektedir. Ekonomideki böyle bir yavaşlama hızı, afet sonrası iyileşme süresinin iki yıl daha uzamasına işaret etmektedir.

Farklı iklime, ekonomik ve demokratik gelişme düzeylerine sahip ülke grupları arasında afetlerin olumsuz etkileri de farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranı herhangi bir doğal afete, gelişmiş ülkelerinkine göre daha fazla tepki vermektedir (Lis ve Nickel, 2010: 378; Loayza ve Olaberria, 2012: 1317; Atsalakis, vd, 2020: 1). Ayrıca yüksek gelirli (demokratik) ülkeler meteorolojik afetlerden; yoksul ülkeler ise jeofiziksel afetlerden daha fazla etkilenmektedir (Felbermayr ve Gröschl, 2014: 92).

Doğal afetlerin ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisi olduğunu ileri süren çalışmalara rağmen, literatürde doğal afetlerin yeniden yapılanma döneminde büyümeyi olumlu etkileyeceğini ve ekonomik sektörler için farklı etkilerin ortaya çıktığını ileri süren çalışmalarda (Loayza ve Olaberria, 2012; Akao ve Sakamoto, 2018; Strulik ve Trimborn 2019) mevcuttur. Strulik ve Trimborn (2019: 1093) genel olarak, toplam varlıkların %20'sini yok eden bir afetin, üretim ve GSYH üzerindeki etkileri önemsiz ve hatta nötr

olabilir. Ancak böyle bir afetin, toplumda yaklaşık %3 ile %4 oranında bir refah kaybı yarattığı tespit edilmiştir.

Literatürde doğal afetlerin kamu maliyesi üzerindeki etkisini inceleyen sınırlı sayıda çalışma (Lis ve Nickel, 2010; Noy ve Nualsri, 2011; Melecky ve Raddatz, 2011; Ouattara ve Strobl, 2013; Akar, 2013; Acevedo, 2014; Koetsier, 2017; Marto, vd., 2017; Benali, vd., 2018; Nishizawa vd, 2019; Guerson, 2020; Khan, vd., 2020) bulunmaktadır. Literatürde afetlerin mali etkilerini analiz eden ilk çalışma Lis ve Nickel (2010: 378)'e aittir. Lis ve Nickel (2010: 378), büyük ölçekli aşırı hava olaylarının kamu bütçesi üzerindeki etkisini değerlendirmekte ve iklim değişikliğinin maliye politikası üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Büyük ölçekli aşırı hava olaylarının bütçe etkisinin ülke grubuna bağlı olarak GSYH'nın %0,23 ile %1,4'ü arasında değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Noy ve Nualsri (2011: 113) 1990-2005 yılları arasında gelişmiş ülkelerde, afetlerin ardından konjonktür karşıtı olarak nitelendirilebilecek mali davranış tespit etmiştir. Bunun aksine, gelişmekte olan ülkelerde ise büyük bir doğal afetin ardından döngüsel olarak harcamalar azalmakta ve gelirler artmaktadır. Bu döngüsel mali dinamiklerin, doğal afetlerin orta ve düşük gelirli ülkeler üzerindeki olumsuz sonuçlarını daha da kötüleştirdiğini iddia etmektedir.

Melecky ve Raddatz (2011: 1), jeolojik, iklimsel ve diğer doğal afet türlerinin, yüksek ve orta gelirli ülkeler için 1975-2008 yılları kamu harcamaları ve gelirleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma sonuçları, ortalama bir bütçeyle, kamu açıkların yalnızca iklim felaketlerinden sonra arttığını, ancak düşük-orta gelirli ülkeler için kamu açıklarındaki artışın tüm afet olaylarında yaygın olarak arttığını göstermektedir.

Ouattara ve Strobl (2013: 105), Karayip ülkelerinde görülen kasırgaların mali etkilerini analiz etmiştir. Çalışma sonuçları, kasırgaların kısa vadeli bir etki yarattığını göstermektedir. Kasırgaların kamu harcamalarını önemli ölçüde arttırdığı tespit edilmesine rağmen, kamu yatırımlarının borçlanmanın ve vergi gelirlerinin kasırgalara tepki vermediği görülmüştür. Bununla birlikte, hükümetlerin kasırgaların etkilerini azaltmak amacıyla kısa vadeli bütçe açığı finansmanına başvurduğu tespit edilmiştir. Karayip ülkelerinde afetlerin etkilerini analiz eden bir başka çalışmaya göre Acevedo (2014: 2) bu ülkelerin borcunun sellerde arttığını, fırtınalarda ise artmadığını göstermektedir. Bir afet sonrası borç oranındaki artış, sadece düşük GSYH'nın bir sonucu değil, aynı zamanda iyileşme ve yeniden yapılanma faaliyetini finanse etmek için borç seviyelerindeki artışın bir sonucudur.

Akar (2013: 240) ise Türkiye'de 1980-2012 döneminde 7 ve 7 üstü şiddetinde meydana gelen Marmara, Düzce ve Van depremlerinin anlık, kısa ve uzun vadeli mali etkilerini analiz etmiştir. Çalışma sonuçları bu depremlerin anlık, kısa ve uzun vadede genel bütçe faiz dışı harcamalarını ve genel bütçe harcamalarını arttırdığını göstermektedir. Özellikle sanayi bölgesinin bulunduğu yerleşim alanlarında etkili olan Marmara ve Düzde depremleri bütçe açıklarını ve borçlanmayı önemli ölçüde arttırmıştır.

Koetsier (2017: 3), 1971'den 2014'e kadar 163 ülkede görülen büyük doğal afetlerin devlet borçları üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışma sonuçları en zararlı ve en ölümcül afetlerin devlet borçlarında önemli bir artışa neden olduğunu ortaya koymaktadır. Devlet borcu, ortalama olarak GSYH'nın %11,3'ü oranında artmaktadır. Marto, vd. (2017: 1)'e göre doğal afetlerin kamu ve özel sektör sermayesine kalıcı zararlar vermesinin yanı sıra, geçici üretkenlik kayıplarına, yeniden yapılanma sürecinde verimsizliklere ve hükümetlerin kredibilitésinin azalmasına neden olmaktadır.

Benali, vd., (2018: 1), 2000-2014 döneminde Arjantin, Kolombiya, Fas, Malezya, Meksika, Peru, Filipinler, Tayland ve Tunus olmak üzere dokuz orta gelirli ülkede yaşanan doğal afetlerin, bütçe açığı, kamu borcu ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Çalışmada, afetlerden sonra

yeniden yapılanma faaliyetlerini finanse etmek için kamu borcunun arttığı ileri sürülmektedir. Bu durumda, dış şokların etkilerini absorbe etmekte sınırlı olan bütçe kaynakları üzerindeki olumsuz etkiyi arttırmaktadır.

Nishizawa vd, (2019: 1) ciddi doğal afetlerin Pasifik ada ülkelerinde mali gelirler ve harcamalar üzerindeki etkilerini tahmin etmektedir. Çalışma sonuçları, doğal afetlerin kamu harcamalarını ilk afet yılının sonraki yılına kadar arttırdığını ancak hibeler hariç gelir üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını göstermektedir. Doğal afetler meydana geldikleri ilk üç yıl içinde GSYH'nın yaklaşık %14 ila %21'i oranında mali maliyete neden olmaktadır. Guerson (2020: 1) da Doğu Karayip Para Birliğindeki (ECCU) ülkelerinin doğal afetlerin mali maliyetlerinin %95'ini karşılamaya yetecek kadar GSYH'nın %6'sı ila %12'si aralığında nispeten daha küçük ve daha sık afet olayları için tasarruf fonu hedefleyebileceğini göstermektedir. Mali açıdan sürdürülebilir tasarruf fonları sağlamak için, GSYH'nın %0,5'i ila %1,9'u aralığında yıllık bütçe tasarrufu gerekebilir. Khan, vd., (2020: 1), büyük doğal afetlerin 1990-2018 yılları arasında seçilmiş Kuşak ve Yol girişimi ülkelerinde (Belt and Road initiative countries, B&RI) GSYH, kişi başına GSYH, mali denge ve doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkilerini tahmin etmektedir. Çalışma sonuçları, doğal afetlerin ekonomik büyümeyi ortalama (-0.016), mali dengeyi (-0.011) ve doğrudan yabancı yatırımları (-0.027) büyüklüğünde olumsuz etkilediğini göstermektedir.

4. Mali Tamponlar ve Türkiye

Mali tamponlar, hükümetlerin doğal afetler gibi beklenmedik ve olağanüstü durumlarda bütçe açıkları ile başa çıkmasını sağlayan ve ekonomik istikrarı sürdürmeye yardımcı olan uygulamalardır. Diğer bir ifadeyle mali tamponlar doğal afet sonrasında yardım ve yeniden yapılanma harcamalarını karşılamak amacıyla kullanılabilir mali varlıklar olarak ta tanımlanabilir. Böylece mali tamponlar, doğal afetlerin mali etkilerinin yönetilmesinde ve sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında önemli bir role sahiptir (Nishizawa, vd., 2019: 6).

Hükümetler doğal afetlerin neden olduğu bu mali maliyetleri finanse edebilmek ve esnek bir şekilde tepki verebilmek amacıyla bütçelerinde mali tamponlar oluşturmaktadır. Mali tamponlar, acil durum rezervleri ve doğal afet fonları olmak üzere iki türde bütçe içinde yer almaktadır. Acil durum rezervi, bütçeyi doğal afetler de dahil olmak üzere değişen koşullara veya beklenmedik ani durumlara uyarlamak için kullanılabilen yıllık bütçe içinde yer alan bir çeşit kaynak havuzudur. Doğal afet fonu ise, doğal afet risklerinin üstesinden gelmek için oluşturulmuş özel bir finansman kaynağıdır. Afet sonrası oluşan tahribatın boyutuna bağlı olarak, uluslararası deneyimler doğal afetlerle ilişkili mali risklerle başa çıkmak için harcamaların % 3'üne kadar bir fon ayırmayı önermektedir. Kullanılmayan fonlar, belirli sınırlar dâhilinde, bütçe yılının sonunda gelecekteki bir afet sırasında kullanılmak üzere mali tampon görevi gören doğal afet fonuna da aktarılabilir (Cevik ve Huang, 2018: 6).

Ötger ve Loyola (2017: 91)'a göre doğal afetlerin etkilerini azaltmak için oluşturulan mali tamponlar, ülke ekonomilerinde bir çeşit sigorta görevi üstlenmektedir. Ülkeye özgü oluşturulacak mali tamponların boyutu; afet riskine, afetlerin görülme sıklığına ve afetlerin maliyetlerine göre yapılacak bir ön değerlendirme ile belirlenebilir. Ülkeler afet olmayan yıllarda da mali tampon oluşturarak, daha güçlü bir mali duruş sergileyebilir.

Ekonomide yeterli mali tamponların olması, aynı zamanda dış bağışlara olan bağımlılığı azaltmakta, kurtarma ve yeniden yapılanma harcamaları için kaynak sağlamakta, sağlık, eğitim ve altyapı gibi önceden var olan harcama planlarının aksamasını en aza indirmekte ve afet sonrası likidite ihtiyaçlarını karşılamada esneklik sağlamaktadır (Nishizawa, vd., 2019: 6). Hükümetlerin kamu mali yönetimi stratejisi, mali tamponları oluşturma sürecine rehberlik edebilir. Bir doğal afet meydana geldiğinde, mali tamponları

verimli ve şeffaf bir şekilde kullanmak, sosyal ve ekonomik maliyetleri azaltmakta ve bütçe süreçlerinin bütünlüğünü korumaktadır (Cevik ve Huang, 2018: 2; Cevik ve Nanda, 2020: 384).

Ancak, ekonomide oluşturulacak mali tamponların belirli bir maliyeti de bulunmaktadır. Nishizawa, vd., (2019: 9)'a göre altyapıya ayrılan kamu harcamaları miktarı ile mali tampon oluşturulması arasında bir değişim bulunmaktadır. Üretken altyapı projelerine yatırım yapmak yerine kamu tasarruflarının biriktirilmesi, vazgeçilen kamu yatırımının sosyal getirisinden feragat edilmesine neden olmaktadır. Ancak bu argüman, biriktirilen fonların eninde sonunda afet sonrası yardım ve yeniden yapılanma için kullanılacağı gerçeğini de değiştirmemektedir. Mali tampon yokluğunda, kaynak yetersizliğinden dolayı ekonominin geç toparlanmasına ve/veya yeniden yapılanma amacıyla kullanılacak borçlanmanın daha maliyetli olmasına yol açacaktır.

Türkiye’de mali tampon görevi olabilecek “Afet Fonu” 1956 tarihinde yürürlüğe giren 7269 Sayılı “Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun” ile kurulmuştur (TBMM, 1997: 12). Ancak 2001 ekonomik krizden sonra bu fon kaldırılmış, afet harcamalarına yönelik merkezi yönetim bütçe harcamalarında “Doğal Afet Giderlerini Karşılama Ödenegi” tertibi oluşturulmuştur. Ancak bu ödenekten herhangi bir harcama yapılmadığı 2006-2023 yılları arasında bu ödenegin 0,00 TL olduğu görülmüştür. Türkiye’de 6.02.2023 tarihinde 7.8 ve 7.5 büyüklüğünde Kahramanmaraş’ta meydana gelen depremler bölgede ciddi ölçüde can ve mal kaybına sebep olmuştur. Bu nedenle 21.03.2023 tarihinde yürürlüğe giren 32139 sayılı “Afet Yeniden İmar Fonunun Kurulması Hakkında Kanun” ile yeni bir fon oluşturulmuştur. Bu fonun amacı afet bölgesi ilan edilen alanlarda imar, altyapı ve üstyapı çalışmaları için gerekli kaynağın sağlanması ve yönetilmesidir. Afet fonlarının mali tampon olarak kamu maliyesini güçlendirebilmesi için, etkin bir şekilde tasarlanması, bir bütçe fazlasına ve/veya düşük borç seviyesine ve/veya emtia fazlasına dayanması ve şeffaf bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Aksi halde, mali tamponlardan beklenen etki görülmeyebilir ve bu fonlar ciddi bütçe açıklarına neden olarak kamu maliyesi dengesini bozabilir.

5. Sonuç

Doğal afetler meydana geldikleri ilk andan itibaren ülkelerin etkileri görülmeye başlamaktadır. Afetler ülkelerin kamu maliyesini kamu gelirleri ve kamu harcamaları olmak üzere iki kalemde savunmasız bırakmaktadır. İlk anda afetin verdiği ekonomik kayba ek olarak, gelirler azalmakta ve afet sonrası yeniden yapılanma ve iyileşme dönemlerinde kamu harcamalarını arttırmaktadır. Bu durumda diğer öncelikli kamu yatırımlarının dışlanmasına yol açabilmektedir. Afet riski taşıyan ülkeler, afetlerin etkilerine yönelik önlemler ve afetin etkilerini azaltacak uygulamalar almaz ise, afet meydana geldiği anda hükümetler ciddi ekonomik baskılarla karşı karşıya kalmaktadır.

Afetlerin etkilerini azaltmak amacıyla öncelikli olarak kamu maliyesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Mali tamponlar, hükümetlerin doğal afetler gibi beklenmedik ve olağanüstü durumlarda bütçe açıkları ile başa çıkmasını sağlayan ve ekonomik istikrarı sürdürmeye yardımcı olan uygulamalardır. Böylece hükümetler esnek bir maliye politikası uygulama alanı yaratarak, ani ekonomik şokları hafifletebilir. Kamu maliyesini güçlendiren ve bütçede esneklik sağlayan bu mali tamponlar, aynı zamanda hükümete mali alan oluşturmaktadır. Bu sayede hükümetler kamu mali yönetiminde afet risk temelli mali politikalar uygulayabilmektedir.

Bu nedenle Türkiye, olası bir İstanbul depremine karşı güçlü ekonomik temelleri destekleyen bir maliye politikası ile hazır olmalıdır. Mali tamponlar ile doğal afetlere karşı kamu mali dayanıklılığını arttırabilir. Afet Yeniden İmar Fonu’nun bir mali tampon olarak, kamu maliyesinde dayanıklılığı arttırabilmesi için

fonun şeffaf bir şekilde yürütülmesi, bir bütçe fazlasına dayanması ve Sayıştay denetimine tabi olması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acevedo, S. (2014). Debt, Growth and Natural Disasters: A Caribbean Trilogy. IMF Working Paper, WP/14/125, 1-47.
- AFAD. (2020). Doğal Afetler. Erişim Linki: <https://www.afad.gov.tr/afadem/dogal-afetler>, Erişim Tarihi: 07.04.2020.
- Akao, K. & Sakamoto, H. (2018). A Theoryo Disasters and Long-Run Growth. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 95, 89–109.
- Akar, S. (2013). Doğal Afetlerin Kamu Maliyesi Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, İstanbul.
- Akar, S. (2020). Doğal Afetler ve Yönetimi. İ. Kalaycı (Ed.), *Türkiye Ekonomisi Kuram-Tarih-Politika*, Divan Kitap, 615-656.
- Atsalakis, G.S. Bouri, E. & Pasiouras, F. (2020). Natural Disasters and Economic Growth: A Quantile on Quantile Approach. *Annals of Operations Research*, 1-27. <https://doi.org/10.1007/s10479-020-03535-6>.
- Benali, N. Abdelkai, I. & Feki, R. (2018). Natural-Disaster Shocks and Government's Behavior: Evidence from Middleincome Countries. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 27, 1–6.
- Cabezon, E. Hunter, L. Tumbarello, P. Washimi, K. & Wu, Y. (2015). Enhancing Macroeconomic Resilience to Natural Disasters and Climate Change in The Small States Of The Pacific. IMF Working Paper, WP/15/125, 1-37.
- Cavallo, E. Galiani, S. Noy, I. & Pantano, J. (2010). Catastrophic Natural Disasters and Economic Growth. IDB Working Paper Series, No. IDBWP- 183, Inter-American Development Bank (IDB), Washington, DC, 1-31.
- Cevik, S. & Huang, G. (2018). How to Manage The Fiscal Costs of Natural Disasters. IMF Fiscal Affairs Department, Fiscal Policy Notes, No:18/03.
- Cevik, S., & Nanda, V. (2020). Riding The Storm: Fiscal Sustainability in The Caribbean. *International Review of Applied Economics*, 34(3), 384-399.
- EM-DAT. (2020). General Classification. Erişim linki: <https://www.emdat.be/classification> Erişim Tarihi: 06.03.2021
- Felbermayr, G. & Gröschl, J. (2014). Naturally Negative: The Growth Effects of Natural Disasters. *Journal of Development Economics*, 111, 92–106.
- Freeman, P. K. Keen, M. & Mani, M. (2003). Dealing with Increased Risk of Natural Disasters: Challenges and Options. IMF Working Paper, 03/197, 1-38.
- Gamper, C. Signer, B. Alton, L. & Petrie, M. (2017). Managing Disaster Risk Related Contingent Liabilities in Public Finance Frameworks. OECD Working Papers on Public Governance, No 27, OECD Publishing, Paris, 1-36.

- Guerson, A. (2020). *Assessing Government Insurance Against Natural Disasters: An Application to the ECCU*. IMF Working Paper, WP/20/266, 1-25.
- Hosoya, K. (2016). *Recovery from Natural Disaster: A Numerical Investigation Based on The Convergence Approach*. *Economic Modelling*, 55, 410–420.
- Khan, A. Chenggang, Y. Khan, G. & Muhammed, F. (2020). *The Dilemma of Natural Disasters: Impact on Economy, Fiscal Position, and Foreign Direct Investment alongside Belt and Road Initiative Countries*. *Science of the Total Environment*, 743 (140578), 1-14.
- Klomp, J. & Valckx, K. (2014). *Natural Disasters and Economic Growth: A Meta-Analysis*. *Global Environmental Change*, 26, 183–195.
- Koetsier, I. (2017). *The fiscal impact of natural disasters*. Utrecht University School of Economics Tjalling C. Koopmans Research Institute Discussion Paper Series 17-17, 1-83.
- Laframboise, N. & Loko, B. (2012). *Natural Disasters: Mitigating Impact, Managing Risks*. IMF Working Paper, WP/12/245, 1-32.
- Lee, D. Zhang, H. & Nguyen, C. (2018). *The Economic Impact of Natural Disaster in Pacific Island Countries: Adaptation and Preparedness*. IMF Working Paper 18/108, 1-37.
- Lis, M.E. & Nickel, C. (2010). *The Impact of Extreme Weather Events on Budget Balances*. *International Tax Public Finance*, 17, 378–399.
- Loayza, V.N. & Olaberria, E. (2012). *Natural Disasters and Growth: Going Beyond the Averages*. *World Development*, 40(7), 1317–1336.
- Marto, R. Papageorgiou, C. & Klyuev, V. (2017). *Building Resilience to Natural Disasters: An Application to Small Developing States*. IMF Working Paper, WP/17/223, 1-28.
- Melecky, M. & Raddatz, C. (2011). *How Do Governments Respond after Catastrophes? Natural-Disaster Shocks and the Fiscal Stance*. *The World Bank Policy Research Working Paper*, 5564, 1-59.
- Nishizawa, H. Roger, S. & Zhang, H. (2019). *Fiscal Buffers for Natural Disasters in Pacific Island Countries*. IMF Working Paper, WP/19/152, 1-31.
- Noy, I. & Nualsri, A. (2011). *Fiscal Storms: Public Spending and Revenues in The Aftermath of Natural Disasters*. *Environment and Development Economics*, 16, 113–128.
- Ouattara, B. ve Strobl, E. (2013). *Analysis The fiscal implications of hurricane strikes in the Caribbean*. *Ecological Economics*, 85, 105–115.
- Ötker, I. & Loyola, F. (2017). *Fiscal Challenges in the Caribbean: Coping with Natural Disasters*. Trevor Alleyne İnci Ötker, Uma Ramakrishnan, Krishna Srinivasan (Ed.), *Unleashing Growth and Strengthening Resilience in the Caribbean*, International Monetary Fund, 79-100.
- Rajapaksa, D. Islam, M. & Managi, S. (2017). *Natural Capital Depletion: the Impact of Natural Disasters on Inclusive Growth*. *Economics of Disasters and Climate Change*, 1, 233–244.
- Resmi Gazete. (2023). *Afet Yeniden İmar Fonunun Kurulması Hakkında Kanun*. No. 7447, Sayı: 32139.

Resmi Gazete. (1959). Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun. No. 7269, Sayı: 10213.

Strulik, H. & Trimborn, T. (2019). Natural Disasters and Macroeconomic Performance. *Environmental Resource Economics*, Vol. 72, 1069–1098.

CONCEPT OF DEVELOPMENT OF DIGITAL MANAGEMENT OF HEALTHCARE SYSTEM

Irine Neparidze (Georgian Technical University)
iri.neparidze@gmail.com

Abstract

The challenges of managing digital transformation are characterized by several common factors. The first and one of the most important is the ability to manage resources. No matter the size of the organization or business, it is always limited by costs, human resource issues, infrastructure issues or time management. We can refer to resource management as a separate discipline that combines different, complex management disciplines. Implementation of digital management helps to maintain an innovative, sustainable, and globally competitive healthcare industry. High-quality digital services for all should aim to deliver and deliver desired outcomes. The aim of the paper is to study and systematize the problems related to the development of digital management in the healthcare system, as the organizations of the 21st century are facing new challenges and trends, the main of which is the incredibly increased pace of technologies.

Keywords: digital management, medical information, Telemedicine.

1. Introduction

Digital management is a direction of modern medical management, which is based on the use of modern computer and communication technologies for the exchange of medical information between specialists and clinic employees to improve the quality and availability of diagnosis and treatment of a specific patient.

Since 2020, the Ministry of Health of Georgia has started the development of digital management in terms of telemedicine and information infrastructure, which involves the use of computer technologies and telecommunications to exchange medical information between doctors. The EHR program in the Ministry is designed to improve medical processes, it simplifies and makes digital management more transparent, it is flexible, scalable, well-functioning technology and user-friendly interface. It enables seamless and efficient communication between outpatient clinics, hospitals and the Ministry of Health.

The healthcare industry has the opportunity to provide health technologies for the benefit of patients and healthcare providers. Includes a variety of key players from the supply, demand and regulatory sides. Environmental issues are putting more pressure on this industry, bringing together different stakeholders.

Research and innovation will contribute to a competitive and secure data economy as defined in the Health Cluster Strategic Plan: the EU health industry is innovative, sustainable and globally competitive thanks to improved use of technology and innovation, making the EU, together with Member States, more flexible and less dependent on imports of critical health technologies In terms of availability and delivery. Industrial leadership in key and emerging technologies, high-quality digital services for people, high-quality affordable healthcare are important in this direction.

2. Literature Review

Scientific literature, internet resources and statistical material about the existing systems in the medical field are available, which greatly helped us during the work on the paper. We got acquainted and studied Georgian and foreign literature. Some of them are of a practical nature, and some of them include general theoretical aspects of health care system management.

Keller, P. (2020) The paper describes that many factors determine health outcomes. As the current pandemic shows, health outcomes are the result of interactions between global and societal elements, technology, governments and organizations. Thus, to solve health problems, marketing has to work more with the parties, which was not done so often before.

Shugan, S. (2020). Health Market Changes. University of Florida Warrington College of Business. Marketing can address some interesting issues in changing health care markets. Recent work has looked at services, highlighting the fact that the services offered by non-profit hospitals differ from those offered by commercial hospitals. More research is needed on the service complex.

3. Method

During the work on the paper, we used the analysis method to break down the complex problems related to the implementation of digital management in the healthcare system into constituent parts. This simplified the detailed coverage of individual issues within a complex problem. We used the synthesis method. We grouped individual issues, which helped to see the problem.

4. Basic text

The road to innovation in health is long and difficult. The development of new health technologies is generally associated with market barriers due to expensive and risky development (eg high attrition rates in pharmaceutical development), high quality and safety requirements (eg clinical performance, safety, data privacy and cyber security) and market specificities. Therefore, there is a need for research and innovation that brings together different stakeholders to facilitate market access for innovative health technologies (medical technologies, pharmaceuticals, biotechnologies, digital health technologies).

To address these challenges, in order to provide the appropriate healthcare technologies and products, attention should be focused on research and innovation activities aimed at:

Supporting the production of pharmaceutical products in accordance with the European Green Agreement. The European Green Deal will make the EU economy sustainable;

Developing methodologies, guidelines and standards, structuring evaluation studies and activities adapted to digital solutions, including interoperability, cyber security and data privacy.

Telemedicine, which has been developing at a slow pace in our country for the last 10-15 years, turned out to be irreplaceable in many cases during the pandemic. During the pandemic, when many medical facilities were closed and most of the population stayed at home, the remote work of medical staff, the digital clinic became the most convenient form of medical consultation.

According to the definition of the World Health Organization, telemedicine is the remote provision of medical services, which is carried out by a medical professional through information and communication technologies, and whose purpose is to exchange information for the diagnosis, treatment and prevention of diseases, as well as for the continuous education of medical personnel, medical research and evaluation of its results.

Today, especially during the pandemic, due to security concerns, doctors' busy schedules, long waiting lists and other obstacles, visiting a doctor is often difficult. In this regard, telemedicine provides an opportunity to easily contact the doctor and receive all the necessary information in a timely manner.

According to American analysts, 30% of patients visit the clinic for general, mild health problems. Accordingly, such complaints do not require physical examination and can be replaced by remote, online consultation.

In order to find out the answers of laboratory-diagnostic tests, often the patient has to refer to the doctor for a repeat visit, although this can also be done through online consultation. As a result, time and transportation costs are saved, increasing both financial and geographic accessibility, which is especially important for people living in rural areas. Remote consultation is especially convenient for patients with chronic diseases who consult doctors regularly. In many cases, during such visits, the dosage of the drug is adjusted or the medication is changed, which can be done through an online consultation. In addition to saving time and money, telemedicine increases the working capacity of doctors, which is reflected in providing medical services to more and more patients every day.

Due to the pandemic, the whole world is living in emergency mode. Most people work or study remotely. However, this style of life was familiar to many even before that.

To explain it very briefly, telemedicine is the remote management of the patient. It can be safely said that it was founded with the advent of telecommunication technologies. Telemedicine can be carried out with a simple phone, although modern technologies are so sophisticated that we can control a robot from Tbilisi to the emergency therapy department of any clinic in the United States of America. At our command, he will approach the patient, whom we will talk to and consult from the screen built into this robot.

The development of telemedicine worldwide is inevitable. Today, technology occupies such a large place in our lives that it would be logical to transfer a larger segment of medical services to remote mode. However, the process was greatly accelerated by the pandemic of the coronavirus infection. In such a situation, telemedicine is the best way to save human resources. Telemedicine is already being implemented in Georgia.

Telemedicine accounts for about a quarter of the health information technology market and is valued at approximately \$20 billion.

Telemedicine means:

- Connection between two doctors, for example, telephone consultation of a general profile doctor with a specialist in a specific field;
- two-way synchronous connection between the patient and the doctor in real time, when the doctor is given the opportunity to interact with the patient and ask questions;
- Collecting information about the patient's health (including the results of examinations) and sending it to the doctor. The doctor analyzes them and writes a conclusion. This is telemedicine in asynchronous mode;
- Remote monitoring of the patient - the nurse or the patient himself collects his health indicators (blood pressure, blood glucose level, etc.) for a certain period of time, and doctors observe their dynamics.

As time goes by, telemedicine is becoming more widespread. It can be implemented in virtually all areas of medicine, especially where consultations are needed rather than procedures. Such is the work of a family

doctor, therapist, cardiologist, pulmonologist, gastroenterologist, neurologist, psychiatrist. Neurology and psychiatry share the first and second places in terms of the frequency of telemedicine use (although today, due to the pandemic, the services of a family doctor have moved to the first place), and the third is the management of intensive diseases. Using telemedicine, doctors consult remotely, and the main burden falls on support staff. In the period before the operation, the surgeon can also use telemedicine to collect information or consult.

Many people think that these services cost millions of dollars because of robotics. It's not like this. It's great if a hospital can afford a remote-controlled robot, but even if it doesn't, the easiest way to teleport is with any internet-enabled device – even the cheapest smartphone, tablet, computer. Today, the Internet is everywhere, everyone has a phone, but the service needs to be organized.

The need for testing is rare, but possible. Some telemedicine clinics have cameras that zoom in to see changes in the patient's pupil better than direct examination. The robots they drive are equipped with stethoscopes. The nurse can unfold it, put it on the patient's chest, and the doctor can listen. Today, however, diagnosis with a stethoscope and phonendoscope is rarely done. These research methods have already played their role for centuries. Today, the diagnosis is made on the basis of various instrumental or laboratory tests, and, what is very important, the greatest role is given to the history of the illness - a complete anamnesis.

In medicine, 99% of problems are solved by making a diagnosis. Information about treatment is practically free on the Internet. Any smart doctor will be able to prescribe treatment if he has the correct diagnosis. Virtually nothing prevents telemedicine from making a diagnosis. And for those rare cases, when there is an obstacle, on-site doctors help the teleconsultation colleague, for example, they check the patient's knee reflex and others.

The question arises whether the doctor will be replaced by artificial intelligence

A robot that can make a diagnosis has not yet been created. The fact is that the human brain has the ability to think in parallel, to take into account many factors at the same time, to see from many angles, and artificial intelligence, at least so far, is not capable of this. So the human brain is indispensable in this field.

Research and innovation activities will contribute to maintaining an innovative, sustainable and globally competitive healthcare industry. The healthcare industry in the EU is more competitive and sustainable, providing European leadership in health technology, essential medical resources and digital technologies, contributing to job creation and economic growth, especially with small and medium-sized enterprises (SMEs). Citizens are given enhanced access to health data, also across borders, and innovative digital services for high-quality health and care across the EU. This is a complex, multidimensional challenge.

5. Conclusion

As a result of the research, the pros and cons of telemedicine have been discussed and analyzed. Its advantages and disadvantages are established, in particular

The main advantage of telemedicine is that it provides an opportunity to use the human resource, in this case - the doctor, very efficiently. For comparison, let's imagine a report by writing on a piece of paper and a report with a calculator; Moving by cart and moving by car... one doctor can see many patients in a short time, which increases the quality of healthcare. Junior doctors divide the patients according to their severity, take the mild ones themselves, and refer the serious ones to the leading specialists. Leading specialists are

able to see more patients who need their consultation. Add to this the time factor - many doctors in Tbilisi work in several clinics and because of this they waste a lot of time in traffic jams, parking, etc. In case of consultation from home, this time is saved.

The question arises, does telemedicine have a drawback, for example, what will happen in case of an unexpected technological delay?

The main shortcoming of telemedicine can be considered the lack of social interaction, the lack of direct contact with a person and the resulting psychological discomfort. But there is no patient who has tried the consultation of a qualified telephysician at least once and remains unsatisfied. As a rule, they don't hesitate the second time, on the contrary, they find it easier and they like consulting without leaving home.

As for the technological delay, this is not a problem during a normal consultation, the delay will be fixed and the consultation will continue. Theoretically, the problem could arise during the operation. It is true that remote operations are not carried out yet, but there is a da Vinci machine, a robot that performs operations. It is managed by a doctor on the spot. If it is managed remotely, the doctor may be prevented from performing the operation due to a technical delay. Therefore, there must be a surgeon on site who will continue the work. So this problem is not unsolvable either.

With the help of telemedicine, several cases can be managed at the same time, which is not impossible. In fact, the attending physician also manages several patients at the same time. In this case, it is possible to quickly switch to a patient from one end of the country to another, or connect to a clinic from one region of the country to another through the Internet connection, than such a doctor goes from one ward to another. Moreover, not all patients need a specialist in a specific field at the same time, they give instructions to the support staff and wait. It is a very poor use of resources to delay a field specialist for an entire shift, although the telemedicine company has back-up doctors in the system and will call them in when patients peak.

The development of telemedicine was important for Georgia even before the pandemic due to the following factors:

- Uneven distribution of medical services and highly qualified personnel, due to which, in remote, sparsely populated and mountainous regions, there is often a problem of providing qualified medical services on time;
- In mountainous regions, during the snowless winter, the need for urgent teleconsultation of the patient;
- Improving the referral service between primary health care links and tertiary level hospitals to ensure integrated health care;
- Effective provision of an educational network with the help of the Internet for the needs of continuous professional education;
- Providing access to personal health data;
- remote diagnosis of elderly chronic patients and telemonitoring of complications;

- Access to reliable and up-to-date databases for health education, healthy lifestyle and disease prevention for wide sections of the population.

According to a McKinsey report, due to the pandemic, the use of telemedicine by consumers has increased from 11% to 76%, and the provision of various telemedicine services by medical organizations has increased 75-150 times. The US administration allocated 200 million dollars to finance telemedicine and eased the regulatory requirements for the use of telemedicine, which resulted in cheaper medical services, increased access and patient satisfaction. Expanding telemedicine services to the elderly was especially important because of their high vulnerability to Covid-19. In addition, the problems of technological and financial access to the Internet, quality services and infrastructure, shortage of properly trained medical personnel and cyber security were revealed.

There are also free services that anyone can get. In this case, they can ask questions anonymously and receive relevant answers.

The following challenges for the development of telemedicine in Georgia are identified:

- a) Deficiencies in the availability of high-speed Internet access in a large part of the mountainous regions and villages of Georgia;
- b) Georgian legislation hardly regulates telemedicine services and mainly considers telemedicine as a teleconsultation between two medical persons. During the pandemic, the provision of telemedical assistance between the doctor and the patient directly increased, and in some cases it was necessary to relax certain regulations.
- c) It is important to create guidelines for telemedicine services (eg, the minimum standard of patient examination), develop quality management indicators and their appropriate reflection in healthcare programs.
- d) It is necessary to decide on the implementation of a number of telemedicine services, including preventive and apartment telemonitoring cost-effective services and products adapted abroad in terms of integration into insurance packages;
- e) it is necessary to take into account the problem of the digital divide - to take care of the health of those persons who cannot be covered by telemedicine services at this stage due to infrastructural or technological limitations;
- f) Against the background of the expansion of electronic histories and electronic insurance, millions of personal data - the results of examinations, analyses, consultations are placed on the portal of the Ministry of Health and on the servers of various providers - in the virtual space, which is a potential target for hacking and cyber-attacks in order to cause financial, reputational or political damage.

REDMED is the first innovative telemedicine medical platform in Georgia, through which it is possible to select the desired doctor based on his rating and evaluations of other patients. The company unites 300 doctors and 20 medical directions. It provides phone and video consultation with a doctor or a visit to an apartment, as well as the purchase of necessary pharmacy products through courier delivery at the PSP pharmacy.

A card is issued by the doctor during a home visit to the patient, after issuing a prescription. Within 24 hours after the visit, the patient can ask the doctor questions with the help of the application to verify the information and get timely feedback.

References

- Barry, L. (2020). Inadequate Use of Palliative Care and Hospice Services, Maze School of Business. Texas A&M University.
- GovTech for Georgia. (2021). A whole of Government Approach as a Key Foundation for the Digital Economy in Georgia, The World Bank. Retrieved 12 01, 2022, from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/35851>
- Hill K., Thomas K., AbouZahr C. et al. (Lancet, 2007, 370: 1311–1319.). Estimates of maternal mortality worldwide between 1990 and 2015: an assessment of available data.
- Impactmybiz.com. (2021). The Role of a Program Manager in Digital Transformation. Retrieved 12 20, 2022, from <https://www.impactmybiz.com/blog/role-of-a-program-manager-digital-transformation/>
- Keller, P. (2020). The Role of Business and Marketing in the Big Picture. Dortmund: University of Dortmund.
- Kozlenkova, I. (2020). The role of relationships in healthcare marketing. University of Virginia.
- Mdpi., Digital Transformation and Knowledge Management. (n.d.). Retrieved 12 01, 2022, from <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/14/5824>
- (n.d.). mHealth hub. Retrieved 02 20, 2023, from <https://mhealth-hub.org/>
- Mittal, V. (2020). Health Care and Marketing. Rice University.
- Sarah Thomson, Joseph Figueras et al. (2015). Economic crisis, health systems and public health in Europe. Tbilisi.
- Scott, M. (2020). Stigma and Vulnerability in Healthcare: Solutions through Technology. Florida State University.
- Shugan, S. (2020). Health Market Changes. University of Florida Warrington College of Business.

TÜRKİYE’DE SİVİL HAVACILIĞIN SEKTÖREL GELİŞİMİ BAĞLAMINDA HAVALİMANLARININ GELİRLERİ: BATMAN HAVALİMANININ EKONOMİ POLİTİĞİ¹

İshak Gün

ORCID: 0009-0001-7883-3307

gunishak72@gmail.com

İsmail Şiriner (Batman University)

ismail.siriner@batman.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4647-2252

Absrtact

As a result of the services carried out at airports, revenues and expenses of airports arise. While airports are service providers, they also aim to generate revenues as they are economic organizations. Increasing the revenues of airports depends on increasing the activation of airports, increasing the number of commercial flights and the number of destinations. As the capacity utilization rate of the airport increases, both aviation service revenues and non-aviation revenues of the airport will increase and airports as economic organizations will be able to generate revenues. In this study, the political economy of Batman Airport has been analyzed in line with the financial information provided by Batman Airport and it has been concluded that increasing the airport revenues can be realized by increasing the number of flights and the number of destinations.

Keywords: Aviation, Batman Airport, Costs, Revenue

1. Giriş

Havalimanları, hava araçlarının yanında sivil havacılık sektörünün en önemli iki faktöründen biri olarak nitelendirilmektedir. Hava yolu taşımacılığı ile diğer havacılık faaliyetlerinde hava araçlarından faydalanılırken bu araçların seyrüseferi yani uçuş trafiği dışında yürütülen tüm faaliyetleri havalimanlarında gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle havalimanlarının niteliği ile sivil havacılık sektörü arasında paralel bir etkileşim ve gelişimden söz edilebilir.

Küreselleşen dünyada tek bir kurum veya işletmenin sektöre ilgili tüm faaliyetleri tek elden yürütmesi zor olduğundan havacılık sektörü de farklı alanlarda yeni kurum ve işletmeleri bünyesine katmıştır (Akça, 2020: 28). Havalimanı ve terminal işletmeciliği, hava yolu taşımacılığı, yer hizmetleri, hava aracı üretimi ve bakım-onarımı, eğitim kuruluşları, yakıt ikmal kuruluşları gibi sivil havacılık sektörünün farklı alanlarında faaliyet yürüten kuruluşlarla sektör branşlaşarak büyümeye devam etmektedir.

Türkiye’de de sivil havacılık sektörü farklı kurum ve kuruluşlardan teşekkül etmekle beraber havalimanlarının yapımı ve işletimiyle ilgili yürütülen faaliyetler, sivil havacılık faaliyetleri, sektörde bulunan kurum ve kuruluşların izin ve denetimleri Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ile bağlı ve ilgili kurumlar tarafından yapılmaktadır. Sivil havacılık alanında 5431 sayılı kanuna göre izin mercii, denetim ve kontrol otoritesi Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüdür. Devlet tarafından işletilen havalimanlarının işletimleri ve seyrüsefer hizmetleri 08.11.1984 tarihinde Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMİ)

---

¹ Bu çalışma, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı bünyesinde Prof. Dr. İsmail Şiriner danışmanlığında İshak Gün tarafından Ağustos 2023 tarihinde tamamlanan ve sunulan “Hava Yolu Taşımacılığı ve Havalimanlarının Makroekonomik Performans ile İlişkisi: Batman İli ve Batman Havalimanı Örneği” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

ana statüsünün yayınlanmasıyla DHMİ tarafından yürütülmektedir. Ancak 2005 yılında çıkarılan 5335 sayılı kanunla havalimanlarının kiralanarak işletilebilmesinin önü açılmış ve birtakım özelleştirmeler de gerçekleşmiştir.

Havalimanlarının faaliyet süreçlerinde gelirleri ve giderleri olmaktadır. Bu gelir ve giderler çeşitlilik arz etmektedir. Havalimanlarının gelirlerini; havalimanları ve tesislerinin kapasitesi, büyüklüğü, yoğunluğu, iç hat ve dış hat trafiği, sivil havacılığın hangi alanlarında hizmet verdiği gibi çeşitli etkenlerin birleşimi oluşturmaktadır. Havalimanlarının önemli gelirleri genel anlamda havacılık gelirleri (seyrüsefer gelirleri, hava tarafında yapılan operasyonlar ve yer hizmetlerinden sağlanan gelirler) ile havacılık dışı gelirler (sponsorluk, otopark, araç kiralama vb. gelirler) olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır (Alıcı, 2017:5-6). Havacılık dışı gelirler genel anlamda terminal-havalimanı işletmecisi tarafından sağlanan ticari alanlardan sağlanan gelirlerdir.

Havalimanı giderleri ise yapılan yatırımlar ve verilen hizmetlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Ancak havalimanlarının giderlerini sarf edilen elektrik, su, yakıt gibi giderlerin mevcut piyasa fiyatlandırması da etkilemektedir. Personel giderlerinin yanı sıra hizmet alınan diğer kurum ve şirket giderleri de bulunmaktadır.

Bu çalışmada Batman Havalimanı'nın gelir ve giderleri ile gelir ve gider türleri konu alınmaktadır. Anadolu'da işletilen orta ölçekli havalimanlarının ekonomi politikası Batman Havalimanı örneğinde yapılarak bu tip havalimanlarının gelirlerinin artırılmasına yönelik öneriler sunulmaktadır.

2. Literatür Araştırması

Literatürde havalimanlarının gelirleri ve finansal bilgileri ile ilgili yapılan çalışmaların daha çok havalimanı gelirlerini tanımlama ve havacılık gelirleri ile havacılık dışı gelirleri tasnif etmeye yönelik çalışmalar olduğu gözlemlenmiştir.

Alıcı (2017), havalimanlarındaki ticari faaliyetlerden temin edilen gelirleri açıklayarak havalimanlarında yeni gelir kaynaklarının sağlanmasına yönelik önerilerde bulunmuştur.

Rodoplu ve Dağlı (2021), 2011-2019 yıllarında Avrupa'da en yüksek trafiğe sahip yedi havalimanının finansal verilerini analiz ederek gelir yapılarının durumunu ve değişimini, havacılık dışı gelirlerin toplam gelirler içindeki payını dikey analiz yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmada havalimanı gelir yapılarında değişimler yaşanmakla beraber havacılık gelirleri ile havacılık dışı gelirlerin toplam pay içindeki durumunun havalimanlarına göre değişkenlik sergilediği tespit edilmiştir.

Battal ve Bakır (2017), Avrupa'nın yolcu sayısı bakımından en yoğun beş havalimanının 2008 ile 2015 yılları arasındaki gelirlerini dikey analiz ve trend analizi yöntemlerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada, seçilen havalimanlarının finansal durumunun yıllara göre değişimi ele alınmış ve havalimanı gelirlerine ilişkin bazı önerilerde bulunulmuştur. Çalışma sonucunda havalimanlarının gelirlerinde artış gözlemlenmiş ve havacılık dışı gelirlerin arttığı tespit edilmiştir.

Kuyucak Şengür (2017), rekabetin artması, hava yolu şirketlerinin istedikleri havalimanlarına uçuş gerçekleştirmelerinin ve liberalleşmenin sonucu olarak havalimanlarında ticarileşmenin gerçekleşeceğini, bununla havalimanlarının daha aktif hale geleceğini ve havalimanlarının ticari gelirlerinin artacağını savunmuştur. Kuyucak Şengür, bunun ticari odaklı bir yönetim anlayışıyla gerçekleşeceğini söylemiştir.

Çopur vd., (2023), Skytrax adlı kuruluş tarafından 2021 yılında yapılan derecelendirmeye göre seçilen dünyanın en iyi 10 havalimanını içerik analizi tekniğini kullanarak yorumlamış ve havalimanlarının gelirlerinin havalimanı iş modelinin dönüşümüyle teknolojik, toplumsal ve sürdürülebilirlik faaliyetleri olarak üç ana başlıkta toplanabileceğini söylemiş, ayrıca farklı zamanlarda farklı havalimanlarıyla ilgili yapılacak analizler ile daha farklı gelir yapılarının saptanabileceğini belirtmiştir.

3. Batman Havalimanı

Batman Havalimanı, sivil-askeri bir havalimanı olup IATA Kodu BAL ve ICAO kodu LTCJ'dir. Batman Havalimanı iç hat uçuş trafiğine hizmet vermekle beraber hac ve umre uçuşları için geçici hava hudut kapısı yapılmıştır.

Batman Havalimanı, yaz ve kış aylarında uçuş sayıları değişkenlik göstermekle beraber haftada ortalama 38 geliş ve 38 gidiş olmak üzere toplamda 76 uçak seferine ev sahipliği yapmaktadır. Batman Havalimanı'ndan İstanbul Havalimanı, İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı ve Ankara Esenboğa Havalimanı'na gidiş-geliş trafiği gerçekleştirilmektedir. 2018 yılında Batman Havalimanı-İzmir Adnan Menderes Havalimanı geliş-gidiş seferleri yapılmış ancak sonradan bu seferler iptal edilmiştir.

3.2. Batman Havalimanı İstatistikleri

Batman Havalimanının istatistikleri yolcu, yük ve ticari uçak istatistiklerinden oluşmaktadır. Tablo 1'de Batman Havalimanı'nın 2007 ile 2022 yılları arasında ticari uçak sayısı ve yolcu sayıları verilirken yük miktarı istatistikleri ise 2008-2022 yılları arasında verilmektedir.

Ticari uçaklar veya ticari uçuşlar yolcu ve yük taşıyan uçak veya uçuşlara verilen addır. Havalimanı uçak veya uçuş sayısı hesaplanırken uçağın gelişi bir ve gidişi bir olmak üzere toplam iki uçak veya iki uçuş olarak hesaplanmaktadır. Yük istatistikleri kargo, bagaj ve posta toplamından oluşmakta olup ton olarak verilmektedir.

Tablo 1. Batman Havalimanı İstatistikleri

Yıl	Ticari Uçak Sayısı	Yolcu Sayısı	Yük Miktarı
2007	891	97247	*****
2008	1186	143290	1.410
2009	1409	165482	1.578
2010	1550	185888	1.723
2011	1468	173.943	1.700
2012	3546	497.418	4.671
2013	3275	420.170	4.080
2014	3180	434.849	4.382
2015	1360	197.433	1.839
2016	2869	439.634	3.970
2017	3257	519.336	4.768
2018	4157	665.306	5.846
2019	3120	524.010	4.720
2020	2532	371.583	3.883
2021	3410	526.546	4.994
2022	2609	424.697	4.188

Kaynak: DHMİ faaliyet raporlarından derlenmiştir.

Tabloya göre Batman Havalimanı'nda 2007 ile 2010 yılları arasında yolcu, yük ve ticari uçak sayısında düzenli bir artış yaşanırken 2011 yılında bu sayılarda düşüş yaşanmıştır. 2012 yılında ise bir önceki yıla göre yolcu sayısında %186, ticari uçak sayısında %142 ve yük miktarında %180 oranında bir artış yaşanmıştır. Batman Havalimanı 2018 yılında 665.306 toplam yolcu sayısı ile en yüksek yolcu sayısına ulaşırken 4.157 ticari uçakla en

yüksek ticari uçak sayısına ve 5.846 ton yük miktarı ile de en yüksek yük miktarına ulaşmıştır. Covid-19 pandemisinin etkili olduğu 2020 yılında istatistiklerde düşüş yaşanırken 2021 yılında istatistiklerde yeniden

toparlanma gözlemlenmektedir. Havalimanı istatistikleri yıllara göre dalgalı bir grafik sergilemektedir. Batman Havalimanının tadilata alındığı 2015 yılında istatistiklerde belirgin bir düşüş görülürken Diyarbakır Havalimanının tadilata alındığı 2012 yılında Diyarbakır Havalimanı uçuş trafiği Batman'a planlandığından Batman Havalimanı istatistiklerinde ciddi bir artış söz konusudur.

Batman Havalimanı istatistiklerinin verildiği tabloya göre yolcu, yük ve ticaret uçak sayıları birbirleriyle ilişkili olduğundan aralarında paralel bir orantı vardır. Ticari uçak sayısı, yolcu ile yük sayısı arasında karşılıklı bir ilişki gözlemlenmektedir. Bu üç gösterge yıllara göre benzer grafik çizmektedirler.

3.3. Batman Havalimanı Kapasitesi

Havalimanlarında kapasite, havalimanlarının fiziki şartlarının herhangi bir aksamaya mahal vermeden hizmet verebileceği ve aşılamayan trafik hacmi olarak tanımlanabilir (Küçükönel, 1998: 33).

Havalimanı kapasitesini belirleyen faktörler; havalimanının geometrisi, terminal binaları, apron/uçak park yerleri, taksi yolları, pist veya pistler, hava sahası, hava sahasındaki donanım ve teçhizat ile havalimanına ulaşım etkenlerinden oluşmakla beraber havalimanı kapasitesi, bu faktörlerin en alt limiti göz önünde bulundurularak belirlenir (Gülbaba Erol ve Karaman, 2016: 125). Havalimanlarında yapılan hizmetlerin planlı bir şekilde ve bir düzen içinde yürütülebilmesi için yapılacak faaliyetlerin havalimanı kapasitesi göz önünde bulundurularak yapılması gerekmektedir.

Batman havalimanı bir milyon iç hat ve bir milyon dış hat olmak üzere toplam iki milyon yolcu kapasitesine sahiptir. Batman Havalimanı apronunda aynı anda dört adet dar gövdekli uçak park edebilmekle beraber olabilecek uçak trafiği yoğunluğunda aprondaki park yerlerinin müsait olmaması durumunda askeri sahada bulunan apronlardan faydalanılmaktadır. Otopark kapasitesi 238 otomobil ve 5 otobüslük büyüklüktedir. Havalimanı terminal binası 20.741 m² alana sahip olup yolcuya açık alanlarda iç hat için 2090 m² ve dış hat için 2626 m² alan mevcuttur (DHMİ, 2011: 32). Havalimanı pisti 14'üncü İUS ÜS Komutanlığı kontrolünde olup 3048 x 45 ebatlarındadır (DHMİ, 2011: 56).

3.4. Havalimanlarının Gelir ve Giderleri

Havalimanlarının gelirleri, havacılık gelirleri ve havacılık dışı gelirler olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirilmektedir. Havacılık gelirleri havalimanlarının kategorisine göre değişkenlik arz etmekte ve her yıl DHMİ veya havalimanı işletmecileri tarafından yeni ücret tarifeleri güncellenmektedir. Bunlar, seyrüsefer hizmet gelirleri, terminal hizmet gelirleri ve işletme hizmet gelirleridir. Havacılık hizmet gelirleri, uçakların iniş, kalkış ve transit geçişlerinde uçağa ve yolculara verilen hizmetleri kapsamaktadır. Bu gelirler, uçağın iniş ve kalkışı, aydınlatmalar, emniyet ve güvenlik önlemleri, araç-gereç ve personel tahsisi ile giriş kartları ve birtakım belge ve ruhsatlar gibi farklı kalemlerden oluşmaktadır. Giriş kartları ile belge ve ruhsatlardan elde edilen gelirlerin bir kısmının Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüne ait olduğu bilinmektedir.

Havacılık dışı gelirler ise havalimanındaki uçak ve yolcu sayısına göre piyasa şartları çerçevesinde değişkenlik arz etmektedir. Bu gelirler genel anlamda kiralardan (restoranlar, alışveriş işletmeleri, kafeteryalar, araç kiralama ve otopark gibi) ve reklam gelirlerinden (havalimanının terminal binaları ile dış mekanlarında verilen reklamlar) oluşmaktadır. Yer hizmet kuruluşları, hava araçlarına yakıt temin eden şirketler ve diğer paydaş kamu kurumları gibi kurum ve kuruluşlar DHMİ Genel Müdürlüğü ile DHMİ'nin işlettiği tüm havalimanları için anlaşmalar imzalayarak havalimanında kendilerine yer tahsisi için kiralama yoluna giderler. Bu tür kiralamalarda aynı kategoride bulunan tüm havalimanları için aynı tarife uygulanmaktadır. Ancak ticari hacimlerin kira bedelleri havalimanına göre değişmektedir. Bu işletmeler için belirlenen kira ücretleri havalimanı müdürlükleri/başmüdürlüklerince yapılan ihalelerle havalimanının yolcu sayısı ve uçak sayısı göz önünde bulundurularak belirlenmektedir. Yoğun olan havalimanlarında bu ücretler daha yüksek olabilmektedir.

Havalimanlarının gelirleri ve giderleri, havalimanının aktivasyonu gibi döviz kuru ve DHMİ'nin belirlediği ücret tarifelerinden de etkilenmektedir. Yıllara göre uçak ve yolcu sayısı azalmasına karşın dolaylı olarak döviz kuru ve havalimanlarında yıllık güncellenen tarifelere bağlı olarak havalimanlarındaki gelirlerde Türk Lirası cinsinden artış sağlanabilmektedir. Döviz kuruna bağlı olarak yine dolaylı şekilde havalimanı gider kalemlerinde de artış veya azalış görülebilmektedir.

3.5. Batman Havalimanı Gelir ve Giderleri

Batman Havalimanı, DHMİ ücret tarifeleri kategorilerinde 2. grup kategoride bir havalimanıdır. Havacılık gelirleri ile anlaşmalı kuruluşların kira gelirleri DHMİ tarafından yayınlanan 2. grup havalimanlarının ücret tarifelerine göre belirlenmektedir. Batman Havalimanında bulunan ticari işletmeler (müstecirler) ise Batman Havalimanı Müdürlüğü tarafından yapılan ihaleler ile belirlenen ücretler üzerinden kiralalarını ödemekte ve ticari faaliyetlerini yürütmektedir. Ticari işletmelerden elde edilen gelirler, havacılık dışı gelirlerin azami kısmını oluşturmaktadır. Ancak bu ticari alanların tümü aynı anda bazı dönemlerde işletilemeyebilmektedir. Havalimanındaki uçak trafiği ve yolcu yoğunluğuna bağlı olarak işletilen ticari alanlar işletmecilerce talep edildiğinden havalimanının aktivasyonu bu gelirler adına büyük önem arz etmektedir.

Tablo 2. Yıllara Göre Batman Havalimanı Gelir Gider Tablosu

Batman Havalimanı	2018	2019	2020	2021	2022
Gelir	7.516.068,61	9.926.092,86	5.561.883,03	8.847.358,71	14.331.853,51
Gider	22.612.002,39	29.086.916,85	30.323.596,69	40.113.865,78	81.056.657,00
Toplam	-15.095.933,7	-19.160.823,9	-24.761.713,6	-31.266.507	-66.724.803,4

Kaynak: <https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/FinansalBilgiler.aspx>

Batman Havalimanının gelir ve gider durumunun verildiği tablo 2'deki beş yıllık periyotta havalimanı giderlerinin havalimanı gelirlerine oranla çok daha yüksek olduğu ve yıllara göre havalimanı giderlerinin büyük artış sergilediği görülmektedir. Havalimanı gelirlerinde 2019 yılında önceki yıla göre %32 oranında artış seğilenirken 2019 yılında havalimanı giderleri de önceki yıla göre yaklaşık %30 oranında artmıştır. Tablo 1'deki verilere göre 2019 yılında Batman Havalimanı yolcu sayısı önceki yıla göre %21 oranında azalırken ticari uçak sayısı da yaklaşık %25 oranında azalmıştır. Havalimanı istatistiklerindeki azalışa rağmen gelir ve gider kalemlerinde 2019 yılında artış gözlemlenmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi döviz kurlarından kaynaklı fiyat düzeyleri ve ücret tarifelerindeki değişiklikler gibi faktörler bu durumun gerçekleşmesinde etkili olmaktadır.

Tablodan anlaşıldığı üzere Batman Havalimanının gelirlerinde pandemi döneminde ciddi azalma olmuştur. Buna karşın yıldan yıla giderlerde artış gözlemlenmiştir. Covid-19 pandemisinin etkili olduğu dönemde hava ulaşımının olumsuz etkilenmesi, uçak sefer sayılarının azalması dolayısıyla da yolcu sayılarının azalmasına sebep olmuş ve bu durum verilen hizmetlerden sağlanan gelirleri azaltmıştır. Pandemi döneminde sivil havacılık sektöründe yaşanan durgunluk nedeniyle 2020 yılında ticari işletmelerin kira bedelleri alınmamış ve 2021 yılında ücret tarifeleri değiştirilmeden %50 indirim yapılmıştır (DHMİ, 2020; DHMİ, 2021). Havalimanlarında yolcu yoğunluğunun azalmasının havalimanlarında çalışan işletmeleri/müstecirleri olumsuz etkilemesine karşın kira bedellerinin alınmaması havalimanlarının gelirlerini olumsuz etkilemiştir.

Tablo 3. Batman Havalimanı Yolcu Sayısı ile Gelir ve Giderlerin Önceki Yıla Göre Değişim Oranları

Yıl	Yolcu Sayısı	Gelir	Gider
2019	%21 Azalış	%30 Artış	%29 Artış
2020	%29 Azalış	%44 Azalış	%4 Artış
2021	%42 Artış	%59 Artış	%32 Artış
2022	%19 Azalış	%62 Artış	%102 Artış

Kaynak: DHMİ faaliyet raporlarından alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Yıllara göre Batman Havalimanı giderleri düzenli bir grafik sergileyerek artış göstermiştir. Bunun nedenleri arasında artan personel sayısına bağlı olarak personel giderlerinin de artış göstermesi ve havalimanının yıllar içinde eskiyerek bakım, onarım ve tadilat gibi gider kalemlerinde artış görülmesi gösterilebilir. 2019 ve 2022 yıllarında yolcu sayısındaki azalışa rağmen gelirlerin arttığı görülmektedir. 2019 yılındaki gelir artışında özellikle 2018 yılında Batman Havalimanı'nın en yüksek yolcu ve uçak sayısına ulaşmasının işletmecilerce ticari hacimlere olan talebi artırarak havacılık dışı gelirlerde artış sağlanmasında etkili olduğu tahmin edilmektedir. 2019 ve 2022 yıllarındaki gelir artışının bir diğer nedeni de döviz kurlarındaki hareketlilik de etkili olmuş olabilir. Piyasa takibinde 2022 yılında Amerikan Doları ve Türk Lirası arasındaki değişim oranının yaklaşık %47 oranında Dolar lehine olduğu gözlemlenmiştir.

4. Sonuç

Havalimanlarının farklı gelir ve giderleri bulunmaktadır. Havalimanı giderleri genel anlamda havalimanına yapılan yatırım harcamaları, personel giderleri, diğer kurum ve kuruluşlardan alınan mal ve hizmet giderleri, havalimanının işletmesinin sürdürülmesi için yapılan sarfiyat giderleri (yakıt, su, elektrik, kırtsiye malzemeleri, temizlik ve hijyen malzemeleri gibi) ve kurumlar vergisi gibi birtakım vergilerden oluşmaktadır. Memur maaşları ile asgari ücrete yapılan zamlar, eğitim ve sağlık giderleri, yemek ve giyim gibi çalışanların özlük haklarından kaynaklanan masraflar da giderler tablosunda yer almaktadır. Bununla beraber döviz kurlarındaki hareketler de havalimanı gelirleri gibi giderlerini de etkileyebilmektedir.

Havalimanı gelirleri ise, havacılık hizmet gelirleri (seyrüsefer hizmet gelirleri, terminal hizmet gelirleri, işletme hizmet gelirleri) ve havacılık dışı hizmet gelirlerinden (kira gelirleri, reklam gelirleri gibi) oluşmaktadır. Havalimanlarının gelirlerinin artırılması, havalimanının aktivasyonunun artırılmasıyla mümkündür. Havalimanlarında uçak sefer sayılarının artırılması ile havacılık gelirlerinde artış sağlanabilecektir. Ancak sefer sayılarıyla birlikte uçuş noktası çeşitliliğinin de artması gerekmektedir.

Havalimanlarında ticari uçak sayısının ve uçuş noktası sayısının artması ile havalimanının yolcu sayısı da artacak, böylece ticari işletmelerin müşteri sayısının artması ile havalimanında ticari hacimlerin değerleri artabilecek ve bu durum kurumsal gelirlerin artışını sağlayabilecektir. Havalimanının aktivasyonunun artırılması ile reklam gelirlerinde de artışlar gerçekleşecektir.

Batman Havalimanı istatistikleri incelendiğinde 2012 ve 2013 yıllarında gerçekleştirilen uçuş sayısının (ticari uçak sayısı) 2020'li yıllarda yıla göre gerçekleştirilen uçuş sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. TÜİK verilerine göre 2012 yılında 534.205 olan Batman ili nüfusu on yıl sonra 100 bin kişiden fazla artış sağlayarak 2022 yılında 634.491 olmuş, ancak artan nüfusa karşın sefer sayılarında artış sağlanamamıştır. Oysa ki Batman Havalimanı Müdürlüğünden alınan bilgilere göre 2023 yılının ilk sekiz ayında Ankara uçakları % 84, Sabiha Gökçen Havalimanı uçakları % 92 ve İstanbul Havalimanı uçakları % 90 doluluk oranına ulaşmıştır. 2018 yılında gerçekleştirilen ve daha sonra iptal edilen Batman-İzmir gidiş geliş yönlü tarifeli seferlerde de uçak doluluk oranı %93 olmuştur. Talebin yoğun olduğu böyle bir ortamda uçuş sayısı ve uçuş noktası sayısının düşük kalması, hem havalimanı gelirlerini hem de şehrin hava yolu ulaşımını olumsuz etkilemektedir.

Batman Havalimanı'nın gelir ve gider tablosu incelendiğinde havalimanının yıllar itibariyle zarar ettiği gözlemlenmektedir. Anadolu'daki diğer havalimanları da benzer bir tablo çizmektedir. Metropollerde ve turistik bölgelerde bulunan havalimanları için durum böyle değilse bile havalimanlarının genelinde bu durum mevcuttur.

Yıllık iki milyon yolcu kapasitesine sahip olan Batman Havalimanı, en yüksek yolcu sayısını yakaladığı 2018 yılında 665.306 yolcuya hizmet vermiştir. Bu sayı Batman Havalimanı tarihinin en yüksek yolcu sayısı olmakla birlikte yıllık kapasitenin sadece %33'üne denk gelmektedir.

Havalimanlarının gelir ve giderlerini, kâr ve zarar durumu etkileyen birçok faktör vardır. Havalimanı uçak ve yolcu sayıları, döviz kurları, ücret tarifelerindeki güncellemeler, havalimanlarındaki ticari hacimlere yönelik talepler gibi faktörler havalimanlarının finansal tablosunu şekillendirebilmektedir. Havalimanlarında aktivasyonun sağlanması ile havalimanı gelirlerinde artış sağlanması ve hava yolu ulaşımında da hizmetlerin artması mümkündür. Havalimanlarının aktivasyonu ise ticari uçak ve yolcu sayısı ile artacağından uçuş sayıları ile birlikte uçuş noktalarının artırılması gerekmektedir. Bunun için de hava yolu taşıyıcılarına yönelik yatırımlarla beraber hava yolu şirketlerindeki ticari uçak sayısının artırılması gerekmektedir. Türkiye'de hava yolu şirketleri kargo uçakları dahil sadece 598 uçakla faaliyet göstermektedir (SHGM, 2023: 36). Bu uçak sayısı nüfusu 85 milyona dayanan bir ülke için yetersizdir.

Kaynakça

Akça, M. (2020). Bölgesel Kalkınmada Havalimanı Rollerini: İşleticiler İçin Öneriler. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 4(1), 27-39.

Alıcı, A. (2017). Havalimanı Gelir Türleri ve Havaçılık Dışı Ticari Gelirlerin Önemi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1-16.

Battal U. & Bakir M., (2017). The Current Situation and Change in Airport Revenues: Research on The Europe's Five Busiest Airports. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, Human Resource Management Academic Research Society, International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, vol. 7(7), 287-303.

Çopur, T., Yıldırım, Ü. B., & Durmaz, V. (2023). Şehir Havalimanı Modeli ile Değişen Gelir Yapılarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Kent Akademisi*, 16(1), 612-631.

Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü. (2012). DHMİ Genel Müdürlüğü 2011 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara.

Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü. (2012). DHMİ Genel Müdürlüğü 2011 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara.

- Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü. (2023). DHMİ Genel Müdürlüğü 2022 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara.
- DHMİ Genel Müdürlüğü Pazarlama ve Ticaret Dairesi Başkanlığı, (2020c-2021c). DHMİ Ücret Tarifeleri. <https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/UcretTarifeleri.aspx> Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2023
- Gülbaba Erol, T., & Karaman, A. S. (2016). Havalimanı Kapasite Kullanımı ve Slot Koordinasyon İlkeleri. Türk Hava Kurumu Üniversitesi, 122-131.
- Kuyucak Şengür, F. (2017). Havaalanı İşletmeciliğinde Yeni Eğilimler: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(4), 751-766.
- Küçükönel, H. (1998, Ağustos). Havaalanı Yolcu Terminal Kapasitesi Ve Adnan Menderes Havaalanı Dış-Hatlar Terminali Kapasite Analizi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir.
- Rodoplu, H. & Dağlı, D. (2021). Ticari Havalimanı Modeline Dönüşüm Kapsamında Havalimanı Gelir Yapısının Değişimi. Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 7(38), 410-423.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, (2023). Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü 2022 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara.

THE PATHWAY TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT: LOW CARBON ECONOMY

Ronayi Yitik (Lonsdale Institute, Australia)
ORCID ID:0009-0001-0750-5006
ryitik47@gmail.com

Ismail Şiriner (Batman University)
ORCID: 0000-0002-4647-2252
ismail.siriner@batman.edu.tr

Abstract

Sustainable development is a development model that aims to meet the needs of societies around the world while preserving natural resources and the environment. Sustainable development seeks to strike a balance between economic growth, social welfare, and environmental sustainability. This approach aims to ensure that while meeting the current needs of people, natural resources are consumed in a way that allows future generations to benefit from the same resources. Sustainable development is increasingly gaining importance in today's world. In this context, the low-carbon economy model represents an important approach that has the potential to reconcile environmental sustainability and economic growth. The adoption of a low-carbon economy model worldwide is of great importance for sustainable development and combating climate change. Greenhouse gas emissions from the energy sector make up a significant portion of total emissions. A zero-carbon economy is primarily an economic approach that aims to reduce carbon emissions to zero. This approach includes various strategies such as reducing fossil fuel consumption, promoting renewable energy sources, increasing energy efficiency, and absorbing carbon emissions. This economic model has positive effects in various fields, including the fight against climate change, energy security, innovation, and human health. In achieving the goals of a zero-carbon economy, both public policies and individual and corporate participation play critical roles. Switzerland's success in creating a zero-carbon economy demonstrates that sustainability and environmental conservation efforts can be successfully implemented at the national level. After discussing the advantages and disadvantages of the low-carbon economy in this study, the possible effects on the economies of countries that adopt the sustainable development model will be examined, and as a result, some recommendations will be provided to policymakers.

Key Words: Sustainable Development, Low Carbon Economy, Climate Crisis

Sustainable Development

The world population is increasing rapidly and this increase is consuming more and more of our resources. Economic inequalities between people continue to grow, and we have no plan to counter global challenges like climate change. However, instead of despairing, the idea of sustainable development offers us a brighter path. The need for development, which increased rapidly after the Second World War, became a multidimensional concept that included international cooperation after the 1970s. This concept also continued to be discussed under the name of "sustainable development", which aims to preserve favorable living conditions for future generations.

Sustainable development refers to an approach in which economic growth and environmental and social responsibility are in balance. This aims to use resources efficiently instead of wasting them, protect nature, and improve people's quality of life. It not only meets the needs of today's generations but also aims to leave a world where future generations can benefit from these resources.

Sustainable development not only protects the environment but also promotes economic growth and social well-being. Therefore, it should be seen not only as an environmental issue but also as a fundamental

element of global peace, equality, and justice. Sustainable development is focused on protecting natural resources so that future generations can benefit from the same resources while meeting the needs of today's generations. This aims to create a more solid foundation for the future by using water, land, energy resources, and biodiversity in a sustainable way. It also includes the goal of reducing greenhouse gas emissions, increasing the use of clean energy, and combating climate change. This helps limit the effects of global warming and extreme weather events. This model of economic development promotes international cooperation and diplomacy, as well as advantages to the environment and people. As we know, cooperation and agreements between countries are necessary to achieve sustainability goals at the international level.

In September 2015, the United Nations General Assembly adopted the Sustainable Development Goals as a road map to be completed by 2030 with the aim of eradicating poverty, protecting our planet, and combating inequality and injustice. The basis of the "2030 Agenda", which is designed for all nations and leaves no one behind, are 17 Sustainable Development Goals that clearly define the world we desire. Although the Sustainable Development Goals, created for countries at different development levels, are designed as applicable goals for governments, the business world plays a key role in achieving each of these goals through responsible business practices, new ways of doing business, investment, innovation, technology, and cooperation. (Global Compact).

The Sustainable Development Goals are designed to ensure sustainable development in economic, social and environmental aspects. Sustainable development goals include no poverty, zero hunger, good health and well-being, quality education, gender equality, clean water and sanitation, affordable and clean energy, decent work and economic growth, industry, innovation and infrastructure, reduced inequalities, sustainable cities and communities, responsible consumption and production, climate action, life below water, life on land, peace, justice, and strong institutions, partnerships for the goals.

Low Carbon Economy

Low-carbon economy, in its most general definition, is a model that provides the required energy in all economic activities occurring in the production-consumption chain in an economy in a way that causes carbon emissions at the lowest level. A low-carbon economy appears to be the most suitable way to build a safer and more sustainable economic structure in the coming decades within a free market economy.

While CO₂ gas was at the level of approximately 273 particles per million in 1744, when climate events began to be measured, it constantly increased in parallel with the development speed of the Industrial Revolution and reached over 310 particles in 1950. Since 1950, the rate of increase in CO₂ concentration has gained great momentum and reached the level of 380 particles in 2007. The main reason why the CO₂ concentration in the atmosphere has increased significantly, especially since 1950, is that the world population has more than doubled since 1950. By 2050, without new policies, the atmospheric concentration of GHGs could reach 685 parts per million (ppm) CO₂- equivalents by 2050. As a result, the global average temperature is projected to be 3 degrees Celsius to 6 degrees Celsius above pre-industrial levels by the end of the century, exceeding the internationally agreed goal of limiting it to 2 degrees Celsius. (OECD, 2012)

In the transition to a low-carbon economy, there are a number of political and economic steps that both states and supra-state organizations should take at national and international levels. The transition to a low-carbon economy and the adaptation of underdeveloped and developing countries to this transition process constitute the priority problem area. Today, the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), which is defined as the most important step on climate change at the global level, is not yet sufficient to take action at the global level, although it has set out a solid framework on the subject.

A collective implementation at the global level is required for the low-carbon economy to see the importance it deserves all over the world. (UNDP, 2007: 18).

It is estimated that by 2100, the world temperature will increase between 1.4 and 5.8 °C on average, and the sea level will rise by 9 to 88 cm, as a result of which parts of coastal settlements up to 150 km will be flooded, and drought and desertification will intensify with the temperature (UNFCCC, 2004: 25). As a result of the rise in seawater level, fertile agricultural areas in coastal areas will be flooded. It is estimated with high probability that if most of the fertile agricultural land close to sea level is flooded, such as the Nile Delta, agricultural areas will be exposed to a great deal of salinization, which could lead to more dramatic humanitarian crises in the form of hunger and water scarcity (UNDP, 2009: 27). As a result of average increases in temperatures between 2 and 3°C, agricultural activities in sub-Saharan Africa and South and Southeast Asia will be disrupted by the end of 2050. It is estimated that they may face the threat of not having access to adequate food and clean water by the end of the year and that at least 500 million people may die as a result (UNDP, 2009: 27).

Before talking about the economic effects of climate change, the economic picture that causes climate change needs to be put forward more clearly. For this, it is useful to see the shares of some selected countries that emit carbon dioxide (CO₂) worldwide. According to the Global Carbon Atlas 2021 data, the countries with the highest carbon emissions are China, the United States, and India, respectively. In addition to these countries, it is seen that the carbon emission caused by developing countries has increased significantly in recent years. The shift of heavy industry-based production from developed countries to developing countries has an important share in this. When the carbon emission rates of low-income undeveloped countries are examined, it is seen that these countries are the least flawed in this global crisis. While almost everyone is responsible for climate change, it is not possible to say that this responsibility is equal. The richest 10 percent of the world is responsible for 50 percent of total greenhouse gas emissions, while the poorest 50 percent are responsible for only 10 percent of these emissions (UNICEF, 2022). However, it is clearly seen from the reports of the World Bank and the United Nations that the economic adversities that will arise due to the deterioration of the ecological system in the future will affect these countries the most. In this context, the determination of long-term greenhouse gas emission reduction targets, especially for developing countries, reveals the need to address this process not only with the environmental dimension but on the contrary, with a holistic approach.

According to Climate Science 2019 data, energy production and distribution produce 76% of greenhouse gas emissions. This includes emissions from heat and electricity generation, transportation fuels, fertilizer, consumer goods, buildings, and gas leaks. Without including emissions from energy use, farming and land-use change account for 12% of emissions. The next sector after agriculture is the industrial sector, which accounts for 6.1% of emissions. This sector includes emissions from the production of cement, chemicals, and various other materials (such as plastics, rubber, and man-made fabric). 3.3% of human-caused greenhouse gas emissions come from the waste sector.

Pricing policies are implemented to reduce the ever-increasing carbon emissions of the sectors and even reduce them to zero. Currently, the most commonly implemented direct carbon pricing options include carbon tax and carbon emission trading systems. Carbon pricing is among the most important instruments in reducing greenhouse gas emissions, which play a major role in the fight against climate change. Carbon pricing has an important function to encourage the transition of carbon-emitting institutions to a low-carbon economy.

Carbon markets are examined in two groups: mandatory and voluntary. Mandatory Carbon Markets enable countries to reduce carbon emissions at low cost with the flexibility mechanisms defined in the Kyoto

Protocol. Voluntary Carbon Markets aim to facilitate the voluntary reduction and balancing of greenhouse gas emissions resulting from the activities of individuals, institutions and organizations, companies, and non-governmental organizations. Carbon pricing is an approach that uses market mechanisms to transfer emission costs to emitters. The ultimate goal of carbon pricing is to reduce the total amount of emissions. In this context, it aims to protect the environment, address the causes of climate change, and sustainably reduce the use of fossil fuels that emit carbon dioxide to fulfill national and international climate agreements. Putting a price on carbon can also create financial incentives for polluters to reduce emissions. As a result, we can say that well-designed carbon prices protect the environment, direct investments in clean technologies, and increase incomes.

Evaluation and Conclusion

Today, climate change is not perceived only as an environmental problem. At the same time, it is an economic, political, social, vital, and social problem that closely concerns all individuals. Low carbon economy has become a new economic-based policy necessity, rather than just a political choice. Returning from the permanent damage of global warming will only be possible with the steps taken today. The United Nations Framework Convention on Climate Change and the Kyoto Protocol have brought significant changes to the carbon-intensive economies of countries dependent on fossil fuels. The private sector is undoubtedly one of the most important actors in the fight against climate change. The most important responsibility for the development of a low-carbon economy, which means the decarbonization of the economy, lies in the business world.

In the process of combating climate change and transitioning to a low-carbon economy, it is important that the supply chain also has low carbon emissions, in addition to the low carbon expectation targeted in products and services. In the process of transition to a low-carbon economy, the supply chain basically consists of the emissions of the product within its life cycle and the emissions of the business providing this product or service. A number of countries in the world have started to take steps to create a greenhouse gas inventory of businesses with low-carbon practices in their supply chains and to determine a reduction strategy within this framework. Many companies have implemented these efforts voluntarily. Public regulations, purchasing policies, and developing consumer and market pressure in the fight against climate change direct companies to climate-friendly practices. Results such as providing a more efficient and sustainable production cycle and thus reducing production costs by creating a low-carbon supply chain are seen by companies themselves. One of the most important problems in the fight against climate change is how to finance the solution. In financing discussions, the solution to the problem will be revealed more clearly by determining the cost of technology use and development and the financing and financial instruments required to cover this cost on a national and global scale. One of the most important problems in financing is the pre-financing of investments. At this point, examples from different countries show that the market is created quickly with tools such as state purchasing supports, legislative guidance, and investment incentives in market creation, and by taking a series of steps in a holistic manner, the private sector increases investment motivation by reducing its risks.

Different stakeholders such as the public, local government, business world, and civil society involved in the fight against climate change are actors with different economic roles. However, the similarity in the role that each stakeholder will undertake in the fight against climate change emerges at the point where they are "consumers". Green economic packages implemented as a precaution against the global financial crisis, green public procurement financed, and green packages for low-income people can be considered as concrete examples of how policies such as green packages are implemented with state financing and the market is created.

In this study, the importance and potential effects of a low-carbon economy were examined. At a time when we are facing difficult problems such as climate change, depletion of energy resources, and environmental problems, a low-carbon economy is not only an option but also a must. Adopting environmentally friendly technologies and sustainable practices will both support economic growth and provide a livable world for future generations. This study also addressed the benefits and challenges of the low-carbon economy. The transition to lower carbon emission energy production is a critical step in reducing greenhouse gas emissions. However, this transition requires diversification of energy sources and the development of renewable energy technologies. At the same time, efforts to reduce carbon footprints in industrial processes and transportation are essential.

For the success of the low carbon economy, public policies, the efforts of the private sector, and the increased awareness of society should come together. States should promote sustainable practices using tools such as incentives, regulations, and tax benefits. In addition, the business world should invest in innovative technologies and environmentally friendly practices. Society can contribute to reducing energy consumption and building environmental awareness.

As a result, a low-carbon economy is a critical step for sustainability and environmental protection. This transformation is a great opportunity to protect both economic growth and the future of our planet. However, in order to achieve this goal, all stakeholders must cooperate and act with determination. We must continue our efforts towards the low carbon economy to fulfill our responsibility to leave a livable world for future generations.

References

- Climate Science (2023). Emissions by Source: What Sectors Create the Most Emissions?
- International Energy Agency (2022). CO₂ Emissions in 2022. IEA CO₂ Emissions from Fuel Combustion Statistics: Greenhouse Gas Emissions from Energy
- IPCC (2018). The special report on global warming of 1.50 C.
- UNICEF (2022). Climate justice roundtable: RECAP AND REFLECTION, An online discussion with activists and experts.
- Global Carbon Atlas (2021). Fossil Fuels Emissions.
- Köpl, A, and Schratzenstaller, M. (2021). Effects of environmental and carbon taxation: A literature review. WIFO Working Papers
- United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)
- UNFCCC (2004). To Understand Climate Change; For Beginners IFCC and Kyoto Protocol, Bonn
- UNFCCC Annual Report 2020
- UNFCCC (2006). VII. Potential of Carbon Markets, Investment, and Financial Flows to Address Climate Change
- United Nations Development Programme (UNDP), HUMAN DEVELOPMENT REPORT / 2020.
- World Bank. (2022). States and trends of carbon pricing

World Bank (2010). State and Trends of the Carbon Market Report 2010, Carbon Finance at The World Bank

OECD (2015). Aligning Policies for a Low-carbon Economy.

OECD Environmental Outlook to 2050: The Consequences of Inaction - Key Facts and Figures

Our World in Data (2022).CO2 Emissions 2022

THE INTERNATIONAL MIGRATION OF DOCTORS AMONG HEALTHCARE WORKERS IN TURKEY

TÜRKİYE'DE SAĞLIK ÇALIŞANLARINDAN DOKTORLARIN ULUSLARARASI GÖÇÜ

Makbule Şiriner Önver (Batman University))

ORCID: 0000-0002-5377-7521

makbule.siriner@batman.edu.tr

Ayşegül Kanbak (Batman University)

ORCID: 0000-0002-4556-3582

aysegul.kanbak@batman.edu.tr

Abstract

In the context of global migration movements, the migration of qualified labor (brain drain) occupies a significant position. Qualified labor migration is typically an international migration type undertaken by individuals with high levels of education and specialized skills who leave their countries in search of improved working conditions and higher living standards. Qualified labor migration often occurs from less developed countries to developed ones and is recognized in the literature as a migration type desired and encouraged by developed countries. Asylum seekers and refugees undergo rigorous scrutiny, and developed countries impose various restrictions on such migrations. However, a generally "open-door" policy is typically applied to the migration of qualified labor. Qualified labor migration leads to a loss of trained human resources in the source country, while the destination country gains access to this skilled workforce. This displacement affects the socio-economic structures of both source and destination countries. A significant portion of qualified labor migration consists of the migration of healthcare workers. Healthcare professionals, including nurses, doctors, health technicians, dentists, pharmacists, and others, constitute this workforce. Healthcare workers can play a crucial role in filling the skilled labor gap and enhancing the quality of healthcare services in the countries they migrate to. Conversely, in source countries, disruptions in the functioning of the healthcare system can occur due to the departure of these professionals. In recent years, the migration of healthcare workers from Turkey to other countries has been steadily increasing. Turkey is losing its trained and highly skilled individuals in the field of healthcare. These losses can directly impact the healthcare system, resulting in challenges, reductions in service quality, and potential economic losses. Difficulties may also arise in the formulation of healthcare policies and strategies and in achieving healthcare goals. This study examines the migration of healthcare workers, which is a part of the broader phenomenon of qualified labor migration, using the example of Turkey. This study examines the migration of doctors, who are a crucial part of the healthcare workforce, with a consideration of the example of Turkey. It aims to understand the reasons for this migration and the problems it may generate. Top of Form Bottom of Form The migration of healthcare professionals from Turkey to other countries has been increasing in recent years. Turkey is losing its highly trained minds and talented specialists in the field of healthcare. These losses can directly impact the healthcare system, leading to problems and a decline in the quality of services. Challenges may arise in determining healthcare policies and strategies, as well as achieving goals. This study examines the migration of doctors, who are a crucial part of the healthcare workforce. It aims to understand the reasons for this migration and the problems it may generate.

Keywords: Migration, Healthcare workers-doctors, healthcare system

Jel Codes: F22, J61, O15

1. Giriş

Küresel uluslararası göç genel olarak bir sorun, hatta sorunlar yumağı olarak tarif edilir. Çünkü sınırlar aşarak gelinen hedef ülkeler, gelen göçmenleri bir yük, uyumlaştırma gerektiren, istikrarı bozucu vs. olarak

görürler. İnsan haklara çerçevesinde, yaşamları tehlike altında olan göçmenlerin, sığınmacı, mülteci olarak kabul edilmesi gerekirken bile zorlu bir prosedüre tabi tutulmaktadır. Gelişmiş ülkelerin uyguladığı güvenlik eksenli göç politikaları, her geçen gün artan sığınmacı, mülteci sayılarıyla beraber göçmenlere yönelen bir toplumsal öfkeyi de oluşturmaktadır.

Göç ve göçmenlik ile ilgili konular konuşulmaya başlandığında göçmenlerin istenmediği, beraberinde getirdikleri sorunlar, ülke ekonomisine, toplumsal yaşama, kültüre verdikleri zarar gibi konular gündeme gelmektedir. Ancak göçmenler genel tartışmalarda ifade edildiği gibi bir bütün, yekpare bir bütün değildir, farklı göçmenlikler sözkonusudur. Onun için göçmenleri her zaman sorun olarak algılamak, onun üzerinden politikalar oluşturmak göç olgusunu tam anlamıyla anlamamaktır. Ama ülke yöneticileri göçü siyasi olarak kullanabilecekleri verimli bir araç olarak ellerinin altında tutmaya özen gösterirler. Siyasiler için bu anlamda göç kullanılabilir çok işlevli bir anahtardır. Bu anahtarın sadece “pandoranın kutusunu” açtığını iddia ederler. Göç, göçmen eşittir sorun, denklemini yaratarak, tek değişmeyen denklem olarak sunarlar. Ancak diğer yandan göçmenler ekonomide ucuz işgücü olarak kullanılabilir. Tehlikeli işlerde güvencesiz çalıştırılabilir. Toplumsal tabakalaşmanın en alt tabakasına itilerek, yerli toplumdaki alt tabakanın da üstte olabileceği bir tabaka yaratılır. Göçmen kültürü bir turistik “tad” olarak tüketime sunulabilir.

Fakat sorunlar yumağı olarak gösterilen uluslararası göç ve göçmenlerin bir kısmı hedef ülkenin işgücünün yetersiz kaldığı kimi sorunlarını çözerler. Ancak bunlardan bahsedilmez. Bu bahsedilmeyen göç, nitelikli (vasıflı) işgücünün göçüdür. Aslında nitelikli işgücünün göçü sürekli anlatılan, gösterilen göç ve göçmen imajından farklı bir resim çizmektedir. Kitlese vasıfsız göçü engellemeye çalışan gelişmiş ülkeler, nitelikli işgücünü çekebilmek için bu tür göçü kolaylaştırıcı düzenlemeler yapmaktadırlar. Nitelikli işgücünün göçü, göçmenlerin sahip olduğu eğitim, deneyim, bilgi birikimi gibi nitelikler açısından istenmektedir. Burada belirleyici olan ise gelişmiş ülkenin hangi alanda yetişmiş işgücüne ihtiyaç duyduğudur. Örneğin Avrupa Birliği Avrupa’dan göçmenleri uzak tutmak için çevre ülkeler ile çeşitli anlaşmalar yapmakta, sınırdan geçişleri zorlaştırıcı tedbirler almaktadır. Ama nitelikli işgücünü kendi ihtiyaçları bağlamında gelişini sağlamak için başvuru, çalışma gibi konularda kolaylaştırıcı politikaları devreye sokmaktadır.

Nitelikli işgücü içerisinde sağlık işgücünün göçü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir konudur. Gelişmiş ülkeler artan sağlık profesyonel ihtiyacını uzmanların yetişmesine ilişkin herhangi bir ekonomik gider olmadan karşılayabilmektedir. Diğer yandan gelişmekte olan ülkeler ekonomik ve toplumsal kalkınma için ihtiyacı olan sağlık alanında yetişmiş olan işgücünü kaybetmektedir. Ülkeler açısından kazanç ve kayıp olarak değerlendirilebilen sağlık çalışanlarının göçü, göç eden bireyler açısından pek çok sorunun aşılmasının bir aracı olarak görülmekte ve gerçekleştirilmektedir. Bu çalışma kapsamında nitelikli göç ve sağlık çalışanlarının göçünün nedenleri, sonuçları üzerine yoğunlaşmaktadır. Sağlık çalışanlarından doktorların göçü üzerinden konu özelleştirilerek Türkiye’deki duruma bakılmaktadır. Çalışma, sağlık işgücünün göç durumunu belirlemeye yönelik bir durum tespiti çalışmasıdır.

2. Göç ve Nitelikli Göçmenler: Sağlık Çalışanları- Doktorlar

Göç, coğrafi olarak bir yer değiştirmedir. Bu yer değiştirme ulusal sınırlar içerisinde gerçekleştirilebileceği gibi uluslararası, ülkeler arasında da gerçekleşebilmektedir. Bir ülke içerisinde, ülke sınırları geçilmeden göç hareketi olduğunda bu iç göç, ülke sınırları geçilerek farklı ülkelere yönelik yapılıyorsa uluslararası göçtür. Uluslararası göç, kişinin veya bir grubun, süresi, yapısı, nedeni ne olursa olsun uluslararası sınırı geçerek yer değiştirmesidir, bir nüfus hareketidir. Bu hareketin mesafesi, süresi, nedeni konusunda tam bir görüş birliği olmasa da bir yıldan uzun süre kalmak için sınırın geçilmiş olması gerektiği genel kabul görmektedir. Göçmen, ise göç eden kişiyi tanımlar. Aynı zamanda kişinin göç etme kararını vermesindeki iç ve dış etkenlere vurgu yapar. Uluslararası Göç Örgütü (International Organization Migration-IOM), Göçmen

terimini, bireyin göç etme kararını, zorlayıcı herhangi bir dış faktörlerin müdahalesi olmadan, kendi özgür iradesiyle ve kendisine uygun bulunduğundan dolayı aldığı tüm durumları kapsadığı kabul edilir. Göçmen terimi, ekonomik ve sosyal koşullarını iyileştirmek için, kendisi ve ailesi ile ilgili daha iyi yaşam koşulu beklentisini gerçekleştirmek amacıyla başka bir ülkeye, bölgeye giden kişi ve aile üyelerini ifade eder (Rerruchoud, Redpath, 2013, s.37). Bir anlamda göç, zorlama olmadan kişinin özgür iradesi ile yer değiştirmesi, ülke sınırını geçerek farklı bir ülkeye gitme sürecidir.

Göçmen sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, yasal (düzenli) veya yasadışı (düzensiz) vb özelliklerine göre ayrıştırılabilir. Ama sonuç itibarı ile göçmen sınırı geçerek gittiği ülkede bir yıldan fazla ikamet ediyorsa uluslararası göç gerçekleştiren bir göçmendir. Göçmenler çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Niteliklerine göre sınıflandırıldığında karşımıza vasıflı ve vasıfsız göçmeni çıkmaktadır. Kitlese, yasadışı göçten ülkeler kaçınmakta, mülteci ve sığınmacıların sınırdan geçişi, ülkede kalışı sıkı bir denetime tabiidir. Ancak göç nitelikli (beyin) göçü ise farklı bir göç politikası uygulanmaktadır. Kitlese olarak gelen göçmenler içerisinde nitelikli olan göçmenler de diğerlerinden ayrıştırılabilmekte, mülteci olma süreci farklılaşabilmektedir. Aynı zamanda gelişmiş ülkeler sağlık, teknoloji gibi alanlarda yetişmiş işgücünü ülkelerine çekmek için farklı politikalar uygulamaktadırlar. Uygulanan göçmen politikası ile hedef ülkenin ihtiyacı doğrultusunda, gelişmekte olan ülkelerden, nitelikli göçmenler hedef ülkeye çekilir. Bu “çekme” etkisi, menşe ülkenin nitelikli işgücüne yönelik uygulamaları, ülkenin genel ekonomik, sosyal, siyasal durumun yarattığı “itme” etkisi ile birleştiğinde birey göçmen olma sürecine girebilir.

Nitelikli göçmenler daha az vasıflı/nitelikli göçmenler ile karşılaştırıldığında, uluslararası işgücü piyasalarının nitelikli işgücünün sınırlardan bağımsız özgür hareket edebildiği algısı ile birlikte daha akışkan bir göç grubunu oluşturduğu kabul edilir. Bu akışkanlıkları diğer göçmen gruplarından ayrılan en büyük özellikleri olarak görülür (Weinar, Klekowski von Koppenfels, 2020, s.9,16). Ancak nitelikli göçmenler her ne kadar diğer göçmenlere göre avantajlı görünseler de uluslararası bir göç gerçekleştirdikleri gerçeğinden hareketle bir devletin ulusal göç politikalarına, yasalarına tabidirler. Her ne kadar giriş vizesine, oturma iznine herhangi bir vasıfsız göçmene göre daha kolay erişebilseler de egemen devletin kimin, hangi kurallar ile gireceğine ilişkin belirlemelerine uymak zorundadırlar. Öncelikle de hedef ülke devletinin belirlediği nitelikli göçmen tanımına girebilmelidir. Vize çeşitliliği ve kriterleri, puan esaslı yaklaşım en bilinen geçilmesi gereken aşamalardır. Beyin göçü olarak da ifade edilen nitelikli göç, eğitilmiş, yetiştiği/çalıştığı alanda deneyimli ve beceri sahibi olan göçmenlerin göçünü ifade eder. Beyin göçü daha çok beşerî sermaye ve onun ekonomik gelişimi ile birlikte anlamlı olmaktadır. Çünkü beyin göçü denildiğinde, ekonomik açıdan, beşerî sermayeden bahsedilmektedir. Beyin göçü bu anlamda sosyal refah, kıt kaynak, ülkenin refahı, ekonomik büyüme, teknoloji ve yenilikler ile birlikte düşünülmektedir (Gianoccolo, 2004).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (International Labour Organization-ILO) yapmış olduğu mesleki sınıflandırma, nitelikli göçmenlerin ülkeye kabullerinde genel olarak kullanılan bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma esas alınarak göçmenin niteliği belirlenmekte ve göçmen politikası ayrıntılandırılmaktadır. 1957 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ilk Uluslararası Meslek Sınıflandırması (ISCO)'yu oluşturmuştur. 2008 yılında güncellenmiştir. Bu sınıflandırmadaki beceri düzeyi, mesleğin gerektirdiği eğitim ve öğretimi belirtir. ISCO-08 mesleki açıdan vasıflara göre sınıflandırma yapmaktadır (Parsons vd., 2014, s.11; ILO, 2012, s.14);

Table 1: ILO Meslek Sınıflandırması

ISCO-08 ANA GRUPLARI	Yetenek seviyesi
1-Yöneticiler, üst düzey yetkililer ve yasa koyucular	3+4
2-Profesyoneller	4
3-Teknisyenler ve yardımcı profesyoneller	3
4-Katipler, 5-Servis ve satış çalışanları 6-Nitelikli tarım ve balıkçılık çalışanları 7-Zanaatkarlar ve ilgili mesleklerde çalışanlar 8-Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	2
9-Temel meslekler	1
0-Askeri meslekler	1+4

Kaynak: ILO, 2012.

ISCO-08, meslekleri ana gruplara ayırmakta ve bunlar için gerekli örgün eğitimi (1 ilköğretim, 2 ortaöğretim, 3 üniversite veya yükseköğretim, 4 lisansüstü eğitim) belirtmektedir. ISCO-08 sınıflandırması örgün eğitimin yanı sıra bu meslekler için gerekli becerilerin deneyim yoluyla edinebileceği de kabul eder. ISCO-08 kullanılarak meslek üzerinden nitelikli işgücü sınıflandırması yapılabilmektedir. Bu sınıflandırma göçmen alan, gelişmiş ülkelerin, örneğin, puanlama sisteminin oluşturulmasında kullanılabilir.

Nitelikli işgücü göçü (beyin göçü), kaynak ülkeden yetişmiş, deneyim, bilgi sahibi, yaptığı mesleğe ilişkin okulları bitirmiş ve nitelikli işgücüne haline gelmiş bireylerin, “daha iyi koşullar” sunan, hedef ülkeye gitmesidir. Beyin/nitelikli göç küreselleşmenin hızlanması ile son yıllarda artış ve ilgi görmesine karşın 1960’larda dikkate alınmaya başlayan bir göç başlığını oluşturmaktadır. Beyin göçü, öncelikle ekonomik olarak ele alınmış, ülke ekonomisini gözetken bir yaklaşım öne çıkmıştır. 1960’larda gelişmemiş ülkelere gelişmiş ülkelere gerçekleşen nitelikli işgücü göç hareketleri, gelişmekte olan ülkelerin zaten kıt olan nitelikli işgücünü kaybetmelerine, sosyo-ekonomik olarak kalkınmalarına engel olarak ele alınmıştır (Commander, Kangsniemi, Winters, 2004, s.235). Beyin göçüne ilişkin bir diğer yaklaşım ise göçmenleri odağına alan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda yine beyin göçüne katılanların (ekonomik katkı ağırlıklı olmak üzere, sosyal, kültürel vs.) ülkelerine yapabileceği katkılardan, onların yetişmelerine ülkelerinin yaptıkları katkılardan hareketle göçün önlenmesine yönelik, göç eden, etmeyi düşünen bireylere yönelik olarak kısıtlayıcı tedbirlerin alınması yönünde bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre beyin göçü ile menşee ülkede, yetişmiş, nitelikli eleman gereken alanlarda (teknoloji, eğitim, sağlık vs. gibi) işgücü açığı oluşmaktadır. Bu açık ülke kalkınması önünde de engeldir. İşgücü açığını önlemek, kalkınmayı sağlayabilmek için nitelikli, yetişmiş bireylerin göç etmesini engelleyici, zorlaştırıcı kimi uygulamaların (zorunlu hizmet, vergileme gibi) kaynak ülke tarafından hayata geçirilmesi gerekir. Bu yaklaşım ülke kalkınmasını ön plana alırken, bireyin özgür iradesi ile kendini gerçekleştirme, çalışma vs. gibi eylemleri yapmasını engellemekte, kısıtlamaktadır. Beyin göçünü birey üzerinden engellemeye yönelik yaklaşıma getirilen bir diğer eleştiri ise nitelikli işgücüne sahip bireyin verimli çalışması durumunda sağlayacağı katkı sadece bulunduğu ülkeye değil tüm insanlığa bir hizmet olduğudur (Burcu, 2022, s.26-27).

Nitelikli göç, göçün nedenleri; göçmenler, ülkeler (hedef ve kaynak ülke) ve küresel düzeyde ayrıştırılarak incelenebilir. Ancak tüm bu düzeyler içiçe geçen, birbirini besleyen ve etkileyen alanlar ve unsurlardır. Düzeylerin birlikteliği, etkileşimi sonucunda nitelikli işgücü göçü ortaya çıkmaktadır. Bireylerin ve toplumların bu göçten etkilenmeleri de diyalektik bir süreçtir. Birbirinden kopuk bağımsız etkileşimler değildir. Nitelikli işgücü göçü aslında, nüfusun yaşlanmasından, nitelikli işgücü eksikliğinin artışıyla kaynaklı gelişmekte olan ülkeler için de temel bir endişe kaynağıdır.

Beyin göçü ya da nitelikli işgücü göçü genellikle gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru olmaktadır. Temelde bakıldığında bu durum gelişmemiş ülkelerin aleyhine bir süreçtir.

Çünkü gelişmiş ülkelere göre daha fazla kıt kaynaklara sahip olan gelişmekte olan ülkeler, nitelikli işgücü için yaptıkları yatırımları, bu göç ile kaybetmektedirler. Ama diğer yandan nitelikli işgücü göçünün aktörleri olan bireyler mesleklerini gerçekleştirebilecek uygun koşullar olmadığı, sağlanmadığı hem mesleki hem vatandaş olarak ülkelerinde beklentileri karşılanmadığı için göç etmektedirler. Gelişmiş ülkeler, nitelikli işgücünün beklentilerini karşılayabilecek imkanları sunabilmektedir. Farklı bir bakış açısına göre ise;

Nitelikli işgücü göçü, menşe ülkeyi olumlu olarak etkiler. Eğitimli kesimin göç etmesi menşe ülkede daha fazla insan sermayesi (nitelikli işgücü oluşumunu) teşvik edebilir. Örneğin gençler nitelikli işgücü göçünü gördükleri için küresel olarak geçerliliği olan meslekleri öğrenmek, nitelikli bir yüksek eğitim alma uğrına girerler.

Yurtdışına giden nitelikli işgücü doğal gittikleri ülkelerden kazandıklarını ailelerine vb. gönderecekler, menşe ülkeye döviz girişi olur.

Nitelikli işgücünün göçünün yaratmış olduğu ortam, iletişim hedef ülkelerde geliştirilen teknolojilerin, yeniliklerin daha hızlı benimsenmesini, kabullenilmesini sağlar.

Nitelikli işgücünün göçü, hedef ülkedeki yatırımcıların menşe ülke hakkında bilgilerinin artmasına neden olabilir. Hedef ülkeden menşe ülkeye yabancı yatırım olanağı artar, gelişi kolaylaşır (Dodigiani, Marchiori, Shen, 2014).

Nitelikli işgücü göçünün önemli bir kısmını sağlık çalışanlarının göçü oluşturmaktadır. Sağlık çalışanları; hemşireler, doktorlar, sağlık teknikeri, diş doktoru, eczacı vb sağlık profesyonelleridir. Yukarıda nitelikli işgücünün yol açtığı olumlu ve olumsuz yönler sağlık alanının özgünlüğü çerçevesinde tekrardan tartışılması gereken yönlerdir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), sağlık çalışanlarının göçünün sağlık çalışanlarına ve sağlık sistemine zarar vererek sistemi aşındırabileceğini belirtmektedir. Sağlık sisteminin aşınması sağlık alanındaki planlamayı ve hakkaniyetin sağlanmasında önemli sorunlar ortaya çıkartabilir. Sağlık sisteminin amacı toplum sağlığını korumak, hastalıkları tedavi etmek, toplumun sağlık ile ilgili esenliğini sağlamaktır. Bu amacını ise nitelikli sağlık işgücü, sağlık profesyonelleri ile gerçekleştirebilir. Sağlık sistemi içerisinde yeterli, nitelikli sağlık işgücü olmaması, ülke çapında dengesiz dağılımı, sağlık sisteminin işleyişi açısından ciddi sorunlara yol açar. Sağlık çalışanlarının göçü sağlık sistemindeki sorunları ağırlaştırır (Okumuş vd., 2016, s.2). Her ülkenin ayrı bir sağlık sistemi olmasına karşın herhangi bir ülkenin sağlık ile ilgili sorunu dünyanın diğer ülkelerini de etkilemektedir. DSÖ bu açıdan küresel düzeyde sağlık sistemlerinin işleyişini önemseydiği için sağlık çalışanlarının göçünün dengesizlik yaratma potansiyeline vurgu yapmaktadır.

Sağlık sisteminin temel amacı tıbbi ve kişisel olmayan sağlık hizmetleri, sektörler arası faaliyetleriyle birlikte sağlığı iyileştirmektir. Sağlığı devam ettirebilmek, geliştirebilmek için gereken faaliyetleri, sağlık sistemi bunların finansmanını, düzenlenmesini, çalışanları, karar vericileri, kurum ve kuruluşları ile birlikte sağlar (Uğurluoğlu, Çelik, 2005, s.6). Sağlık sistemi, hastaneler, klinikler eczaneler, sağlık sigortası, sağlık politikaları, sağlık eğitiminden oluşur. Sistemin işleyişini sağlayan sağlık çalışanları da sistemin merkezinde yer alır. Doktor, hemşire, hasta bakıcı, eczacı, tekniker, radyolog, diş hekimi ve bir çok uzman sağlık çalışanlarını oluşturmaktadır. Sağlık çalışanları, sağlıkla ilgili profesyonel bilgi ve beceriye sahiptir. Alanları ile ilgili eğitim almış olan sağlık profesyonelleri uzmanlıkları ile hastalıkların tanı ve tedavisini gerçekleştirir. Aynı zamanda sağlık tesislerinin yönetiminde bulunarak sağlık hizmetinin sunulmasını yer alırlar. Sağlık çalışanları sağlık hizmetlerinin sunumunu gerçekleştirdiği ve sistemin temel insan gücünü oluşturduğu için kilit önemdedir. Sağlık çalışanlarının uluslararası göçü ülkelerin sağlık sistemlerinin nasıl işlediği konusu ile

yakından ilgilidir (Burcu, 2022, s.41). Sağlık sisteminin işleyişi, sağlık çalışanlarının sistem içindeki önemine uygun politikaların hayata geçirilip geçirilmemesi göçü etkiler. Önemli bir gelişmişlik göstergesi olarak sağlık alanında ülkelerin yatırım yapmaları beklenir. Özellikle de sağlık işgücüne yatırım, sistemin işleyişi için zorunludur.

Sağlık çalışanları, göç ettikleri ülkeler için bu alandaki yetişmiş işgücü açığını kapatılmasında, sağlık hizmetlerinin kalitesinin artmasında etkilidir. Kaynak ülkede ise sağlık sisteminin işleyişinde aksaklıklar ortaya çıkabilmektedir. Sağlık çalışanlarının yoğun uluslararası göçü, kaynak ülkenin sağlık sisteminin aksamasına, sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizliklere, sağlık profesyonellerinin ülke çapında dağılımında dengesizliklere, vb. durumlara yol açabilmektedir. Bu tür göç ile kaynak ülke, sağlık alanında yetişmiş işgücünü, onlarla birlikte uzmanlık bilgi birikimini, deneyimlerini, bilgi kaynaklarını da kaybeder. DSÖ genel direktörü Ghebreyesus, sağlık sisteminin belkemiğini sağlık çalışanları oluşturduğunu ve kırılğan bir sağlık sistemine sahip olan 55 ülkenin yeterli sağlık işgücüne sahip olmadığını belirtmektedir. Yeterli sağlık işgücüne sahip olmayan bu ülkeler var olan işgücünü de uluslararası göç nedeniyle kaybetmektedir (Euronews, 2023). DSÖ'nün sağlık sisteminin işleyebilmesi için üzerinde durduğu sağlık işgücünün uluslararası göçü hız kesmeden devam etmektedir. Çünkü sağlık çalışanlarına ilişkin yapılan çalışmalar göstermektedir ki ekonomik nedenler kadar kariyer fırsatlarının olması uluslararası göçü cazip kılmaktadır. Ancak pek çok ülke, örneğin Hindistan, kendi ülkesi için yetersiz olan işgücünün pek çoğu gelişmiş ülkelere göç ederken, göçün azaltılması için kararlı bir politik duruş ve uygulamalar hayata geçirilememektedir (Walton-Roberts ve diğerleri, 2017, s.16).

Sağlık çalışanlarının göçü, sadece terk edilen gelişmekte olan ülke için değil, gidilen gelişmiş ülkelerin sağlık sistemleri için olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkileri de vardır. Gelişmiş ülkeler açısından sağlık çalışanlarının göçüne bağımlı hale gelmek, kendi sağlık sistemlerinde tıkanmalara sebep olabilir. Gelişmiş pek çok ülkenin sağlık profesyoneli işe almak istedikleri ve kendi ülkelerine çekmek için uygun göç/göçmen koşulları yarattıkları bir ortamda göçe bağımlı olması ülkeleri hassas bir duruma getirir. Bu tür bir sorunla karşı karşıya kalınmaması için DSÖ çeşitli uyarılarda bulunmaktadır. Örneğin; Yeni Zelanda göç ile gelen sağlık çalışanlarının kısa süreli ülkede kalmalarından kaynaklı sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunları çözebilmek için politikalar üretilmesi ve uzun vadeli kalışların teşvik edilmesi için çalışmalar yapılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Yeni Zelanda'nın OECD ülkelerinin ortalamasına göre daha az tıp mezunu yetiştiriyor olması sağlık profesyonellerinde dışa bağımlılığını arttırmaktadır (Zurn, Dumont, 2008, s.9). DSÖ'nün vurguladığı gibi sağlık çalışanlarının dengesiz dağılımı küresel düzeyde sağlığın bozulmasını getirmektedir. Çünkü hastalık yükü fazla olan ülkelerin sağlık çalışanları az iken, hastalık yükü az olan ülkelerde sağlık çalışanı daha fazladır. Uluslararası sağlık çalışanlarının göçü bu dengesizliği devam ettirmektedir.

Sağlık çalışanlarının uluslararası göçünü ele alan Yıldırım (2010), çalışmasında hem göç alan hem de göç veren ülkeler açısından olumlu ve olumsuz etkilerini belirtmektedir. Göç veren ülke için özellikle sağlık çalışanları ile doğrudan ilgili olarak, sağlık hizmetlerinin sunumunda, kalitesinde, niceliğin düşmeyle birlikte kalan sağlık çalışanlarının iş yükünün artması öne çıkmaktadır. Ekonomik açıdan ise eğitimlerin masrafı, vergilerdeki kayıp, istihdam ikamesinin ek maliyetleri vardır. Olumlu etkilerini ise göç veren ülke geri dönmeleri halinde daha donanımlı sağlık çalışanına kavuşabilecek olmasıdır. Döviz girdisi, yığılmaların olduğu bazı sağlık işgücünde işsizliğin azalması, fazla işgücü sözkonusu ise atıl kalan işgücünün değerlendirilmesinin önü açılabilir. Sağlık çalışanlarının göç ettikleri ülke açısından, sağlık alanındaki insan gücü eksikliğini giderebilir ve buna daha az maliyet ile sahip olur, rekabet artışının olması olumlu etkileri olarak sıralanabilir. İstihdamda etik tartışmalar, etkililik, istihdam maliyeti, yerli çalışanlar arasındaki hoşnutsuzluk ve gelirlerinde, çalışma koşullarında ortaya çıkan sorunlar ise olumsuzluklardır.

Table 2: Sağlık Çalışanlarının Uluslararası Göçünün Etkileri

Etkiler	Göç veren ülkeler	Göç alan ülkeler
Olumsuz etkiler	Personel eksikliği nedeniyle sağlık hizmetlerinin sunum kalitesinde ve niceliğinde azalma Çalışanlara eğitimleri için yapılan masraflar Geride kalan sağlık çalışanları üzerinde fazla işyükü ve tatminsizlik Artan istihdam ikamelerinin ek maliyeti Göç yönetiminin zorlukları	İstihdamda etik tartışmalar Etkililik İstihdam maliyetleri Yerli çalışanların gelirlerinde ve çalışma koşullarındaki ortaya çıkan olumsuzluklar Yerli çalışanlar arasında moralsizlik
Olumlu etkiler	Döviz getirisi Daha iyi ileri bilgi ve becerilerle donanmış işgücü (dönerlerse) Fazla işgücünden dolayı atıl kalan sağlık çalışanlarının değerlendirilmesinin önünü açma Bireysel olarak olanakları ve yaşam standartları yükselmiş sağlık çalışanları	İnsangücü eksikliğini giderme İhtiyaç duyulan sağlık insangücüne daha az maliyetle sahip olma Yerel rekabet artışı

Kaynak: Yıldırım, 2010, s.38

Ülkeler açısından sağlık çalışanlarının olumlu olumsuz etkileri bulunmaktadır. Ancak bu etkilerin ortaya çıkabilmesi için sağlık çalışanlarının göç etmeye karar vermesi ve bunu gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Sağlık çalışanlarını bunu gerçekleştirmeye iten pek çok faktör bulunmaktadır. Ekonomik ve politik durum, teknolojik gelişmeler, kişisel gelişim isteği, nüfusun yaşlanması, toplumun beklentilerinin artması ve çeşitlenmesi, ulusal ve uluslararası kuruluşların teşvik edici uygulamaları, daha kaliteli ve standartları yüksek bir yaşam isteği vs. göçü teşvik eden gerçekleşmesini sağlayan faktörlerdendir (Yıldırım, 2009, s.92).

Tıp fakültesi öğrencileri (doktor adayları) ile yaptığı çalışma ile Burcu (2022, s.82-83) bir bakıma, Yıldırım'ın (2009) belirttiği faktörlerin bireylerde nasıl ifade edildiği, karşılık bulduğunu ortaya koymuştur. Tablo 3'de, bir bakıma hekimlerin kalma ya da göç etme nedenleri, yurtdışında ve Türkiye'de hekim olmanın nasıl bir durum olduğu hekim adayları tarafından ifade edilmektedir. Bir bakıma hekimlerin neden göç kararı alırken hangi gerekçeler ile bu kararı aldıklarını göstermektedir. Bu aynı zamanda göçün bir süreç olduğunu ama göçü gerçekleştiren aktörlerin karar alma süreçlerinin de süreci başlatmadaki ilk aşama olduğunu gösterir.

Table 3: Türkiye'de Hekim Olmak ile Göç Ederek Yurtdışında Hekim Olmak Arasındaki Farklar

GİTMEK YURTDIŞINDA HEKİM OLMAK	KALMAK TÜRKİYE'DE HEKİM OLMAK
Yüksek gelir Yaşam standartlarının yükselmesi Hekimlik mesleğine verilen önem Sağlık siteminde düzelme Az vaka görmek Çalışma koşullarında düzelme Akademik gelişim imkanları Sosyal çevreden uzaklaşma Ekonomik giderler Hedef ülkeye uyum süreci Irkçılık	Devlet ataması Kendi ülkende çalışmak Eğitim sistemi (+,- yönleriyle) Çok fazla vaka görmek Çalışma koşullarının yetersizliği Sağlık sistemindeki sorunlar Siyasi ortam Ekonomik koşulların yetersizliği Sağlıkta şiddet Mobbing

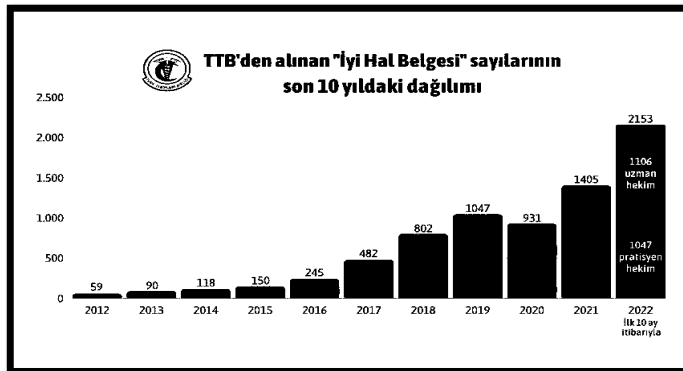
Kaynak: Burcu, 2022, s.83

3. Türkiye’deki Sağlık Çalışanlarından Hekimlerin Göç Durumu

Türkiye’de sağlık hizmetleri 1945 yılından sonra örgütlü olarak yaygınlaşmıştır. Uluslararası alanda sağlığın bir hak olarak kabul edilmesi ulusal sağlık sistemlerinin kurulması ve sağlık hizmetlerinin ulusal çapta yaygınlaşmasının zeminini hazırlamıştır. 1980’lerde neoliberal politikaların sağlık hizmetlerine yansımaları görülmeye başlanmıştır. Sağlık politikaları neoliberal politikalar ekseninde oluşturulmaya başlanmış, 2003 yılında sağlıkta dönüşüm projesi ile sağlık sisteminde köklü değişiklikler yapılmıştır. Tüm kamu kurumlarında olduğu gibi sağlık kurumlarında da performans odaklı çalışma esas alınmıştır (Cavlak, Kuru, 2014, s.63). Ancak performans odaklı çalışma sağlık sisteminin daha verimli, etkin işleyişi sağlık çalışanları, doktorlar açısından gerçekleşmemiştir. Performans odaklı sağlık sistemi kalitenin iyileştirilmesi, verilerin toplanması ve kararlar alınması, hedef odaklı çalışmayı teşvik etme, ödüllendirme gibi olumlu yanlarından ziyade olumsuz yanları hekimler açısından öne çıkmıştır. Performans baskısı, hasta izleme hekimler üzerinde daha fazla baskı, stress yaratmakta işte tatminsizlik temel sorunlar olmaktadır. Yetersiz kaynaklardan dolayı sağlık sistemindeki aksaklıklar sağlık çalışanlarına özellikle doktorların hanesine yazılmaktadır.

Nüfusun artışı ile birlikte hekim sayısının ve sağlık çalışanlarının aynı oranda artmaması, birinci basamak sağlık hizmetlerindeki aksamalar gibi nedenlerden dolayı hekim başına düşen hasta sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu artış ve performans hasta muayane sürelerini düşürmektedir. Sağlıkta dönüşüm projesi 2003 yılında hayata geçirildiğinde pek çok sorunu çözmekle birlikte sağlık yönetimi açısından pek çok soruna da neden olmuştur (Harman Yıldız, Özer, 2022). “Hekim göçü” tanımlamasının bu dönemi ifade ettiği söylenebilir.

Türk Tabipler Birliği (TTB), Türkiye’deki hekimlerin mesleki örgütlülüğü olarak sağlık çalışanlarının göç etme nedenlerini daha iyi çalışma koşulları ve daha iyi yaşam koşulları olduğunu belirtmektedir. Daha iyi fırsatlara erişebilmek için Türkiye’deki işlerinden ayrılarak başka bir ülkeye gitmeyi göze almaktadırlar. Doktorlar, mesleklerinin zor bir meslek olduğunu ama buna karşılık asistan doktorların yoksulluk sınırının altında bir maaş aldıklarını bunun umutsuzluklarını arttırdığını ve yurtdışına gidebilmek için dil kurslarına gittiklerini anlatmaktadırlar. TTB Konsey üyesi Onur N. Karahancı, yaşanan göç nedenlerini “özgürlük, daha iyi yaşam kalitesi beklentisi” olduğunu söylemektedir. Son 10 yıllık süreçte göçün arttığını, daha önce yeni mezunların, pratisyen hekimlerin gitmeyi tercih ederken artık gidenlerin yarısından fazlasının uzman hekimler oluşturmaktadır (Euronews, 2022). TTB’nin verileri aslında sağlık çalışanlarından hekimlerin hızlanan göçünü açıkça göstermektedir. Şekil 1: Türkiye’de Hekim Yıllara Göre Hekim Göçü (İyi Hal Belgesi Alanlara Göre)

Kaynak: Evrensel Gazetesi, 01 Kasım 2022.

TTB'nden alınan iyi hal belgesi, bir doktorun mesleki etik kurallara ve standartlara uygun şekilde davrandığını, mesleki yeterliliğini sürdürdüğünü, ciddi bir şikâyetle konu olmadığını gösterir. İyi hal belgesi hekimlerin çalışma izni alarak mesleki faaliyetlerini sürdürebilmeleri için kullanılmaktadır. Türkiye dışında başka bir ülkede mesleğini devam ettirmek isteyen doktorların bu belgeleri almaları üzerinden ortaya çıkan sayı 2020 yılı hariç 2017 yılından itibaren doktorların göçü artış göstermiştir. TTB 2023 yılının ilk üç ayında ise 700 başvurunun olduğunu ve bunun 300 tanesinin sırayla İstanbul, Ankara ve İzmir'den olduğunu belirtmiştir. Deprem bölgesi başta olmak üzere doktorların güvensiz ve güvencesiz çalışma koşulları altında mesleklerini icra etmeye çalıştıklarını vurgulanmaktadır (Gazete Pencere, 5 Nisan 2023; Zeren, 2023). Nüfusun en yoğun olduğu kentlerde doktorların, alanlarında uzman olan doktorların gitmesi ülke nüfusunun büyük bir kısmını etkilemesi söz konusudur.

Sağlık sisteminin belkemiğini oluşturan sağlık çalışanları ve onların içerisinde önemli bir unsur olan doktorların uluslararası göçü diğer ülkelerde olduğu Türkiye'de de artarak devam etmektedir. Göçlerin çeşitli olumlu yanları olmakla birlikte gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'ye sağlık sistemi başta olmak üzere sağlık ile ilgili ilişkili tüm diğer alanları (eğitim, ekonomi, toplum vs.) da olumsuz etkileme potansiyeli mevcuttur. Sağlık sisteminin hem sağlık çalışanları hem de hizmet alanlar açısından eşitsizliklere yol açmayacak şekilde sağlık politikalarının oluşturularak düzenlenmesi hizmet veren ve alanların memnuniyetinin sağlanması beraberinde pek çok olumlu gelişmeyi getirebilir. Özellikle giderek artan sağlık çalışanlarının göçünün nedneleri büyük oranda ortadan kaldırılabilir (Cavlak, Kuru, 2014).

5. Sonuç

Uluslararası göç genel olarak bir sorun olarak ele alınır. Göçün olumlu yanları, artıları gözden kaçırılır. Göçün nitelikli işgücü göçü halinde gerçekleşmesi halinde göç alan ülkelerin sürekli göç ile ilgili şikayetleri duyulmaz. Fakat nitelikli işgücünü kaybeden ülkelerin de gidişi tersine çevirme yönünde bütünlüklü politikalar geliştirdiği örnekler çok sınırlıdır.

Göçün sonuçları kısa ve uzun vadede önemli kayıplara yol açabilecek bir sürecin başlangıcını oluşturur. Sağlık alanı gibi bir alanda yetişmiş, deneyim kazanmış, bilgi ve becerisini arttırmış sağlık profesyonellerinin yurtdışına gitmesi ülke ve toplum için büyük kayıptır. Bu kaybın oluşturacağı zarar sadece var olanlar değil, gelecek kuşaklarında zarar görmesine neden olacaktır. Kıt kaynaklara sahip gelişmekte olan ülkelerin kalkınmak için en fazla yetişmiş işgücüne gereksinimi vardır. Ancak bu yetişmiş işgücünü tutabilecek politika, siyasi öngörü var olmadığı sürece nitelikli işgücü, sağlık işgücü kaybı kaçınılmaz bir şekilde devam eder.

Sağlık alanı toplumsal refahın ve esenliğin sağlanması açısından teknolojik araçlara, mekanlara ihtiyaç duyduğundan daha fazla sağlık çalışanına ihtiyaç duyar. Yetişmiş nitelikli sağlık işgücü, sağlık sisteminin olmazsa olmazıdır. Ancak sağlık sisteminin işleminde ortaya çıkan aksaklıklar, ülkenin genel ekonomi durumu, insan hak ve özgürlüklerine verilen önem, doğrudan tüm çalışanları olduğu gibi sağlık çalışanlarını da etkilemektedir. Bireyler, mesleğinde gelişmek kariyer yapma olanakları ağır çalışma yükü ile engellendiğinde, hayatta kalmak zorlaştığında doğal olarak sahip olduğu mesleki yetenek ve beceri ile daha fazla değer gördüğü, yaşam standartlarını yükseltebileceği yere gitmeye yönelir. Bunu tersine çevirebilmek bireyden başlayarak sağlık sisteminde, kamu sisteminde, ülke düzeyinde gerekli çalışmaların yapılması, politikaların oluşturulmasıdır. Göç edenlerin nedenleri, meslek örgütlerinin önerileri dikkate alındığında etkin politikalar ve uygulamalar hayata geçirilebilir.

Kaynaklar

Burcu, M. (2022). Türkiye'den yüksek nitelikli göç: Tıp fakültesi öğrencileri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalı.

- Commander, S., Kangsniemi, M., Winters, L.A. (2004). The brain drain: Curse or boon? A Survey of the literature, challenges to globalization: Analyzing the economics, (Ed.R. E. Baldwin, L.A. Winters), University of Chicago Press. <http://www.nber.org/chapters/c9540>
- Euronews (2023). DSÖ: Yoksul ülkeler, sağlık çalışanlarını zengin ülkelere kaptırdı. 14.03.2023. <https://tr.euronews.com/2023/03/14/dso-yoksul-ulkeler-saglik-calisanlarini-zengin-ulkelere-kaptirdi>
- Euronews, (2022), Doktorlar neden Türkiye'den ayrılıp yurt dışına yerleşiyor? Sağlık çalışanları anlatıyor, 06.07.2022, <https://tr.euronews.com/2022/07/06/doktorlar-neden-turkiyeden-ayrilip-yurt-disina-yerlesiyor-saglik-calisanlari-anlatiyor>
- Evrensel Gazetesi (2022). Hekim göçü durmuyor! Ekimde 215 doktor daha yurt dışına çıkmak için belge aldı. 01 Kasım 2022. <https://www.evrensel.net/haber/473655/hekim-gocu-durmuyor-ekimde-215-doktor-daha-yurt-disina-cikmak-icin-belge-aldi>
- Gazete Pencere (2023). Hekim göçü 2023'te de devam ediyor: 3 ayda en az 700 doktor yurt dışı için başvurdu, 5 Nisan 2023. <https://www.gazetepencere.com/hekim-gocu-2023te-de-devam-ediyor-3-ayda-en-az-700-doktor-yurt-disi-icin-basvurdu/>
- Harman Yıldız, G. ve Özer, K. (2022). Neoliberal sağlık politikaları ve hekim göçü. SCAR, 1(1),1-13.
- ILO (2012). International standard classification of occupations, ISCO-08, Volume I, Geneva: International Labour Office.
- IOM (2013), Göç terimleri sözlüğü, (Ed. R. Perruchoud, J. Redpath), İkinci Baskı, Uluslararası Göç Hukuku, No:31.
- Lodigiani, E., Marchiori, L., Shen, I-L. (2014). Revisiting the brain drain literature with insights from a general equilibrium world model, International conference on "International labor mobility and inequality across nations" Clermont-Ferrand, January 23-24, 2014.
- Marcus, K., Quimson, G., Short, S.D. (2014). Source country perceptions, experiences, and regarding health workforce migration: a case study from the Philippines. Human Resources for Health. 12(62).
- Parsons, C.R., Rojon, S., Samanani, F., Wettach, L. (2014). Conceptualising international high-skilled migration. IMI Working Paper Series, Paper: 104.
- Uğurluoğlu, Ö., Çelik, Y. (2005). Sağlık sistemleri performans ölçümü, önemi ve Dünya Sağlık Örgütü yaklaşımı, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 8(1), 3-29.
- Weinar, A., Klekowski von Koppenfels, A. (2020). Highly skilled migration: concept and definitions in highly-skilled migration: between settlement and mobility. IMISCOE Research Series. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-42204-2_2
- Wolton-Roberts, M., Runnels, V., Rajan, I., Sood, A., Nair, S., Thomas, P., ... et all (2017). Causes, consequences, and policy responses to the migration of health workers: key findings from India. Human Resources for Health 15(28).
- Yıldırım, T. (2009). Sağlık çalışanları ve uluslararası göç: Göç nedenleri üzerine bir inceleme. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 2009, 62(3), 87-94.
- Yıldırım, T. (2010). Uluslararası düzeyde sağlık çalışanlarının göçünü yönetme politikaları: genel bir bakış ve Türkiye için bir durum değerlendirmesi. Amme İdaresi Dergisi 43(4), 31-65.

Zeren, G.Y. (2023). Hekim göçünde 2023 tahmini:4 bin!, Bilim ve Sağlık Hberleri Ajansı,
<https://www.bsha.com.tr/hekim-gocunde-2023-tahmini-4-bin/>

Zurn, P. Dumont, J. (2008). Health workforce and international migration: can new zealand compete?. OECD
Health Working Papers, No. 33, OECD Publishing. doi:10.1787/241523881673

PECULIARITIES OF POLITICAL PROCESSES IN POST-SOVIET GEORGIA AND UKRAINE - RUSSIA AS AN OBSTACLE

Salome Kandelaki (Georgian Technical University)

s.kandelaki555@gmail.com

Abstract

At the end of the twentieth century, after the dissolution of the Soviet Union, the republics included in it have from time to time declared their independence and expressed their interest in integration into the European and Euro-Atlantic structures. The legal political successor of the Soviet Union was the Russian Federation, which has not lost its interest of the impact and influence on the countries of the post-Soviet space. It should be noted that among the former member states of the Soviet Union, the Caucasus has the greatest importance for Russia, although it should also be said that the Caucasus has always been the field of interest of various empires. In the modern era, along with Russia, the interests of USA, Turkey, Iran and Euro-Kashmir countries is growing up in the region. Recently, China, Japan and India have also becoming significantly more active in the region. Against the backdrop of ethno-political conflicts managed by Russia, the Caucasus has turned into a point of collision between Russia and USA's geopolitical interests. For the last 30 years, Ukraine and Georgia have been looking for ways to get closer to the European Union and the Euro-Atlantic Alliance. Although this path was not easy, because the Russian factor, as the main obstacle, 30 years ago and now, has become the main threat to the progress of the two countries on the way to the Euro-Atlantic aspirations. In the post-Soviet space, experts in this field focus on several factors that lead to Russia's aggression, such as the existence of ethnic minorities, also geopolitical alternatives such as NATO and the European Union. Both, Georgia and Ukraine have these realities. In the 21st century, world politics has been changing, states are developing in response to contemporary challenges, only Russia's imperialistic character and interests to maintain control over the Post-Soviet space remain unchanged.

Keywords: Georgia, Ukraine, Russia, post-Soviet space, ethno-conflict

1. Introduction

Although the disintegration of the Soviet Union was considered unimaginable by many, it became a stark reality in the late twentieth century. States previously part of the Soviet Union, such as Georgia and Ukraine, set their sights on Western integration. They were drawn to the European Union and the North Atlantic Alliance (NATO) due to the enticing benefits they offered in terms of collective security and other advantages, which were perceived as significant steps toward stability and democracy.

The primary objective of this paper is to elucidate Russia's assertive and confrontational stance in reaction to Georgia and Ukraine's pro-Western orientation. This analysis is grounded in a careful examination of factual evidence, shedding light on Russia's aggressive policies vis-à-vis these two nations.

Numerous scientific works and internationally recognized documents exist pertaining to the research topic at hand. In the course of researching this subject, official documents sourced from both Georgian and international scientific communities, as well as from various political and legal organizations, were employed. Additionally, a plethora of articles and monographs from both Georgian and foreign sources were referenced in the course of this study.

2. Political processes in post-Soviet Georgia and Ukraine

It should be noted that today both Georgia and Ukraine are independent countries. It is true that both of them have the full right to choose the country's development path and political orientation, however, integration into the Euro-Atlantic structures is actually a red line for Russia. The latter, as the main obstacle in the daily life of two sovereign states, represents a great danger. Russia cannot adapt to the integration of the member states of the former USSR into the European and Euro-Atlantic structures, since it is against its geopolitical and geo-economic calculations.

The confirmation of the desire for independence is the adoption by the Supreme Council of Georgia of May 26, 1918 of the Act on the Restoration of Independence of Georgia on April 9, 1991. The first president of Georgia, Zviad Gamsakhurdia, announced the restoration of Georgia's independence based on the referendum held on March 31, 1991. The majority of the population answered positively to the question of the referendum "Do you agree to restore the independence of Georgia on the basis of the Act of Independence of Georgia of May 26, 1918?". (Tbilisi, 1991, April 9)

The restoration of independence on April 9, 1991 also has a symbolic meaning, since the main demand of the rally held on April 9, 1989 was Georgia's exit from the Soviet Union and independence. The protestors paid the price of their thirst for independence, because at dawn, at four o'clock in the morning, the units of the Soviet Army appeared on Rustaveli Avenue, which brutally dispersed the peaceful demonstration.

After the collapse of the Russian Empire in 1917, Ukraine also took the opportunity to become independent. It was at this time that on January 22, 1917, the newly formed government of the Central Rada of Kyiv declared the independence of Ukraine and severed ties with Russia. (Terajima, A, September 2023) Due to the fact that the newly formed state of Ukraine was dependent on volunteers, and the Bolshevik army was much larger, the Ukrainians could not cope, and because of this, the Bolsheviks quickly captured Kharkiv and Poltava, and when the Russian troops approached Kiev, a small group of students of course, they could not resist, and on January 30, Kiev was taken by the Red Army. At first, the independence of Ukraine, like Georgia, turned out to be short-lived, since in 1922, after the conquest by the Bolsheviks, Ukraine turned into a Soviet Socialist Republic. The formation of Soviet Ukraine was followed by a period of repression, the Holodomor - the same artificial famine (1923-1933) during which up to 4 million Ukrainians died. The final independence was announced by the Rada of Ukraine on August 24, 1991.

NATO's expansion policy has always been perceived by Russia and is still perceived as an obstacle to Moscow's geopolitical interests. In 2007, the Munich Security Conference outlined a new world order. The speech delivered by Russian President Vladimir Putin at the conference became the subject of discussion and evaluation in political and scientific circles, as it was the first clearly and critically stated position on American foreign policy in the post-Cold War period. In this speech, Putin strongly criticized the attempt to form a unipolar world (Kopaliani and Kvetenadze, 2021). At the conference (in 2007), the Russian president said exactly that the expansion of NATO does not serve to ensure security in Europe, but NATO is a military-political union that promotes (Smith, M, February 2007) because Putin perceives NATO expansion as a "direct threat" (The Guardian, 4.04.2008) as he said: "NATO expansion has nothing to do with the alliance itself" with modernization or ensuring security in Europe. On the contrary, it represents a serious provocation that reduces the level of mutual trust". (Putin's Munich Speech 15 years later: What prophecies have come true?-tass, 2022)

The effective steps taken by Russia in the issue of NATO expansion are different in relation to the states. For example, the accession of the three former Warsaw Pact states, Poland, Hungary and the Czech

Republic, to the North Atlantic Alliance (1999) was quite difficult for Russia to accept, as it was the first effective step by the former members after the collapse of the Soviet Union, and it is worth noting that there was no opposition from official Moscow paid for this fact. The same was repeated in 2004, 2009, 2017, which cannot be said about Georgia, which clearly marked the path to Europe and the North Atlantic Alliance. In 2008, it was the choice of the mentioned European and Euro-Atlantic course that led to the Russian-Georgian armed conflict. More specifically, the August 2008 intervention was a response to the decision announced at the Bucharest Summit, according to which Georgia and Ukraine will definitely become NATO members. (Bucharest Summit Declaration 2008) In the Bucharest Summit Declaration, in particular, point 23 talks about the changes implemented by Georgia-Ukraine, which are welcome for the organization. It should be noted that the decision taken at the Bucharest summit was unfortunate for both Georgia and Ukraine.

It is important to remember that until 2004 Ukraine was headed by pro-Russian forces such as Leonid Kravchuk and Leonid Kuchma. In 2004, there was a threat of civil war in Ukraine, but Viktor Yushchenko and his pro-Western team came to the country through a peaceful revolution. In the 2010 presidential elections, Viktor Yushenko was replaced by the pro-Russian Viktor Yanukovich, who soon tried to warm relations with Russia. In response to the decision taken at the Bucharest summit, Yanukovich connected the verticals of foreign policy with Russia. (Donald Thieme 2014) Yanukovich's refusal to integrate into the European Union and his apparent support of the Russian government caused protests among the population. Demonstrations were organized, which escalated the conflict. The climax of the conflict was on February 20, 2014, when snipers opened fire on protesters. Many people died, many were injured. Amid bloodshed in 2014, a referendum was held in Crimea, and the majority of voters chose to join Russia. In March 2014, the Russian army secured control of Crimea and annexed it.

The August 2008 war in Georgia and the current Russia-Ukraine war, which began on February 24, 2022, are clear examples of how over the years Russia has obstructed NATO's efforts to expand even close to its own borders. The war in Ukraine, which has been going on for a year and 7 months, as the leaders of the EU member states and a number of experts note, started right after Ukraine openly declared its Euro-Atlantic aspirations. Russian President Putin announced the start of a "military operation" in Ukraine under the pretext of protecting the separatist regions of Donbass and Lugansk. (Radio Liberty, 24.02.2022) This is how the bloodiest and completely different military war of the 21st century began. What will be the results of this war, will Ukraine, with the collective help of the West, be able to regain the annexed territories? What does the defeat of Russia in this war mean, and what can be the expectations of the West regarding the weakening of Russia, after which the time for peace negotiations will come? Even the contours of concrete answers to these issues are not visible in world politics.

3. Conclusion

In conclusion, it can be asserted that the evidence substantiates the contention that Russia, along with Georgia and Ukraine, has shown an inherent resistance to embracing a pro-Western trajectory. From Russia's perspective, both countries are perceived as integral to its sphere of influence, and it consistently endeavors to counter their pro-Western initiatives, at times responding with considerable assertiveness.

Both Georgia and Ukraine have been engaged in a protracted struggle to assert their presence in the realm of international politics for over three decades. This pursuit of a pro-Western path has exacted a toll on both nations, resulting in the sacrifice of their citizens' lives and the infringement of their territorial integrity.

Today, the steps taken by Russia on the territories of Georgia, militarization, frequent provocations, illegal detentions/kidnappings, violations of fundamental human rights remain the most difficult challenges.

Currently, Ukraine finds itself in an exceptionally challenging situation. Despite a full-scale conflict, parties involved have yet to engage in meaningful negotiations. Furthermore, as of today, the Russian president, Vladimir Putin, characterizes the conflict as a "special military operation." Nevertheless, Ukrainian cities and critical infrastructure lie in ruins, and the number of refugees continues to rise.

Russia's foreign policy in this context represents a flagrant breach of established principles of international law. This not only imperils the region but also poses a significant threat to European and Euro-Atlantic security, underscoring a grim reality that cannot be ignored.

References

1. Kopaliani, K., Kvetenadze, Z., The 2007 Munich Conference and the Contours of the New World Order. Труды ГТУ №2 (520), 2021
2. Chronology of the Orange Revolution, Deutsche Welle, January 10, 2007. <http://www.dw.com/en/chronology-of-the-orange-revolution/a-2804808>
3. Terajima A., Ukraine's struggle for independence., <https://kyivindependent.com/ukraines-struggle-for-independence/> verified on 07/08/2023
- Smith, M., Aldis A., Putin on International Security, Conflict Studies Research Center UK Defense Academy (07/05) February 2007
5. Putin warns Nato over expansion., The Guardian., 4.04.2008., <https://www.theguardian.com/world/2008/apr/04/nato.russia> viewed 21.05.2023
- On April 9, 1991, the Supreme Council of the Republic of Georgia announced the restoration of Georgia's independence based on the Independence Act of May 26, 1918., Tbilisi, April 9, 1991., <https://archive.gov.ge/ge/sakartvelos-damoukideblobis-aghdgena-1> Seen on 2.6.2023
7. Bebler, A., "Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict", Security Policy Library 1-2015, published by Norwegian Atlantic Committee, http://www.atlanterhavskomiteen.no/files/dnak/Documents/Publikasjoner/2015/Spb_1-15.pdf
8. Putin announces the military operation in Donbass - RFE/RL, 24.02.2022. <https://www.radiotavisupleba.ge/a/31719673.html> viewed on 16.01.2023
- Putin's Munich Speech 15 years later: What prophecies have come true? - Tass - RUSSIAN NEWS AGENCY., 10.02.2022 <https://tass.com/politics/1401215> verified 5.07.2023
10. Lt. Col. Donald Thieme "A Brief History of Conflict in Ukraine" March 11, 2014. <https://news.usni.org/2014/03/11/brief-history-conflict-ukraine>
- Bucharest Summit Declaration - Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008., https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm

SOME IMPORTANT PROBLEMS OF PATERNALISM AND HOW TO OVERCOME IT RESUME

Anzor Abralava (Georgian Technical University)

Rusudan Kutateladze (Georgian Technical University)

Grigol Abralava (Georgian Technical University)

Abstract

Increasing public welfare is significantly hindered by the paternalistic attitude, which exists in a certain dose in every individual. It is especially intensified in the post-Soviet space. Obviously, it is not easy to overcome this syndrome, but even to weaken it to some extent. Citizens do not have solid social guarantees, there are serious problems in the field of property relations, imbalance in the field of production, distribution, consumption and exchange. Therefore, it is quite logical that it becomes increasingly difficult to break out of the vicious circle of paternalism. The "consumer" understanding of freedom is becoming more and more dominant. There is no doubt that this problem is very urgent. Although there are interesting opinions regarding this, it still remains an object of thorough study and analysis of new approaches. The contradictions that exist between the content of the mass consciousness of paternalism and the liberal-market structure require proper assessment. Statistical analysis, empirical research, cluster and qualitative analysis methods should be properly used to present the problem from such a point of view. The study of the issue shows that the post-Soviet society (for example, Georgia) still has a strong paternalistic attitude. It exists in almost all social groups (including the rich), which is caused by an inner feeling of instability. The post-Soviet society, which has gone through the hardest, quasi-transformational period, not of "shock therapy", but of surgery without anesthesia (A. Abralava), still remains in the vicious circle of a strong paternalistic attitude. Disruption of the system of state paternalism as a result of the ineffectiveness of the implemented socio-economic transformation does not completely change the paternalistic expectations of people. It is necessary to have an objective perception of the "man-society-nature" system, to define an effective perspective of the relationship between business, society and the state. It is here that we should see the most important condition for weakening paternalism.

Key words: paternalism, consumer understanding, quasi-transformation.

Introduction

An important problem today is the development of the theoretical foundations of the formation of the social market economy in the direction of the post-industrial society in the conditions of public evolution and the creation of socially oriented market economy models favorable to the country, taking into account its socio-economic, technical-organizational and governance capabilities and the mentality of citizens.

Main text

To present the problem of paternalism, it is important to properly use the methods of statistical analysis, empirical research, cluster and qualitative analysis.

We conducted an empirical study to study the issue. The research was carried out in three directions: the study of socio-economic dependence as a phenomenon of mass consciousness; Research of socio-economic dependence on the state; Research of socio-economic dependence on the employer.

The hypothesis of the research was: the disruption of the state paternalism system does not completely change the expectations of paternalism on the part of the population.

Maintaining the paternalistic character of social policy is due to the high degree of social tension in the society; With the widespread adoption of paternalism as a normative value.

The high degree of socio-economic dependence of the able-bodied population on the state is caused by dependence as a phenomenon of mass consciousness and poverty.

According to the data obtained as a result of the research, 60% of the respondents gave a positive answer to the assertion that I should receive from the state everything that belongs to me by law, even if I do not need it. Guaranteed material goods discourage people, deprive them of the incentive for tireless work - 49%. The state must provide all its citizens with: work, acceptable housing, guaranteed income at the level of the living minimum - it ranged from 89 to 92%.

The obtained results confirm the hypothesis that the state does not guarantee employment, housing or minimum income to its citizens for several decades, that is, breaking the system of state paternalism does not completely change the expectations of paternalism from the population. The expectation of the state to fulfill a large amount of social obligations is weakly differentiated according to different social groups.

A "consumerist" understanding of freedom prevails in mass consciousness, prioritizing social security over civil rights and liberties, and high trust in social institutions that assert the supremacy of individual interests and values.

We calculated the indices of "liberalism" and "paternalism" with the answers of the respondents. At the maximum possible index value (10), the absolute majority of respondents were in the 4-8 value range of the "paternalism scale" (medium and high levels), while 84% of the respondents in the "liberalism scale" were in the 0-3 value range (zero and low levels). The share of respondents who identify themselves as "liberals" through ideological-political self-identification is very insignificant (0.2%). All this allows us to conclude that the socio-political regulations of mass consciousness are more inclined to conservative-paternalistic rather than liberal-market model.

There is a kind of inconsistency between socio-political regulations and regulations in the field of economic behavior. In most cases, the population maintains a declarative commitment to the values of state paternalism, however, it is highly differentiated in terms of achievement rates, high labor costs, and risk-taking to ensure material well-being.

The indicators of adaptability were reduced to two qualitative and quantitative factors, and the characteristics of values and regulations to three: orientation to individual independence; paternalistic orientation in the public sphere; Paternalistic orientation in the private sphere. Correlational analysis of the five factors revealed statistically significant correlations between disposition and adaptation success in four of six cases. Respondents' attitudes to independence and qualitative indicators of their adaptability are most closely related. People who have a strong motivation to achieve a goal and who think that their well-being depends only on them, and consider economic instability as an integral part of the market economy, feel more successful and adaptable. Such respondents will also have higher and absolute indicators of personal and family incomes. And, conversely, those who are not achievement-oriented, who have high paternalistic expectations, and who are less oriented toward active means of overcoming difficulties have a worse economic sense of self.

Socio-economic dependence on the state - within the framework of the research, the tendencies of maintaining the dependence of the population on the state are investigated, which are manifested in: 1)

structural restrictions on the freedom of economic subjects; 2) in maintaining the paternalistic nature of social policy.

Maintaining the paternalistic character of social policy is due to the high degree of social tension in the society; With the widespread adoption of paternalism as a normative value. The modern social protection system tries not to allow the poverty level to decrease in the country, thereby renewing the expectations of the population to be dependent on others. 60% of the able-bodied population records the fact of receiving state aid at least once.

The obtained results confirm the hypothesis that the high degree of socio-economic dependence of the able-bodied population on the state is determined by dependence as a phenomenon of mass consciousness and mass poverty. The latter gives rise to a feeling of helplessness to change one's life for the better, as well as the inability to take advantage of the opportunities offered by the market - for example, to purchase housing, pay for medical or educational services. This means that the services and material assistance offered by the state continue to be important to a large part of the population.

To identify the groups most dependent on the state, we calculated the integral index of dependence on the state (SDI), which consists of 15 indicators.

Qualitative analysis showed us that among women with the highest SDI there is widespread economic passivity, lack of efforts to improve one's material condition independently, and attitude as a normative value. The latter is presented in three ways: as a "dependent personality" phenomenon; as a normative value in relation to state paternalism; as a normative value related to the internalization of the cultural norm of women's attitudes.

In this part of the study of socio-economic dependence on the employer, the analysis of paternalistic relations in the field of labor relations is presented. The subjects of the mentioned relations are hired workers and employers. Structural factors of socio-economic dependence on the employer include territorial restrictions related to low mobility of the population; involving workers in the workplace in paternalistic and informal relationships; Absence of effective institutions for protection of workers' interests.

Socio-economic dependence determines the high level of legal and economic vulnerability of the worker. In addition to clarifying how strongly the extent of labor rights violations differ between dependent and self-employed workers, a comparative analysis was also conducted within the dependent group itself. To do this, we separately calculated the "Full Employer Dependence Index (DDI - Full)", which includes all 17 parameters specified in the list of indicators, and the "Abbreviated DDI", which includes only 8 parameters. These parameters confirm the absence of an alternative to the current job.

As the data shows, the most vulnerable is the low-resource workforce that does not have an alternative to current paid employment and is not involved in paternalistic relations with the employer. It turns out that the employer's paternalism to some extent reflects his desire to keep workers in their workplaces, even by restricting their freedom.

The only point where the group of "independent" employees gathered the most votes is obstacles to career growth, that is, they are the most sensitive to violations of rights related to their career ambitions.

An employer with a low-resource dependent workforce at his disposal enjoys the opportunity to manipulate the behavior and awareness of this category. Manipulating the behavior of the dependent worker includes controlling mobility; the conditions and size of labor remuneration; working conditions. Beneficial actions

of the employer are apparently voluntary. Workers are aware of their disenfranchisement and are careful not to show disloyalty to their employer due to low levels of integrity, job loss, and exclusion from informal support networks. Controlling the consciousness of dependent labor makes their coercion most effective. It lies in the deliberate formation of the "dependent personality" complex and moral obligations to the "benefactor" in economically dependent personnel. In this case, the employer ensures the loyalty of the workers, their manageability, reduction of their claims, willingness to maintain dependent relationships.

The economic vulnerability of the dependent workforce is manifested in the risk of the employer's unilateral refusal of its obligations; in their subsequent exclusion from the process of providing livelihoods through recruitment in disadvantaged segments of the labor market.

Costs of the ineffectiveness of socio-economic dependent relations for the employer include limited opportunities to implement market-oriented development strategies. The "post-Soviet paternalism" in the country has nothing to do with the social obligations that employers take upon themselves in the developed countries of the West. It is a compensatory management strategy based on traditional motivation and pressure from local authorities. Paternalism of employers today is, first of all, a mechanism of negative selection of workers, which attracts the "weak" and repels the "strong."

Conclusion:

The study of the issue shows that the post-Soviet society (for example, Georgia) still has a strong paternalistic attitude. It exists in almost all social groups (including the rich), which is caused by an inner feeling of instability. The post-Soviet society, which has gone through the hardest, quasi-transformational period, not of "shock therapy", but of surgery without anesthesia (A. Abralava), still remains in the vicious circle of a strong paternalistic mood. Disruption of the system of state paternalism as a result of the ineffectiveness of the implemented socio-economic transformation does not completely change the paternalistic expectations of people.

It is necessary to have an objective perception of the "man-society-nature" system, to define an effective perspective of the relationship between business, society and the state. It is here that we should see the most important condition for weakening paternalism.

References:

- A. Abralava b. mixed us up "Some Important Mechanisms of Humanization of the Economy", Scientific Journal "Social Economy", Tbilisi 2-3; 2019 pp. 15-20
- A. Abralava, Javelidze N. Humanization of business and order: an interdisciplinary approach from the perspective of "the theory of order", Bulletin of the Georgian Academy of Sciences, Volume 15, N4, Tbilisi, 2021, pp. 177-181.
- A. Abralava, Global-innovative problems of economy and business, monograph Tbilisi, 2014, 312 p.
- Baratashvili E., Gabisonia I., Abralava G., The German experience of realizing the neoliberal economic model, Proceedings of the 5th international scientific conference - "Globalization and modern business challenges", Part I, Tbilisi, Stu, 2021, p. 265-268.
- Abralava G. The role of the state in the formation of a socially oriented market economy, "Economics (Science, Practice, Experience)" magazine, Vol. 105, N 9-10, 2022, DOI: 10.36962/ECS, p. 22-31.

Абралава Г.А., The problem of humanization of business and the necessity of its reflection in the national legal system and in the law of the European Union. Poltava University of Law,...., Proceedings of the 5th All-Ukrainian Scientific-Practical Conference, "Adaptation of the Ukrainian Legal System to EU Law: Theoretical and Practical Aspects". Poltava, 2020, pp. 10-12.

Baratashvili E. Jikia L. Abralava G. For the Issue of the Influence of Covid Regulations of the Georgian Mentality in Business, Contemporary Business Challenges in a Globalized World(Volume 3), LAMBERT Academic Publishing, 2021, p. 107-113.

Abralava G. The Role of the State in Shaping a Socially-oriented Market Economy, Contemporary Business Challenges in a Globalized World(Volume 3), LAMBERT Academic Publishing, 2021, p. 249-254.

THE EFFECT OF GOVERNMENT LOAN ON ECONOMIC GROWTH: APPLICATION ON THE PERIOD OF 2002-2008/2008-2019 IN TURKEY*¹

Kadriye Mirzade (Batman Universty)
ORCID: 0000-0003-1509-6984
kadriyemirzade@gmail.com

İsmail Şiriner (Batman University)
ORCID: 0000-0002-4647-2252
sirineri@gmail.com

Abstract

There are numerous understandings such as the use fields of borrowing revenues and its inflationist effects with regard to government and its negative affectability of production and employment level excluding private sector, and its ability to lead to inequality in income distribution, and its possibility to effect investments negatively, and its potential to be able to create negative effects on economic growth due to the government's borrowing because of some drawbacks such as forming a load on the shoulders of the future generations by causing increase in taxes besides many theories whose bases are Classics; and integrating the idle resources of economy with production through borrowing, or creating new income resources by obtaining revenues more than that of dept via investing the borrowed sources in productive fields the base of whose is Keynesyen. Therefore, there is no consensus in the literature in the governments' approach to debt. Since the approach to debt has change and it is an easy way which governments apply for, the effects of debt on variables have entered among the most interesting subjects in literature. The effect of debt adventure on economic growth of the Republic of Turkey, who was born with debt and her dept has increased till today, was investigated with a number of empirical analyses carried out. In this study, the effect of the public debt of Turkey on growth was tried to be investigated through Granger Causality Analysis. As periods, from 2002 to the public debts in 2008 when global crisis broke out and from 2008 till today, the effects of public debts on economic growth have been comparatively investigated. And then, the debt performance was studied by analysing the effects of internal public debts and external public debts on growth in 2002-2019 period.

Key Words: Economic Growth, Granger Causality Analysis, Public Debt, Turkish Economy

1. Giriş

Devlet faaliyetlerinin kesintisiz devam etmesi için en yoğun başvuru olan yöntem her ne kadar vergi gelirleri olsa da, vergilerin yılın belli dönemleri toplanılması ve öngörülmeyen bir gider oluşması durumunda vergiye başvurulmasının birtakım sakıncaları barındırması, vergilemenin yetersiz kalması ve benzeri durumlarda borçlanma, devletler tarafından tercih edilmektedir.

Borçlanmaya yaklaşımın değişmesi ve devletlerin kolayca başvurduğu bir yol olmasıyla borçlanmanın değişkenler üzerindeki etkisi literatürde oldukça ilgi çekici konular arasına girmiştir. Bu değişkenlerden biri olan büyümenin borçlanmayla olan ilişkisi; baz alınan dönem, kullanılan yöntem ve ülke performanslarına bağlı olarak olumlu, olumsuz veya bir ilişkisinin olmadığı şeklinde sonuçlanabilir.

Bu çalışmada güncel verilerden yararlanarak günümüz borçlanma büyüme ilişkisi, 2002-2019 dönemi 2008 küresel krizi öncesi ve sonrası karşılaştırılmalı incelemesi Philips-Perron (PP) testi, Johansen Eşbütünlük

---

¹ Bu çalışma, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı bünyesinde Prof. Dr. İsmail Şiriner danışmanlığında Kadriye Mirzade tarafından tamamlanan ve sunulan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

testi ve Granger nedensellik testi ile incelenmiş ve ekonomik sebepleriyle açıklanmaya çalışılması amaçlanmıştır.

2. Literatür İncelemesi

İktisadi etkilerini analiz etmek amacıyla yapılan bazı ampirik çalışmalarda, devlet borçlanmalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu sonucuna varırken bazı çalışmalarda ise bu borçların ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini ileri sürmektedir. Tablo 1’de Türkiye ve yabancı ülkelere yönelik yapılmış dış borç/büyüme, iç borç/büyüme ve kamu borcu/büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı çalışmaların özeti ve sonuçlarına yer almaktadır.

Tablo 1. Borçlar ve Ekonomik Büyüme İlişkinin Bazı Çalışmalar ve Sonuçları

Yazar(lar), (Çalışmanın Yılı) / Ülke(ler)/ Yöntem/ Çalışmanın Kapsadığı Yıllar	Sonuçlar
<i>Türkiye İçin Dış Borç/Büyüme İlişkinini İnceleyen Çalışmalar</i>	
Bilginöglü ve Aysu (2009) / Türkiye / EKK Yöntemi, Regresyon Analizi / 1968-2005	Dış borçların ekonomik büyüme etkisi negatiftir.
Uysal, Özer ve Mucuk (2009) / Türkiye / VAR Tekniği / 1965-2007	Kısa ve uzun vadede dış borçların ulusal çıktı düzeyi üzerindeki etkisi negatiftir.
Çöğürçü ve Çoban (2011) / Türkiye / EKK Yöntemi, Regresyon Analizi / 1980-2009	Dış borçlar ve nüfus artış hızı ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.
Kutlu ve Yurttagüler (2016) / Türkiye / Granger Nedensellik Testi/ 1988:01-2014:02	Dış borçtan ekonomik büyüme doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Dış borçlar ekonomik büyüme dinamiklerinden biridir.
<i>Farklı Ülkeler İçin Dış Borç/Büyüme İlişkinini İnceleyen Çalışmalar</i>	
Gül, Kamacı ve Konya (2012) / 6 Türk Cumhuriyeti / Panel Birim Kök Testi, Panel Eşbütünlük ve Granger Nedensellik Testi / 1994-2010	Uzun dönemde dış borçlar ile büyüme arasında tek taraflı bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken, kısa dönemde bu sonuca ulaşılmasını ülkelerin bağımsız olduktan sonra artan borç yükü ile açıklamışlardır.
Pattillo, Poirson ve Ricci (2004) / 61 Ülke / Panel Veri / 1968-1998	Yüksek borç miktarının büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin hem fiziksel sermaye birikimi üzerinde hem de toplam faktör verimliliği artışı üzerindeki etkisi negatiftir.
Ayadi ve Ayadi (2008) / Nijerya ve Güney Afrika / EKK Yöntemi, Genelleştirilmiş EKK Yöntemi / 1980-2007	Borçların büyüme üzerinde oluşturduğu negatif etki iki ülke için de doğrulanmıştır.
Bakar ve Hassan (2008) / Malezya / VAR Yöntemi / 1970-2005	Toplam dış borçlarda %1 puanlık artış, uzun vadede %1,29 oranında ekonomik büyüme yol açmaktadır. Kısa vade de etki pozitifdir.
<i>Türkiye İçin İç Borç/Büyüme İlişkinini İnceleyen Çalışmalar</i>	
Demir ve Sever (2008) / Türkiye / Johansen Ortak Bütünlük Testi, VEC Modeli / 1987-2007	İç borçlanmada 1 birimlik artış büyümede 0,09 birimlik azalışa neden olmakta; yani iç borçlanma ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.
Atabey ve Biyık (2018) / Türkiye / Engle-Granger Eşbütünlük Testi	İç borçların ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.
<i>Farklı Ülkeler İçin İç Borç/Büyüme İlişkinini İnceleyen Çalışmalar</i>	
Christen (2005) / 27 Sahraaltı Ülke / 1980-2000	İç borç kullanımı, özel sektör kredilerini önemli ölçüde dışlayarak büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.
Uma, Eboh ve Obidike (2013) / Nijerya / Augment Dickey-Fuller Testi, Johansen Eş-Entegrasyonu, EKK Yöntemi / 1970-2010	İç borçların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz fakat önemsiz düzeyde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.
Abbas ve Christensen (2010) / 93 Ülke / Panel Veri Analizi / 1975-2004	İç borç %35 seviyesine kadar ekonomik büyümeyi desteklerken, bu oran üzerinde iç borçlanma enflasyonist baskılara ve dışlama etkisine neden olarak büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.
Sheikh, Faridi ve Tariq (2010) / Pakistan / OLS Tekniği / 1972-2009	İç borç stoku, ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.
<i>Farklı Ülkeler İçin Kamu Borcu/Büyüme İlişkinini İnceleyen Çalışmalar</i>	
Reinhart ve Rodoff (2010) / 44 Ülke / 200 Yıllık Verilerden Yararlanılmıştır	Kamu borcu/GSYİH oranının %90’ın altında olması kamu borçları ile milli gelir arasında zayıf bir ilişki olduğunu gösterirken, bu oranın aşılması önemli ölçüde büyümeyi olumsuz etkilemektedir.
<i>Türkiye İçin Kamu Borcu/Büyüme İlişkinini İnceleyen Çalışmalar</i>	
Çiçek, Gözegir ve Çevik (2010) / Birim Kök, Yapısal Kırılma ve Regresyon Analizi / 1990Q1-2009Q3	İç borç stokundaki artış GSYİH’de pozitif bir etkiye neden olurken, dış borç stokundaki artış negatif yönde etkilemektedir.
Tülümce ve Yavuz (2017) / ADL ve VAR Yöntemi / 1986-2016	Toplam borç, kısa vadeli iç borç ile uzun vadeli dış borçlar ekonomik büyümeyi negatif etkilerken, uzun vadeli iç borçlar ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
Güven ve Oskay (2018) / Granger Nedensellik Testi / 1960-2016	Kamu borcu ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi vardır. Kamu dış borçlanması uzun veya kısa vadede ekonomik büyüme nedenidir.

3. Veri Seti

Kamu borçlanması ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin veriler üçer aylık değerlerden oluşmakta ve 2002:Q1-2019:Q4 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan verilerden GSYH (2009 =100) MB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden sağlanırken, borçlanmaya ilişkin veriler ise Hazine ve Maliye Bakanlığı web sitesinden elde edilmiştir. Ekonometrik analizde kullanılan değişkenler ve tanımlar Tablo 2'de gösterilmiş olup, tüm değişkenlerin logaritması alınmıştır. Ayrıca GSYH serisindeki mevsimsellik görüldüğü için, mevsimsel etkiler CensusX12 yöntemi kullanılarak oryadan kaldırılmıştır.

Tablo 2. Değişkenler ve Tanımları

LRGSYH	Reel gayri safi yurtiçi hasıla
LKİBS	Kamu iç borç stoku
LKDBS	Kamu dış borç stoku
LKTBS	Kamu toplam borç stoku

3.1. Ekonometrik Yöntem

Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılan değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Ancak, durağan olmayan serilerin farkı alınarak durağan hale getirilmesi, serilerde bilgi kaybına yol açmaktadır. Bunu önlemek için eşbütünleme metodolojisi kullanılmaktadır. Eşbütünleme analizinin gerçekleştirilmesi için, analize tabi tutulan her bir değişkenin en az birinci derecede eşbütünleşik olmaları ve aynı zamanda değişkenlerin eşbütünleşme derecelerinin de aynı olması gerekmektedir. Çalışmada bu amaca yönelik olarak ilkin değişkenlerin durağanlıkları test edilmiştir. Bunun içinde ekonometrik yapılan çalışmalarda en çok kullanılan testlerden biri olma Philips-Perron (PP) (1988) testinden yararlanılmıştır.

Kamu borçları ile ekonometrik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi belirleyebilmek için ise Johansen (1988) tarafından önerilen VAR eşbütünleme tekniği kullanılmıştır.

VAR tekniği, değişkenler arasında bağımlı ve bağımsız değişken ayrımı yapmadan değişkenlerin bugünkü değerleri ile her birinin gecikmeli değerleri arasındaki dinamik ilişkiyi inceler. Bu yol, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin ortaya konulmasını ve anlaşılmasını daha kolay hale getirir (Taban ve Kar, 2006, s.169).

VAR modelinin sonuçları ağırlıklı olarak gecikme sayısına duyarlı olduğu için, model tahmini öncesinde uygun gecikme sayısına karar verilmelidir. Gecikme sayısının belirlenmesinde, Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC) ve Hannan ve Quinn Bilgi Kriteri (HQ) en çok kullanılan kriterlerdir.

Johansen (1988), eş bütünleme test yaklaşımında vektör sayılarının belirlenmesinde İz (Trace) ve En Büyük Özdeğer (Maximum Eigen) olmak üzere iki farklı testten yararlanılmaktadır:

$$\lambda_{iz} = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \lambda_i) \quad (3.1)$$

$$\lambda_{max} = -T \ln(1 - \lambda_{r+1}) \quad (3.2)$$

İz testinde en çok r kadar eşbütünleşme vektörü vardır şeklindeki sıfır hipotezi test edilir. Burada T, testte kullanılan gözlem sayısını λ_i 'ler serilerin I(1) olduğu varsayımı altında tahmin edilen karakteristik kökleri

gösterir. Maksimum Özdeğer istatistiğinde ise, en çok r kadar eşbütünleşme ilişkisi vardır sıfır hipotezine karşılık, r+1 kadar vardır alternatif hipotezi test edilir. Hesaplanan istatistik değerleri ile kritik değerlerin karşılaştırılmasıyla değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı belirlenir. Test

istatistikleri, istatistiksel olarak eşbütünleşik vektör/vektörlerin önemli olduğunu açıklıyorsa, yani λ_{iz} ve $\lambda_{\max}$ istatistik değerleri, kritik değerlerden büyük ise değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu kanaatine varılır.

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunması, değişkenlerin kısa dönemde davranışların incelenmesini gerektirir. VAR modellerinde uzun dönemli bir ilişkiye rastlanıldığı durumda, kısa dönem analizinde vektör hata düzeltme mekanizması (VECM) kullanılır. Modelde durağan olmayan değişkenlerin birinci farkı alınarak durağan hale getirilir ve sonrasında uzun dönem dengeyi gösteren bir hata düzeltme terimi modele eklenir. Hata düzeltme parametresinin negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı çıkması, kısa dönemde ortaya çıkan sapmaların uzun dönemde dengeye geleceğini yani düzeltileceğini açıklar. Uzun dönemde meydana gelen sapmaların dengeye geri dönme hızı ise hata düzeltme parametresinin büyüklüğüne bağlıdır (Karamelikli ve Keskingöz, 2017, 691-692).

X ve Y gibi iki değişkenin olduğu modelde, VECM şu şekilde formüle edilebilir:

$$\Delta X_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \delta_1 \varepsilon_{1t-1} + u_{1t} \quad (3.3)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^m \phi_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \psi_i \Delta Y_{t-i} + \delta_2 \varepsilon_{2t-1} + u_{2t} \quad (3.4)$$

Burada ε_{1t-1} ve ε_{2t-1} uzun dönem modelinden elde edilen hata düzeltme terimleri olup, X ve Y'nin uzun dönem denge değerlerinden sapmaları olarak açıklanabilir. Hata düzeltme terimleri uzun dönem dengeye ulaşmada kısa dönem dinamikleri temsil eder. δ_1 ve δ_2 katsayıları modelde önceki dönemlerde meydana gelen dengesizliğin uzun dönem denge ilişkisine doğru ayarlanma hızlarını gösterir. γ_i , kısa dönemde Y'deki değişkenlerin X üzerindeki etkilerini gösterirken, ϕ_i , kısa dönemde X'deki değişikliklerin Y üzerindeki etkilerini göstermektedir. u_{1t} ve u_{2t} ise modelin standart hata terimleridir.

Nedensellik testi, değişkenler arasındaki ilişkinin nedenselliğini ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir. Bu test, uzun dönem analiz sonuçlarına bağlı olarak iki farklı metotla tahmin edilebilir. Eğer değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki yoksa, Granger (1969) standart nedensellik testi kısa dönem nedensellik ilişkisinin analizi için uygun olacaktır. Öte yandan, değişkenler eşbütünleşik ise, standart nedensellik testinin uygulanması güvenilir olmayacaktır. Dolayısıyla eşbütünleşik değişkenler için Engle ve Granger (1987) hata düzeltme modelinin kullanılmasını önermektedirler. VECM, değişkenlerin hem kısa hem de uzun dönem dinamiklerinin modellenmesine izin verir. VECM'in hata düzeltme terimi uzun dönem nedenselliği gösterirken, değişkenler arasındaki kısa dönem nedensellik ilişkisinde VEC Granger nedensellik veya Blok Dışsallık Wald testi kullanılmaktadır (Jana, Sahu ve Pandey, 2020, s.7).

4. Sonuç

Özetle, elde edilen bulgular çerçevesinde Türkiye’de kamu borçları ile ekonomik büyüme arasındaki uzun ve kısa dönem nedensellik ilişkilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

2002-2008 döneminde kamu toplam borç stoku ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik vardır. Yani uzun dönemde kamu toplam borç stoku ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Kısa dönemde ise ekonomik büyümeden kamu toplam borç stokuna doğru bir nedensellik söz konusu, yani ekonomik büyüme kamu toplam borç stokunu artırmaktadır.

2008-2019 ve 2002-2019 dönemlerini içeren uzun dönemde ekonomik büyüme ile kamu toplam borç stoku arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Yani uzun dönemde kamu toplam borç stoku ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken, ekonomik büyüme de kamu toplam borç stokunu pozitif yönde etkilemektedir. Yine söz konusu dönemleri içeren kısa dönemde ise kamu toplam borçlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik vardır. Yani kamu borçlarının artması kısa dönemde ekonomik büyümeyi artırmaktadır.

2002-2019 döneminde kamu iç borç stoku ile ekonomik büyüme ve kamu dış borç stoku ile ekonomik büyüme arasında ise uzun dönemde herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Bu dönemi içeren sadece kısa dönemde, kamu iç borç stokundan ekonomik büyümeye ve kamu dış borç stokundan da ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkileri söz konusudur. Yani 2002-2019 kısa dönemde kamu iç borç stoku ve kamu dış borç stoku ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Kaynakça

- Abbas, S. A., Christensen, J. E. (2010). The Role of Domestic Debt Markets in Economic Growth: An Empirical Investigation for Low-Income Countries and Emerging Markets, IMF Staff Papers, S. 57(1). 209-255.
- Atabey, S. E., Bıyık, G. (2018), Türkiye’de İç Borç Stokunun Ekonomik Büyümeye Olan Etkisinin Analizi, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, S. 55(643). 89-106.
- Ayadi, F. S., Ayadi, F. O, (2008). The Impact of External Debt on Economic Growth: A Comparative Study of Nigeria and South Afrika, Journal of Sustainable Development in Africa, S. 10(3). 234-264.
- Bakar, A. N., Hassan, S. (2008). Empirical Evaluation on External Debt of Malaysia, International Business & Economics Research Journal, S.7(2). 95-108.
- Bilginoğlu, M. A., Aysu, A. (2008). Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 31. 1-23.
- Christensen, J. (2005). Domestic Debt Markets in Sub-Saharan Africa. IMF Working Paper, S. 52(3). 518-538.
- Çiçek, H., Gözegir, S., Çevik, E. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1990-2009), C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S. 11(1). 141-156.
- Çöğürçü, İ., Çoban, O. (2011), Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009), KMÜ Sosyal ve Ekonomik ve Araştırmalar Dergisi, S. 13(21). 133-149.

- Demir, M., Sever, E. (2008). Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz, ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7(25). 170-196.
- Engle, R.F. ve Granger C.W.J. (1987). "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, 55, ss. 251-276.
- Granger, C.W.J. (1969). "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods", *Econometrica*, 37, ss. 24-36
- Gül, E., Kamacı, A., Konya, S. (2012). Dış Borcun Büyüme Üzerine Etkileri: Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye Örneği, *International Conference on Eurasian Economics*, 169-174.
- Güven, A., Oskay, C. (2018), Fonksiyonel Maliye Temelinde Kamu Borçlanması ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Örneği, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S. 16(2). 21-40.
- Jana, S.S., Sahu, T.N. ve Pandey, K.D. (2020). "How Far is FDI Relevant to India's Foreign Trade Growth? An Empirical Investigation", *Journal of Economic Structures*, 9(1), 1-19.
- Johansen, S. (1988). "Statistical Analysis of Cointegration Vectors", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.
- Karamelikli, H. ve Keşgingöz, H. (2017). "Finansal Gelişme Bileşenlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 683-701.
- Kutlu, S., Yurttagüler, İ. M. (2016). Türkiye'de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1998-2014 Dönemi İçin Bir Nedensellik Analizi, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S. 38(1). 229-248.
- Pattillo, C., Poirson, H., Ricci, L. (2004), What Are the Channels Through Which External Debt Affects Growth?, *IMF Working Paper*, New York: IMF, 15, 1-33.
- Phillips, P.C.B ve Perron, P. (1988) "Testing for a Unit Root in time Series Regression", *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Reinhart C. M., Rogoff, K. S. (2010). Growth in a Time Dept, *American Economic Review*, S. 100(2). 573-578.
- Sheikh, M. R., Faridi M. Z., Tariq, K. (2010), Domestic Debt and Economic Growth in Pakistan: An Empirical Analysis, *Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS)*, S. 30(2). 373-387.
- Taban, S. ve Kar, M. (2006). "Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi 1969-2001", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 159-181.
- Tülümce, S. Y., Yavuz, E. (2017). Türkiye'de Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, S. 13(5). 1034-1048.
- Uma, K. E., Eboh, F. E., Obidike, P. C., (2013). Debt and Debt Service: Implications on Nigerian Economic Development, *Asian Journal of Sciences & Humanities*, S. 2(2). 275-284.
- Uysal, D., Mucuk, M. (2003). Crowding- Out (Dışlama) Etkisi: Türkiye Örneği (1975-2000), *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 3(5). 158-171.

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PREVENTING TAX LOSSES AND EVASION

VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARINI ÖNLEMEDE YAPAY ZEKÂNIN KULLANILMASI

Vacide Karaman

ORCID 0000-0001-7778-1149

vkaraman@subu.edu.tr

ABSTRACT

The most important source of income used by the state to provide public services is tax revenues. 80-85% of the total public revenues of the countries consist of tax revenues. While the share of tax revenues in GDP is higher in EU member countries, this ratio is low in Turkey. The biggest reason for the low percentage of tax revenues in GDP is the prevalence of tax losses and evasion. Tax is an economic value that the state receives, free of charge, from individuals and institutions in society, according to their ability to pay. Taxpayers' failure to establish a sufficient relationship between the taxes they pay and the public services they benefit from has a negative impact on the development of tax morale in society and causes tax losses. In addition, the need for more tax audits and injustice in tax practices also cause tax losses. The fact that tax losses have reached high levels has led countries to seek new approaches to tax auditing. One of these applications is artificial intelligence. Today, artificial intelligence is used in many areas, such as health, education, insurance, fraud detection, etc. This study aims to examine the areas of use of artificial intelligence in tax applications, the difficulties encountered in practice and the contributions it will make in preventing tax losses at a theoretical level. A literature review was conducted in the study. In the study, it was determined that using artificial intelligence in tax audits will prevent tax evasion, facilitate the work of tax audit personnel and contribute to the equal distribution of tax justice.

Key Words: Tax evasion, Tax Audit, Tax Justice, Artificial Intelligence

Giriş

Vergi gelirleri devletin kamu gelirleri içinde en büyük paya sahip gelir kaynağıdır. Dolayısıyla vergilerin zamanında ve tam ödenmesi, vergi kayıplarının önlenmesi vergi idaresinin en önemli görevlerinden biridir. Vergi idaresi bu fonksiyonunu vergi denetimi yoluyla yerine getirmektedir.

Denetim gerçekleşen bir işlemle, olması gereken işlemin karşılaştırılmasıdır. Vergi denetimi, mükelleflerin vergiyi zamanında ve tam ödemeleri için yapılan bir işlemdir. Bazı mükellefler vergiyi zamanında eksiksiz öderken bazıları çeşitli nedenlerle vergiyi geç ödemekte ya da hiç ödememektedir. Vergiye karşı bu eylemlerin tespiti vergi denetimi ile ortaya çıkarılmaktadır.

Türkiye’de vergi denetimi; yoklama, vergi incelemesi, arama ve bilgi toplama yöntemleriyle yapılmaktadır. Ancak vergi denetim oranının % 2,5 seviyesinde olması nedeniyle, denetim fonksiyonu etkin olarak gerçekleşmemektedir. Ayrıca teknolojideki gelişmeler nedeniyle klasik denetim teknikleri önemini kaybetmektedir. Bu durum diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de denetimde yeni arayışlara gidilmesine neden olmuş ve vergi denetiminde dijital denetim teknikleri uygulanmaya başlanmış ve yapay zekâ uygulamaları birçok ülke gibi Türkiye’de uygulanmaya başlamıştır.

Yapay zekâ uygulamalarından denetimde yararlanmak istenmesinin amacı vergi uygulamalarında mükelleflerin yapmış oldukları hatalı işlemleri hızlı bir şekilde tespit ederek denetim elemanlarının çalışmalarını kolaylaştırmaktır.

Yaptığım çalışmada, yapay zekânın vergi denetiminde kullanılması, önemi, vergi denetimine sağlayacağı katkılar, uygulamada ortaya çıkaracağı sakıncalar incelenmiştir. Çalışmada literatür taraması yapılmıştır.

Yapay Zekâ ve Kullanım Alanları

Yapay Zekânın Tanımı

Yapay zekâ ilk olarak “1950’li yılların başında Alan Turing’in “Makineler Düşünebilir mi?” sorusuyla makine öğrenmesi kavramı ortaya çıkmış, Bilgisayar Bilimci ve Bilişsel Bilimci “John McCarthy” tarafından “Yapay Zekâ” terimi ilk kez düzenlenen yapay zekâ konferansı olan “Dartmouth Konferansı’nda” 1956 yılında kullanılmıştır” (T.C.Cumhurbaşkanlığı).

Teknolojideki gelişmeler sonucu 2000’li yıllardan sonra bilişim dönemine geçilmiş ve 4. Sanayi devrimi adını verdiğimiz bu dönemde, üretim ve hizmet sektöründe yapay zekâ yöntemleri hızla kullanılmaya başlanmıştır.

Yapay Zekâ “insan zekâsını modelleyebilmek adına insan gibi akıl yürütme, anlam çıkartma, genelleme yapabilme, geçmiş deneyimleriyle öğrenebilme gibi özellikler ve yetenekler yüklenmiş olan robotlara, makinelere, bilgisayarlara ve son olarak her çeşit modern araç-gereçlere kazandırılabilen genel isim ve yazılımdır” (Gözcü, 2021, s. 15) .Yapay zekâ, çevrelerini algılayabilen, düşünen ve bazı durumlarda öğrenebilen ve algıladıkları şeylere ve hedeflerine karşı yanıt olarak harekete geçebilen bilgisayar sistemleri için kullanılan terimdir (Turan, 2020, s. 57).

Yapay zekâ akıllı sistemler geliştiren çok disiplinli bir bilim ve mühendislik dalıdır. Akıllı sistemler tanımlı bir amacı yerine getirmek için tasarlanmış yazılım ve donanımlardan oluşur. Bu sistemler, kendi kendilerine iş yapabilirler, öğrenebilirler, veriden anlam çıkarabilirler, karar verebilirler, sorun çözebilirler, planlama yapabilirler, akıl yürütebilirler (Türkiye Bilişim Derneği, 2020).

Yapay zekâyı günümüz teknoloji sistemlerinden ayıran en önemli özellik insan zekâsını taklit edebilmesidir. Bu sistem, var olan durumları gözlemleyerek daha önceden belirlenen parametreler doğrultusunda ilgili durumu işler ve buna yönelik bir tepki verir. Günümüzde yapay zekâdan birçok alanda yararlanılmaktadır.

Yapay Zekânın Kullanım Alanları

Yapay zekâ, sağlık, eğitim, mühendislik, güvenlik, insan kaynakları, lojistik, e-ticaret ve denetim gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Yapay zekâ ile yapılabilecek işlemler çok fazladır. Bunlardan Bazıları aşağıda sıralanmıştır (T.C.Cumhurbaşkanlığı).

Görüntü İşleme, Sesli Asistanlar, Metin sentezi ve İşleme, veri İşleme, Öneri Sistemleri, Sigortacılık ve Finans, Sanal Asistanlar, Sahtekârlık Tespiti ve Önleme, , Siber Saldırıları Tespit ve Engelleme için Uzman Sistem, vergi ve muhasebe denetimi ...gibi alanlarda uygulanmaktadır.

Son yıllarda birçok ülke tarafından vergi denetiminde yapay zekâ kullanılmaya başlanmıştır. Amerika’da Amerikan Gelir İdaresi (IRS), vergilerden kaçınmaya yönelik olayları tespit etmek için yapay zekâ ve gelişmiş teknolojileri kullanarak, vergi mükelleflerinin üzerindeki yükü azaltmayı hedeflediğini açıklamıştır. Amerikan Gelir İdaresi yıllık 250.000 dolardan fazla vergi borcu olan 1600 vergi mükellefin hesaplarının yapay zekâ ile inceleneceğini belirtmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 2023).

Fransız iletişim teknolojileri şirketi Capgemini ve Google tarafından geliştirilen yazılım, Ekim 2021 yılında ülkenin dokuz bölgesinde denenmiştir. Fransa Coğrafya ve Orman Bilgisi Ulusal Enstitüsü tarafından havadan toplanan görüntüleri analiz eden yapay zekâ 20 binden fazla beyan edilmemiş havuz tespit etmiştir. Tapu daireleri ve vergi kayıtları ile karşılaştırılan bu bilgiler sonucunda 10 milyon Euro beyan edilmemiş vergi toplanmıştır (Euronews, 2022).

İspanya'da yapay zekâdan yararlanılarak geliştirilen Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ'ler) ve serbest meslek sahiplerinin gelirlerini tahmin eden bir yapay zekâ sistemi kullanılmaktadır (Gezici, 2023, s. 122).

Avrupa Birliği(AB) tarafından hazırlanan ve 11 Mayıs 2023 tarihinde onaya sunulan Yapay Zekâ Düzenleme Taslağı (Artificial Intelligence Act) Avrupa Parlamentosu'nda büyük bir çoğunluk ile kabul edilmiştir. Yapay Zekâ Düzenleme Taslağının kabul edilmesi ile yapay zekâ alanında hukuki düzenleme yapılmasına dair somut adımlar atılmıştır. Yapay zekânın hızlı teknolojik gelişimi ve ülkelerin yapay zekâyâ daha yoğun yatırım yapmaları nedeniyle AB, daha çok fırsattan yararlanmak ve yapay zekânın zorluklarını geleceğe yönelik ele almak amacıyla geniş bir plan sunmaya çalışmaktadır. Önerilen Yapay Zekâ Düzenleme Taslağı; tüketici güvenliği ve güveni, işletmeler için yasal kesinlik, esneklik ve yeniliğin desteklenmesi ile alınması gereken önlemlerin orantılılığı arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır (Karamuk, 2023) .

Türkiye'de Vergi Uygulamalarında Dijitalleşme ve Yapay Zekânın Vergi Denetiminde Kullanılması

Türkiye'de vergi mükellefleri ile ilgili bilgi ve verilerin arşivlenmesinde (dijitalleştirilmesinde) yetkili kurum Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB); bu mükelleflerin vergi incelemeleri ile ilgili yetkili kurumu ise Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDK)'dır. GİB ve VDK, son 10 yılda dijital değişim ve dönüşüm alanında büyük adımlar atmışlardır. Türkiye'de özellikle son 10 yılda geliştirilmiş önemli e-devlet yazılımları kamu kurumları ve Maliye Bakanlığı tarafından kullanılmaktadır.

Kullanılan dijital araçlar verimlilik sağlamakla birlikte klasik bilişim teknolojilerine dayanmaktadırlar. Mevcut bu yazılımlar yapay zekâ tekniklerinden yararlanılarak çok daha etkin hale getirilebilir. Böylece bürokratik işlemler azaltılmış olur (Türkiye Bilişim Derneği, 2020).

Türkiye'de mükelleflerin işlemlerini kolaylaştırmak ve yapılan işlemleri denetleyebilmek için uygulanan e-devlet uygulamalarından bazıları aşağıdaki tabloda verilmiştir (Akpınar, 2021, s. 20).

Tablo 1. Maliye Bakanlığının Dijital Uygulamaları

VEDOP (Vergi Dairesi Otomasyon Projesi)	e-Bildirim
B-TRANS(Gelir İdaresi Başkanlığı Bilgi Transfer Sistemi)	e- Belge ve Defter
VİMER (Vergi İletişim Merkezi)	e- Haciz
İnternet VD	Borç Sorgulama
İnteraktif VD	Karşıt İnceleme
e- Yoklama	BÜİS (Bandrollü Ürün İzleme Sistemi)
e- Tebligat	e- BYS
KDVİRA (KDV İadesi Risk Analizi)	RİTAP(Riskli İade takip ve Analiz Programı)
ÖTVİRA (ÖTV İadesi Risk Analizi)	SARP(Sahte Belge Risk Analiz Programı)
e- Beyanname	İadem nerede

Kaynak: Mustafa Akpınar: Gelir İdaresinin Elektronik Uygulamaları, s.20

Mükellefler e- devlet uygulamaları sayesinde zamandan ve mekândan bağımsız olarak işlemlerini yapabilmekte ve ayrıca Gelir idaresi mükelleflerle ilgili bilgilere hızlı ulaşabilmekte ve ortaya çıkabilecek

riskleri öngörebilmektedir. Ayrıca belgelerin saklanması, doğanın korunması ve mükelleflerin vergiye uyumuna da katkı sağlamaktadır.

Günümüzde dijitalleşme kaçınılmazdır ve devletler bu süreci gerçekleştirmek zorundadır. 2000 li yıllardan sonra tüm çalışma alanları, elektronik gelişmelerden dijital dönüşüme, makine öğrenmesine ve bunun sonucu olarak yapay zekâ gibi akıllı teknolojilere evrilmiştir.. Dijitalleşme ile birlikte vergi mükellefleri tarafından işlenen suçların yöntemleri de değişmiştir. Bütün bu gelişmeler sonucu, vergi denetim birimleri de bu yeni gelişmelere ayak uydurmaya çalışarak denetim faaliyetlerini geliştirmektedir (İçer, Yücel, & Atak, 2021, s. 66).Denetim birimlerine bu bağlamda yardımcı olacak uygulamalardan en gelişmiş yapay zekâ uygulamalarıdır.

Türkiye’de , 2005 yılında Gelir İdaresi Başkanlığının, 2011 yılında Vergi Denetim Kurulu Başkanlığının ve 2020 yılında Risk Analizi Genel Müdürlüğünün kurulması ile dijital/elektronik vergi uygulamalarında yeni bir aşamaya geçilmiştir (İçer, Yücel, & Atak, 2021, s. 73).

Türkiye’de Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, KDV oranlarını hatalı uygulayan mükellefler başta olmak üzere vergi kayıp ve kaçagını yapay zekâ uygulaması ile yakından takip ettiklerini belirtmiştir (A Haber, 2023).

Diğer yandan vergi müfettişlerine birçok yerden veri akışı gelmektedir. Toplanan bu verilerin gruplanması, analiz edilmesi uzun zaman gerektirmektedir. Bu verilerin toplanıp analizinde yapay zekâ uygulamaları vergi denetimi yapanların işini kolaylaştıracaktır.

Vergi uygulamalarında Yapay zekâ yardımıyla gerek mükellefler gerekse vergi idaresi açısından, muhasebe ve denetim konularında yeni yöntemlerle vergiye tabi kazancın tespitinde; gelir tespiti, amortisman oranının tespiti gibi birçok tartışmalı konu standart hale getirilip kolaylıkla çözüme kavuşturulacaktır (İçer, Yücel, & Atak, 2021, s. 88). Vergi inceleme elemanlarının sayısının yeterli olmadığı göz önüne alındığında, yapay zeka uygulamaları vergi denetimlerinin daha kısa sürede sonlandırılmasına yardımcı olacaktır.

Vergi ve denetim işlemlerinde kullanılan yapay Zekâ uygulamaları

Yapay zekâ uygulama çeşitleri; makine öğrenimi (machine learning), bilgisayarlı görme (computer vision), konuşma tanıma (speech recognition), doğal dil işleme (natural language processing) ve robotik (robotics) gibi türler ve bunlarla ilgili yapay sinir ağları ve veri madenciliği gibi terimler karşımıza çıkmaktadır (Avcı, 2021, s. 52-53) .

2.1.1. Chatbot: Vergi idarelerinin yapay zekâ uygulamaları arasında en çok kullandığı uygulamalarından biri chatbot uygulamasıdır. NLP ile bir veya birden fazla dili anlayan, metin veya ses yoluyla konuşulduğunda akıllı bir varlık gibi tepki veren bir bilgisayar programıdır Bu programlar, mükelleflerden gelen basit nitelikteki soruları işlemek ve cevaplamak için kullanılmakta, mükelleflere yardımcı olurken personelin zamandan tasarruf etmesini sağlamaktadır (Durmuş & Erdem, 2023, s. 238).

2.1.2. Makine öğrenmesi kavramı,” dilimize İngilizce ’den geçmiştir. Sözlükte; “bilgisayarların vazifelerini yerine getirmek üzere programlamak yerine nasıl yapılacağını öğretmek için pek çok miktarda bilgi ve veri kullandığı bir yapay zekâ türü” veya “hesaplama sistemlerinin ek bilgi ve verilerle” karşılaştıkça daha akıllı hale gelmelerini mümkün kılan teknolojiler ya da algoritmalar” (Gözcü, 2021, s. 36).

2.1.3.Veri Analizi Teknikleri İstatistikî analizler, metin analizi, öngörü analizi gibi tekniklerdir.

2.1.4. Robotlar, çevresiyle fiziksel iletişim kuran ve değişik işler yapmak üzere programlanabilen platformlardır.

2.2. Yapay Zekânın Vergi Denetimine Sağlayacağı katkılar

Yapay zekâ algoritmaları, vergi kanunları ve yönetmelikleri gibi somut hukuki kuralları dikkate alarak, vergi beyannamelerinin doğruluğunu kontrol edebilir, vergi hesaplamalarını yapabilir ve muhasebe işlemlerinin vergi açısından doğruluğu değerlendirebilir. Ayrıca, yapay zekâ teknolojileri, vergi kaybı ve vergi kaçakçılığı gibi vergiye ilişkin suçların tespitinde ve önlenmesinde kullanılabilir (Erdem, 2023).

Risk Analizi yaparak, vergi kaçırma yönelik sektörleri, mükelleleri kolaylıkla tespit edebilir. Vergi denetimi kısa sürede tamamlanarak daha fazla sayıda mükellef denetlenebilir.

Kayıt dışı faaliyetlerin önlenmesinde caydırıcı etki yaratabilir. Vergi denetimi sırasında, insan kaynaklı hatalar en aza indirilebilir.

Yapay zeka uygulamalarının katkısı ile vergi kayıpları azaltılarak devlet bütçesinin açık oranı azaltılabilir. Ayrıca vergide adalet ilkesinin gerçekleşmesine önemli katkı sağlar.

2.3. Yapay zekânın ortaya çıkarabileceği tehditler.

- Etik ihlalleri ortaya çıkabilir.
- Mükelleflerle ilgili saklı kalması gereken bilgiler açığa çıkabilir.
- Sistemdeki bilgiler Hacker lar tarafından ele geçirilebilir.
- Yapay zeka uygulamaları istihdam üzerinde de olumsuz etki yaratabilir.

Türkiye’de diğer ülkelere kıyasen yapay zekânın hukuki statüsüne ilişkin somut bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle Türk Hukuku açısından yapay zekâyâ ilişkin olarak diğer ülkelerinin hukuki düzenlemeleri takip ederek bilimsel görüşler çerçevesinde kanuni düzenlemenin yapılması gereklidir (Kurtuluş, 2022).

Sonuç

Vergi kayıp ve kaçaklarını önlemede vergi denetimi önemli rol oynamaktadır. Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarını azaltmak ise daha fazla mükellefin denetlenmesi ile mümkündür. Ancak daha fazla mükellefin denetlenmesi “Yapay Zekâ” uygulamaları ile mümkün olacaktır.

Türkiye’de son yıllarda e- devlet uygulamaları hız kazanmıştır. Maliye Bakanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığında da birçok işlem dijital ortamda yapılmaktadır. İşlemlerin dijital ortamda yapılması vergi denetim elemanlarının bilgiye erişimini kolaylaştırmaktadır. Ancak bütün bilgilerin denetim elemanları tarafından incelenip raporlanması uzun süreç gerektirmektedir. Bu süreçleri kısaltmak ve daha fazla mükellefin işlemlerini denetlemek yapay zekânın denetim faaliyetlerinde kullanılması ile mümkün olacaktır.

Fakat Türkiye’de yapay zekâ uygulamalarının hayata geçirilebilmesi için bilgisayarlar güçlendirilmeli, Yapay zekâ programlarını kullanacak personel eğitilmeli, etik alt yapı oluşturulmalı, Üniversitelerde öğrencilere

yapay zekâyı kullanabilecekleri yazılım dilleri öğretilmeli, bilgilerin gizliliği sağlanmalı, ayrıca verilerin hacklenmesi ihtimaline karşı gerekli önlemler alınmalıdır. Bunun dışında Yapay zekâ ile ilgili kanuni düzenlemeler yapılmalıdır. Vergi Usul Kanunu ve diğer vergi kanunlarındaki maddeler yapay zekâ denetimine onay verecek şekilde yeniden revize edilmelidir.

Yapay zeka ile ilgili etik kurallar, AB ‘nin hazırladığı taslağa uygun şekilde düzenlenmelidir.

Yapay zekâ uygulamaları üniversiteler, sanayi kuruluşları ile işbirliği yaparak geliştirilmelidir.

Bunun dışında mükelleflerin vergi uygulamalarında yaptıkları işlemler, kullanılan hesaplar, vergi idaresi ve işlemleri yapay zekanın denetimine elverişli bir şekilde kodlanmalıdır.

Kaynakça

- A Haber. (2023, 8 27). Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek'ten sıkı takip mesajı: Vergi kaçakçıları yapay zekanın radarında! <https://www.ahaber.com.tr/ekonomi/2023/08/27/hazine-ve-maliye-bakani-mehmet-simsekten-siki-takip-mesaji-vergi-kacakciları-yapay-zekanin-adresinden-alindi>
- Akpınar, M. (2021). Gelir İdaresinin Elektronik Uygulamaları. Dijitalleşme Sürecinin Türk Vergi Sistemine Etkileri (Online Sempozyum), 22 Mayıs 2021, (s. 16-36).
- Avcı, O. (2021). Vergi Tahsilatında Yapay Zekânın Kullanımı ve Önemi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(1), 51-63. doi:10.17494/ogusbd.952730
- Cumhuriyet Gazetesi. (2023, 9 8). Yapay zeka vergi kaçakçılığını önlemek için kullanılacak. 9 8, 2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/bilim-teknoloji/yapay-zeka-vergi-kacakciligini-onlemek-icin-kullanilacak-2117399> adresinden alındı
- Durmuş, N., & Erdem, İ. (2023). Vergi İdaresi 3.0: Yapay Zekâ Perspektifinden Bir İnceleme. Maliye Postası, 225-253.
- Erdem, D. (2023, Nisan 13). Yapay Zeka Muhasebe Mesleğini Yok Edermi?, Yapay Zeka ile Söyleşi . Eylül 10, 2023 tarihinde İstanbul Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik Anonim Şirketi: <http://www.istanbulymm.com/yapay-zeka-muhasebe-meslegini-yok-eder-mi/> adresinden alındı
- Euronews. (2022, 8 30). Fransa'da da Beyan edilmeyen Binlerce Özel Yüzme Havuzu Yapay Zeka ile Tespit Edildi. 9 7, 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2022/08/30/fransada-beyan-edilmeyen-binlerce-ozel-yuzme-havuzu-yapay-zeka-ile-tespit-edildi> adresinden alındı
- Gezici, H. S. (2023). Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ: Avrupa Birliği. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 6(2), 111-128.
- Gözcü, M. (2021). Yapay Zeka Perspektifiyle Vergi İncelemesi, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.
- İçer, Z., Yücel, Y., & Atak, O. (2021). Vergi Suçlarının Tespiti ve Muhakemesinde Elektronik Denetim Uygulamaları ve Etkileri. Dijitalleşme Sürecinin Türk Vergi Sistemine Etkileri (Online Sempozyum) 22 Mayıs 2021, (s. 64 - 92).
- Karamuk, E. (2023). AB Yapay Zeka Yasası. Hukuk ve Bilişim. <https://hukukvebilisim.org/> adresinden alındı

Kurtuluş, B. (2022). Yapay Zeka Hukuku. Hukuk ve Bilişim: 3. Nesil Hukuk Dergisi.
<https://hukukvebilisim.org/yapay-zeka-ve-hukuk/> adresinden alındı

T.C.Cumhurbaşkanlığı. (tarih yok). Yapay Zeka. 9 1, 2023 tarihinde T.C Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi:
<https://cbddo.gov.tr/sss/yapay-zeka/> adresinden alındı

Turan, D. (2020). Yapay Zekâ ve Vergi Uygulamalarına Etkisi Artificial Intelligence and Its Effects on Tax Application. Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 55-70.

Türkiye Bilişim Derneği. (2020, 9 1). Yapay Zeka Raporu. 9 5, 2023 tarihinde www.tbd.org adresinden alındı

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ACADEMIC PUBLICATIONS ON LITERATURE OF TOURISM

EDEBİYAT TURİZMİ KONULU AKADEMİK YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ¹

Adnan Yardımcı (Batman University)

ORCID: 0000-0003-2709-9699

adnan.yardimci@batman.edu.tr

Umut Balcı (Batman University)

ORCID: 0000-0001-8196-4351

balci_u@yahoo.de

Abstract

The increasing number of interdisciplinary studies shows that the ties between disciplines are increasing. The same is true for tourism and literature. Any element related to literature (author, work, museum, street, etc.) can become a touristic destination today. Therefore, the aim of our study is to scan the publications made in the field of literary tourism in Turkey between 2000 and 2022 and to determine the level of studies, trends and results obtained in the relevant field in our country by analyzing them through content analysis and to reveal the general situation of the studies. The identified studies were analyzed according to certain bibliometric parameters such as publication years, authors, publication titles, publication locations, publication languages, publication types, topics, objectives, methods and results. According to the determined variables, similarities, differences, generalizations were tried to be made about the studies and various determinations were made.

Keywords: Tourism, Literature, Literature Tourism, Bibliometric Analysis

1. Giriş

Disiplinlerarası ilişkiler gittikçe daha belirgin hale gelirken, günümüzde turizm ve edebiyat bağlantılı çalışmaların yaygınlık kazandığı gözlemlenmiştir (Çimen, 2017: 79). Farklı boyutlara sahip olan turizm ve edebiyat birbirlerine uzak alanlar olarak kabul edilse de, turizm sektöründeki gelişmeler doğrultusunda turizm ve edebiyat ilişkisinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2009: 32). Edebiyatın kültür, siyaset ve sanat ile birlikte turizm üzerinde de etkili olduğu bilinmektedir (Çimen, 2017: 84). Edebiyat turizmi nispeten yeni bir konudur ve halen araştırılmaktadır. Edebiyatın kendisi uzun bir süredir var olmasına ve edebiyat turizminin de 1800'lerin sonunda başlamasına rağmen, konuyla ilgili araştırmalar ancak 1980'lerden beri yapılmaktadır. 1800'lerin sonlarından günümüze kadar geçen sürede ziyaretçiler, yazarların evlerine ve mezarlarına, kurgusal ve kurgusal olmayan edebi metinlerde tasvir edilen yerlere ve bu yazılara ilham veren yerlere seyahat etmişlerdir. Yazarlar ve onların eserleriyle ilişkilendirilen mekânlara ve olaylara dayalı bir niş turizm biçimi olarak edebiyat turizmi, çağdaş turizm ortamında giderek daha popüler hale gelen bir olgudur (Smith, 2012: 1).

Edebiyat turizmi, özel ilgi turizmi, kültür turizmi, miras turizmi, alternatif turizm gibi birçok farklı turizm biçimiyle ilişkilendirilmektedir (Immonen, 2018: 7). Kültür turizmi ve miras turizmi ile bağlantılı olan edebiyat turizmi, edebi öneme sahip yerleri gezme pratiğidir. Özel ilgi turizm çeşitlerinden kültür ve miras turizmi ile bağdaştırılan edebiyat turizminin bu iki açıdan incelenmesi, edebiyat turizminin nasıl geliştiğini ortaya koyması açısından son derece önemlidir (Balcı ve Dilek, 2021: 21). Edebiyat turizminin en önemli

---

1 Bu çalışma Prof. Dr. Umut Balcı danışmanlığında Adnan Yardımcı tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

unsurlarından biri olan edebiyat müzeleri, Avrupa'da yüz elli yılı aşkın süredir önem verilen, özel ve kamu kurumları tarafından desteklenen kültürel bir değer olarak görülmekte iken Türkiye'de yakın zamanda önemsenmeye başlandığı görülmektedir. En fazla edebiyat müzesine sahip ülkeler arasında yedinci sırada olan Türkiye'de, genelde müzeciliğin, özelde ise edebiyat müzelerinin gün geçtikçe önemsendiği ve turistik bir destinasyon olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Balcı ve Dilek, 2021: 310). Türkiye de dâhil olmak üzere birçok ülke için önemli bir turizm potansiyeli oluşturan edebiyat turizmi ile ilgili araştırmalar ancak 1980'lerden beri yapılmakta iken, Türkiye'de bu konu ile ilgili araştırmalar son yıllarda ağırlık kazanmıştır.

2. Çalışmanın Amaç ve Yöntemi

Disiplinlerarası çalışmaların sayısının gün geçtikçe artması bilim dalları arasındaki bağların arttığını göstermektedir. Aynı durum turizm ve edebiyat için de söz konusudur. Edebiyat ile ilgili her türlü unsur (yazar, eser, müze, sokak vs.) günümüzde turistik bir destinasyon olma özelliği kazanabilmektedir. Bundan dolayı çalışmamızın amacı, edebiyat turizmi alanında Türkiye'de 2000 ve 2022 yılları arasında yapılmış yayınları taramak ve içerik analizi yoluyla inceleyerek ilgili alanda ülkemizdeki çalışmaların düzeyini, eğilimlerini ve elde edilen sonuçları tespit edip çalışmaların genel durumunu ortaya koymaktır. Tespit edilen çalışmalar yayın yılları, yazarları, yayın başlıkları, yayın yerleri, yayın dilleri, yayın türleri, konuları, amaçları, yöntemleri ve sonuçları olmak üzere belirli bibliyometrik parametrelere göre incelenmiştir. Belirlenen değişkenlere göre çalışmalar hakkında benzerlikler, farklılıklar, genellemeler yapılmaya çalışılmış ve çeşitli tespitlerde bulunulmuştur.

Bu araştırmada 2000-2022 yılları arasında Türkiye'de edebiyat turizmi konusunda yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Google Akademik ve Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarındaki yayınlar "edebiyat turizmi" ve "literary tourism" ifadeleri kullanılarak çıkan çalışmalar taranarak ilgili olanlar ele alınmıştır. Tespit edilen çalışmalar belirli bibliyometrik özelliklere göre içerik analizi ile incelenmiştir.

3. Bibliyometrik Analiz

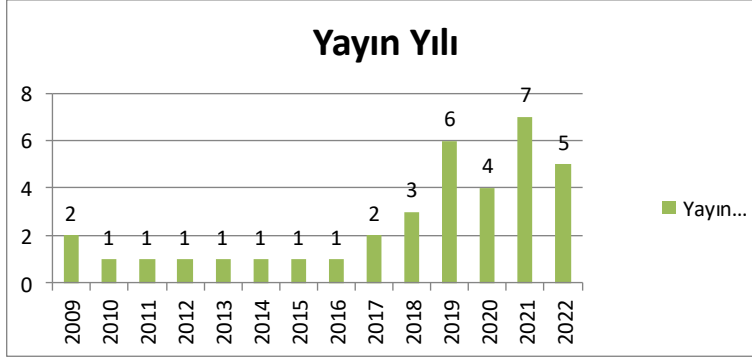
Bibliyometrik analiz, son yıllarda bilimsel araştırmalarda büyük bir popülerlik kazanmıştır (Donthu, Kumar ve Pattnaik, 2020; Donthu vd., 2021) ve popülerliği Gephi, Leximancer, VOSviewer gibi bibliyometrik yazılımların ve Scopus ve Web of Science gibi bilimsel veri tabanlarının ilerlemesi, kullanılabilirliği ve erişilebilirliğinden gelmektedir. Ayrıca bibliyometrik metodolojinin bilgi biliminden iş dünyasına kadar disiplinlerarası bir şekilde yayılması da bu analiz tekniğinin önemini artırmaktadır.

Akademisyenler bibliyometrik analizi, makale ve dergilerde ve araştırma bileşenlerinde ortaya çıkan eğilimleri ortaya çıkarmak ve mevcut literatürde belirli bir alanın entelektüel yapısını keşfetmek gibi çeşitli nedenlerle kullanırlar (Donthu vd., 2021; Verma ve Gustafsson, 2020). Bibliyometrik analizde yer alan veriler, büyük veri setleridir ve doğası gereği nesnel (örneğin, alıntı ve yayın sayıları, anahtar kelimeler ve konuların olması), ancak yorumları genellikle bilgilendirilmiş teknikler ve prosedürler aracılığıyla oluşturulan hem objektif (örn. performans analizi) hem de subjektif (örn. tematik analiz) değerlendirmelere dayanır.

Library Trends'in bibliyometriye ayrılmış 1981 sayısında, Schrader (1981) kısa ve spesifik olmayan bir tanım geliştirdi: "kaydedilmiş söylemin bilimsel çalışması." Boyce ve Kraft ise (1985), iletişim ile onun fiziksel tezahürleri arasındaki farkı ifade ederken, çok genel bir tanımda bulunmaktadır: "Bibliyometri, yazılı iletişimin nicel çalışmasıdır". Aynı doğrultuda bir diğer tanım ise Glas (1986) tarafından yapılmıştır. Buna göre genel anlamda bibliyometri, kapsamlı literatür yapılarında sistematik kalıpların araştırılması olarak tanımlanabilmektedir.

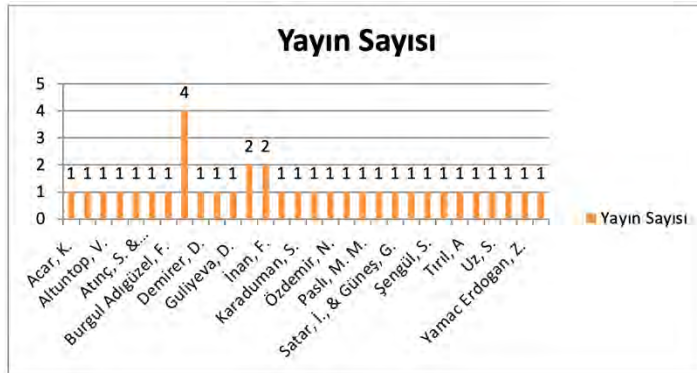
4. BULGULAR ve YORUM

Ulusal Tez Merkezi ve Google Akademik veri tabanlarında Edebiyat Turizmi ve Literary Tourism ifadeleri kullanılarak toplamda 36 adet yayınlanmış çalışmaya rastlanmıştır.

Grafik 1. Akademik Çalışmaların Yayınlandığı Yıllar

Edebiyat turizmi ile ilgili ilk çalışmanın 2009 yılında yapıldığı görülmektedir. İlk yıllarında çok fazla ilgi görmese de, Grafik1’de gösterildiği üzere, son yıllarda edebiyat turizmi konusuyla ilgili daha fazla çalışma yapıldığı açıkça görülmektedir. 2021 yılı 7 çalışma ile edebiyat turizminin en çok çalışıldığı yıldır. Mevcut çalışma 2022 yılında yürütüldüğü ve henüz yıl tamamlanmadığı için 2022 yılında 5 çalışma görülmektedir. 2022 yılı içerisinde yapılmış çalışma sayısı bu anlamda yükselebilir².

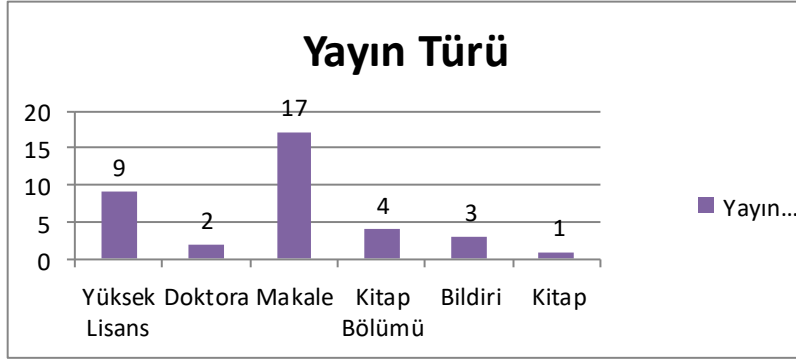

Grafik 2. Yapılan akademik çalışmaların yazarları

Edebi turizm konusunda çalışma yapan yazarlar incelendiğinde çalışmaya konu olan 36 akademik yayının hangi yazarlara ait olduğuna dair bilgiler grafikte yer almaktadır. Buna göre toplamda 36 çalışmada 48 yazar ismi yer almaktadır. Samet Çevik 4 ayrı çalışmayla, konu hakkında en fazla akademik yayın yapan

² Bu çalışmanın bildiri olarak sunulduğu 2023 Ekim ayı itibarıyla edebiyat turizmi konulu 2022 tarihli yeni 4 adet ve 2023 tarihli yeni 8 adet çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir (Bkz. Aydın&Güdül&Özkan&Özkan Aydın, 2022; Koçak ve Koçak, 2022; Aktemur ve Balcı, 2022; Demiryay ve Balcı, 2022; Ütnü, 2023; Işık ve Balcı, 2023; Balcı ve Yiğitoğlu, 2023; Aksöz ve Balcı, 2023; Arslan ve Balcı, 2023; Ginigen ve Balcı, 2023; Ütnü ve Balcı, 2023; Ginigen, 2023. Dolayısıyla 2022 yılı yayın toplamı 11, 2023 yılı yayın toplamı 15'e yükselmiştir.

akademisyen olmuştur. Faysal İnan ve Yüksel Gürsoy ise 2'şer çalışma ile kendisini takip etmektedir. Diğer yazarlara ait ise 1'er çalışma yer almaktadır.

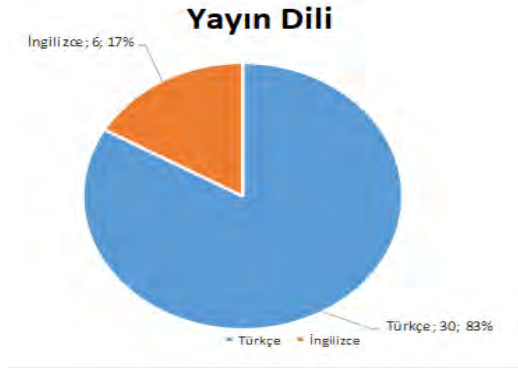
Grafik 3. Çalışmalara ait yayın türleri

Alanyazın incelemesinde elde edilen bulgulara göre Edebi Turizm temalı yayınların Makale, Yüksek Lisans Tezi, Doktora Tezi, Kitap Bölümü ve Bildiri türlerinde yazıldığı tespit edilmiştir. Ele alınan 36 çalışmanın 17 tanesi, yani neredeyse yarısı makale türünde işlenmiştir. Makaleden sonra en çok yazılan tür ise 9 adet ile Yüksek Lisans Tezi olmuştur. 4 tane kitap bölümü, 3 tane bildiri ve 2 tane de doktora tezi ilgili alanyazında yer almaktadır. Ayrıca ilgili alanyazında 1 tane kitap yer almaktadır.

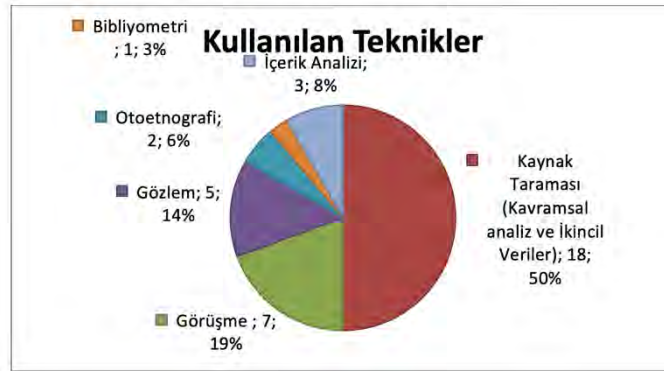
Grafik 4. Başlıklarda en sık kullanılan kelimeler

Edebiyat Turizmi kapsamında ele alınan akademik yayınların başlıkları da incelenmiştir. Çalışmada yer alan 36 akademik yayın, başlıklarında yer verdikleri kelimeler açısından incelenmiştir. Olağan şekilde en çok kullanılan ifadeler Müze, Turizm ve Edebiyat kelimeleri olmuştur. %29 ile Müze ifadesi, %26 ile Turizm ve % 20 ile Edebiyat kelimeleri, 36 akademik yayının başlıklarında yer alan ve en sık kullanılan kelimeler olmuştur. Bu sık kullanılan kelimelerle birlikte Kültür, Miras, Literary (Edebi), Sait Faik Abasıyanık sıkça kullanılan diğer kelimeler olarak yer almaktadır. Sait Faik Abasıyanık'ın isminin başlıklarda sıkça geçmesi, kendisi hakkında fazla sayıda çalışma yapıldığını ve Edebiyat Turizmi ile Sait Faik Abasıyanık arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Grafik 5. Yayın Dili

Grafik 5'e bakıldığında yapılan yayınların 6 tanesinin İngilizce, geri kalan yayınların Türkçe kaleme alındığı tespit edilmiştir. Edebiyat Turizmi ile ilgili yapılan yayınların belli yayın evi ya da dergilerde yoğunlaşmadığı da tespit edilmiştir. Sadece dört dergide ikiye çalışmaya rastlanmıştır. Bu dergiler International Journal Of Social And Humanities Sciences, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Kütüphaneciliği ve Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Grafik 6. Çalışmalarda en sık kullanılan teknikler

Kullanılan teknik ve yöntemlerin mevcut 36 akademik yayın kapsamında farklılaştıkları görülmektedir. En çok tercih edilen teknik ve yöntemlerin sırasıyla Kaynak Taraması (Kavramsal analiz ve İkincil Veriler) (%50) ve Görüşme (%19) olduğu belirlenmiştir. Diğer teknikler ise şu şekilde sıralanmaktadır: Gözlem (%14), İçerik Analizi (%8), Otoetnografi (%6) ve son olarak Bibliyometri (%3). Mevcut çalışmada kullanılan Bibliyometri tekniğinin, Edebiyat Turizmi çalışmalarında en az tercih edilen teknik olduğu görülmektedir.

Elde edilen 36 adet akademik yayın, konuları bakımından da incelenmiştir. Bu bağlamda Edebiyat ve Turizm İlişkisi (15 kere), Yazar Müze Evleri (12 kere), Edebi Mekânlar (5 kere) ve Edebiyat Müze Kütüphaneleri (4 kere) en çok çalışılan konulardır.

Bazı çalışmalar edebiyat turizmi alanının özgünlüğünü, kavramsal boyutunu, literatürdeki mevcut yerine dair hedefler koymaktadır. Bazı çalışmalar Türkiye'nin edebiyat turizmi potansiyeline ve bunu etkileyen faktörlere dair amaçlar belirlemektedir. Edebiyat turizminin teşvik edilmesine, ilerlemesine katkı sağlayacak

biçimde çeşitli sorunlara değinmeyi ve önerilerde bulunmayı hedefleyen çalışmalara da rastlanmıştır. Edebiyat ve turizm konulu çalışmaların sonuçlarına genel olarak baktığımızda edebiyat turizmi kavramı ve literatürüne dair açıklama ve tespitler yapılmış, edebiyat turizminin teşvik edilmesi, geliştirilmesine dair önerilerde bulunulmuştur.

5. Sonuç

Çalışma kapsamında 2000 ile 2022 yılları arası değerlendirmeye alınmış olup Türkiye’de edebiyat turizmi konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde, ilk çalışmanın 2009 yılında yapıldığı görülmüştür. İlk yıllarında pek ilgi görmese bile son yıllarda edebiyat turizmi konusuyla ilgili daha fazla çalışma yapıldığı açıktır. 2021 yılı 7 çalışma ile edebiyat turizminin en çok çalışıldığı yıldır. Edebi Turizm konusunda 48 kişinin çalışma yaptığı, Samet Çevik’in 4 çalışmayla edebiyat turizmiyle en çok ilgilenen kişilerden olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmaların 17 tanesinin makale, diğerlerinin tez, bildiri, kitap bölümü olarak dağılım gösterdiği görülmüş olup edebiyat turizmi ile ilgili Türkiye’de kaleme alınmış sadece bir tane kitap çalışması tespit edilmiştir (Bkz. Balcı ve Dilek, 2021).

Edebiyat Turizmi kapsamında ele alınan akademik yayınların başlıkları da kullanılan kelimeler açısından incelenmiştir. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde en çok kullanılan ifadelerin müze, turizm ve edebiyat kelimeleri olduğu tespit edilmiştir. %29 ile müze ifadesi, %26 ile turizm ve %20 ile edebiyat kelimeleri, 36 akademik yayının başlıklarında yer alan ve en sık kullanılan kelimeler olmuştur. Bu sık kullanılan kelimelerle birlikte kültür, miras, literary (edebi), Sait Faik Abasıyanık sıkça kullanılan diğer kelimeler olarak yer almıştır. Sait Faik Abasıyanık’ın isminin başlıklarda sıkça geçmesi, kendisi hakkında fazla sayıda çalışma yapıldığını ve Edebiyat Turizmi ile Sait Faik Abasıyanık arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Dil analizine bakıldığında ise çalışmaların ağırlıklı olarak Türkçe yayınlandığı görülmüştür.

Tercih edilen teknik ve yöntemlerin mevcut 36 akademik yayın kapsamında çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. En çok tercih edilen teknik ve yöntemlerin sırasıyla Kaynak Taraması (Kavramsal analiz ve İkincil Veriler) (%50) ve Görüşme (%19) olduğu belirlenmiştir. Gözlem (%14), İçerik Analizi (%8), Otoetnografi (%6) ve son olarak Bibliyometri (%3) gibi yöntemler de az da olsa kullanılmıştır.

Ele alınan konular “edebiyat ve turizm ilişkisi”, “yazar müze evleri”, “edebi mekanlar” ve “edebiyat müze kütüphaneleri” olarak dört temel kategori altında değerlendirilmiş olup yapılan çalışmaların çoğunun edebiyat ve turizm ilişkisi ve yazar müze evleri kategorilerinde olduğu tespit edilmiştir. Edebiyat ve Turizm ilişkisini irdeleyen çalışmaların sayısının daha çok olması bu alanın görece yeni bir tür ve çalışma alanı olmasından kaynaklanmaktadır.

İncelenen bazı çalışmalar edebiyat turizmi alanının özgünlüğüne, kavramsal yönüne, literatürdeki yerine dair hedefler koymaktayken, bazı çalışmalar Türkiye’nin edebiyat turizmi potansiyeline ve bunu etkileyen faktörlere dair amaçlar belirlemiştir. Edebiyat turizminin turizm açısından çok önemli bir alan olduğu, bu konuda yapılan çalışmaların sayısının artması gerektiği yönünde sonuç ve öneriler de ortaya konmuştur.

Çalışmanın geneline baktığımızda, edebiyat turizmi konusunda Türkiye’de son yıllarda ciddi araştırmaların yürütüldüğü, Türkiye’nin de edebiyat açısından çok zengin bir birikim ve mirasa sahip olduğu ve bundan dolayı edebiyatla ilgili unsurların önemli bir turizm cazibe merkezi haline dönüştürülebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Aksöz, M. & Balcı, U. (2023). Disiplinlerarası Bir Tür Olarak Gezi Yazıları. 4. International Istanbul Current Scientific Research Congress, Proceedings Book, S. 333-338.

- Aliğaoglu, A., & Narlı, M. (2011). Edebî Miras Turizmi Ve Türkiye’de Edebî Mekânlar. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 1-18.
- Altuntop, V. (2019). *Kültür Turizmi Çalışmalarının Bibliyometrik Analiz Tekniği İle İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Arslan, Z. & Balcı, U. (2023). Edebiyat Turizmi Bağlamında Kitap Köylerine Genel Bir Bakış. İçinde: Ed. Balcı, T. & Öztürk, A. O. & Aksöz, M. *Schriften zur Sprache und Litratür VII*, Konya; Çizgi Kitabevi, S. 345-362.
- Aslan, H. (2019). *Yazar Evi Müzeleri: Sait Faik Abasıyanık Müzesi Örneği*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Atınç, S., & Karadeniz, Ş. (2011). Yeni Bir Kültürel Konsept: Edebiyat Müze Kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 25(4), 519-530.
- Aydın, A. U. , Güdül, A. , Özkan, A. & Aydın Özkan, I. (2022). Edebiyat Temalı Oteller: Topsis İncelemesi . *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi* , 6 (3) , 182-196 .
- Balcı, U., & Dilek, S. E. (2021). *Edebiyat Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Balcı, U. & Acar, K. (2020). Turizm Tanıtım Broşürlerinin Edebiyat Açısından Analizi. *Route Educational & Social Science Journal*, 7(6), 196-206.
- Balcı, U. & Yiğitoğlu, B. (2023). Auf den Spuren der Dichter-Straßen als Literaturräume im öffentlichen Bereich. In: Ed: Nihan Demiryay; *International Research in Education Sciences V*, İstanbul: Eğitim Yayınevi. S. 113-125.
- Boyce, B.R. & Kraft, D. H., (1985). Principles and theories in information science, in: M. E. Williams (Ed.), *Annual Review of Information Science and Technology*, Vol. 20, White Plains, N. Y., Knowledge Industry Publications, 163.
- Burgul Adıgüzel, F. (2017). Edebiyat Müzeleri ve Müzede Edebiyat Eğitimi, *Milli Eğitim*, 214, 85–104.
- Çevik, S. (2017). Kültürel Miras Kapsamında Edebiyat Turizmi Deneyimi: Sait Faik Abasıyanık'ın İzinde Otoetnografik Bir Çalışma. *Electronic Turkish Studies*, 12(29).
- Çevik, S. (2018). Kurgusal Mekânlarda Edebiyat Turizmi Deneyimi:“Masumiyet Müzesi” Örneği. *Art-E Sanat Dergisi*, 11(22), 302-337.
- Çevik, S. (2020). Literary Tourism as a Field of Research Over the Period 1997-2016. *European Journal Of Tourism Research*, 24, 2407-2407.
- Çevik, S. (2021). Türkiye’deki Edebi Mekânların “Modern Müzecilik” Bağlamında Değerlendirilmesi. *Folklor/Edebiyat*, 27(105), 135-149.
- Çimen, H. (2013). Turizm ve edebiyat etkileşimi üzerine. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (17), 79-85.
- Demirer, D. (2015). *Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği Kapsamında Edebiyat Turizminin Yönetici ve Tüketici Perspektifinden Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma*. Düzce Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

- Demiryay, N. & Balcı, U. (2022). Alman Demokratik Cumhuriyeti Edebiyatı Bağlamında “Yazar Ve Edebiyat Müzeleri” . *Alman Dili ve Kültürü Araştırmaları Dergisi* , 4 (8) , 70-81.
- Donthu, N., Kumar, S., Pattnaik, D., & Campagna, C. (2020). Journal of marketing theory and practice: a retrospective of 2005–2019. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 28(2), 117-137.
- Erdiken, M. (2022) *Edebi Turizmde Eser Odaklı Araştırmalara Yönelik Bağlamsal Bir Yaklaşım*. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora lisans tezi.
- Ergün, B., & Yıldırım, H. M. (2021). Edebiyat Turizmi: Kazdağları Üzerine Bir İnceleme. *Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 18(2), 293-316.
- Ginigen, D. (2023). *Gemlik Kitap Limanı “Sözcüklerin Rotası” edebiyat festivali katılımcılarının festivale dair kalite ve değer algıları* (Master's thesis, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Ginigen, D. & Balcı, U. (2023). “Sözcüklerin Rotası” Edebiyat Festivali: Katılımcılarının Festivale Dair Kalite Ve Değer Algıları. In. Ed. Muharrem Tsosun ve Coşkun Doğan. *Kültürlerarasılık ve Dil, Çanakkale: Paradigma Yayınevi*. S. 79-96.
- Guliyeva, D. (2022). “İçerik Turizmi’ (content tourism) veya Anlatı Turizmi Kavramlarının Analizi”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(50):347-353.
- Gürsoy, Y. (2019). The Example Of Herta Müller, A Nobel Literature Prize Author, İn The Relationship Of Tourism And Literature. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 348-355.
- Gürsoy, Y. (2020). Turizm ve Edebiyat: Türk Alman Göçmen Edebiyatı Örneği. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23, 447-464.
- Immonen, T. (2018). *Literary Tourism in Finland*. Saimaa University of Applied Sciences, Faculty of Tourism and Hospitality, Master's Thesis, Imatra.
- Işık, M. & Balcı, U. (2023). Mezarlık Turizmi Bağlamında Yazar Mezarları: Bir Rota Önerisi. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 6(Special Issue-1), 1-19.
- İnan, F. (2013). Ahmet Hamdi Tanpınar Edebiyat Müze Kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(3), 534-536.
- İnan, F. (2018). *Dünyadaki Örnekleri Bağlamında Edebi Belleğin Korunması Ve İstanbul’da Bulunan Edebiyat Konulu Müzelerin İncelenmesi*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- İralı, A.E. (2019) *Kültür Varlıklarının Sanal Ortam Uygulamalarının Ziyaret Motivasyonu Yönünden İncelenmesi: Sait Faik Abasıyanık Müzesi Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi.
- Karaduman, S. (2016). *Nesne Düzeni Ve İmge Tasavvuru Bağlamında Sanatsal Bir Kurgu Olarak Masumiyet Müzesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Karlık, Ö. (2009) *From The “Author” To The “Reader”: Visiting Literary House-Museums In İstanbul*. ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Koçak, Z. & Koçak, E. (2022). Edebi Eserlerin Dil, Edebiyat ve Turizm Bağlamında İncelenmesi: Ali Emiri Efendi Örneği. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 5(2), 157-173.

- Lidar, V. Turizm Ve Edebiyat İlişkisi Kapsamında Eskişehir Anadolu Lisesi Küçük Prens Kitap Müzesi. *Turizmde Araştırma Temaları*, 34.
- Özdemir, N. (2009). Turizm ve Edebiyat, *Milli Folklor*, 21(82), 32-49.
- Öztürk, Z. (2022). The Literary Geography Of İstanbul And The Ahmet Hamdi Tanpınar İn The Framework Of The Narration And Tourism Relationship. In *Global Perspectives On Literary Tourism And Film-Induced Tourism* (Pp. 116-138). Igi Global.
- Paslı, M. M. (2022). Edebiyat Turizmi Kapsamında Ankara Mehmet Akif Ersoy Edebiyat Müze Kütüphanesinin Değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Özel Sayı, Yüreklerde Akif, Dillerde Hürriyet), 63-72.
- Polat, M. (2021). Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesi'nin kültür ve edebiyat turizmi kapsamında değerlendirilmesi. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 645-658.
- Satar, İ., & Güneş, G. (2014). Türkiye'de Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Kültür Turizmin Önemi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 15-17.
- Schrader, A. M., 1981, Teaching Bibliometrics. *Library Trends*, 151-172.
- Smith, Y. (2012). *Literary Tourism as a Developing Genre: South Africa's Potential*, Master's Thesis, Faculty of Humanities, University of Pretoria, Pretoria.
- Şengel, Ü., Işkın, M., Zengin, B., & Saruışık, M. (2019). Tourist Destinations İn Literary Works: The Novel" A Memento For İstanbul". *Anais Brasileiros De Estudos Turísticos*, 9(1-2, e3), 1-14.
- Şengül, S., Koray, G., & Türkay, O. (2020). Her Şeyin Turizmi (Mi?): Turizm Çeşitlerini İsimlendirme Problemi. *Journal Of New Tourism Trends*, 1(1), 14-21.
- Şenol, O. (2021) *Edebi Miras Turizmi Destinasyon İmajı İlişkisi: Aşiyân Müzesi Örneği*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Tınl, A. (2018). Bir Özel İlgi Turizmi Olarak Edebiyat Turizmi Ve Türkiye'nin Edebiyat Turizmi Potansiyeli. *International Journal Of Social And Humanities Sciences*, 2(2), 161-184.
- Uygur, S. M., Demirer, D., & Hatırnaz, A. G. B. (2017). Turizm pazarlamasında alternatif bir araç olarak hikayelerin kullanımı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(42), 34-42.
- Uz, S. (2010). *Kişisel Mekânların Müzeleştirilmesi: Burgaz Ada Sait Faik Abasıyanık Evi Örneği'nin İrdelenmesi*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Ütnü, G. & Balcı, U. (2023). Turizm ve Yabancı Dil Bağlamında Hazırlanan Akademik Yayınların Sistematik Literatür Analizi. İçinde: Ed. Balcı, T. & Öztürk, A. O. & Aksöz, M. *Schriften zur Sprache und Litratür VII*, Konya; Çizgi Kitabevi, S. 345-362.
- Ütnü, G. & Balcı, U. (2023). Turizm ve Yabancı Dil Bağlamında Hazırlanan Akademik Yayınların Sistematik Literatür Analizi. (Master's thesis, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Ünal, C. (2021). Alternatif Turizm Seçenekleri Ve Kültür. İçinde: Ed. Samet Kılıç: *Halkbilim Bağlamında Türkiye'de Kültürel Turizm ve eğlence Kültürü*. Eğitim Yayınevi, 88-105.

Yamac E. Z. (2022). Concretizing The Fictional Places İn Literary Works And Bringing Them To Tourism: Zeyniler Village Calikusu House. *University Of South Florida (Usf) M3 Publishing*, 16(9781955833103), 8.

ENVIRONMENTAL PROTECTION OF PUBLIC DEVELOPMENT

Zurab Nasaraya (Georgia Technical University)

ORCID: 0009-0007-0369-2320

nasaraiazurab@gmail.com

Naira Galakhvaridze (Shota Rustaveli Theater and Cinema)

nairagalakhvaridze@gmail.com

Abstract

The life of society depends on the quality of nature and its resources. Therefore, it is necessary to optimally combine modern industrial production with the environmentalization of production, which implies the protection of nature, rational use of its resources and improved reproduction. Against the background of the current rates of exploitation of natural resources, what awaits humanity after 50 years? Does man have the wisdom and intelligence to save the earth from ecological catastrophe? These questions are not subject to postponement. It must be answered by today's generation, otherwise the existence of the civilized world will be in danger. Ecological education, greening of society's development becomes the form of education of the future. Ecological education in the modern sense is a continuous process of the inheritance and extended reproduction of ecological culture by man. The logic of the development of life on earth defines human activities as the main factor. Moreover, the biosphere can exist without man, but man cannot exist without the biosphere. Maintaining a harmonious relationship between man and nature is the main task facing the modern generation. This requires a change in many previously formed views on the proportionality of public values. It is necessary for each person to develop "ecological consciousness", which then determines the use of technology, industrial buildings and natural resources. The UN Commission defined the sustainable development of civilization as follows: "Such development of civilization is considered sustainable, in which case the satisfaction of the living needs of the present generation is achieved, without limiting such opportunities for future generations." The primary duty of ecological education is to achieve awareness of man's obligation to nature. This task cannot be solved by any other existing science. But if the existing gap between man and his actions, motives and consequences is not eliminated, then humanity will die. The problem of preserving the environment lies in overcoming stereotypes of established behavior to a significant extent. Such negative social behavior of people is caused by economic factors and it leads the person to degradation, or violation of the sociogenetic code.

Key words: society, life, progress, environmental education, consumer pressure, biodiversity, international character, humanity, civilization.

Introduction

After major catastrophes (accidents at nuclear substations, explosions at chemical plants, the death of tankers) a split in confidence has arisen with scientists, along with common sense. It is necessary for scientists to achieve unity in evaluating the results of technical development, to increase the accuracy of forecasts, to unite forces to prevent unwanted events. It is necessary not only for scientific and technological progress, but also development within the framework of a unified culture of humanity. Every new decision needs to be evaluated first of all, not as an additional good, but the desired results for future generations.

Literature Review

Scientist Galakhvaridze Naira, (2016) in the article "Environmental management system and ecotourism" notes that the logic of the development of life on earth defines human activity as the main factor. Moreover, the biosphere can exist without man, but man cannot exist without the biosphere.

Maintaining a harmonious relationship between man and nature is the main task facing the modern generation.

Scientists Galakhvaridze Naira, Gugava Eldari (2017) in their work "Maintaining the economic-ecological balance as a fundamental factor in the development of civilization" discussed three possible options for the future development of humanity:

1. By inertia;
2. With an ultra-totalitarian scenario;
3. Transformative.

Scientist Galakhvaridze Naira, in the article "Industrial ecological management and human health" (2016), notes that the specificity of the environment of human life lies in the fact that its impact on him is carried out through two powerful channels - natural and social. In this regard, all economic factors affecting people are often divided into two groups: natural factors and social factors.

Scientists Galakhvaridze Naira, Gugava Eldari (2016) in the article "Man and Ecology in the Environmental Management System" draw attention to the fact that the growing pollution of the surrounding environment is connected with the development of industry and energy. The state of population density is a generalized integral indicator, where the quality of the living environment and its impact on human behavior are important.

Evgeni Baratashvili, Nasaraya Zurabi, Galakhvaridze Naira, Mamulashvili Leila (2022) The authors of the textbook "Economy of Georgia" discuss current issues of the development of the economy of Georgia. Special attention is paid to the issues of economic development of the country as a whole, as well as regional ones.

In the book, the impact of industrial enterprises on the environment is widely discussed, in particular, the ecological passport of the considered enterprises and its role in terms of economy.

Ecological safety and the concept of sustainable development are also discussed in the same manual.

The great German scientist, physicist, one of the founders of quantum mechanics, Nobel laureate Werner von Heiserberg (2011) in his book "Beauty is the radiance of truth" notes that "Science, so to speak, with a wide front is approaching the field or limit where the question of the presence or non-existence of all humanity can be To become terribly dependent on a small group of people. . . Perhaps the task of science is to make people realize how dangerous this world has become, to show them how important it is that all of us, regardless of nationality or ideology, unite to avoid this danger. Of course, it is much easier to talk about it than to make words into deeds, but there is no doubt that we can no longer avoid solving this task. Each individual scientist is faced with the cruel necessity of deciding personally what is a good, or even less dangerous, point, dictated by his own conscience.

Main text

The life of society depends on the quality of nature and its resources, therefore it is necessary to optimally combine modern industrial production with the environmentalization of production, which implies the protection of nature, rational use of its resources and improved reproduction. For this purpose, the process

of reproduction of nature requires that the normal functioning of the ecological system is not disturbed, that it does not lose its self-recovery ability, because the latter is a necessary natural condition for the normal existence, development and functioning of society.

Everyone who lives on earth must live by the laws of nature. Health This is a natural human condition. Illness is nature's response to irrational human behavior.

In the wake of scientific and technological progress, the forms of relationship with nature become more and more acute, which puts the activation of scientific activities and harmonizing with ecological processes on the agenda. , that man never took as much from nature as he does today. All this obviously leads to disturbances in the natural balance and changes in the ecosystem formed over the centuries.

The question is asked: what awaits humanity in 200-250 years from the current rates of exploitation of natural resources? Does man have the wisdom and intelligence to save the earth from ecological catastrophe? These questions are not subject to postponement. It must be answered by today's generation, otherwise the existence of the civilized world will be in danger.

Ecological education, greening of society's development becomes the form of education of the future. Ecological education in the modern sense is a continuous process of the inheritance and extended reproduction of ecological culture by man.

Since the era of Plato and Confucius and their works, mankind has been trying to discuss the relationship between consumption scale and prosperity. Until the 19th century, this problem was mostly of a philosophical nature, but in modern conditions it has moved to the first rank of practical problems.

The "consumer pressure" of the earth's population - that is, the industrial consumption of natural resources (air, water, land, heating, mineral and animal-plant resources) is approaching the possibility of self-recovery of nature. We must take into account that as soon as "consumer pressure" exceeds the possibility of self-recovery, the degradation of nature will begin.

Currently, humanity is faced with the problem of developing an economic mechanism for the use of nature, which must ensure the fulfillment of the following conditions: $(\alpha + \beta) \cdot N < P$ where α and β are the consumption of natural resources for personal and production needs per person; N-number of population; P the volume of recovery (self-recovery) of natural resources.

At the same time, maintaining the importance of the growth of α , β and N and the economic mechanism of nature use should be focused on the maximum level of human activity and life.

$$(\alpha, \beta, N) \quad \max \rightarrow$$

Difficulties in the development of economic mechanisms for the use of nature are great. They are related to the change in the ideas of established human values, the development of a special tax mechanism, the comparison of the results and expenses of different generations of residents, the evaluations of the use of non-renewable (replenishable) natural resources.

The logic of the development of life on earth defines human activities as the main factor. Moreover, the biosphere can exist without man, but man cannot exist without the biosphere. Maintaining a harmonious relationship between man and nature is the main task facing the modern generation. This requires a change in many previously formed views on the proportionality of public values. It is necessary for each person to

develop "ecological consciousness", which then determines the use of technology, industrial buildings and natural resources.

It is necessary and imperative to move from the slogan "take everything from nature" to the slogan "nature is our home". Demographic processes lead to soil erosion, ozone depletion, death of many species of animals, and industrial accidents to ecological catastrophe.

The world's interest in biological diversity is mainly due to:

- 1) Economic exploitation of biological resources by increasing the intensity of use and, accordingly, their increasing role in the socio-economic development of the society;
- 2) Due to the intensive human economic activity and the use of large amounts of natural resources, there is a danger of reducing biological diversity;
- 3) Biological diversity at all levels: genetic, species, biocenotic, landscape, etc. with the need for maintenance, which are the basis for stabilizing the functioning of ecosystems and their continuous development.

Biological diversity is a fundamental feature of living nature, which ensures the continuous development of life and the sustainability of the biosphere.

In order to reduce the ecological pressure on the surrounding environment from the human side, it is necessary to implement the following measures:

- Education of each person from an ecological point of view, teaching based on mutual understanding, patience, respect for the rights of others, politeness and self-control;
- a system of laws that will regulate the actions of owners who exert environmental pressure;
- State system of environmental impact control;
- Economic support of environmentally friendly constructive and technological solutions, as well as economic pressure on enterprises that degrade the environment.
- The load on the surrounding environment depends on the number of the population, the average standard of living, the structure of the manufactured products, the efficiency of production. During the last 50 years, the load on the surrounding environment has increased at least four times, and in the next 50 years, the load is expected to increase 8-10 times. According to the statement of the world-famous French explorer Jacques-Yves Cousteau, known as Captain Cousteau, "For most of history, man has had to fight nature to survive; in this century he is beginning to realize that, in order to survive, he must protect it."¹

Ecology is the science of relationships between individual organisms or their groups and the environment.

Integral results of human activities, which are passed from generation to generation, represent demographic, cultural and scientific-technological potential, household (personal and collective) provision,

---

¹ <https://www.goodreads.com/quotes/191000-for-most-of-history-man-has-had-to-fight-nature>

living, living environment conditions. Any deterioration of these results, compared to those received from previous generations, means deterioration of the conditions of existence of mankind and long-term During the time trend - its liquidation.

The majority of environmental problems are international in nature. They include:

- Oil pollution of international waters;
- Use of hydro resources in border regions;
- discharge of polluted waters into rivers flowing through the territories of other states;
- transboundary transfer of emissions into the atmosphere;
- Depletion of the ozone layer of the atmosphere;
- Disappearance of rare animals and plants;
- Heat and radiation pollution of the atmosphere, etc.

The primary duty of ecological education is to achieve awareness of man's obligation to nature. This task cannot be solved by any other existing science. But if the existing gap between man and his actions, motives and consequences is not eliminated, then humanity will die. Pluto buried in the ground will save 50% to its highly toxic mass even after 24 thousand years. Innate conservation mechanisms developed during "living in the forest" are hopelessly out of date in the age of modern technology.

The problem of preserving the environment lies in overcoming stereotypes of established behavior to a significant extent.

At the moment, there is no completeness of ecological knowledge in the consciousness of mankind. Everyone imagines an ecological catastrophe with different degrees of probability, some believe that nothing needs to be done, others actively demand to take decisive measures. Inaction for many regions is actually accelerating the death of nature.

The great German scientist, physicist, one of the founders of quantum mechanics, Nobel laureate Werner von Heiserberg in his book "Beauty is the radiance of truth" notes that "Science, so to speak, with a wide front is approaching the field or limit where the question of the presence or non-existence of all humanity can be To become terribly dependent on a small group of people. . . Perhaps the task of science is to make people realize how dangerous this world has become, to show them how important it is that all of us, regardless of nationality or ideology, unite to avoid this danger. Of course, it is much easier to talk about it than to make words into deeds, but there is no doubt that we can no longer avoid solving this task. . . Each individual scientist is faced with the cruel necessity of deciding personally what is a good, or even less dangerous, point, dictated by his own conscience.²

---

² Werner Heisenberg, "The Meaning of Beauty in the Exact Sciences," in *Across the Frontier* (New York: Harper & Row, 1974)

Today, almost everyone agrees that it is necessary to protect and preserve our planet for future generations. The difficulty lies in assessing the value of natural resources, reaching consensus, and creating motivations for environmentally sound human behavior.

Ecological culture is a system of scientific and practical knowledge, orientation of human values, preservation and improvement of the environment by means of science, art, faith, customs and traditions, active activities, which ensures a responsible relationship with the surrounding social and natural environment. The main directions of development of continuous ecological education and management system are:

- Systematic ecological training of teaching staff for various types of educational institutions;
- Expansion of the network of ecological profile educational institutions;
- the use of new methods in environmental education (teaching research and monitoring technologies, expeditionary works, practical methods, etc.);
- Unification of young staff around socially important environmental problems of the region, city area.
- Creation of ecological education laboratories on the basis of educational institutions.
- -Development of the material and technical base of continuous ecological education (ecological monitoring devices, tools, for assessing and observing the state of the environment, etc.)
- in the practice of ecological education, wide introduction of information technologies;
- Perfecting the methodology of ecological education, at all its levels;
- Development of educational-methodical complex of environmental education ((programs, manuals, auxiliary manuals, computer study programs, video materials, etc.)

Thus, ecological education in the modern sense is a continuous process of human ecological culture, inheritance and extended reproduction.

The strengthening of the globalization process raises more and more new questions, which the whole humanity will have to find answers to, which the concept of sustainable development raised.

Historically, the theory of sustainable development is based on the theory of biosphere development. i. Vernadsky's works, which led him to discuss the planetary aspects of human development and to recognize the need for changes in the means of human existence. Vernadsky laid the foundation for the conceptual foundations of sustainable development as a teaching on the noosphere.+

Sustainable development - as defined by the United Nations - is the development of society that meets the needs of the present generation without compromising the ability of future generations to meet their own needs.

Nature is the environment of human life and activity, it is the source of resources for its existence, it is the subject of work, it is the object of transformation, it is the adaptation of the forces of nature and human

needs. On the other hand, man is a part of nature, his fruit, creation, he can produce necessary goods, using only its resources, and live only in those natural conditions (temperature, pressure, humidity, atmospheric composition, etc.) to which he is genetically adapted.

The aggravation of modern global ecological problems will in its essence lead to the beginning of a new stage of interaction between society and nature, a qualitatively new attitude of man and society to its surrounding nature.

It is necessary to reassess the basic principles of interaction between society and nature, to develop new approaches to economic utilization of natural wealth, a different relationship with nature, a new economic mechanism that takes into account all the diversity of the complex process of interaction between social development and the natural evolution of the environment. Society and nature itself represent a system of interconnected subsystems:

where the natural connections of his life between man and the environment are organically intertwined with social connections;

The "Society and Nature" system consists of two subsystems. According to the two forms of interaction between society and nature - the use of the natural environment and its protection. Economically oriented use, demand for human transformation of nature. Environmentalism expresses a person's interest in a clean, healthy natural environment;

Man stands at the center of the "society-nature" system, as a result of his activities, he is the subject of impact on nature, and in the ecological subsystem, he is the object in terms of impact;

In the social direction, ecological and economic interests are united. Both of them are committed to ensuring the quality of human life, the status of his life, the guarantee of his biological and material identity.

Currently, the following main signs are characteristic of the existing ecological crisis situation in the world:

- Accumulation of industrial, agricultural, household waste in the amount that violates natural, including biological processes;
- Pollution of water systems with industrial and household waste;
- Violation of the thermal regime of the natural environment;
- Pollution of nature with heating combustion products;
- Use of materials and products containing harmful and toxic substances that have a negative impact on geochemical and biological living conditions;
- Pollution of the environment in various forms of noise, vibration, radiation;
- Mineral deposit processing without timely restoration and recultivation of the land, causing the destruction of the soil landscape, subsidence of the land surface;
- Violation of forest massifs, at a low rate of their restoration;

- reduction of arable and other agricultural fields, which leads to the development of erosive processes;
- Destruction of individual species of the animal world, needs

To meet the demand for raw materials, food products, etc.

Such negative social behavior of people is caused by economic factors and it leads the person to degradation, or violation of the sociogenetic code.

In conclusion, it can be said that the basic factor for the successful solution of the above-mentioned issues and the development of civilization is the ecological education and management systems.

References

- Galakhvaridze Naira., Gugava Eldar., (2016). Man and ecology in the environmental management system. Tbilisi, European University International Scientific Practical Conference. pp. 159-165
- Galakhvaridze Naira., (2016) Environmental management system and ecotourism. Batumi, II International Conference Innovative Challenges of Maritime Industry: Maritime Transport, Engineering Technologies, Logistics, Tourism. pp. 204-208
- Galakhvaridze Naira., Gugava Eldar., (2017) Maintaining the economic ecological balance as a fundamental factor in the development of civilization. Tbilisi, Proceedings of the International Scientific Conference, Faculty of Business Technologies of the Technical University of Georgia. pp. 55-62
- Galakhvaridze Naira., (2016) Production ecological management and human health. Tbilisi, Technical University of Georgia, Faculty of Business Technologies. Globalization and modern business challenges. Proceedings of the international conference. pp. 55-59
- Baratashvili Evgeni., Nasaraya Zurab., Galakhvaridze Naira., Mamulashvili Leila., (2022) "Economy of Georgia". Tbilisi, pp. 411-415, pp. 630-633
- Lemondjava P.,(2009) Current economic policy in the field of environmental protection and nature management. Tbilis, pp,152-161
- Lemondjava P.,(2015) A short course of lectures and seminars on environmental economics. Tbilis, pp.68-74, pp.181-202
- Ghilarov M. (1995) Vernadsky's Biosphere Concept: An Historical Perspective The Vol. 70, No. 2, pp. 193-203 (11 pages) Published By: The University of Chicago Press
- Heisenberg Werner., (2011) Beauty is the radiance of truth. Tbilisi, p. 11-12
- Glukhov V., Nekrasova T. P., (2003) Economic basis of ecology. 3rd Edition, Peter, pp. 13-18
- Anisimov A.V., (2009) Environmental management. Rostov-On Don, "Phoenix", pp. 7-8 p. 147

THE IMPORTANCE OF CARGO, FREIGHT, AND SERVICE INSURANCE IN THE MARITIME SECTOR

DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE MAL NAVLUN VE HİZMET SİGORTASININ ÖNEMİ

Mehmet Yeşilyaprak (Beykoz University)

ORCID: 0000-0001-8334-5191

mehmetyesilyaprak@beykoz.edu.tr

Abstract

The discovery of maritime vehicles has had a significant impact on the global economy and has led to an increase in world trade. However, this increase has brought about some risks. To mitigate these risks, the need for insurance products has arisen. The processes of maritime trade and insurance, which have evolved in an integrated manner, have made significant advancements since the 19th century. Nevertheless, the one thing that has not changed is humanity's determination to enter into the right process through trial and error decisions, all in pursuit of commercial profit despite the risks involved. Today, commercial enterprises are increasingly focusing on international trade in addition to national trade. In terms of both cost and volume, sea transportation is the most effective logistics method. The key player in maritime transportation is the ship. Existing internal and external possible risks are covered by insurance policies from pre-voyage to post-voyage and up to the point of arrival. International trade brings with it different practices in terms of goods delivery. These delivery methods encompass not only the delivery of goods but also processes involving guarantees. These guarantee processes also involve insurance policies. The guarantees appointed by the International Chamber of Commerce (ICC) for international trade resolve disputes between buyers and sellers and clearly define responsibility limits. In this study, logistics, which is an important part of foreign trade transactions, and specifically the stages of logistics in the maritime sector, have been explained. The strong connection between maritime transportation and insurance, as well as the importance of insurance as a means of providing financing, are elaborated upon

Keywords: Maritime Trade, Freight Insurance, Cargo Insurance, Service Insurance, Guarantee

Jel Codes: F65, G21, G22

1. Giriş

Bilgi alışverişinin hızlı ve sürdürülebilir devam etmesi, muhtemel sorun önlenmesi ya da mevcut sorunun etkisinin azaltılabilmesi yönünden oldukça önemlidir. Sigorta talebi, kişi ya da işletmelerin bir tehlike anında uğrayacakları maddi kayıpların giderilmesi talebinden doğan ekonomik önlemdir. Sigortacılık tarihine bakıldığında ise ilk olarak sigortalama süreci nakliyat üzerinde gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki süreçlerde ihtiyaçlara göre sigortacılık sektörü şekillenmiştir. Tüm sektörlerde olduğu gibi sigorta sektöründe de bilgi paylaşımı, mevcut ülke ve uluslararası entegrasyon önem arz etmektedir.

Deniz sigortaları, deniz taşımacılığındaki riskleri birebir ele almaktadır. Nakliyat süreçlerinde deniz sigortalarının kendilerine ait özellikleri sebebiyle diğer nakliyat süreçlerinden bağımsız ve ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Risk süreçleri, diğer nakliyat risk süreçlerine göre ciddi farklılıklar göstermektedir. Deniz sigortalarında uygulanan mevzuat, yurt dışı maddelerine göre hazırlanmış bir mevzuattır. Bu sebeple olası anlaşmazlıklarda, yurt dışında “clause” olarak adlandırılan hükümler ve teminatlar esas alınmaktadır.

2. Deniz Taşımacılığı ve Tarihi

Deniz taşımacılığı; insanoğlunun su ile tanışmasıyla başlayan, uluslararası düzeyde önemi çok büyük olan taşımacılık türüdür. Denizcilikte ilk kullanılan taşımacılık türü, saz demetleri ile geniş ağızlı küplerin birleştirilmesi sonucu yapılan taşıma aracıdır. Sonrasında insan taşınması adına tam olarak süreçleri benimseyen insanoğlu, salları üretmeye başlamıştır.

İlk olarak sahillere bağlılık şartı ile denizcilik başlamış olup insanoğlunun yapmış olduğu gemi türleri tamamen insan gücü ve rüzgâr kuvveti ile mümkün idi. Daha sonra pusula ve dürbünün keşifleri ile ciddi ilerlemeler kaydedilmiş, yeni rotalara doğru yol alınmıştır.

Yunanistan, Roma, Mısır, İskandinav ve özellikle Bizans döneminde denizcilik sektörü çok öne çıkmıştır. Akdeniz dışına çıkan, Fenikeliler ve Kartacalılar denizcilik konusunda kendilerini kanıtlamış iyi denizcilerdir. Ancak ilk büyük denizcilik filosunun oluşumuna sebep olan, Mısır'dan Roma'ya sevk edilen 135.000 tonluk tahıl sevkiyatıdır. Romalılar gemi yapımı süreçlerine erken başladığından, donanma üzerine de ilk gelişimi göstererek savunma sanayide denizcilik hususunda ilk adımı atmışlardır. Deniz ticaretinin başlamasında özellikle Roma ve Yunanistan ciddi bir role sahiptir. (Gezginci 2012)

2.1. Deniz Taşımacılığının Özellikleri ve Önemi

Denizcilik sektörü uluslararası taşımacılıkta çok önemli bir role sahip olduğu için, bu konuda yatırım yapan ülkelerin ekonomisinin hızlı gelişmesi yönünde deniz sektörünün ciddi katkıları vardır.

Taşımacılık, ülkelerin ekonomik süreçlerinin ilerlemesi ve genişlemesi hususunda en önemli rol belirleyicilerinden biridir. Bu sebeple deniz taşımacılığı konusunda gemi filosu hususunda yatırım yapan ülkelerin, diğer ülkelerden geçişleri için güçlü bir siyasi ağ kurulması önem arz etmektedir. Gemi ticaretinin devamlılığı, ilgili ülkelerin ürettiği gemilerin bayrakları sebebiyle diğer ülkeler üzerinden geçişleri içerisinde ticari ve siyasi olarak barış içerisinde olması gerekmektedir. Bu nedenle siyasi ilişkilerin her daim kontrollü olması önemlidir. (Nil Güler ,1998)

Deniz ticaretine hâkim olan ülkeler, uluslararası ticarete itibar sahibi olma adına denize kıyısı olmayan ülkelerde dahi, deniz filo ticareti yatırımları yapmışlardır. Deniz filosu olan ülkelerin, gemi ticareti dışında bu gemilerin ve diğer ülkelere ait gemilerin limanlara yanaşması ve liman sonrası ticareti içinde eş zamanlı liman yatırımları da söz konusudur.

Deniz taşımacılığı, var olan ulaştırma sistemleri içerisinde en ekonomik olanıdır. Özellikle hacmi ve tonajı büyük ürünlerin, bir ülkeden diğerine sevki için kullanılan tek yöntem olarak geçmektedir. Bu nedenle dünya ekonomisine hâkim olan bir taşıma türü diyebiliriz.

Bugün dünya çapında ekonomik durgunlukların derinleştiği gözlenmektedir. Bu durgunluğun en önemli etkileri pandemi sonrası dönemde Rusya-Ukrayna savaşı ve Çin-ABD gerilimi gibi siyasi belirsizliklerdir. Piyasalarda yaşanan ekonomik olumsuzluklara, büyümede yaşanan düşük ve yüksek enflasyonun dahil olmasıyla, küresel deniz ticaretinde 2023 yılında yıllık ton bazında %1,6 oranında sınırlı bir büyüme tahmin ediliyor.

Son yıllarda Türk denizciliği; dünyanın en büyük filosunu kontrol eden ülkeler sıralamasında (1000 GT ve üzeri) 1700 Türk sahipli gemi sayısı ve yaklaşık 40 milyon DWT taşıma kapasitesi ile 14. sırada yer almaktadır. (İMEAK Denizcilik Sektörü Raporu 2023).

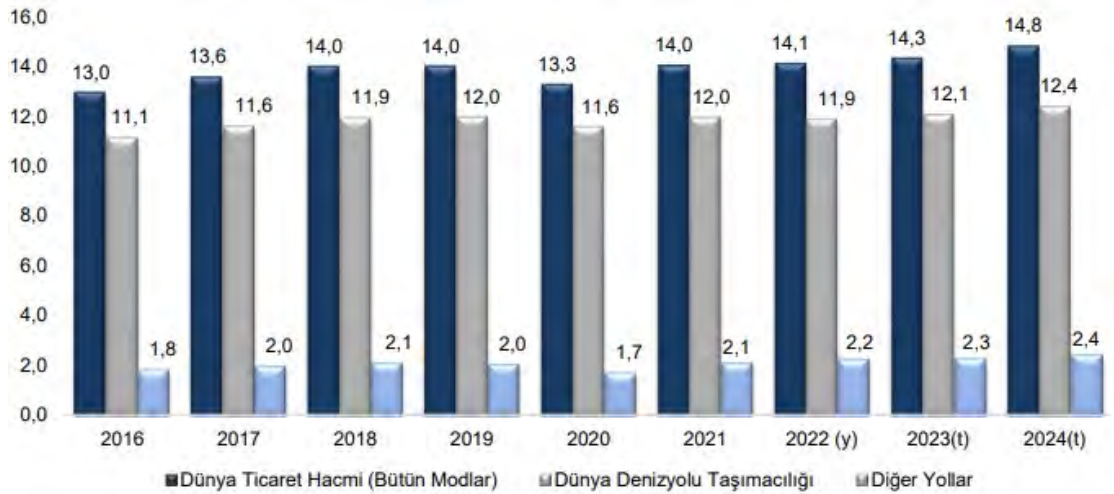
Tablo 1. Dünya Ticareti ve Dünya Denizyolu Taşımacılığı

Dünya Ticareti ve Deniz Yolu Taşımacılığı	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (y)	2023(t)	2024(t)	10 (*) Yıllık Trend	5 (*) Yıllık Trend
Kişi Başına Denizyolu Ticareti											
Dünya Denizyolu Ticareti (milyar ton)	11,14	11,60	11,91	11,97	11,58	11,96	11,88	12,06	12,39	1,6%	0,2%
Dünya Nüfusu (milyon kişi)	7,46	7,55	7,63	7,71	7,80	7,88	7,95	8,03	8,11	1,1%	1,0%
Ticaret Tonajı (Kişi Başı)	1,49	1,54	1,56	1,55	1,49	1,52	1,49	1,50	1,53	0,5%	-0,8%
Dökmeyük Taş. (Kişi Başı)	1,07	1,10	1,11	1,09	1,03	1,05	1,04	1,04	1,06	0,1%	-1,2%
Konteyner Taşımacılığı (Kişi Başı)	0,21	0,22	0,23	0,23	0,23	0,24	0,23	0,22	0,23	1,2%	-0,5%
Denizyolu Taşımacılığı Çarpanları											
Dünya Denizyolu Taşımacılığı Gelişimi	3,0%	4,2%	2,7%	0,5%	-3,3%	3,3%	-0,7%	1,5%	2,8%	1,6%	0,3%
Dünya GSYİH Gelişimi	3,3%	3,8%	3,6%	2,8%	-3%	6%	3,4%	2,9%	3,1%	3,0%	2,4%
Denizyolu Taş. /GSYİH Çarpanı	0,91	1,10	0,74	0,17	1,11	0,55	-0,20	0,50	0,89	0,55	0,11
Dünya Ticaret (milyar ton)											
Dünya Denizyolu Taşımacılığı	11,14	11,60	11,91	11,97	11,58	11,96	11,88	12,06	12,39	1,6%	0,2%
Dünya Ticaret Hacmi (Bütün Modlar)	12,95	13,56	13,99	14,00	13,27	14,04	14,11	14,32	14,80	1,5%	0,2%
Dünya Taşımacılığı Denizyolu Oranı	86%	86%	85%	86%	87%	85%	84%	84%	84%	85%	85%

Tablo 1'de kayıtlı rakamlar 2022 yılı yaklaşık verilerdir. 2024 ve 2023 tarihleri ise tahmini verilerden oluşmaktadır.

Tabloda görüldüğü üzere Kişi Başına Deniz Ticareti diğer taşımacılık türlerine göre daha yüksektir. Fakat daha da artış sağlamalıdır.

Grafik 1. Taşıma Modlarına Göre Dünya Taşımacılığı (Milyar Ton)

Kaynak: Clarksons Research February Seaborn

Grafik 1’de “Taşıma Modlarına göre Dünya Taşımacılığı” sunulmaktadır. 2022 yıl sonu kesin olmayan rakamlara göre dünya ticaret hacmi 14.1 milyar tondur. Yapılan bu ticaretin 11.9 milyar tonu deniz yolu vasıtasıyla taşınmaktadır. Görüldüğü üzere deniz yolu taşımacılığı taşımacılık sektöründe diğer sektörlerle göre büyük hacimdedir. Bu büyüklüğün ne kadar sigorta sektörüyle desteklendiği çalışmanın üçüncü bölümünde daha detaylı izah edilmektedir.

3. Deniz Sigortaları

Tüm sektörlerde olduğu gibi sigorta sektöründe de bilgi paylaşımı, mevcut ülke ve uluslararası entegrasyon önem arz etmektedir. Deniz sigortaları, denizcilik risklerinin, ticaret ile ilişkisinin birebir olmasından kaynaklı, tüm süreçlerde birebir ele alınması büyük önem arz etmektedir. Bilgi alışverişinin hızlı ve sürdürülebilir devam etmesi, muhtemel sorun önlenmesi ya da mevcut sorunun etkisinin azaltılması yönünden oldukça önemlidir. Sigorta talebi, kişi ya da işletmelerin bir tehlike anında uğrayacakları maddi kayıpların giderilmesi talebinden doğan ekonomik önlemdir. Sigortacılık tarihine bakıldığında ise ilk olarak sigortalama süreci nakliyat üzerinde gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki süreçlerde ihtiyaçlara göre sigortacılık sektörü şekillenmiştir (Chao & Chou 2019).

Nakliyat süreçlerinde deniz sigortalarının kendi ait özellikleri sebebi ile diğer nakliyat süreçlerinden bağımsız ve ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Risk süreçleri, diğer nakliyat risk süreçlerine göre ciddi farklılıklar göstermektedir. Deniz sigortalarında uygulanan mevzuat, yurt dışı maddelerine göre hazırlanmış bir mevzuattır. Bu sebeple olası anlaşmazlıklarda, yurt dışında “Clause” olarak adlandırılan hükümler ve teminatlar esas alınmaktadır. Deniz sigortalarında sigortacı, poliçe süresince hasar oluşması durumunda tazminat ödemeyi taahhüt eder (Yazıcıoğlu 2005)

3.1 Deniz Sigorta Tarihi

MÖ 3000’li yıllarda Çin’de alınan aksiyon, sigortanın ilk temel taşıını oluşturmuştur. Mal taşıyan gemilerin hırsızlık, korsanlık ve diğer tehditler sebebi ile tüccarlar; farklı gemilere aynı maldan yükleme yapıp biri varamaz ise diğerinin varmasını hedeflemesi sigorta konusundaki ilk adımdır.

Deniz taşımacılığının ilk ticari boyutundaki en güçlü Yunan, Finikeliler ve Roma denizcileri, sefere gidecek olan geminin veya mal taşınması gerçekleştirecek olan gemilerin ya da malların ilgili limana varması durumunda, malın sahibine faizi ile birlikte ödenmesi koşulu ile mal bedeli kadar borç verilmekte idi. Bu durumda yükün ve geminin çeşitli sebepler nedeni ile varmaması durumunda gemisi ya da malı zayı olan tacirin borç yükümlülüğü ortadan kalkmaktaydı (Yorulmaz 2009).

Hammurabi Kanunları’nı kullanan Babiller, günümüze aslında ışık tutan bir örnek ve maddelerdir. İlgili kervanın hırsızlığa uğraması ve hırsızın yakalanamaması durumunda, hırsızlığın gerçekleştiği vilayete ait vali tarafından ilgili tüccara zararı tanzim ediliyordu (Kender & Yazıcıoğlu 2019).

İlk yazılı sigorta sözleşmesi ve yazılı kanun, denizcilik taşımacılığında görülmüştür. İtalyanlar Consolto de Mare adı ile ilk yazılı poliçeyi 12.yüzyılda oluşturmuştur. En modern hali ile ilk yazılı sigorta uygulamasını oluşturulmuştur (Varışlı 2015).

Türkiye’de ise Deniz Sigortaları 1870’lerden itibaren başlamıştır. 1900 yılında “İstanbul’da Faaliyette Bulunan Yangın Sigorta Şirketlerinin Sendikası” ismiyle ilk olarak meslek örgütü halini almıştır. Bu sendika ilerleyen yıllarda 1916’da “Türkiye’de Çalışan Sigorta Şirketleri Cemiyeti” ne dönüştürülmüştür. Cemiyetin 81 üyesinin tümü yabancılardan oluşmakta idi. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanından kısa bir süre sonra, bu cemiyet kaldırılarak, yerini “Sigortacılar Kulübü” almıştır. Devamında Kulüp yerini 1927 yılında kurulan “Sigortacılar Cemiyeti Daire-i Merkeziyesi” ne bırakmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı ve yerli tüm

sigorta şirketlerinin zorunlu olarak üye oldukları bu kuruluş, daha sonra 1959 yılında Sigorta Şirketlerinin Murakabesi Hakkında 7397 sayılı kanunla "Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği" ve takiben, 1975 yılında da Ana Tüzüğü ile "Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği" ismini almıştır. 1987 yılında 3379 sayılı kanunla, Birliğe "Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu" hüviyeti verilmiştir. 5684 sayılı Sigortacılık Kanununda 29 Haziran 2012 tarihinde yapılan değişiklikle Birlik çatısı altına emeklilik şirketleri de dahil edilmiş ve Birliğin unvanı "Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği" olarak değiştirilmiştir. Bu değişimden sonra Birliğin logosu değiştirilmiş ve logo ile "Türkiye Sigorta Birliği" ibaresinin kullanılması kararlaştırılmıştır. Bugün itibarıyla Birliğin toplam 67 aktif faaliyette bulunan üye şirketi mevcut olup bu şirketlerin 42'si hayat dışı, 20'si hayat ve emeklilik ve 5'i reasürans şirketi olarak faaliyet göstermektedir (İMEAK Denizcilik Sektörü Raporu 2023).

Uluslararası Ticaret Odası ICC (International Chamber of Commerce), uluslararası sevki yapılan ve hak ve yükümlülükleri yasalastırmak adına 2010 Incoterms kurallarını oluşturmuş, 01.01.2011'de yürürlüğe koymuştur. Deniz yolu ile taşınan yükler için Free on Board (Gemi bordasında teslim), C.I.F. Cost and Insurance Freight (Masraf, Sigorta, Navlun) veya C.F.R. Cost, Freight (Navlun ve Masraflar) olarak Incoterms satış şekilleri oluşmuştur (Ceylan 2020).

4. Deniz Taşımacılığında Mal Sigortaları

Mal sigortası, yük sahipleri veya mal sahipleri için çerçevesi belirlenmiş bir sigorta türüdür. Bu sigortada, yükün taşınması aşamasında yükün kendisini korunması amaçlanır. Sigorta, yükün taşıma sürecinde maruz kalabileceği fiziksel zararlara karşı koruma sağlar. Örneğin: gemi kazası, deniz kazaları, hırsızlık, yangın veya hasar gibi durumlar bu kapsamın içindedir. Mal sigortası, yük sahiplerini taşıma sırasında oluşabilecek kayıplardan ve hasarlardan finansal olarak korur. Sigorta poliçesi, taşıma sürecinin başlangıcından sonuna kadar yükün güvence altında olduğu durumları kapsar. Örneğin bir şirketin deniz yoluyla ihraç ettiği ürünlerin gemi kazası sonucu sulara düşmesi durumunda, mal sigortası bu zararı karşılar (Dagli & Miniero 2018).

İlgili poliçede her ne kadar sevk edilen mal teminat altına alınmış gibi görünse de aslında sigorta ettirenin menfaatleri sigortalananmaktadır. İlgili riskin gerçekleşmesi durumunda zarar tanzimi, gerçekleşen hasar tutarı poliçe yaptıranı ödenir. Sigorta poliçe esnasında atanan meblağ, olayın gerçekleşmesi ile zarar olarak vuku bulur. Poliçe geçerlilik süresi, başlangıç ve varış zamanına göre değil, başlangıç ve bitiş noktasına kadar geçerlidir (Özkan & Karayazgan 2016).

5. Deniz Taşımacılığında Navlun Sigortaları

Navlun, denizcilik sektöründe yüklerin taşınması için ödenen ücreti ifade eder. Bu ücret, yük sahipleri veya nakliyat şirketleri tarafından gemi sahiplerine veya işletenlerine ödenir. Navlun ücreti, taşınacak yükün türü, miktarı, taşıma mesafesi, taşıma koşulları ve diğer faktörlere bağlı olarak belirlenir. Navlun, bir tür taşıma ücretidir ve yük taşıma işleminin mali yönünü temsil eder.

Navlunun belirlenmesi karmaşık bir süreç olabilir ve genellikle taşıma anlaşmaları veya sözleşmeleri ile düzenlenir. Taşıma ücreti, genellikle ton başına, konteyner başına veya başka bir ölçü birimi üzerinden hesaplanır. Navlun ücreti, taşıma hizmeti sunan nakliyat şirketinin karını içerir ve pazar koşulları, talep ve arz gibi faktörlere göre değişebilir. Örneğin bir taşıma şirketi, bir geminin yüklemesi sırasında müşteri mallarına zarar verirse, navlun sigortası bu tür operasyonel kayıpları karşılar. Bu konular TTK m. 1242 detaylı bir şekilde düzenlenmiştir (Aytekin 2019).

Navlun terimi sadece deniz taşımacılığıyla sınırlı değildir, aynı zamanda hava, kara ve demir yolu taşımacılığı gibi diğer taşıma türlerinde de kullanılabilir. Ancak genellikle deniz taşımacılığı bağlamında daha yaygın olarak kullanılır.

6. Deniz Taşımacılığında Hizmet Sigortası

Denizcilik sektöründe hizmet, yüklerin gemilerle taşınması sürecinin fiziksel yürütülmesini ifade eder. Farklı bir ifade ile yüklerin yükleme limanından boşaltma limanına taşınması, güvenli bir şekilde depolanması ve taşıma sürecinin genel yönetimini içerir. Hizmet, gemi işletenleri, liman operatörleri, taşıma acenteleri ve diğer ilgili taraflar tarafından sunulan operasyonel ve lojistik süreçleri kapsar.

Hizmet sigortaları, denizcilik sektöründe hizmet sunan çeşitli işletmeleri korumayı amaçlar. Bu işletmeler liman operatörleri, denizcilik acenteleri, taşıma acenteleri ve diğer hizmet sağlayıcıları olabilir. Yani, navlun ve hizmet, denizcilik sektöründeki farklı yönleri temsil eder. Navlun, taşıma ücretini ifade ederken, hizmet, taşıma sürecinin fiziksel yürütülmesini ve lojistik yönetimini ifade eder. Bu iki terim, deniz taşımacılığı işlemlerinde sıkça kullanılan ve birbirinden ayrılmış kavramlardır (Lee & Kim 2020)

Bu sigortalar, hizmet sağlayıcılarının faaliyetleri sırasında müşteri mallarına veya diğer taraflara verebileceği zararları ele alır. Örneğin, bir liman operatörünün kaza sonucu gemilerin zarar görmesi durumunda hizmet sigortası devreye girebilir. Hizmet sigortası sağlıklı ve sürdürülebilir bir gelişim sağlamak adına, tanıtımı artırılmalı dış ticaret firmaları sigorta ürününü şirket kültürü haline getirmelilerdir (Yeşilyaprak 2018).

7. Mal, Navlun ve Hizmet Sigortalarının Farklılıkları

Denizcilik sektöründe mal sigortası, navlun sigortası ve hizmet sigortaları birbirinden farklı sigorta türleridir ve farklı amaçları, kapsamı ve hedefleri vardır. Mal sigortası yük sahiplerini; navlun sigortası taşıma hizmeti sunan işletmeleri, taşıma ücretini, hizmet sigortaları denizcilik sektöründe hizmet sunan işletmeleri korumayı amaçlar. Her biri farklı türde risklere odaklanır ve farklı türde zararları kapsar. Denizcilik sektöründe bu üç sigorta türünün uygunluğu, işletmenin rolüne ve ihtiyaçlarına bağlı olarak değişebilir. İşletmeler genellikle bu sigorta türlerini bir arada kullanırlar.

8. Deniz Taşımacılığında Sigortaların Önemi

Deniz araçları ile ticaret yapmanın bedeli ağır olmasına rağmen, bugün deniz ticaretinin dünyanın ekonomisinde ciddi önemde yer almasının en önemli sebebi kıtalar arası ve uluslararası taşımacılık imkânı ile yeni pazarlar elde edilmesidir. Kısıtlı olan zamanda dahi kazancın ve taşınan yükün hacmi ile doğru orantılı olması bunu göstermektedir.

Rizikoları yüksek olan deniz taşımacılığında, ticari yönden de, diğer taşıma unsurlarına göre daha fazla kazanç getirisinin olması nedeni ile eski çağlardan bu yana evrilerek, kendi içinde savunma süreçlerini oluşturmuş ve edinilen tecrübe havuzundan, sigortacılık doğurmuştur. Sigortanın deniz ticaretindeki en önemli değeri aslında tam da buradadır. Deniz ticaretinin sürdürülebilir olması, yaşanan rizikoların zaman içerisinde aşılabilir veya evrilebilir süreçlere getirilebilmesidir.

Tablo 2: Deniz Sigortaları Verileri

Deniz Sigortaları	Sigorta Şirketi Adedi		Toplam Prim Üretimi TL		Toplam Sigorta Üretiminde ki Payı	Değişim
	2021	2022	2021	2022	2022	2021-2022
Su Araçları Tekne ve Makine Sigortası	31	33	1.058.942.244	2.188.365.682	0,93%	106,65%
Su Araçları Sorumluluk, Koruma ve Tazmin Sigortası	4	3	88.526.945	237.847.913	0,10%	168,67%
Nakliyat, Yük Sigortası ve Risk	40	36	1.844.134.839	3.825.153.009	1,63%	107,42%

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği

Tablo 2’de görüldüğü üzere, Türkiye Sigorta Birliği (TSB) 2021-2022 yıl sonu verilerine göre;

Toplanan prim miktarları dikkate alındığında;

- -Su Araçları Tekne ve Makine Sigortasının %106,65
- -Su Araçları Sorumluluk, Koruma ve Tazmin Sigortasının %168,67
- -Nakliyat, Yük Sigortası ve Risk de aynı şekilde %107,42 oranında artış gerçekleştiği görülmektedir.

2022 yılı içerisindeki toplam prim tutarı 204.137.834.289 TL’si Hayat dışı, 30.858.298.437 TL’si Hayat olmak üzere 234.996.132.726 TL’dir ve önceki seneye göre %123,15 oranında artmıştır (İMEAK Denizcilik Sektörü Raporu 2023).

Bugün Dünya’da tüm deniz işletmelerinin elleçledikleri yük hacmine bakıldığında, hiçbir taşıma aracının bu kadar bir hacimle büyümesi mevcut olmadığı gibi, yeni dünyada yeşil lojistik süreçlerine en hızlı güncelleme getirenlerde deniz taşımacılık yapan firmalardır. Yeni yasalar ve risk azaltıcı unsurlara uyum sağlamak belli yatırımlar gerektirir. Kara yolu ve hava yolu firmalarından çok daha hızlı aksiyon olarak yakıt türü ve depolama değişiklikleri ile karbon ayak izlerinde azalmaları hedeflemiştir. Bu maliyetler, risklerin çok olduğu bir noktada hala hazırda yürütebiliyor ise sigortanın vermiş olduğu teminatlar, bugün bu işletmeleri korumaktadır. Aynı zamanda hem mal hem de sorumluluk sigortalarında, taşımacının riskleri yanı sıra, tüccarın ve liman ve diğer üçüncü şahısların menfaatleri koruma altındadır. Bu deniz taşımacılığının üç değerinin birbirinden ayrılmaz olduğunu göstermektedir. Sigorta bir ticaretin sürekliliğine sebep olarak dünya ticaretinin en büyük lokomotifinin varlığını oluşturmasına sebep olmuştur.

Ülkemizde de her sektörde olduğu gibi denizcilik sektöründe de finansman erişimde sorunlar yaşamaktadırlar. Finansmana erişimde yaşanan sorunlara bakıldığında, finansman ihtiyaçlarının ağırlıklı olarak banka kredileri ile finanse edilmeye çalışıldığı, kısa vadeli ve yüksek maliyetli kredilerde yoğunlaşma yaşandığı görülmektedir. Tam bu noktada taşımacılık faaliyetleri aşamasında oluşturulan sigorta poliçelerinin özellikle de hizmet sigortası poliçeleri bankalar nezdinde teminat sayılarak finansmana ulaşımda teminat sorunu bir nebze de olsun çözüme ulaşacaktır.

9. Sonuç

İlgili çalışmada deniz taşımacılığı, taşımacılık aşamasındaki denizcilik sigortaları ve bu sigortaların finansman aşamasında teminat özellikleri açıklanmıştır. Ticaretin akışını sağlamak için kullanılan deniz

araçlarıyla yapılan taşımacılığın, sigortasız tercih edilmesi sakıncalı ve hatta mümkün olmayan bir ulaşım ve taşımacılık şekli olduğu belirtebiliriz.

Zira sigortanın olmadığı bir ticarete ya da taşımada, riskin yüksek meblağlar karşılığında, olası hasar ve ziyan durumunu ön görerek, ciddi maliyetler doğuracağından ticaretin kalbinin deniz ticaret'inde atması mümkün olamayacaktı. Hatta uzak kıta taşımalarını yapamayarak uluslararası sulara seyir halinde gemi görme ihtimalimiz oldukça düşük olacaktı. İnsanoğlunun azmi ve bilgi paylaşımı sebebi ile sohbet eşliğinde ve bir kulüp çatısı altında yaşadıkları tecrübeleri aktarması ve deniz ticareti yapanların beyin fırtınası sonucunda atılan adımlarda da bugün Llyod's ve P&I Kulüpleri doğmuştur. Üyelik sistemleri ile birlikte günümüzde bilgi ve maddi olarak yardımlaşma ile denizcilik sigorta kaleleri oluşturulmuştur.

Yük ve Sorumluluk Sigortalarının teminat kapsamı ve dışındaki süreçleri de benzer durumlar gösterse de ana değerlerin (gemi, yük ve navlun) kendi içinde farklı teminat zincirleri mevcuttur. Amaçlarına göre detaylandırıldığında gerçekçiliği ve uygunluğa tüm menfaatleri koruyan, adaletli bir mikro detaya kadar inen bir sigortalar yapısı görünmektedir. Tacirlerin doğru analizi ciddi önem taşımaktadır. İhtiyaca ve amaca yönelik sigorta, ticaretin sürdürülebilir olması adına önemli bir kaynaktır. Aksi durumunda doğru olmayan sigorta poliçeleri maliyetleri yükseltmekte, bu kadar rekabetin olduğu piyasada ürün fiyatını etkilediği gibi, ülkeler arası ticareti ve çeşitliliği azaltacaktır.

Çalışmada da belirtildiği üzere 2022 yıl sonu kesin olmayan rakamlara göre dünya ticaret hacmi 14.1 milyar tondur. Yapılan bu ticaretin 11.9 milyar tonu deniz yolu vasıtasıyla taşınmaktadır. Görüldüğü üzere deniz yolu taşımacılığı taşımacılık sektöründe diğer sektörlerle göre büyük hacimdedir. Dolayısıyla bu hacmi denizcilik sektörü avantaja çevirmeli ve sigorta enstrümanını daha yoğun kullanmalı ve bu sigortaları finansman ihtiyacında teminat olarak kullanılmalıdır.

Çalışmada aktarılan mal, navlun ve hizmet sigortaları tüm deniz araçları için ticari faaliyetleri adına önemlidir. Denizcilik ve deniz ticareti yapan tacirlerin bu poliçelerin kapsamlarını doğru okuması önemlidir. Konu hakkında donanımlı olmak ve planları ve yaşanması muhtemel olan riskleri iyi okumak özellikle tacirlere büyük avantajlar sağlayacaktır.

Günümüz deniz ticaretinin enstrümanları olan gemiler, yeni otonom makine ve bilgisayarlı uzaktan dahi yönetebilir teknoloji ile donatılma çalışmaları başlamıştır. Aynı şekilde limanlarda da insansız bir şekilde tahliye süreçlerinin son teknolojilere göre uyarlanması adına birtakım yatırımlar mevcuttur. Aynı zamanda da bazı coğrafyalar da siyasi ya da fiziki savaşlar devam ederken, insanlığın çok uzun yıllar yaşamadığı yeni salgınlar mevcuttur. Poliçelerin de günümüz sorunlarına göre hızlıca güncellenmesi, üç farklı sigorta süreçlerinin ve teminatlarının daha geniş kapsamlı, anlaşılabilir olması daha büyük avantajlar sağlayabilir. Teknoloji hızla ilerlerken, yıllar önce kurulmuş düzen ve kanunlarında aynı şekilde hızlıca günümüzce uyarlanması gerekmektedir.

Tüm dünyayı saran Covid 19 salgınında, poliçelerde yer almayan bu vakanın sağlık harici, tüm tedarik zinciri halkasını ne kadar etkilediğini tüm insanoğlunun canlı bir şekilde izlediği gibi halen etkileri sürmekte. Ancak poliçelere uzun bir süre sonra yansımaları söz konusu olmuştur. Aynı zamanda limanlarda patlamalar, hastalık sebebi ile limanlarda iş bırakma süreçleri, açıkta bekletilen yüzlerce gemi ve dünyanın en önemli boğazında gerçekleşen kazada Asya – Avrupa deniz ticaretini ne kadar etkilediğini de denizcilik ve dış ticaret ile uğraşan işletmelerin limitli bir zamanda olsa zorlu süreçlerine şahit olunmuştur.

Bu tip vakaların, yeni dünyada devamlılığı söz konusu olabileceği gibi yakın coğrafya ya da uzak coğrafyalarda da savaş veya hazırlıkları söz konusudur. Yaptırım denen bir gerçek de poliçeleri eklemede, örnek Rusya'ya Avrupalı armatörlerin gemilerinin sevki AB tarafından yasaklanırken, her iki ülkede de

maddi kayıplara da sebebiyet vermektedir. Bu durumda belki de eski zamandan, bugüne kadar gelen alışılan deniz ticareti poliçe şartlarının daha hızlı bir şekilde güncellenmesi ve kapsamının da genişletilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde de her sektörde olduğu gibi denizcilik sektöründe de finansman erişimde sorunlar yaşamaktadırlar. Finansmana erişimde yaşanan sorunlara bakıldığında, finansman ihtiyaçlarının ağırlıklı olarak banka kredileri ile finanse edilmeye çalışıldığı, kısa vadeli ve yüksek maliyetli kredilerde yoğunlaşma yaşandığı görülmektedir. Tam bu noktada taşımacılık faaliyetleri aşamasında oluşturulan sigorta poliçelerinin özellikle de hizmet sigortası poliçeleri bankalar nezdinde teminat sayılarak finansmana ulaşımda teminat sorunu bir nebze de olsun çözüme ulaşacaktır. Sigorta şirketleri elementer ve hayat sigortaları yanında finansal sigortalara da ağırlık vermelilerdir. Böylelikle bankalarda limit yetersizliği yaşayan firmalar sigorta şirketlerine yöneleceklerdir. Sigorta şirketleri risklerini reasürans firmaları ile paylaştıkları için bankalara göre daha hızlı hareket edebileceklerdir. Dahası firmaların taleplerini daha kolay karşılayacaklardır.

Kaynakçalar

Aytekin, M. (2019). Taşıyanın Navlun Sözleşmesinden Doğan Hakları ve Teminatları. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ceylan, S. (2020). "Deniz Taşımacılığı ve Incoterms: Fob'a İlişkin Bir Değerlendirme." *Journal of the Faculty of Applied Sciences Year: 2020 2(2):13-39.*

Chao, C. C., & Chou, Y. H. (2019). Analysis of marine service insurance claims in Taiwan. *Marine Policy*, 104, 1-8.

Dagli, G., & Miniero, G. (2018). The demand for marine insurance: Evidence from Italy. *The Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*, 43(3), 512-535.

Gezginci, E. (2012). "Yat Limanları ve Yat Limanı İşleticisi Hukuki Sorumluluk Sigortası." *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.*

İstanbul ve Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz Bölgeleri Ticaret Odası (İMEAK) Denizcilik Sektörü Raporu 2023

[https://www.denizticaretodasi.org.tr › media › 2023](https://www.denizticaretodasi.org.tr/media/2023)

Kender, R. Çetingil, E., & Yazıcıoğlu, E. (2019). Deniz Ticareti Hukuku Temel Bilgiler Cilt 1 Baskı.14, İstanbul On İki Levha Yayıncılık (Deniz Ticareti Hukuku I).

Lee, J., Lee, S., & Kim, D. (2020). A study on the improvement of service accident insurance in the marine industry: Focused on shipping companies in Korea. *Journal of Marine Science and Technology*, 25(4), 565-573.

Nil Güler, A. Güldem C. (1998). "Denizcilik Sektörü ve Pazar Yönlü Stratejik Planlama Yaklaşımı" "Çağdaş Denizcilik Stratejileri, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, s.4

Özkan, Ö., & Karayazgan, A. (2016). Uluslararası Emtia Satış Sözleşmelerinde Emtea sigortası. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 73.

Varışlı, C. (2015). "Türkiye'de ve Dünya'da Denizcilik Finansmanı ve Deniz Sigortaları." *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Fakültesi* 13.

Yazıcıoğlu, E. (2005). Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'nın Sigorta Hukuku Kitabındaki Hükümler Hakkında Bazı Değerlendirmeler, *Sigorta Hukuku Dergisi*, Özel Sayı:1, s. 81

Yeşilyaprak, M. (2018). Hizmet İhracatını Artırmada Alacak Sigortası ve Uygulama Örnekleri, Third Sector Social Economic Review, 53(2) :595-612 doi: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.18.07.956

Yorulmaz, M. (2009). "Deniz Taşımacılığı ve Deniz Sigortaları." 265.

BELEDİYELERİN KADIN İSTİHDAMINA YÖNELİK FAALİYETLERİ: BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Nihal Şirin Pınarcıoğlu Ocakhan (Batman Üniversitesi)

ORCID: 0000-0002-4444-0783

nihalsirin.pinarcioğlu@batman.edu.tr

Makbule Şiriner Önver (Batman Üniversitesi)

ORCID: 0000-0002-5377-7521

makbule.siriner@batman.edu.tr

Abstract

Municipalities are local government units that are responsible for meeting the needs and demands of the local people. While meeting these needs and demands, municipalities have to take care of everyone living in the city and take into account people and groups who experience the city differently. One of the reasons why the way of experiencing urban life and practices differs from person to person is gender. Gender roles imposed on gender by society and social institutions, subordinating women and making it difficult for them to participate in all areas of social life; It differentiates women's needs, wishes and priorities. If municipalities do not take these differing priorities and demands into account in policy development and service delivery, gender inequality will deepen. One of the varying needs of women is employment. Gender roles oblige women to take care of the household's reproductive work in the private sphere. For this reason, there are many more and different obstacles to women's participation in working life in the public sphere than men. Obstacles encountered during and after employment, such as household and care work, being away from education, being directed to certain jobs and professions determined to be "suitable for women", low wages, long working hours, glass ceiling syndrome, and sexual harassment, keep many women away from working life. This study focuses on the issue of employment, which is critical for the empowerment of women but in which they are in a disadvantaged position, and the plans of three metropolitan municipalities (Istanbul, Ankara, Mersin) that have a current local equality action plan (LEEP) to increase the extremely low women's employment are discussed.

Keywords: Women employment, municipality, local equality action plan

1. Giriş

Dünya Ekonomik Forumu'nun her yıl yayınladığı Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi 2022 yılı verilerine göre Türkiye, "ekonomik katılım ve fırsat eşitliği" kategorisinde 146 ülke içinde 124. sırada yer almaktadır (WEF, 2022). Türkiye'nin kadınların işgücüne katılımını da içeren bu kategorideki sıralaması, göstergeler arasında en zayıf düzeyde olanıdır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2022 yılı verilerine göre, işgücüne katılım oranı erkeklerde %71,4, kadınlarda %35,1; istihdam oranı ise erkeklerde %65, kadınlarda %30,4 düzeyindedir. Bu oranlar, Türkiye'de kadın istihdamının son derece düşük düzeylerde olduğunu somut olarak ortaya koymaktadır.

Kadın istihdamının düşük olmasının sosyo-ekonomik ve kültürel birçok nedeni bulunmaktadır. Ataerkil sistem ve kadınları özel alanda hanenin yeniden üretiminden sorumlu tutan toplumsal cinsiyet algısı, bu nedenlerin kaynağını oluşturmaktadır ve kadınları istihdam dahil toplumsal yaşamın her alanında eşitsizlik ve ayrımcılıklara maruz bırakmaktadır. Kadınlar eğitim, aile, kültür, yasal düzenlemeler, iş piyasası ve sosyal güvenlik gibi birçok alanda erkeklerden farklı koşullarla karşı karşıyadır. Bu koşullar kadınların iş hayatına katılımını zorlaştırmakta, iş arama süreçlerini uzatmakta, iş bulma şanslarını azaltmakta ve işten ayrılma risklerini artırmaktadır. Bu sorunların giderilmesi için merkezi ve yerel yönetimlerin politika ve faaliyetler geliştirmesi önem taşımaktadır.

Yerel yönetim sisteminin belkemiğini oluşturan belediyeler, kadınların çalışma yaşamına katılımını artırma gerekçesiyle birtakım faaliyetler sürdürmektedir. Bu kapsamda belediyeler uygulamada çoğunlukla; işgücü eğitim programları, girişimciliğin geliştirilmesi için eğitim ve kurslar, dezavantajlı gruplara yönelik beceri kursları gibi faaliyetlerle kadınların istihdam edilebilirliğini artırmayı hedeflemektedir. Ancak bu faaliyetlerin çoğunlukla hem planlanma aşamasında hem de uygulamada toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmediği, kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun iş ve mesleklere yönlendirildiği, nitelikli bir kadın işgücünü ortaya çıkarmadığı bilinmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de sadece üç büyükşehir belediyesinin (İstanbul, Ankara, Mersin) güncel ve gönüllü olarak hazırladığı yerel eşitlik eylem planı (YEOP) olması dikkat çekici bulunarak, bu planlardaki kadın istihdamına yönelik hedeflere yer verilmekte, hedeflerin nitelikli bir kadın istihdamı yaratma potansiyeli araştırılmaktadır.

2. Belediyelerin Kadın İstihdamına Yönelik Faaliyetleri

Kadın istihdamının önünde toplumsal, ekonomik, kültürel birçok engel bulunmaktadır. Kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması, çalışmalarına izin verilmemesi, mesleki becerilerinin bulunmaması, çalışma yaşamına katılıma ilgili bilgilerinin yetersiz olması, çalışma yaşamına girseler dahi cinsel taciz, cam tavan sendromu, uzun/düzensiz çalışma saatleri, kötü çalışma koşulları, düşük ücretler, iş ve ev yaşamlarını kolaylaştıracak destekleyici mekanizmaların bulunmaması gibi sorunlarla karşılaşmaları birçok kadını işgücü piyasasından uzak tutmaktadır (Çakır, 2011: 77). Kadın istihdamının önündeki engellerin kaldırılması noktasında merkezi ve yerel yönetimlerin sorumluluğu vardır ve çeşitli politika ve uygulamaları hayata geçirmeleri gerekmektedir. Bu çalışmanın odaklandığı kurum olan belediyeler, en önemli yerel yönetim birimidir ve Türkiye'de %90'ın üzerinde bir nüfusun belediye sınırları içinde yaşadığı dikkate alındığında belediyelerin yönetim sistemi ve toplumsal yaşamdaki rolleri daha iyi anlaşılacaktır (Cerit-Mazlum, 2008: 66). Nüfusun önemli bir kısmını oluşturan kadınlar, belediyelerin hizmet götürdüğü önemli bir kesimi oluşturur ve yaşadıkları sorunların tespiti ve giderilmesi için belediyelere önemli görevler düşmektedir. Bu sorunlardan biri olan kadın istihdamına yönelik olarak da belediyelerin yürütmesi gereken birçok çalışma mevcuttur.

Uygulamaya bakıldığında belediyelerin kadın istihdamını artırmak için çoğunlukla mesleki eğitim kursları düzenlediği görülmektedir. Ancak bu kursların birçoğu cinsiyete dayalı işbölümünün uzantısı biçiminde verilmektedir. Takı tasarımı, nakış, dikiş, boyama, sekreterlik, hasta, yaşlı ve çocuk bakımı, ev hizmetleri, kuaförlük, satış elemanı vb. alanlarda açılmaktadır. Çoğu hobi niteliğinde olan bu kursların kadınların sosyal hayata katılımı sağlamakla birlikte kadınların istihdam edilebilirliğini sağladığını söylemek güçtür. Kurslara katılan kadınların çoğu bir işe yerleşememekte, işe yerleşen kadınlar ise çoğunlukla yeterli ücreti kazanamadığı için bir süre sonra işi bırakmaktadır. Kursu bitiren kadınların iş arama, istihdam hazırlama ve yönlendirme gibi süreçlerde desteksiz kalmaları da önemli bir sorun olmaktadır. İş arama, işe başvurma, özgeçmiş hazırlama, iş görüşmeleri yapma gibi alanlarda da kadınlara destek sunulması son derece önemlidir. Öte yandan kurslara devam eden ya da sonrasında işe başlayan kadınların bakım sorumluluklarını karşılayacak mekanizmaların yeterli olmayışı diğer önemli bir sorun alanıdır. Hasta, yaşlı ve çocuk bakımını devredemeyen kadınlar ya kurslara dahi katılamamakta ya da katılsa bile devam edememekte, çalışma hayatına katılamamaktadır.

Belediyelerin tüm bu sorunlara çözüm üretebilmesi ise tüm ana plan, politika, strateji ve bütçelerine toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısını yerleştirmekle ve bütünlüklü politikalar üretmekle mümkündür.

3. Büyükşehir Belediyelerinin Kadın İstihdamına Yönelik Planlamaları

Bu bölümde İstanbul, Ankara ve Mersin Büyükşehir Belediyelerinin kadın istihdamına yönelik planlamaları YEOP'leri üzerinden değerlendirilmektedir. Bu büyükşehir belediyelerinin seçilme nedeni, herhangi bir

proje ya da sözleşme tarafı olmadan gönüllü olarak YEEP'lerini hazırlamış olmaları ve sadece bu büyükşehir belediyelerinin YEEP'lerinin güncel dönemi (2020-2024) kapsamıdır.

YEEP nedir?

Yerel Eşitlik Eylem Planları, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle kentsel yaşamda eşit haklarından yararlanamayan toplumsal gruplar için yaşanabilir bir kent oluşturma klavuzlarıdır. YEEP'ler, kadınların gündelik yaşamlarını etkileyen kentsel hizmetlere erişimlerini kolaylaştıran ve yerel karar alma mekanizmalarına katılımını artırmayı hedefleyen ilkeleri içermektedir (Kadın Dostu Kentler, t.y.). Bu noktada farklılaşan ihtiyaç ve sorunları tespit etmeyi ve çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlayan YEEP'ler, belediyeler ve sivil alan arasında da ortaklıklar da kurmaktadır. Bu planlar, planı hazırlayan kurumların kendi iç yapılanmalarında da eşitlikçi bir perspektifi ve düzenlemeler yapılmasını hedeflemektedir.

Türkiye'de YEEP Süreci

Türkiye'de YEEP oluşturma çalışmaları Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kentler Projesi ile başlamıştır. İki aşamalı projenin ikinci etabında (2011 – 2013) 12 pilot ilden 11'i YEEP hazırlamış, ancak projenin son bulmasıyla birlikte -Trabzon dışında- süreç sekteye uğramıştır. YEEP'lerin hazırlanmasını ve uygulanmasını teşvik eden bir başka düzenleme de Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) tarafından 2006 yılında hazırlanıp üyelerin imzasına sunulan ve Avrupa'da yerel ve bölgesel ölçekte toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması hedefleyen Avrupa Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği Şartı'dır. Şart'ın gereklerinden biri, tarafların Şart'ı imzalamalarını takip eden makul bir sürede (iki yılı geçmemek kaydıyla) YEEP geliştirmeleri, kabul ve onaylayarak uygulamaya koymalarıdır. Hali hazırda Türkiye'de dokuz Büyükşehir Belediyesi Şart'ı imzalamıştır; ancak bu belediyeler içinde YEEP'leri tamamlayıp web sitesinde yayımlayan bir belediye henüz yoktur. Bununla birlikte Şart'ı imzalamamış olan İstanbul, Ankara ve Mersin Büyükşehir Belediyeleri YEEP'lerini hazırlamış ve web sitelerinde paylaşmışlardır (CEİD, 2022: 13).

İstanbul, Ankara ve Mersin Büyükşehir Belediyelerinin YEEP'lerinde Kadın İstihdamına Yönelik Planlamalar¹

İstanbul Büyükşehir Belediyesi' nin, 2021 – 2024 yıllarını içeren Yerel Eşitlik Eylem Planı, giriş bölümünde detaylı bir mevcut durum analizi ve paydaş analizine yönelik bilgiler vermiştir. YEEP, iç ve dış paydaşlarla yapılan çok sayıda toplantı ve çalıştay sonucunda katılımcı bir biçimde hazırlanmıştır. Planda; katılım, toplumsal cinsiyete dayalı/kadına yönelik şiddet ve ayrımcılık, sağlık, yoksulluk, barınma ve konut, ekonomik güçlenme ve istihdam, bakım hizmetleri, kentsel planlama/tasarım/ erişilebilirlik ve güvenli kent, sosyal destek, hareketlilik ve ulaşım, kültür sanat rekreasyon, spor ve yeşil alan, halkla ilişkiler bilgilendirme tanıtım, yaşanası kent, eğitim ve yaşam boyu öğrenme, afet/kriz olmak üzere 15 başlığa yer verilmiştir. Planın her bir amaç maddesinin girişinde konuyla ilgili mevcut durum, yürütülen çalışmalar ve planlanan faaliyetler detaylı olarak anlatılmıştır.

YEEP'in “ekonomik güçlenme ve istihdam” başlığı altında altıncı amaç olarak “kadınların farklı koşullarından ve çeşitliliğinden kaynaklanan ihtiyaçları gözetilerek, ekonomik güçlenmelerini sağlamak” belirlenmiştir. Amaca yönelik hedefler ve eylemler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

¹ Bu bölümde İstanbul, Ankara ve Mersin Büyükşehir Belediyelerinin YEEP'lerinden yararlanılmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi YEEP için bkz. <https://www.ibb.istanbul/Uploads/2021/3/Yerel-Esitlik-Eylem-Planı.pdf>. Ankara Büyükşehir Belediyesi YEEP için bkz. <https://www.izleme.org/ankara-buyuksehir-belediyesi-yerel-esitlik-eylem-planı/>. Mersin Büyükşehir Belediyesi YEEP için bkz. <https://www.mersin.bel.tr/uploads/files/yerel%20e%C5%9Fitlik%20plan%C4%B1.pdf>.

- Belediyenin istihdam politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini geliştirmek.
- Kadın istihdamının önündeki engelleri kaldıracak araçları geliştirerek, kadın istihdamını artırmak (Bu kapsamda belirlenen eylemler; İSMEK aracılığıyla kadınlara dijital eğitimler verilmesi, kayıt dışı çalışan kadınları güvenli ekonomik sistemlere dahil etmek için projeler geliştirilmesi, Bölgesel İstihdam Ofisleri aracılığıyla kadın istihdamına öncelik sağlanması, stihdamı sağlanan kadınların iş takibini sağlanması, kadınlara yönelik istihdam eğitim politikalarının sürekli geliştirilmesi, kadınların sosyoekonomik durumlarına ilişkin araştırma yapılması, kadın istihdamı veri tabanı oluşturması, yaşlı ve hasta bakım evlerinin açılması ile kadın istihdamının desteklenmesi, kadınlara istihdam sağlamak için danışmanlık hizmeti verilmesi, kadınlara staj imkanı sunulması, kadın sanatçıların desteklenmesi, kadınlara ortak çalışma mekânları, atölyeler açılması ve kadınların üretim yapabilmesi için teknik destek sağlanmasıdır).
- Kadın kooperatifçiliği ve kadın girişimciliğini desteklemek ve güçlendirmek (Bu kapsamda belirlenen eylemler; kadın kooperatiflerine eğitim, teknik destek vererek iş modeli geliştirilmesi, göçmen kadınların kooperatiflere katılımının desteklenmesi, kadınların ürünlerini satabilmeleri için kadın emeği pazarı kurulmasının İstanbul genelinde kolaylaştırılması, kadın girişimciler ve kooperatiflerine kamu ihalesi eğitimleri sağlanması, girişimciliğin desteklenmesidir).
- İstanbul'un kırsalında yaşayan üretici kadınları güçlendirmek (Bu kapsamda belirlenen eylemler; İstanbul'un kırsal kesimlerinde yaşayan ve üretim yapan kadınların Kadın Emeği Pazarları'na entegre edilmesi, kırsalda üretim yapan kadınlara talep ve ihtiyaçlarına göre eğitim verilmesi, üretici kadınların ihtiyaçlarının tespit ve analizinin yapılması, kadın kooperatifleri ile işbirliği yapılması, üreticilere ulaşım desteği sağlanması, küçük üreticilere eğitim ve gıda sertifikasyon desteği verilmesi, İBB'nin arazilerini kadınların üretimine cüzi bedellere kiralamak için model geliştirilmesidir).
- Ev işçileri başta olmak üzere güvencesiz çalışan kadınları desteklemek (Bu kapsamda belirlenen eylemler; ev işçisi kadınların çalışma şartlarına iyileştirmeye yönelik kamu spotu ve görseller hazırlanması, kayıt dışı çalışan kadınlara eğitim verilmesi, kadınlara meslek eğitimleri vererek beceri ve kapasitelerini geliştirilmesi, kayıt dışı çalışan kadınları güvenli ekonomik sistemlere dahil olabilmeleri için desteklenmesi, girişimciliğin desteklenmesidir).

Planda, kadınların doğrudan istihdamı dışında istihdamın önündeki en büyük engellerden olan çocuk, hasta ve yaşlı bakım hizmetlerine de yer verilmiştir. Bu kapsamda yedinci amaç, "bakım politikaları ve hizmetlerini yeniden düzenleyerek kamusal hizmetleri geliştirmek" olarak belirlenmiştir. Bu amaca dair dört hedefe yer verilmiştir. Hedefleri gerçekleştirmeye yönelik eylemlerden bazıları; erişilebilir kreş sayısının artırılması, bakım hizmetlerinin duyurulması ve savunulması, kreş programlarının farklı çalışma biçimlerine (vardiyalı vb.) ve ihtiyaçlara uygun olarak çeşitlendirilmesi, yaşlılara hizmet veren merkezlerin kapasitesinin ve günlük hizmet verme sürelerinin artırılması, bakım hizmetlerinin kriz dönemlerinde dahi kesintiye uğramaması, bakım veren kadınları güçlendirecek hizmetlerin sağlanması, yeni İSEM'lerin kurulması, yeni gündüz bakım evlerinin açılması, alzheimer ve demans hastaları için gündüz bakım evlerinin açılması, kreşlerin kadınlar için bir istihdam alanı olarak işlevlendirilmesi, bakım alanında kadın kooperatiflerinin desteklenmesi, bakım hizmetlerinde çalışan personellerin çalışma koşullarının iyileştirilmesidir.

Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2021-2024 yıllarını kapsayan bir YEPP hazırlamış ve paylaşımına sunmuştur. Planın vizyonu; "tüm Ankaralı kadınların yerel karar alma mekanizmalarında eşit temsil edildiği, eğitim ve sağlık hizmetlerine eşit ve kolay erişiminin sağlandığı, çalışma yaşamında eşit yer aldığı ve fırsatlardan eşit yararlandığı, şiddete maruz kalmadığı ve kentin kadınların da kullanımına uygun düzenlendiği kadın dostu

kent Ankara" olarak belirlenmiştir. Plan; eğitim (kentteki kadın ve kız çocuklarının eğitime katılım oranının artırılması), katılım (kadınların yerel mekanizmalara eşit katılımını sağlamak), kentsel hizmetler (kent kadınlar için daha uygun hale getirilmesi), sağlık (kadınların sağlıklı yaşam hakkında eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak), istihdam (kadınların ekonomik hayata eşit katılımını sağlamak), kadına yönelik şiddetle mücadele hedef ve alt hedeflerinden oluşmaktadır.

Kadınların çalışma yaşamına katılımıyla ilgili hedefler ve hedeflere yönelik faaliyetler aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

YEEDP'te ilk hedef olarak yer alan "Kentteki kadın ve kız çocuklarının eğitime katılım oranlarının artırılması" hedefinin alt hedefi olan "kadınların eğitime erişimlerinin artırılması" nı gerçekleştirmek için yürütülecek faaliyetlerden biri, "hayat boyu öğrenmenin niteliklendirilmesi" olarak belirlenmiştir. Bunun için Plan'ın ilk yılı "Ankara'daki mevcut tüm kursların nitelik olarak incelenmesi, kurs iş bulma oranının tespiti başarılı kursların listelenmesi", ikinci yılı "istihdam oranı yüksek kursların tanıtımların yapılması" ve üçüncü yılı "yenilikçi kursların BELMEK kurslarına eklenerek başlatılması" hedeflenmiştir. Belirlenen diğer faaliyetler; e-ticaret eğitimi, kooperatifçilik eğitimleri ve eğitimler sonunda Başkent Market'te kadın kooperatiflerinin ürünlerinin satılması, bilgisayar okur yazarlık eğitimi, seracılık ve sulama eğitimi verilmesidir.

YEEDP'in beşinci hedefi ise doğrudan istihdama yöneliktir ve "kadınların ekonomik hayata eşit katılımını sağlamak" başlığını taşımaktadır. Bu kapsamda belirlenen faaliyet ve yöntemler şunlardır: Kadın kooperatiflerinin ürün satışlarının artırılması (kadın kooperatiflerine e-ticaret ve satış tekniği eğitimleri verilmesi, ürünlerine paketleme ve depolama desteği verilmesi, yeni kurulan kooperatiflere pazarlama eğitimlerinin verilmesi yöntemleriyle); belediye alımlarında kadın işçi kotasının aktif hale gelmesi, (%2 kadın işçi kotası uygulaması yöntemiyle); sığınmaevlerinde atölye kurulması ve Başkent Markette Satışlarının yapılması (kuru gıda üretimi, e-ticaret kanalının açılması, cam atölyelerinin kurulması yöntemleriyle); sığınma evlerinde mesleki güçlendirme eğitimlerinin verilmesi (Cv hazırlama, mülakat görüşmesi, iş arama becerileri eğitimleri, para yönetimi iletişim becerileri eğitimleri, kadının güçlendirilmesi eğitim modüllerinin uygulanması yöntemleriyle); çalışan kadınlara kreş desteği (toplam 5 kreşin açılması ve kreşlerde sığınmaevinde kalan kadınlara ücretsiz kreş kotasının uygulanması yöntemleriyle); Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri Projesi (UMEM)'nin mülteci kadınlara tanıtımı; iş yeri açmaya çalışan kadınların desteklenmesi (Meclis Kararı ile kadın girişimcilere tabela vergisi indirimi, girişimci kadınların belediye yayınlarında desteklenmesi, kadın istihdamına destek veren işyerlerine Çankaya Belediyesi iş birliği ile mor bayrak verilmesi gibi yöntemlerle).

Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2021 – 2023 yıllarını kapsayan YEEDP hazırlamış ve web sitesinde yayımlamıştır. YEEDP girişinde Türkiye ve Mersin'in toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında mevcut durumu verilmiştir. Belediyenin eşitlik politikası, "Belediye yönetiminde ve hizmet sunumunda temel bir insan hakkı olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı, kimsenin cinsel kimliği, yaşı, engeli ve sosyal ekonomik durumu nedeniyle dezavantaj yaşamadığı, kırılgan grupların güçlendiği ve toplumun aktif bireyleri olarak hizmetlere erişimde ve kararlara katılımında rol aldığı toplumsal birlikteliğin eşitlikçi ve kapsayıcı bir anlayışla desteklendiği sevgi, barış ve demokrasi kenti olmak" olarak belirlenmiştir.

Plan; eğitim ve farkındalık, istihdam ve ekonomik güçlendirme, katılım, kentsel hizmetler, sağlık, şiddet, kapsayıcı hizmet sunumu için kurumsal kapasitenin iyileştirilmesi başlıkları altında, toplam 19 hedefe yer vermiştir. İstihdam ve ekonomik güçlendirme başlığı altında iki hedef ve bu hedefleri belirlemeye yönelik faaliyetler belirlenmiştir. İlk hedef "Mersin'de kadın istihdamını arttırmak"tır. Bu kapsamdaki faaliyetler, "belediyenin düzenlediği meslek edindirme kurslarından faydalanan kadın sayısını arttırmak, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürmeye örnek teşkil edecek meslek edindirme kursları düzenlemek,

kadınlara iş bulma becerisi kazandırmak, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri dışında istihdam ve görevlendirmeler ile farkındalık oluşturmak” olarak belirlenmiştir.

İkinci hedef, “kadın üreticileri desteklemek” tir. Bu kapsamda planlanan faaliyetler; “Mersin'deki tüm kadın kooperatiflerine yönelik üretici kadın standları açmak, kadınların el emeği ürünlerinin pazarlanmasına destek sağlamak, üretici kadınlara yönelik teknoloji e-ticaret, finansal okuryazarlık ve girişimcilik eğitimleri düzenlemek, üretici kadınların il içi ve dışında düzenlenen fuar ve benzeri tanıtım ve satış etkinliklerine katılımına destek olmak, uygulanacak tarımsal projelerde kadın üretici kotası uygulama” olarak belirlenmiştir.

Sonuç

Türkiye'de belediyelerin kadın istihdamına yönelik faaliyetlerinin çoğunlukla toplumsal cinsiyet rollerini sürdüren yapısı, kadınların güçlenmesine katkı sağlamak yerine var olan geleneksel yapıyı sürdürmektedir. Bununla birlikte bazı belediyelerin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik irade gösterdikleri, bu bağlamda özellikle kadın örgütleriyle iş birliği içinde oldukları görülmektedir. Çalışma kapsamında incelenen İstanbul, Ankara ve Mersin büyükşehir belediyelerinin YEEP'leri, istihdam dahil toplumsal yaşamın her alanında cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik uygulamaların oluşturulabileceğine dair umut vaat etmektedir. Her üç planın da kentte sakinleri ve kendi kurumsal yapılanmaları için dönüşüm öncelikleri belirlediği ve buna uygun hedef ve eylemlerin planlara dahil edildiği görülmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin YEEP'i kadın istihdamını toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate alarak artırmaya, koşullarını iyileştirmeye, istihdamın önündeki kadınlara yüklenen bakım hizmetleri gibi engelleri gidermeye odaklanmış görünmektedir. Planlama düzeyinde bakıldığında bu YEEP, toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma bağlamında önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne ait YEEP'te, nitelikli bir kadın istihdamı için mesleki eğitimlerin yenilikçi alanlarda verilmesini hedeflemiş görünmektedir. Sığınma evlerinde kalan kadınların da hem istihdam edilebilirliğini artırmak hem de güçlenmelerini sağlamak için birtakım hedefler yer almaktadır. Yanı sıra kadın istihdamının önündeki engellerden olan çocuk bakım hizmetlerinin verilmesini de hedeflerine eklemiştir. Bununla birlikte Plan, detaylı analizlere yer vermemiştir ve taslak görünümündedir. Göstergelerin de geliştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin YEEP'i sade ve anlaşılır bir içeriktedir. Planda faaliyetlere dair yıllık niceliksel ve çıktılara ait göstergeler yer almaktadır. Kadınların nitelikli bir biçimde istihdam edilebilirliğini artırmaya dair hedefleri olduğu da görülmektedir. Mesleki eğitimlerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini aşındırmaya yönelik düzenlenmesini hedefleyen Plan, belediyelerin meslek edindirme faaliyetlerine yöneltilen eleştirilere katıldığını ve bunun dışına çıktığını açıkça belli etmektedir.

Bununla birlikte her üç ilin YEEP'lerinin göstergelerle ilgili birtakım sorunları olduğu ve ölçülebilir göstergeler açısından çok yeterli olmadığı söylenebilir. Sonraki planlarda göstergelerin sonuçlar ve duruma etkileri düzeyinde belirlenmesine dikkat edildiği takdirde bu sorunun ortadan kalkacağı söylenebilir.

References

Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2021). Yerel eşitlik eylem planı 2021-2024. Erişim: <https://www.izleme.org/ankara-buyuksehir-belediyesi-yerel-esitlik-eylem-planı/>.

CEİD. (2022). Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini izleme raporu 2021-2022. Erişim: <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/turkiyedetoplumsal-cinsiyetesitliginiizlemeraporu20212022pdf.pdf>.

Cerit Mazlum, S. (2008). Kadınlarla ve kadınlar için yerel yönetim. Erişim: <https://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2021/05/KADINLARLA-VE-KADINLAR-ICIN-YEREL-YONETIM.pdf>.

Çakır, E.H. (2011). Kadın istihdamında yerel yönetimlerin rolü, görevleri ve sorun alanları. Erişim: <https://www.tepav.org.tr/kades/folders/BildiriKitabi.pdf#page=75>.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2021). Yerel eşitlik eylem planı 2021-2024. Erişim: <https://www.ibb.istanbul/Uploads/2021/3/Yerel-Esitlik-Eylem-Plani.pdf>.

Kadın Dostu Kentler. (t.y.). Yerel sahiplik, diyalog ve katılım: Yerel eşitlik stratejik planları (yesp) ve yerel eşitlik eylem planları (ycep). Erişim: <http://www.kadindostukentler.com/proje-ycep.php#:~:text=Yerel%20E%C5%9Fitlik%20Eylem%20Planlar%C4%B1%2C%20illerin,belirlemek%20%C3%BCzere%20haz%C4%B1rlad%C4%B1klar%C4%B1%20kilit%20belgelerdir.>

Mersin Büyükşehir Belediyesi (2021). Yerel eşitlik eylem planı 2021-2023. Erişim: <https://www.mersin.bel.tr/uploads/files/yerel%20e%C5%9Fitlik%20plan%C4%B1.pdf>.

TUİK. (2022). İstatistiklerle kadın. Erişim: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022>.

World Economic Forum. (2022). Global gender gap report 2022. Benchmarking Gender Gaps: Findings from the Global Gender Gap Index.

MARKET MECHANISM FOR THE MANAGEMENT OF THE GEORGIAN ECONOMY

საქართველოს ეკონომიკის მართვის საბაზრო მექანიზმი

Irine Iashvili (Georgian Technical University)
ORCID: 0009-0002-8321-5885
I.Iashvili@gtu.ge

Tamari Devidze (Georgian Technical University)
ORCID: 0009-0002-8321-5885
T.Devidze@gtu.ge

Nino Chikviladze (Georgian Technical University)
ORCID: 0009-0002-8321-5885
N.Chikviladze@gtu.ge

Abstract

In the process of transition to a market economy, the state faced systemic challenges. Solving these problems requires a complex approach, which involves taking into account the experiences of our country and the world. Among many internationally proven market economy models, the transition to a form of social orientation market economy is a long process that requires the creation of a solid foundation for sustainable economic development. Evident progress in this direction can be observed in Georgia. Here it is important to achieve improvement of social welfare, which requires carrying out new reforms in its various fields.

Key words: Georgian economy, state and economy

შესავალი

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში სახელმწიფო სისტემური გამოწვევების წინაშე დადგა. ამ პრობლემების გადაწყვეტა მოითხოვს კომპლექსურ მიდგომას, რაც გულისხმობს ჩვენი ქვეყნის და მსოფლიოს გამოცდილების გათვალისწინებას. საერთაშორისოდ აპრობირებულ საბაზრო ეკონომიკის მრავალ მოდელთა შორის, სოციალური ორიენტაციის საბაზრო ეკონომიკის ფორმაზე გადასვლა ხანგრძლივი პროცესია, რომელიც მოითხოვს მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მყარი საფუძვლის შექმნას. საქართველოში ამ მიმართულებით აშკარა პროგრესი შეიმჩნევა. აქ მნიშვნელოვანია სოციალური კეთილდღეობის გაუმჯობესების მიღწევა, რაც მოითხოვს სხვადასხვა სფეროში ახალი რეფორმების გატარებას.

ძირითადი ტექსტი

საქართველოს ეროვნული და სახელმწიფო განვითარება მოითხოვს, რომ ჩვენი სუვერენიტეტი გახდეს მყარი, დამოუკიდებელი პოლიტიკის ეკონომიკური სტრატეგიის საფუძველზე. ამ მიზნის მისაღწევად აუცილებელია:

- 1) მყარ საკანონმდებლო ბაზაზე დაფუძნებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბება და ეკონომიკური სუვერენიტეტის მიღწევა. საქართველომ უნდა ჩამოაყალიბოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის კურსი, რასაც მოჰყვება ადექვატური მენეჯმენტის ჩამოყალიბება. საგარეო ურთიერთობებში ეს უნდა იყოს რეალიზებული ქვეყნის ეკონომიკური, კომერციული და სოციალური ინტერესებით.
- 2) სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობების მექანიზმების შემუშავება, რომელიც საუკეთესოდ მოერგება ჩვენი ქვეყნის საჭიროებებს, ასევე, არ უნდა მოხდეს უცხოური მოდელების იმიტაცია. საჭიროდ მიგვაჩნია, შევიმუშაოთ საბაზრო ეკონომიკის ახალი მოდელი, კონკრეტული სისტემა, რომელიც გაითვალისწინებს და გამოიყენებს საქართველოს სოციალურ-გენეტიკური ინტერესების ფართო სპექტრს, და, რაც მთავარია, ის არ უნდა იყოს დაწესებული გარედან პირდაპირ ან ირიბად.
- 3) ქვეყნის მატერიალური, სულიერი და პოტენციური რესურსების გამოკვლევა და გამოვლენა. მომავალი ეკონომიკური განვითარების პროგნოზირება, სტრატეგიული მართვის პრიორიტეტების დასახვა.

ჩვენ სწრაფად უნდა ვისწრაფვოდეთ საბაზრო სისტემის სინქრონიზაციისკენ, რაც გამორიცხავს მაფიოზური და პარაზიტული მექანიზმების ფუნქციონირებას.

საქართველოზე ძლიერი გავლენა მოახდინა მაფიოზური სტრუქტურების ხელში დაგროვილმა ფინანსურმა შესაძლებლობებმა. ჰიპერინფლაციის გზით ფულადი რესურსის დაკარგვის შიშით, მაფიამ კაპიტალის ლეგალიზაციის ნაცვლად დაიწყო პარაზიტული საქმიანობის გაფართოება და სოციალურად ორიენტირებულ ბიზნესში ინვესტირება. მოსახლეობის ამ ჯგუფმა საკუთარი ინტერესები საქართველოს დამოუკიდებლობის ინტერესებზე მაღლა დააყენა. საქართველოს გადასარჩენად და სოციალურად ორიენტირებულ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ამოცანის გადაწყვეტისთვის მიზანშეწონილია სახელმწიფომ ეს პოტენციული მიმართოს ამ ამოცანის შესრულებას და გამოირიცხოს მაფიოზური და პარაზიტული საქმიანობის წინსვლის შემდგომი შესაძლებლობები.

საქართველოს თავისი გეოეკონომიკური პოზიციით შეუძლია დაიკავოს უაღრესად მნიშვნელოვანი ეკონომიკური რეგულატორის ადგილი ეკონომიკის სამყაროში. აქედან გამომდინარე, იგი გამოჩნდება მსოფლიო ეკონომიკაში კონკრეტული ეკონომიკური სუბიექტის როლში, რომელიც განსაზღვრავს ევროპასა და აზიას შორის ურთიერთობებს მსოფლიო ეკონომიკის სისტემაში. საქართველოს ასეთი როლი მსოფლიო ეკონომიკაში სახელმწიფოს საშუალებას მისცემს გააიგივოს თავისი ეკონომიკა შედარებით ძლიერი სახელმწიფოების ეკონომიკასთან, მიუხედავად მისი მცირე ტერიტორიისა და დემოგრაფიული არასრულყოფილებისა. ასეთი პერსპექტივა საქართველოსთვის არის თანდაყოლილი და ის პროფესიონალურად უნდა იქნას გამოყენებული; ის უნდა იქნას გამოყენებული ისე, რომ გადაარჩინოს ქვეყნის ეკონომიკა, რომელიც ჩართულია სატრანზიტო ფუნქციაში და ამის ნაცვლად, ამ საქმიანობიდან მიღებული შემოსავალი გამოიყენოს საკუთარი ეკონომიკის ნაციონალური მიმწოდებლების ფართომასშტაბიანი

დაფინანსებისთვის, მიკროეკონომიკის გააქტიურებისა და აყვავებისთვის. აქ გადაუდებელია საშუალება მივცეთ ინდუსტრიულ ფირმებს განახორციელონ ფართომასშტაბიანი საქმიანობა ინვესტიციების გზით. ეს საშუალებას მოგვცემს სასიცოცხლო ძალა მივაწოდოთ საწარმოო ფირმებსა და სასოფლო-სამეურნეო ეკონომიკებს არა მხოლოდ ინვესტიციების ადეკვატური განაწილებითა და გამოყენებით, არამედ საქონლის შექმნით რესურსების განუწყვეტელი ნაკადიდან და მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფისა და ინფორმაციის მიღების გზით, რომელიც სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია ნებისმიერისთვის. საქონლის საპირისპირო ნაკადი აზიიდან ევროპასა და პირიქით, შექმნის უამრავ შესაძლებლობებს ძველი მისამართებიდან ახალ ადრესატებზე გადასვლისთვის, რომლებიც მის გარეშე დაკარგულად ითვლება. ეს გამოიწვევს მუდმივ კონტაქტებს რესურსების ბაზრებთან და ხელს შეუწყობს ადგილობრივი წარმოების აღორძინებას. შიდა ბაზრის გაჟღერება ადგილობრივი საქონლით, ამგვარ საფუძველზე, გააძლიერებს საქართველოს საკუთარ ეკონომიკას.

ამ შესაძლებლობების ეფექტიანი გამოყენება უზრუნველყოფილი უნდა იყოს საწარმოო ფირმების მარკეტინგის მართვის სწორად ორგანიზებული სისტემით. გარანტირებული ეკონომიკურად უსაფრთხო ტექნოლოგიებისა და სოციალურად ჯანსაღი საწარმოებისთვის. ეკონომიკური წინსვლის დაჩქარებისთვის საჭიროა კერძო საკუთრების ფორმების შექმნის ოპტიმალური თანაფარდობის პოვნა.

სახელმწიფოს ეკონომიკის აღორძინებისა და სტაბილიზაციის რთულ, გაფართოებულ პროცესში ერთ-ერთ მთავარ ფაქტორად ჩნდება ორგანიზაცია - მართვის მექანიზმის ეკონომიკური პრაქტიკის სათანადო ხელშეწყობით. მეცნიერული თვალსაზრისით რთული, ხოლო პოლიტიკური და ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით სარისკო, დღევანდელი ეკონომიკური აზროვნების დაბალი დონის გამო, ეს ხშირად სადავო პრობლემაა. ცივილიზებულ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პერიოდში სპონტანური წარმოების ორგანიზაცია და მართვის სტრუქტურები განადგურდა. მიზანშეწონილია პრობლემის ზოგიერთი თეორიული ასპექტის გათვალისწინება. ცნობილია, რომ ადამიანთა ნებისმიერი ერთობლივი საქმიანობის პროცესში მონაწილეებს შორის მყარდება გარკვეული ურთიერთობები, ანუ იქმნება ორგანიზაციული ურთიერთობები, რომლებიც გადახლართულია ეკონომიკურ ურთიერთობებთან და მენეჯმენტთან. ამ ურთიერთქმედების მიჯნაზე ყალიბდება სრულიად ახალი ორგანიზაციულ-ეკონომიკური და ორგანიზაციულ-მართვის სისტემები.

წარმოების პროცესის სოციალიზაციის გაღრმავებასთან ერთად, რეალური ხდება ერთობლივი საქმიანობის მართვის აუცილებლობა. ეს თავის მხრივ მოითხოვს ადეკვატური ორგანიზაციულ-მართვითი ურთიერთობების ჩამოყალიბებას. ეკონომიკური განვითარების ეტაპის თავისებურება განაპირობებს ორგანიზაციულ-ეკონომიკური და ორგანიზაცია-მართვის ურთიერთობების დიალექტიკურ კავშირს, მათ ორმხრივ პირობითობას, ეკონომიკაზე ზემოქმედების მექანიზმის ფორმირების პრინციპებს და ა. შ.

ორგანიზაციულ-ეკონომიკური და ორგანიზაციულ-მართვითი ურთიერთობები არ ფუნქციონირებს იზოლირებულად. ისინი მოქმედებენ ერთმანეთისგან განსხვავებული პრინციპების მიხედვით შექმნილი მექანიზმებით და უშუალო გავლენას ახდენენ არა მხოლოდ წარმოების განვითარების პროცესებზე, არამედ ხელს უწყობენ მონაწილეთა

ურთიერთქმედების რეგულირების პროცესებს, გლობალური, დაქვემდებარებული და ლოკალური მიზნების ერთიანობას.

ორგანიზაციულ-ეკონომიკური და ორგანიზაციულ-მართვითი ურთიერთობები არ არის ერთხელ და სამუდამოდ ფიქსირებული, არამედ ყველაზე დინამიური და ინტენსიურად ცვალებადია, რომელიც ექვემდებარება მუხტს კონკრეტული ისტორიული ვითარების მიხედვით და ამიტომ მათ სჭირდებათ მუდმივი სრულყოფა.

საბაზრო ინსტიტუტების სტრუქტურა არ გულისხმობს მხოლოდ ურთიერთკავშირს მწარმოებლები, შუამავლები და მომხმარებლები. საქონლის ცირკულაციაში მთელი ინფრასტრუქტურა მონაწილეობს თავისი ინტეგრირებული სისტემით, მათ შორის საინფორმაციო მომსახურება, ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა და სხვ. ბაზრის ყველა ეს ელემენტი საკმაოდ რთულია შიდა სტრუქტურებით, ეფუძნება მიმოქცევის ფიქსირებულ პრინციპებს, ამყარებს სხვადასხვა ხასიათის ურთიერთობებს პარტნიორებთან, ფინანსურ, ფულად-საკრედიტო მექანიზმებთან და ა. შ. ამიტომ აუცილებელია ბაზრის სტრუქტურების ჩამოყალიბება და ორგანიზება, ადეკვატური ინფრასტრუქტურის სისტემის ორგანიზება, ბაზრის ინფორმაციის მიღება, საკრედიტო და საბიუჯეტო მხარდაჭერა; მწარმოებლებისა და მომხმარებლების ინტერესების დაცვა, ადგილობრივი და უცხოური ბაზრის ურთიერთობის დონის განსაზღვრა, რომელიც უნდა უზრუნველყოფდეს ადგილობრივი წარმოშობის გარკვეული მიზნების დაცვას სახელმწიფო ინტერესების გათვალისწინებით.

პროცესის ქაოტური განვითარებისგან თავის დასაღწევად საჭიროა მთელი პროცესის სისტემური ანალიზი და მის საფუძველზე გადაუდებელია ძირითადი მიმართულებებისა და პარამეტრების სწორად განსაზღვრა, მათი განხორციელებისთვის გარემოს ფორმირება და ა. შ.

სახელმწიფოში განხორციელებული ეკონომიკური რეფორმების შედეგებმა ნათლად დაამტკიცა, რომ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა სულაც არ ნიშნავს დაგეგმარებაში, მართვის ორგანიზაციულ მეთოდებსა და ეკონომიკურ პროცესებში სახელმწიფოს მონაწილეობის უგულვებელყოფას.

სახელმწიფო ირიბად მონაწილეობს წარმოების პროცესის მართვაში. ის მონაწილეობს ისეთი გარემოს ფორმირებაში, რომელმაც ხელი უნდა შეუწყოს ეკონომიკის დემოკრატიული პრინციპების განვითარებას. სახელმწიფოს ჩარევა უნდა იყოს კვალიფიციური, ამიტომ სახელმწიფოს მიზანია აირჩიოს ეკონომიკაზე ზემოქმედების ისეთი ბერკეტები, რომლებიც დაარეგულირებს სუბიექტების ქცევას და საბაზრო სისტემების ბალანსს. ასეთ დონეებს მიეკუთვნება ფინანსური, საბიუჯეტო, ფულად-საკრედიტო, ფასების რეგულირების მექანიზმი, საბაჟო ფუნქციონირება, ზოგადად ეკონომიკური მიმართულებები და ა. შ. სახელმწიფომ უნდა დაიცვას საზოგადოება, ინდივიდები, ქონება, ბუნებრივი, ისტორიული, ეროვნული კულტურული გარემო და სხვ. სინქრონიზებულ სოციალურად ორიენტირებულ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა არ არის მხოლოდ ეკონომიკური ურთიერთობების სისტემის ცვლილება, არამედ არის გლობალური დონისძიებების განხორციელება საწარმოო ძალებისა და ეკონომიკური სტრუქტურების ტრანსფორმაციისთვის. უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტი, რომ ბაზარზე

გადასვლა საკმაოდ რთული პროცესია, დიდ ინვესტიციებს მოითხოვს. ამასთან, აუცილებელია ქონებრივი ურთიერთობების რადიკალური, მაგრამ დაგეგმილი ტრანსფორმაცია.

საბაზრო ეკონომიკის პროგნოზირებისას სახელმწიფომ სწორად უნდა განსაზღვროს თავისი სოციალური მიზნები. მისი როლი განსაკუთრებით იზრდება ეკონომიკის განვითარების პრიორიტეტული მიმართულებების არჩევისას, კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოების ხელშეწყობაში და ა. შ. ეს არის საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის რთული პროცესი, სახელმწიფო და საბაზრო სტრუქტურების ბალანსი. გარკვეული ტემპით ეხება სახელმწიფოსა და ბაზრის ინტერესებს და სჭირდება რეგულირების სისტემა. მიგვაჩნია, რომ ეკონომიკის ახალ ხარისხობრივ მდგომარეობაზე გადასვლისას, მიმდინარე ეტაპზე საჭირო მექანიზმია დაგეგმვა, პროგნოზირება და პროგრამირება. რამდენადაც ეს საკითხი პრობლემურია, უნდა ითქვას, რომ, პირველ რიგში, არ განიხილება მისი წინა მნიშვნელობით. ბაზარზე მოქმედებს საპირისპირო მიმართულების ორი ძირითადი ძალა: კონკურენცია და რეგულირება. კონკურენცია მამოძრავებელი ძალაა. მან უნდა დააბალანსოს სიტუაცია. მაგრამ მსოფლიოს მრავალი სახელმწიფოს გამოცდილება ადასტურებს, რომ გარდამავალ ეტაპზე, როდესაც ჯერ კიდევ არ არის შექმნილი ადეკვატური კონკურენციის პირობები, საჭირო ხდება სახელმწიფოს ეკონომიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის მაჩვენებლის განსაზღვრა.

მწარმოებლებსა და გამყიდველებს შორის კონკურენცია ქმნის რთულ მატერიალურ და ფსიქოლოგიურ გარემოს. კონკურენციის დროს გამყიდველი, რათა არ გაკოტრდეს, ეძებს კლიენტთა ახალ წრეს; ასევეა მწარმოებელი და მყიდველიც. სახელმწიფო ვალდებულია შექმნას დაბალანსებული გარემო საბაზრო ურთიერთობებისთვის. მწარმოებელს მხარს უჭერს სახელმწიფო. საბაზრო ეკონომიკაში უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს საქონლის ხარისხისა და ფასების სწორ ორიენტაციას. ის ეხმარება მწარმოებელს ოპტიმალურად განსაზღვროს თავისი აქტივობა, ის ეხმარება გამყიდველს მოძებნოს ადეკვატური მწარმოებლები, ეხმარება მყიდველს მოძებნოს და შეიძინოს საჭირო საქონელი. ამასთან, სახელმწიფო ვალდებულია დააწესოს გადასახადები და ა. შ.

საბაზრო ეკონომიკაში დაგეგმვა სტრატეგიულ ხასიათს ატარებს. სტრატეგიული დაგეგმვის მიზანია პროპორციების, მაკრო, მეზო, მიკრო, რეგიონული ეკონომიკური განვითარების ტემპების ფორმირება-პროგნოზირება, დარგთაშორისი (უწყებათაშორისი) ურთიერთობების განვითარების რაციონალური მიმართულებების განსაზღვრა. ეკონომიკური სუბიექტებისთვის ხელსაყრელი პირობების განსაზღვრა, ორგანიზაციული სტრუქტურა, მიზანმიმართული ოპერაციები, რეპროდუქციული პროცესები, კოორდინაცია და ა. შ.

საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობების პროცესში მიზანშეწონილად მივიჩნევთ დაგეგმვის ამ ინდიკატორი მეთოდის გამოყენებას. იგი წარმატებით იქნა გამოცდილი ბევრ ქვეყანაში (იაპონია, სამხრეთ კორეა და ა. შ.). მისი არსი იმაშია, რომ გეგმას არ აქვს დირექტიული ხასიათი. ეს არის კოორდინაციის ინსტრუმენტი. ასეთი გეგმები ბაზრის საცნობარო პუნქტების როლს თამაშობს. ინდიკატური დაგეგმვის მიზანია კერძო სექტორის ორიენტირება, ეკონომიკის სახელმწიფო კონტროლის ბაზის შექმნა, სფეროების

დაფიქსირება, სადაც არსებული მწვავე პრობლემები სახელმწიფოს უფრო აქტიურ ჩარევას მოითხოვს, მისი მონაწილეობის როლებისა და ხასიათის განსაზღვრა.

ინდიკატური გეგმის შედგენისას საჭიროა ზუსტად განისაზღვროს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონე და მიზნების ჯგუფი, განისაზღვროს მათი შესრულების პროცედურა, ობიექტურად შეფასდეს გარემო, სადაც მოხდება ამ პროცესების განხორციელება და გამოიკვეთოს მიზნების მისაღწევად საშუალებები და მექანიზმები.

დღევანდელი ეკონომიკური ცხოვრების კომპლექსურ ანალიზზე დაყრდნობით ყველაზე მნიშვნელოვანია ეროვნული ეკონომიკის ფუნქციონირების რეკონსტრუქცია და შემდგომი სტაბილიზაცია. ეს მოთხოვნა სრულად უნდა იქნას გათვალისწინებული საორიენტაციო გეგმის შედგენისას. ინდიკატური გეგმის წარმატებით განხორციელება დიდად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად კარგად ასახავს ის რეალურ ცხოვრებას და რამდენად ღირებული და სრულყოფილია მისი ინდექსების სისტემა.

დასკვნა:

სახელმწიფომ მთავარი როლი უნდა შეასრულოს ქვეყნის განვითარების სტრატეგიის განსაზღვრისა და მისი განხორციელების ამოცანების შესრულებაში, ასევე, მას უნდა შესწევდეს უნარი ქვეყნის კრიზისიდან გამოყვანაში. ქვეყანას, სჭირდება სახელმწიფო ელიტა, სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე კადრები. ქვეყანას უნდა ჰქონდეს განვითარების საკუთარი იდეოლოგია, რომელიც ეფუძნება ეროვნულ თავისებურებებს, მრავალსაუკუნოვან ტრადიციებს, საწარმოო ძალების განვითარების დონეს, ამასთან ერთად, მასში უნდა აისახოს მეურნეობრიობის მსოფლიო გამოცდილების თანამედროვე ტენდენციებიც.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბრალავა ა., აბრალავა თ., ჩეჩელაშვილი მ. კლასტერი, როგორც მეწარმეობის ორგანიზების განსაკუთრებული ფორმა. სტუ. ბიზნესტექნოლოგიების ფაკულტეტი, „გლობალიზაცია და ბიზნესის თანამედროვე გამოწვევები“, III საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის შრომების კრებული, II ნაწილი, თბ., 24-25 მაისი, 2019. გვ. 21-25
2. ასათიანი რ. საქართველოს ეკონომიკა. თბილისი, 2012
3. ასათიანი რ. საით მიემართება საქართველო? სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კონცეპტუალური ანალიზი. თბილისი, 2014
4. ბარათაშვილი ე., გაბისონია ი., აბრალავა გ. ნეოლიბერალური ეკონომიკური მოდელის რეალიზაციის გერმანული გამოცდილება. სტუ. ბიზნესტექნოლოგიების ფაკულტეტი, „გლობალიზაცია და ბიზნესის თანამედროვე გამოწვევები“, V საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის შრომების კრებული, I ნაწილი, თბ., 28 მაისი, 2021. გვ. 265-268
5. ბარათაშვილი ე., ბარათაშვილი ი., ოთინაშვილი რ. კონკურენტუნარიანობის მარკეტინგული სტრატეგია. თსუ, V საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“, შრომების კრებული, 6 ნომბერი, 2020, გვ. 56-63

6. კვარაცხელია მ. საბაზრო ეკონომიკის გამოწვევების საკითხისათვის საქართველოში. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია "ეკონომიკა – XXI საუკუნე". შრომების კრებული, 1 ნომბერი-28 დეკემბერი, 2019. გვ.50-53
7. ჭითანავა ნ. საქართველოს ეკონომიკური გამოწვევები და სტრატეგია. თბილისი, 2018
8. ჭითანავა ნ. გლობალური გამოწვევები ერთპოლუსიან მსოფლიოში... საქართველოს ეკონომიკის ხილული და უხილავი პრობლემები. მონოგრაფია. თბილისი, 2021

References

- Abralava A., Abralava T., Chechelashvili M. Cluster as a special form Organization of Entrepreneurship. GTU. Faculty of Business Technologies, "Globalization and Modern Challenges of Business", Proceedings of the III International Scientific Conference, Part II, Chapter, May 24-25, 2019. p. 21-25
2. Asatiani R. Georgian Economy. Tbilisi, 2012
3. Asatiani R. Where is Georgia Headed? A Conceptual Analysis of Social-Economic Development. Tbilisi, 2014
- Baratashvili E., Gabisonia I., Abralava G. German Experience of the realization of the neoliberal economic model. GTU. Faculty of Business Technologies, "Globalization and Modern Challenges of Business", Proceedings of the V International Scientific Conference, Part I, Chapter, May 28, 2021. p. 265-268
- Baratashvili E., Baratashvili I., Otinashvili R. Marketing strategy of competitiveness. TSU, V International Scientific Conference: "Challenges of Globalization in Economy and Business", Proceedings, November 6, 2020, p. 56-63
- Kvaratskeli m. For the issue of market economy challenges in Georgia. International Scientific Conference "Economy - XXI Century" of Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. Collection of works, November 1-December 28, 2019. p. 50-53
7. Tchitanava N. Economic Challenges and Strategy of Georgia. Tbilisi, 2018
- Tchitanava N. Global challenges in a unipolar world... Visible and invisible problems of Georgian economy. Monograph. Tbilisi, 2021

DEVELOPMENT PROBLEMS OF BANKING COMPETITION AND WAYS TO OVERCOME THEM IN GEORGIA

საბანკო კონკურენციის განვითარების პრობლემები და მათი დაძლევის გზები საქართველოში

Lia Otiashvili (Georgian Technical University)

ORCID: 000-0003-1509-6984

Lia.otiashvili@mail.ru

Abstract

The article reviews the development problems of banking competition and ways to overcome them in Georgia. It has been analyzed that a competitive banking system is the most important factor of the country's financial stability. The article deals with the importance of banking competition, its role in modern conditions. The article also provides recommendations for solving these problems. The paper discusses the role of the National Bank of Georgia in relation to overcoming the problems of the development of banking competition.

Keywords: Banking competition, Competitive banking system, financial stability

შესავალი:

საქართველოს საბანკო სისტემა ქვეყნის დამოუკიდებლობის შემდგომ ჩამოყალიბდა და განვითარდა, რომელიც ფუნქციონირებს საბაზრო ეკონომიკის პირობებში. საქართველოს საბანკო სისტემა უნდა ითქვას, რომ დღეს ნამდვილად აკმაყოფილებს თანამედროვე მოთხოვნილებებს, რომელიც რა თქმა უნდა წლების მანძილზე იხვეწებოდა და ვითარდებოდა. საქართველოს კომერციულმა ბანკებმა წლების განმავლობაში გამოიმუშავეს შეცდომებისგან თავის დაცვის მექანიზმები და თავის არიდების გზები.

კონკურენცია საბანკო სისტემაში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს საბანკო სისტემის რეგულირების საკითხებში, უნდა ითქვას, რომ თანამედროვე საბანკო სექტორის კონკურენტუნარიანობის განვითარება და კომერციული ბანკების კონკურენტუნარიანობის ამაღლება აქტუალურ საკითხს წარმოადგენს.

თანამედროვე საქართველოს ეკონომიკაში საბანკო სექტორის განვითარების საკითხები საკმაოდ აქტუალურია. ეს, უპირველეს ყოვლისა, განპირობებულია იმით, რომ ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის პირობებში მონეტარული ურთიერთობები მოითხოვს მკაცრ სახელმწიფო რეგულირებას და საერთაშორისო ურთიერთობების გაუმჯობესებას, მათ შორის საბანკო სექტორში. ასეთ პირობებში საქართველოს თანამედროვე ფინანსური სისტემა ახალი გამოწვევების წინაშე დგას, რომელიც რა თქმა უნდა საჭიროებს თანამედროვე მიდგომებს ეკონომიკური განვითარებისთვის.

ქვეყნის ეკონომიკისთვის ერთ-ერთ მთავარ საკითხს წარმოადგენს ეროვნული ვალუტის სტაბილურობის უზრუნველყოფა და საბანკო სექტორის მდგრადი განვითარების მიღწევის შესაძლებლობები, რომელიც რა თქმა უნდა კონკურენციის შედეგად მიიღწევა.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ბანკების ურთიერთქმედების ბუნება მნიშვნელოვნად განსხვავდება ბაზრებზე, განსხვავდება კონკურენციიდან ორმხრივად მომგებიან ვაჭრობამდე. კლასიკური კონკურენციის ლიტერატურა ფოკუსირებულია ბანკების ერთობლივი ოპტიმიზაციის კვლევაზე მსგავს ბაზრებზე.

საბანკო კონკურენცია რეალურად მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში გამოჩნდა. თანამედროვე საქართველოსთვის გაზრდილი საბანკო კონკურენცია უკვე ობიექტური რეალობაა, რაც განპირობებულია საკრედიტო ინსტიტუტებისა და სხვა საბანკო და არასაბანკო ორგანიზაციების ქსელის მუდმივი განვითარებით.

საქართველოს საბანკო კონკურენციის განვითარება დაკავშირებულია სპეციფიკურ თავისებურებებთან და საბანკო კონკურენციის განვითარებაზე გავლენას ახდენს არა მხოლოდ ეკონომიკური არამედ პოლიტიკური ფაქტორებიც.

ძირითადი ტექსტი

კვლევის მიზანს წარმოადგენს საქართველოს საბანკო სისტემის კონკურენტუნარიანობის შეფასება, კონკურენციის განვითარების პრობლემები და მათი დაძლევის გზების განსაზღვრა. კვლევის მიზნის ჩამოსაყალიბებლად შერჩეულ სემინტში გამოკითხვა ჩატარდა თუ რამდენად კონკურენტუნარიანია ჩვენი საბანკო სისტემა, რა ბარიერები გვხვდება საქართველოს საბანკო სექტორის კონკურენტუნარიანობის განვითარების მიმართულებით, რა გზები არის დასახული პრობლემების დასაძლევად.

თანამედროვე საქართველოს ეკონომიკაში საბანკო სექტორის განვითარების საკითხები საკმაოდ აქტუალურია. ეს, უპირველეს ყოვლისა, განპირობებულია იმით, რომ ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის პირობებში მონეტარული ურთიერთობები მოითხოვს მკაცრ სახელმწიფო რეგულირებას და საერთაშორისო ურთიერთობების გაუმჯობესებას, მათ შორის საბანკო სექტორში. ასეთ პირობებში საქართველოს თანამედროვე ფინანსური სისტემა ახალი გამოწვევების წინაშე დგას, რომელიც რა თქმა უნდა საჭიროებს თანამედროვე მიდგომებს ეკონომიკური განვითარებისთვის.

ქვეყნის ეკონომიკისთვის ერთ-ერთ მთავარ საკითხს წარმოადგენს ეროვნული ვალუტის სტაბილურობის უზრუნველყოფა და საბანკო სექტორის მდგრადი განვითარების მიღწევის შესაძლებლობები, რომელიც რა თქმა უნდა კონკურენციის შედეგად მიიღწევა.

კონკურენცია არის ორგანიზაციებს შორის, მათ შორის საბანკო სექტორში მეტოქეობის პროცესი კომერციული სარგებლის მისაღებად. საბანკო კონკურენცია არის ურთიერთქმედების, ურთიერთკავშირის და მეტოქეობის დინამიური პროცესი საკრედიტო ინსტიტუტებსა და ფინანსური ბაზრის სხვა მონაწილეებს შორის, რათა უზრუნველყოს ფუნქციონირებისათვის უკეთესი შესაძლებლობები. საბანკო კონკურენციას კომერციული ბანკები ახორციელებენ საბანკო პროდუქტებით და მომსახურებით, რომელიც რა თქმა უნდა უზრუნველყოფს ახალი ან არსებული

კლიენტების მოზიდვას, მათი მოთხოვნილებების მაქსიმალურად დაკმაყოფილებას საბანკო პროდუქტებით და მომსახურებით, რაც თავისთავად გულისხმობს მოგების მაქსიმალური მიღების შესაძლებლობას.

საბანკო კონკურენციის განვითარება მნიშვნელოვანი და აუცილებელი ნაბიჯია ჯანსაღი ქართული ეკონომიკის ფორმირებისათვის, რაც ხელს უწყობს საბანკო პროდუქტებისა და სერვისების გაყიდვის შესაძლებლობების გაუმჯობესებას და მათი ხარისხის გაუმჯობესებას ფინანსური ბაზრის მონაწილეთა კონკურენციის გაზრდის გამო.

საქართველოს საბანკო კონკურენციის განვითარება დაკავშირებულია სპეციფიკურ თავისებურებებთან და საბანკო კონკურენციის განვითარებაზე გავლენას ახდენს არა მხოლოდ ეკონომიკური არამედ პოლიტიკური ფაქტორებიც.

საქართველოში საბანკო კონკურენციის განვითარების პრობლემები ამჟამად დაკავშირებულია ისეთ ტენდენციებთან, რომლებიც თან ახლავს საბანკო კონკურენციის განვითარებას, როგორცაა: მონოპოლიზაცია და გლობალიზაცია. საბანკო ბაზარზე მსხვილი ბანკების მონოპოლიზების გამო მცირე წამგებიანი ბანკები ტოვებენ ბაზარს, მცირდება ბანკების რაოდენობა და მათი კაპიტალი, რაც მიუთითებს კაპიტალის არათანაბარ კონცენტრაციაზე და რომელიც თავის მხრივ ამცირებს კონკურენციის განვითარებას, ხოლო გლობალიზაციის პროცესები კი ხასიათდება უცხოური საბანკო ორგანიზაციების წილის ზრდით ბაზარზე, რაც ხელს უწყობს საბანკო კონკურენციის გაძლიერებას.

ნებისმიერი ეროვნული ბანკის უმთავრესი მიზანია ხელი შეუწყოს ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდას. სწორედ, რომ საბანკო კონკურენცია წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებისთვის. საქართველოს კომერციული ბანკების კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებელი განისაზღვრება საბანკო პორტფელის მიხედვით.

საქართველოს კომერციული ბანკებიდან უნდა აღინიშნოს, რომ ყველაზე დიდი სარედიტო პორტფელის მფლობელი არის „თიბისი ბანკი“, მეორე ადგილს იკავებს „სს საქართველოს ბანკი“, ასევე კონკურენციას უწევს „ლიბერთი ბანკი და „კრედიო ბანკი“, კომერციული ბანკების საკრედიტო პორტფელის მოცულობა 2022 წლისთვის გამოიყურება შემდეგნაირად“

კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ კონკურენციის ხარისხი საბანკო სექტორის ფუნქციონირების მნიშვნელოვანი ასპექტია. ამიტომ ფინანსურად დამოკიდებული გარე სექტორები უფრო სწრაფად იზრდებიან კონკურენტულ საბანკო სისტემაში. საბანკო სექტორში კონკურენციის ხარისხი გავლენას ახდენს ფინანსური სერვისების ხელმისაწვდომობაზე და გარე დაფინანსებაზე.

დასკვნა

კვლევის შედეგად დადასტურებულია, რომ საბანკო სექტორის კონკურენტუნარიანობა ასტიმულირებს ქვეყანაში საბანკო სისტემის განვითარებას, რაც ასე ვთქვათ ერთი ერთი ხელისშემწყობი ფაქტორია ქვეყანაში საბანკო სისტემის სტაბილურობის. საბანკო

სისტემის სტაბილურობა კი რა თქმა უნდა ხელს უწყობს ქვეყანაში საბანკო სისტემის კონკურენციის განვითარებას.

საბანკო კონკურენციის განვითარების პრობლემების მოგვარება კი შესაძლებელია შემდეგი გზით:

- კომერციული ბანკების სამართლებრივი რეგულირების უზრუნველყოფა;
- საბანკო სექტორში სამართლიანი კონკურენციისა და თვითრეგულირების წახალისება;

საინვესტიციო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, საბანკო სექტორში ინვესტორების მოზიდვის გარანტიები;

კომერციული ბანკებისადმი ნდობის ჩამოყალიბება.

გამოყენებული ლიტერატურა

მოსიაშვილი, ვ. ლომიძე, ფ. ქოქოსაძე, ფ. (2009) საბანკო საქმე (ლექციების კურსი). საქართველო: თბილისის დავით აღმაშენებლის სახელობის უნივერსიტეტი;

ცაავა, გ. ხანთაძე, გ. (2014) საბანკო საქმე (თეორია, მეთოდები და პრაქტიკა). საქართველო: „დანი“;

Gorret A, (2022) Market Innovation and Competitiveness of Commercial Banks in Kenya. Kenya: Masinde Muliro University of Science and Technology

Junnatun Naym (2018) Competition and Concentration in Banking Sector: Evidence from Bangladesh. Eastern Illinois University

References

Mosiashvili V. Lomidze F. Kokosadze F. (2009) BANKING (course of lectures). Georgia: Tbilisi Davit Agmashenebeli University;

Tsaava G. Khantadze G. Banking (theory, methods and practice). Georgia: „DANI“;

Gorret A, (2022) Market Innovation and Competitiveness of Commercial Banks in Kenya. Kenya: Masinde Muliro University of Science and Technology;

Junnatun Naym (2018) Competition and Concentration in Banking Sector: Evidence from Bangladesh. Eastern Illinois University

THE INFLUENCE OF COMMUNICATION ON THE MOTIVATION OF EMPLOYEES ON THE EXAMPLE OF "GUDANI DEVELOPMENT" COMPANY

კომუნიკაციის გავლენა თანამშრომელთა მოტივაციაზე კომპანია „გუდანი დეველოპმენტის“ მაგალითზე

Nino Omanadze (Georgian Technical University)

Tamar Kajaia (Georgian Technical University)

Irma Omanadze (Georgian Technical University)

Abstract

The article mentions what communication is, how important it is to maintain success in today's highly competitive environment. It is said that communication, at first glance, is a simple process, but in reality it is quite a complex process and a lot of attention is needed when receiving information and especially when giving it, so that uncertainty does not bring unfortunate results. The paper shows how correct communication affects employee motivation and how important it is for business owners and managers to understand the role of communication in employee motivation, because sometimes mistakes in communication can be the cause of employee demotivation. The article also notes that organizational communication in today's organizations has not only become much more complex and diverse, but has also become an important factor in overall organizational functioning and success. The way an organization communicates with employees affects employee morale, motivation, and performance, and if communication is ignored in an organization, it causes many problems: lack of information, misunderstandings between employees and managers, and demotivation to perform work. The authors write that positive employee communication promotes employee motivation and that success in today's highly competitive environment depends on effective communication, because if employees feel that communication from management is effective, it leads to job satisfaction, organizational commitment, trust, and high motivation to perform on time. The paper states that communication is widely used in the process of effectively managing almost all organizations. Effective communication is essential for the development of any business or organization, because it does not allow employees to waste time and motivates them to conduct their activities properly. Effective communication can help improve employee motivation, which is critical to maintaining productivity, which is critical to the success of an organization. The article cites a study to determine the impact of communication on employee motivation, which the authors conducted in the Gudani Development company. The results of the research showed that frequent communication of managers, consideration of opinions and active communication really influence the motivation of employees, which is reflected in their effectively performed work and progress of the organization.

Key words: communication, motivation, information exchange, manager, employee

რეზიუმე

სტატიაში აღნიშნულია თუ რა არის კომუნიკაცია, რაოდენ მნიშვნელოვანია დღევანდელ მაღალკონკურენტულ გარემოში წარმატების შესანარჩუნებლად სწორად წარმართული კომუნიკაცია. საუბარია, რომ კომუნიკაცია, ერთი შეხედვით მარტივი, მაგრამ სინამდვილეში საკმაოდ რთული პროცესია და დიდი ყურადღებას საჭირო ინფორმაციის მიღებისა და განსაკუთრებით მისი გაცემის დროს, რათა გაურკვევლობამ სავალალო შედეგი არ მოიტანოს.

ნაშრომში გადმოცემულია, თუ რა გავლენას ახდენს სწორი კომუნიკაცია თანამშრომელთა მოტივაციაზე და რამდენად მნიშვნელოვანია, რომ ბიზნესის მფლობელებმა და

მენეჯერებმა გააცნობიერონ კომუნიკაციის როლი თანამშრომელთა მოტივაციაში, რადგან ზოგჯერ შეიძლება სწორედ კომუნიკაციის შეცდომები იყოს თანამშრომლების დემოტივაციის გამომწვევი მიზეზი.

სტატიაში ასევე აღნიშნულია, რომ ორგანიზაციული კომუნიკაცია, დღევანდელ ორგანიზაციებში არა მხოლოდ გახდა ბევრად უფრო რთული და მრავალფეროვანი, არამედ გახდა მნიშვნელოვანი ფაქტორი საერთო ორგანიზაციული ფუნქციონირებისა და წარმატებისთვის. ორგანიზაციის თანამშრომლებთან ურთიერთობის გზა აისახება თანამშრომლების მორალზე, მოტივაციაზე და მუშაობაზე და თუ კომუნიკაცია იგნორირებულია ორგანიზაციაში, ის იწვევს ბევრ პრობლემას: ინფორმაციის ნაკლებობას, გაუგებრობას პერსონალსა და მენეჯერებს შორის, დემოტივაციას სამუშაოს შესრულებისადმი.

ავტორები წერენ, რომ თანამშრომელთა პოზიტიური კომუნიკაცია ხელს უწყობს თანამშრომელთა მოტივაციას და რომ სწორედ სწორად წარმართულ კომუნიკაციაზეა დამოკიდებული დღევანდელ მაღალკონკურენტულ გარემოში წარმატების შენარჩუნება, რადგან თუ თანამშრომლები გრძნობენ, რომ მენეჯმენტისგან კომუნიკაცია ეფექტურია, ის იწვევს შრომით კმაყოფილების გრძნობას, ორგანიზაციისადმი ერთგულებას, ნდობას და მაღალ მოტივაციას საქმიანობის დროულად წარმართვისათვის.

ნაშრომში გადმოცემულია, რომ კომუნიკაცია ფართოდ გამოიყენება თითქმის ყველა ორგანიზაციის ეფექტურად მართვის პროცესში. ეფექტური კომუნიკაცია აუცილებელია ნებისმიერი ბიზნესისა თუ ორგანიზაციის განვითარებისთვის, რადგან ის არ აძლევს თანამშრომლებს დროის ფუჭად დაკარგვის საშუალებას და აძლევს მათ მოტივაციას საქმიანობის სწორად წარმართვისათვის. ეფექტური კომუნიკაცია შეიძლება დაეხმაროს თანამშრომლების მოტივაციის გაუმჯობესებას, რაც უმნიშვნელოვანესია პროდუქტიულობის შენარჩუნებისთვის, რაც მნიშვნელოვანი გახლავთ ორგანიზაციის წარმატებული საქმიანობისათვის.

სტატიაში მოყვანილია კვლევა, რათა დადგეილიყო თუ რა გავლენა აქვს კომუნიკაციას თანამშრომელთა მოტივაციაზე, რომელიც ავტორებმა კომპანია „გუდან დეველოპმენტში“ ჩაატარეს. კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ მენეჯერების ხშირი კომუნიკაცია, ნაწილობრივ მოსაზრებების გათვალისწინება და აქტიური კომუნიკაცია ნამდვილად ახდენს გავლენას თანამშრომელთა მოტივაციაზე, რაც აისახება მათი მხრიდან ეფექტურად შესრულებულ სამუშაოზე და ორგანიზაციის წინსვლაზე.

საკვანძო სიტყვები: კომუნიკაცია, მოტივაცია, ინფორმაციის გაცვლა, მენეჯერი, თანამშრომელი

შესავალი

მენეჯერის დროის 80% მიდის ადამიანებთან ურთიერთობაზე. იგი მოიპოვებს ინფორმაციას, როგორც ორგანიზაციის შიგნით, ისე მის გარეთაც, აგროვებს მას კომპანიის მდგომარეობის შესახებ, ხოლო შემდეგ გარდაქმნის და ანაწილებს ამ ინფორმაციას მათ შორის, ვინც ამას საჭიროებს.

კომუნიკაცია არის პროცესი, რომლის დროსაც ორი ან მეტი ადამიანი ერთმანეთს შორის ცვლის ინფორმაციას და ახდენს მის გაანალიზებას გარკვეული ქმედების მოტივაციის მიზნით. კომუნიკაციური ჩვევები აუცილებელი პირობაა ყველა მენეჯერისთვის წარმატებისკენ მიმავალ გზაზე.

კომუნიკაცია, ერთი შეხედვით მარტივი, მაგრამ სინამდვილეში საკმაოდ რთული პროცესია. დიდი ყურადღებაა საჭირო ინფორმაციის მიღებისა და განსაკუთრებით მისი გაცემის დროს, რათა გაურკვეველობამ სავალალო შედეგი არ მოიტანოს.

ძირითადი ტექსტი

ორგანიზაციული კომუნიკაცია, დღევანდელ ორგანიზაციებში არა მხოლოდ გახდა ბევრად უფრო რთული და მრავალფეროვანი, არამედ გახდა მნიშვნელოვანი ფაქტორი საერთო ორგანიზაციული ფუნქციონირებისა და წარმატებისთვის.

ორგანიზაციის თანამშრომლებთან ურთიერთობის გზა აისახება თანამშრომლების მორალზე, მოტივაციაზე და მუშაობაზე. კომუნიკაცია იგნორირებულია ბევრ ორგანიზაციაში და ის იწვევს ბევრ პრობლემას: ინფორმაციის ნაკლებობას, გაუგებრობას პერსონალსა და მენეჯერებს შორის.

ბევრი ორგანიზაცია თვლის, რომ თანამშრომელთა პოზიტიური კომუნიკაცია ხელს უწყობს თანამშრომელთა მოტივაციას.

დღევანდელ მაღალკონკურენტულ გარემოში წარმატების შენარჩუნება დამოკიდებულია სწორად წარმართულ კომუნიკაციაზე.

თუ თანამშრომლები გრძნობენ, რომ მენეჯმენტისგან კომუნიკაცია ეფექტურია, ამან შეიძლება გამოიწვიოს შრომით კმაყოფილების გრძნობა, ორგანიზაციისადმი ერთგულება და გაზარდოს ნდობა სამუშაო ადგილის მიმართ.¹

კომუნიკაცია ფართოდ გამოიყენება თითქმის ყველა ორგანიზაციის ეფექტურად მართვაში. ეფექტური კომუნიკაცია აუცილებელია ნებისმიერი ბიზნესისა თუ ორგანიზაციის განვითარებისთვის. ის არ აძლევს თანამშრომლებს დროის ფუჭად დაკარგვის საშუალებას და აძლევს მათ მოტივაციას საქმიანობის სწორად წარმართვისათვის.

კომუნიკაცია არა მხოლოდ ორგანიზაციისთვისაა მნიშვნელოვანი, არამედ ის მნიშვნელოვანი კომპონენტია ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

კომუნიკაცია ეხმარება ინდივიდებსა და ჯგუფებს აქტივობების კოორდინაციაში მიზნების მისაღწევად და ეს სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია: სოციალიზაციაში, გადაწყვეტილების მიღებისას, პრობლემის გადაჭრისა და მართვის პროცესში ცვლილებების დროს.

---

1 <https://granite.pressbooks.pub/organizationalcommunication/chapter/chapter-1/>

შიდა კომუნიკაცია ასევე აწვდის თანამშრომლებს მნიშვნელოვან ინფორმაციას მათი სამუშაოს, ორგანიზაციის, გარემოსა და ერთმანეთის შესახებ.

კომუნიკაციას შეუძლია დაეხმაროს მოტივაციას, ნდობის ჩამოყალიბებას, საერთო ინტერესების შექმნას და ჩართულობის წახალისებას; ეს საშუალებას აძლევს ინდივიდებს გამოხატონ ემოციები, გაიზიარონ იმედები და ამბიციები და აღნიშნონ და დაიმახსოვრონ მიღწევები.²

კარგი კომუნიკაციის პრაქტიკა ყველა წარმატებული ბიზნესის გულშია. ყველა ორგანიზაციაში კომუნიკაცია ასრულებს ორ ძირითად ფუნქციას:

1. ავრცელებს თანამშრომლებს საქმის შესასრულებლად საჭირო ინფორმაციას;
2. ამყარებს ნდობისა და ერთგულებას ურთიერთობებში.

თანამშრომლების მოტივაცია გადაწყვეტია პროდუქტიულობის შესანარჩუნებლად. არსებობს რამდენიმე ფაქტორი, რომელიც გავლენას ახდენს მოტივაციაზე, მათ შორის ანაზღაურება, კარიერული შესაძლებლობები და პოზიტიური ურთიერთობები თანამშრომლებთან.³

ბიზნესის მფლობელებმა და მენეჯერებმა უნდა გააცნობიერონ კომუნიკაციის როლი თანამშრომელთა მოტივაციაში, რადგან ზოგჯერ შეიძლება იყოს სწორედ კომუნიკაციის შეცდომები, რომლებიც იწვევს თანამშრომლების დემოტივაციას. ეფექტური კომუნიკაცია შეიძლება დაეხმაროს თანამშრომლების მოტივაციის გაუმჯობესებისაკენ.

1. ინფორმაციის გავრცელება - კომპანიამ უნდა გაავრცელოს ინფორმაცია, რომელსაც თანამშრომლები სასიცოცხლოდ მიიჩნევენ, როგორცაა ცვლილებები კომპანიის ბიზნეს ფოკუსში ან დაგეგმილი ცვლილებები სამუშაო ძალაში. ამით მენეჯმენტი აგრძნობინებს თანამშრომლებს რომ ისინი ნამდვილად მნიშვნელოვანი არიან ორგანიზაციისათვის და ეს მოახდენს პერსონალის მუშაობის მოტივაციას.
2. ურთიერთობები - სამუშაო გარემო მუშაობს თანამშრომლებს, მენეჯერებს, დეპარტამენტებსა და კომპანიის ყველა დონეს შორის აგებულ ეფექტურ ურთიერთობებზე. მკაფიო და გულწრფელი კომუნიკაცია ხელს უწყობს იმ ურთიერთობების წახალისებას და გაძლიერებას, რაც დაეხმარება თანამშრომლებს მაქსიმალური პროდუქტიულობის მიღწევაში.

2<https://www.sodexoengage.com/blog/health-wellbeing/how-communication-improves-employee-motivation-and-wellbeing#:~:text=Effective%20communication%20between%20employees%20at,employee%20motivation%20and%20productivity%2C%20too>.

3 <https://www.sodexoengage.com/blog/health-wellbeing/how-communication-improves-employee-motivation-and-wellbeing#:~:text=Effective%20communication%20between%20employees%20at,employee%20motivation%20and%20productivity%2C%20too>.

სამუშაო ადგილზე ძლიერი ურთიერთობების შენარჩუნება ეხმარება თანამშრომლებს პროდუქტიულობის მაღალი დონის მიღწევაში და ხელს უწყობს პერსონალის მოტივაციას.

3. გადაწყვეტილების მიღება - კომპანიის გადაწყვეტილების მიღების პროცესი მოიცავს აქტიურ კომუნიკაციას მთელ ორგანიზაციაში. თანამშრომლებს უნდა მიეცეთ საშუალება, რაც შეიძლება მეტი იდეა და მოსაზრება შესთავაზონ და იყვნენ ჩართულნი გადაწყვეტილების მიღების პროცესში.

ღია კომუნიკაცია საშუალებას აძლევს თანამშრომლებს იყვნენ კომპანიის გადაწყვეტილების მიღების ნაწილი და მონაწილეობა მიიღონ კომპანიის წარმატებაში.

4. გაუმჯობესება - უნარების კომპლექტის სასწავლო პროგრამები, რომლებიც ორგანიზებულია მენეჯერების მიერ, არის გზა, რომლითაც თანამშრომლების უმეტესობა იღებს დახმარებას კარიერული განვითარებისთვის. თუ მენეჯერები არ აკვირდებიან თანამშრომლების მუშაობას და არ ამუშავებენ ტრენინგ პროგრამებს პროდუქტიულობის გასაუმჯობესებლად, მაშინ თანამშრომლების პრფესიული განვითარება ფერხდება.⁴

თანამშრომელსა და მენეჯერს, ისევე როგორც თანამშრომელსა და ადამიანურ რესურსებს შორის კომუნიკაცია გადამწყვეტია ტრენინგის პროგრამების შემუშავებაში, რომელიც აუმჯობესებს თანამშრომლის სამუშაო უნარებს და აღძრავს მას წარმატებისკენ.

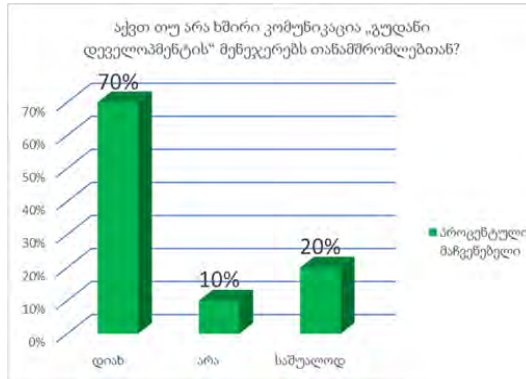
იმის დასადგენად, თუ რამდენად აქვს გავლენა კომუნიკაციას თანამშრომელთა მოტივაციაზე, კვლევა ჩატარდა კომპანია „გუდანი დეველოპმენტსში“, რომელიც წარმოადგენს სამშენებლო კომპანიას, ის საქართველოს ბაზარზე უკვე 4 წელია არსებობს და მომხმარებლებს სთავაზობს მრავალსართულიან საცხოვრებელ სახლებს. აღნიშნულ კომპანიაში ჩატარდა თანამშრომელთა ანონიმური ანკეტური გამოკითხვა გამოკითხვა, რათა დადგენილიყო თუ რამდენად ხშირი, ეფექტური და ხარისხიანი კომუნიკაცია ხორციელდებოდა მენეჯერებსა და დასაქმებულებს შორის, რამდენად ითვალისწინებდა მეჯენერები დასაქმებულთა მოსაზრებებს და რამდენად მნიშვნელოვანი იყო ხშირი კომუნიკაციის არსებობა მათი მოტივაციისათვის. კვლევამ აჩვენა, რომ ნამდვილად ხორციელდება კომუნიკაცია მენეჯერებსა და თანამშრომლებს შორის, მენეჯერები ისმენენ და შეძლებისდაგვარად ითვალისწინებენ დაქვემდებარებულების მოსაზრებებს, რაც მთავარია კომუნიკაცია ხორციელდება ხშირად და დრულად და ეს ყოველივე აისახება პერსონალის მოტივაციასა და ეფექტურ მუშაობაზე, რაც ისახება ორგანიზაციის წარმატებულ საქიანობაზე.

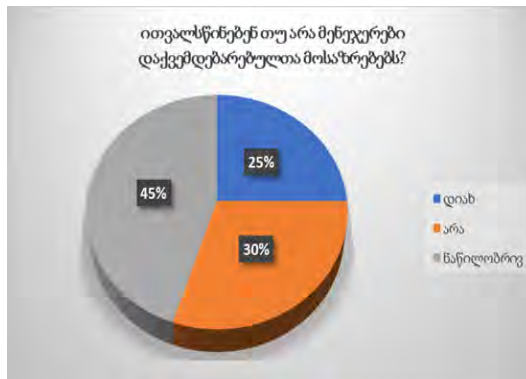
4 <https://smallbusiness.chron.com/role-communication-employee-motivation-11914.html>

იხილეთ კვლევის შედეგები:

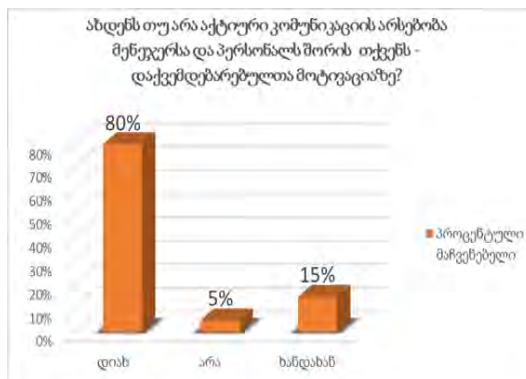
1. აქვთ თუ არა ხშირი კომუნიკაცია „გუდანი დეველოპმენტის“ მენეჯერებს თანამშრომლებთან?

2. ითვალსწინებენ თუ არა მენეჯერები დაქვემდებარებულთა მოსაზრებებს?

3. ახდენს თუ არა აქტიური კომუნიკაციის არსებობა მენეჯერსა და პერსონალს შორის თქვენს -დაქვემდებარებულთა მოტივაციაზე?

დასვნა:

ორგანიზაციის საქმიანობაში თანამშრომლების ჩართულობა ხდება მაშინ, როდესაც მენეჯმენტი ახორციელებს მათთან აქტიურ კომუნიკაციას. დასაქმებულები გრძნობენ, რომ ეკუთვნიან და არიან გუნდის ნაწილი, მიუხედავად იმისა, მუშაობენ ოფისში თუ დისტანციურად.

თანამშრომლების ჩართულობა მნიშვნელოვანია, რადგან ამით ისინი გრძნობენ თუ როდენ მნიშვნელოვანნი არიან ორგანიზაციისათვის და ეს განცდა დიდ გავლენას ახდენს მათ მოტივაციაზე, ეს უკანასკნელი კი თავის მხრივ იწვევს შრომის ეფექტიანობის ამაღლებას.

თანამშრომელთა ჩართულობისათვის და სწორად წარმართული კომუნიციისათვის მთავარია: ინფორმაციის სწორი და დროული გაზიარება, კარიერული განვითარების შესაძლებლობა, ტრენინგის არსებობა, რომელთა ნაწილიც შეიძლება იყოს ონლაინ, თანამშრომლების შესრულებული სამუშაოს შექება და დაფასება მიმართული იქნება ინდივიდის თვითშეფასების ამაღლებისაკენ, რაც თავის მხრივ მოგვცემს მოტივირებულ დაქვემდებარებულებს, რომელთა ეფექტური მუშაობა აისახება ორგანიზაციის წარმატებაზე. სწორედ ეს აჩვენა კომპანია „გუდანი დეველოპმენტში“ ჩატარებულმა კვლევამ: მენეჯერების ხშირი კომუნიკაცია, ნაწილობრივ მოსაზრებების გათვალისწინება და აქტიური კომუნიკაცია გავლენას ახდენს თანამშრომელთა მოტივაციაზე, რაც აისახება მათი მხრიდან ეფექტურად შესრულებულ სამუშაოზე და ორგანიზაციის წარმატებულ საქმიანობაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბარათაშვილი ე., თაკალანაძე ლ. (2010) მენეჯმენტის საფუძვლები. თბ. "სოხუმის უნივერსიტეტი"
2. ნასყიდაშვილი ნ., ლოლაშვილი ნ. (2009) და სხვ. მენეჯმენტი. თბილისი: სტუ
3. <https://granite.pressbooks.pub/organizationalcommunication/chapter/chapter-1/>
4. <https://www.sodexoengage.com/blog/health-wellbeing/how-communication-improves-employee-motivation-and-wellbeing#:~:text=Effective%20communication%20between%20employees%20at,employee%20motivation%20and%20productivity%2C%20too.>
5. <https://smallbusiness.chron.com/role-communication-employee-motivation-11914.html>
6. <https://intermedia.ge/სტატია/116624-ორგანიზაციული-კომუნიკაცია/193/>

References:

1. Baratashvili E. Takalanadze L. (2010) Fundamentals of management. Tb., "Sukhumi University",
2. Naskyashvili N. Lolashvili N. (2009) et al. management. Tbilisi: GTU
3. <https://granite.pressbooks.pub/organizationalcommunication/chapter/chapter-1/>

4. <https://www.sodexoengage.com/blog/how-to-create-the-complete-employee-wellbeing-offering/#:~:text=Effective%20communication%20between%20employees%20at,employee%20motivation%20and%20productivity%2C%20too>
<https://www.sodexoengage.com/blog/how-to-create-the-complete-employee-wellbeing-offering/#:~:text=Effective%20communication%20between%20employees%20at,employee%20motivation%20and%20productivity%2C%20too>
5. <https://smallbusiness.chron.com/role-communication-employee-motivation-11914.html>
6. <https://intermedia.ge/სტატია/116624-ორგანიზაციული-კომუნიკაცია/193/>

EXPER AS A WITNESS AND IT'S IMPORTANCE IN THE CRIMINAL JUSTICE PROCESS OF GEORGIA.

ექსპერტი როგორც მოწმე და მისი მნიშვნელობა საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესში.

Koba Chikhladze (Georgian Technical University)
ORCID: 0009-0004-8553-5801
Koba.chikhladze@gmail.com

Abstract

The topic of the presented article is the participation of an expert as a witness and its importance in the criminal justice process. The article discusses the historical stages of the establishment of the witness as an expert institution in the world, including the examples of Canada, England and the United States of America. For more concretization, various cases are cited where the historical decisions that became the starting point in relation to the origin of the expert's role in the criminal process are discussed. The article emphasizes the legal status of an expert in the criminal process, which to some extent includes the signs of a witness and a specialist, but at the same time it differs significantly from them in the questioning of an expert. Based on the case law of the United States of America, in the 19th century, a practice emerged on the issue of the admissibility of testimony based on the opinions presented by an expert as a witness - which was subsequently reflected very positively in various cases. I think the expert's participation in the criminal justice process and the presentation of his report are both important, it is also necessary to be objective and impartial, it is important for the court to correctly evaluate the testimony given by the expert as a witness. I think the article and the opinions presented in it are relevant, since the role and importance of expertise is increasing more and more in the wake of the development of society and technology.

Keywords: expert, expert witness, expert report.

პირითადი ტექსტი

წარმოდგენილი სტატია ეხება ექსპერტის, როგორც მოწმის მონაწილეობას და მის მნიშვნელობას სისხლის სამართლის პროცესში. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 47-ე მუხლი ეხება მოწმეს სადაც ვკითხულობთ, სასამართლოში ჩვენების მიცემისას მოწმის სტატუსით სარგებლობენ, მისი უფლებები ენიჭებათ და მისი მოვალეობები ეკისრებათ გამომძიებელს, პროკურორს, ბრალდებულს, დაზარალებულს, ექსპერტსა და თარჯიმანს. (საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი 2009) ჩვენ სტატიაში ყურადღებას გავამახვილებთ ექსპერტის როგორც მოწმის უფლებრივ მდგომარეობასა და ინსტიტუტის ჩამოყალიბებაზე.

მოწმის ინსტიტუტს და მის ისტორიულ განვითარების ეტაპებს თუ გადავხედავთ ადვილი შესამჩნევია, რომ ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნის დასაწყისში მოწმეს რომელიც შესაძლებელია ყოფილიყო ბრალდებული, დაზარალებული, ექსპერტი თუ თარჯიმანი მოკლებული იყო შესაძლებლობას მიეცა ჩვენება, რადგან ისინი მიჩნეულ იყვნენ არაკომპეტენტურად ჩვენების მიცემისთვის. სანიტერესო და ყურადსაღებია ფაქტი აგრეთვე იმის შესახებ, რომ მოწმეებს არ შეეძლოთ თავიანთი მოსაზრების ჩამოყალიბება და შეხედულებების გამოხატვა. მაგალითად 1670 წელს ბუშელის საქმეში ნათლადაა განმარტებული, რომ

მოწმე იფიცებს იმას, რაც ნახა და მოისმინა თუმცა იგი შეზღუდულია რაიმე სახის აზრის განვითარებით. (John A. Phillips 1986)

ერთ - ერთი პირველი საქმე სადაც ფიგურირებს საქმეში წარმოდგენილი მოწმის მიერ მოსაზრებების დასაშვებობა - გახლავთ ფოლკსი ჩადის წინააღმდეგ ეს საქმე ასევე ცნობილია, როგორც Wells Harbor Case. იგი ეხებოდა უელსში, ქალაქ ნორფოლკში, ნავსადგურის დატბორვას, რომლის გამომწვევ მიზეზებთან დაკავშირებით სხვადასხვა ექსპერტებს ჰქონდათ წარმოდგენილი დასკვნები იმის შესახებ, გამოიწვია თუ არა ხელოვნური ნაპირის შექმნამ აღნიშნული დატბორვა. ექსპერტების უმეტესობას ნავსადგური ჰქონდათ ნანახი, მაგრამ არა ცნობილ მეცნიერს სმიტონს. ამრიგად, მის მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულება თავდაპირველად დაუშვებლად იქნა მიჩნეული. მოსაზრების დაუშვებლად ცნობის მთავარი მიზეზი გახლდათ ის რომ მეცნიერი საუბრობდა მოსაზრებებზე - რომელიც დატბორვის გამომწვევ მიზეზებთან იყო კავშირში და არა ფაქტებზე რომელიც თავად უნდა ენახა ადგილზე. ისტორიულ ფაქტებზე დაყრდნობით დადასტურებულად შეიძლება ითქვას, რომ მეცნიერს ნამდვილად კარგად ესმოდა ნავსადგურების მშენებლობა, ნაპირების მდგომარეობა, ტალღების და ქარების მიმდინარეობა და ქვიშის ცვლა რაც შეიძლება გამხდარიყო დატბორვის გამომწვევი მიზეზი. შესაბამისად მის მიერ წარმოდგენილი მოსაზრება, რომელიც ზუსტად ასახავდა მეცნიერულ დონეზე რეალურ სურათს დაუშვებლად იქნა ცნობილი. აღსანიშნავია რომ მოსაზრებებზე ჩამოყალიბებული მისი გადაწყვეტილება იყო ძალიან სათანადო მტკიცებულება აღნიშნულ საქმეში, რომელიც მოგვიანებით 1831 წელს იქნა აღიარებული. (Golan T. 2004) სწორედ ეს ფაქტი გახდა ერთ-ერთი პირველი საფუძველი მოსაზრებებზე დაყრდნობით მოწმის მიერ წარმოდგენილი ჩვენებების დასაშვებობის - რაც შემდგომში ძალიან პოზიტიურად აისახა სხვადასხვა საქმეში.

იურიდიულ წრეებში გაჩნდა მოსაზრება, რომ საქმეებში სადაც გადასაწყვეტია უნარების ან მეცნიერების საკითხი, სასამართლოს შეიძლება დაეხმაროს იმ პირთა - მეცნიერთა მოსაზრებები, რომლებიც კომპეტენტურები არიან ამათუ იმ დარგში და კარგად იცნობენ საკითხს თავიანთი პროფესიიდან ან საქმიანობიდან გამომდინარე. შესაძლოა, მათთვის ფაქტები დეტალურად ნამდვილად არ იყოს ცნობილი, თუმცა მოსაზრებები შეიძლება ბევრის მეტყველი გახდეს რაც თავისუფლად შეიძლება გამხდარიყო დასაშვები მტკიცებულება. უფრო მოგვიანებით სხვადასხვა საქმეებში ვხვდებით მოსამართლეების მიერ გამოთქმულ მოსაზრებებს იმასთან დაკავშირებით, რომ ვიდრე მოსამართლე შეაფასებს მოსაზრებების ღირებულებას, მან უნდა იცოდეს ის ფაქტები, რომლებსაც ის ეფუძნება. თუ მოწმე ექსპერტს არასწორად მიაწოდეს ინფორმაცია ფაქტების შესახებ ან მხედველობაში მიიღო არარელევანტური ფაქტები ან გამოტოვა მნიშვნელოვანი ფაქტების განხილვა, მოსაზრება სავარაუდოდ იქნება ნაკლებ საყურადღებო, შესაბამისად მოწმის ვალდებულება იქნება დაასახელოს ის ფაქტები, რომლებზეც დაფუძნებულია მისი სასამართლოში წარმოდგენილი მოსაზრება. (Dr Robert N Moles and Bibi Sangha, 1975)

ექსპერტებად საქმეში მონაწილეობის თვალსაზრისით საინტერესო ისტორია აქვს სამედიცინო ექსპერტების მოწმეებად გამოყენებას. 1554 წლის ერთ ერთ გახმაურებულ საქმეში ბაკლი რაისის წინააღმდეგ, ვკითხილობთ შემდეგს: თუ ჩვენს კანონში წარმოიქმნება საკითხები, რომლებიც ეხება სხვა მეცნიერებებს ან დარგებს, ჩვენ ჩვეულებრივ მივმართავთ იმ მეცნიერების ან დარგის მცოდნე ექსპერტს, რომელსაც ექნება

შესაბამისი კვალიფიკაცია და ცოდნა ამ მიმართულებით. (International Journal of Evidence & Proof, 2006)

წლების განმავლობაში მედიცინა განვითარდა და გახდა უფრო მისაღები, როგორც ექსპერტის მიერ წარმოდგენილი სამეცნიერო მტკიცებულება საქმეში. თუმცა, მისი გამოყენება ლონდონში მკვლელობის საქმეებზე სასამართლო პროცესებში წლების განმავლობაში შეზღუდული იყო. 1729-1738 წლებში, მკვლელობის 110 სასამართლო პროცესიდან 44-ს არ ჰყავდა სამედიცინო მოწმე წარმოდგენილი, 21-ს არ ჰქონდა და მხოლოდ 45-ს ჰქონდა გაკვეთის საფუძველზე წარმოდგენილი სამედიცინო დასკვნა. (Forbes T.R 1985) შეერთებულ შტატებში ექსპერტის სამედიცინო დასკვნა დასაშვებად იქნა მიჩნეული მე-19 საუკუნეში, როდესაც განისაზღვრა, იყო თუ არა გვამზე მიყენებული ჭრილობები ბასრი ან ბლაგვი ინსტრუმენტებით. (Lawson J.D. 1883) ეს ფაქტი დასტურდება 1866 წლის საქმით გარდნერი ხალხის წინააღმდეგ, როდესაც ქირურგს მიენიჭა უფლება მიეცა ჩვენება იმის შესახებ, შეიძლება თუ არა თავის ქალის მოტეხილობა გამოწვეული ყოფილიყო იარაღის დარტყმით და მისი მოსაზრებები ჩაითვალა დასაშვებად. (Christopher M. Milroy 2017)

მე-19 საუკუნის ერთ ერთი საინტერესო ქეისი გახლავთ საქმეში R. v. Preeper წინააღმდეგ, ექიმს ჰქონდა შესაძლებლობა მიეცა ჩვენება იმის შესახებ, თუ რა დიაპაზონიდან დახვრიტეს ადამიანი. (Preeper v. The Queen, 1888) ექიმმა ჩვენება მისცა, რომ იარაღის მჭიდი იყო 20 ინჩიდან 3 ფუტამდე. მისი აზრი ეყრდნობოდა სახელმძღვანელოებს, რადგან მას არ ჰქონდა პირდაპირი ცოდნა ცეცხლსასროლი იარაღის სპეციფიკის შესახებ. კანადის უზენაესმა სასამართლომ სამი ხმით ორის წინააღმდეგ დაადგინა ჩვენება დასაშვებად.

XXI საუკუნეში შეიცვალა მიდგომები და მოწმეს, რომელიც კვალიფიცირდება როგორც ექსპერტი, ცოდნით, უნარებით, გამოცდილებით, მომზადებით ან განათლებით, შეუძლია ჩვენება მისცეს აზრის სახით ან სხვაგვარად, თუ:

- (ა) ექსპერტის სამეცნიერო, ტექნიკური ან სხვა სპეციალიზებული ცოდნა დაეხმარება ფაქტების შემმოწმებელს, გაიგოს მტკიცებულება ან დაადგინოს სადაო აქტი;
- (ბ) ჩვენება ეფუძნება საკმარის ფაქტებს ან მონაცემებს;
- (გ) ჩვენება არის სანდო პრინციპებისა და მეთოდების პროდუქტი;
- (დ) ექსპერტმა საიმედოდ გამოიყენა პრინციპები და მეთოდები საქმის ფაქტებზე. (Federal rules of evidence, 2014.)

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 52-ე მუხლში განსაზღვრულია ექსპერტის მოვალეობები, კერძოდ, ექსპერტი ვალდებულია:

- თუ საექსპერტო კვლევით დადგინდა გარემოება, რომლის შესახებაც ექსპერტიზის ჩატარების ინიციატორს ან/და პროცესის სხვა უფლებამოსილ მონაწილეს კითხვა არ დაუსვამს იგი ასახოს დასკვნაში;

- დაიცვას და საექსპერტო კვლევის შედეგად ექსპერტიზის ჩატარების ინიციატორს დაუბრუნოს კვლევის ობიექტი, თუ საექსპერტო კვლევისას ეს ობიექტი სრულად არ გახარჯულა;
- თუ არსებობს კანონით დადგენილი საფუძველი, განაცხადოს თვითაცილება.

ექსპერტი დასკვნას ადგენს მის მიერ განხორციელებული კვლევის შედეგად. ექსპერტი იძლევა დასკვნას იმ საკითხებზე რომელთა დასადგენად საჭიროა არა მხოლოდ სპეციალური ცოდნის ქონა, არამედ სპეციალური ცოდნის გამოყენებით კვლევის ჩატარება. წინააღმდეგ შემთხვევაში თუ საკითხის გადასაწყვეტად საკმარისია მხოლოდ სპეციალური ცოდნა, ექსპერტიზა არ ინიშნება და ექსპერტი არ მოიწვევა. მაგალითად გარკვეული ნივთიერების აორთქლების ტემპერატურა, მფრინავი თუ ავტოსატრანსპორტო საშუალების კონკრეტული მარკის თავისებურება და ა.შ) დგინდება არა საექსპერტო კვლევის განხორციელების გზით, არამედ შესაბამისი დაწესებულებიდან ინფორმაციის გამოთხოვის ან მოწმეთა დაკითხვის გზით. სწორედ ამით განსხვავდება ექსპერტი სპეციალისტისაგან.

სისხლის სამართლის პროცესში ექსპერტის სამართლებრივი სტატუსი გარკვეულწილად მოიცავს მოწმის და სპეციალისტის ნიშნებსაც, მაგრამ იმავდროულად მნიშვნელოვნად განსხვავდება მათგან: ექსპერტის დაკითხვისას მართალია მასზე ვრცელდება მოწმის დაკითხვისათვის პროცესულურად დადგენილი წესები, მაგრამ დაკითხვის საგანი განსხვავებულია, ერთ შემთხვევაში ეს არის მოწმისათვის ცნობილი გარემოებები, ხოლო მეორე შემთხვევაში ექსპერტის მიერ წარმოებული კვლევა. მოწმის პროცესში მოწვევა ხდება იმისათვის რომ პროცესის მწარმოებელ ორგანოს შეატყობინოს მისთვის ცნობილი საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებები, ექსპერტი საქმესთან დაკავშირებულ ინფორმაციას იღებს პროცესის მწარმოებელი ორგანოსგან პროცესში მისი მოწვევის შემდეგ.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას რომ ექსპერტის მონაწილეობა საქმეში და მისი დასკვნის წარდგენა ერთობ მნიშვნელოვანია, აგრეთვე აუცილებელია იგი იყოს ობიექტური და მიუკერძოებელი, მნიშვნელოვანია, რომ სასამართლომ სწორად შეაფასოს ექსპერტის მიერ მოწმის სახით მიცემული ჩვენება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, (2009)
2. John A. Phillips (1986) - Bushell's Case 124 Eng. Rep.
3. Golan T. (2004) Laws of men and laws of nature: the history of scientific evidence expert testimony in England and America. Cambridge (MA): Harvard University Press;. 325
4. Dr Robert N Moles and Bibi Sangha, (1975) R. v. Turner, 1 All ER 70.
5. International Journal of Evidence & Proof, (2006), Sir Richard Buckley, Knight, Plaintiff, against Rice Thomas Defendant.

6. Forbes T.R. (1985) *Surgeons at the Bailey. English forensic medicine to 1878*. New Haven (CT): Yale University Press;. 255.
7. Lawson J.D. (1883) *The law of expert and opinion evidence reduced to rules: with illustrations from adjudged cases*. San Francisco: A.L. Bancroft and Company;. 595
8. Christopher M. Milroy (2017), *A Brief History of the Expert Witness Gardner v. People*, 6 Park C.C 202 (1866).
9. *Preeper v. The Queen*, 1888 CanLII 56 (SCC), 15 SCR 401 <https://canlii.ca/t/ggx87>, retrieved on 2023-09-13
10. *Federal rules of evidence 2014*. [Internet]. Washington: US Government Printing Office;

INNOVATIVE BUSINESS DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

ბიზნესის ინოვაციური განვითარება გლობალიზაციის პირობებში

Tamar Lagvilava (Georgian Technical University)

Zhana Balakhashvili (Georgian Technical University)

Nino Aroshvili (Georgian Technical University)

Abstract

In today's market economy, it is becoming more and more difficult to occupy an important market place for enterprises or countries, because the growing impact of globalization has changed the picture of the world economy. It spreads new technologies and innovations, so the outdated goods and services are no longer valuable for society. According to that, if companies want to become knowledgeable, they should catch up with modern changes and therefore innovative development became a fundamental part of basic business of enterprises, because it brings new and improved products and services to the market, increase its efficiency and most, importantly, improve its profitability.

Key words: Business, iInnovative development, globalization.

შესავალი

დღევანდელ საბაზრო ეკონომიკაში სულ უფრო და უფრო რთულდება ბაზარზე მნიშვნელოვანი ადგილის დამკვიდრება საწარმოებისათვის, ქვეყნებისათვის, რადგან გლობალიზაციის მზარდმა გავლენამ სრულიად შეცვალა მსოფლიო ეკონომიკის სურათი და შესაბამისად საზოგადოებისათვის აღარ წარმოადგენს ღირებულს ის საქონელი და მომსახურება, რომელიც თუნდაც რამდენიმე წლის წინ წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარე თუ ფირმებს სურთ ბაზარზე თავისი სახელის დამკვიდრება, ამ ცვლილებებს მათ ფეხი უნდა აუწყონ. შესაბამისად დღეს ინოვაციური განვითარება საწარმოების ძირითადი საქმიანობის განუყოფელი ნაწილი გახდა, რადგანაც ის უზრუნველყოფს ბაზარზე სრულიად ახალი და გაუმჯობესებული პროდუქტების და მომსახურების შექმნას, ზრდის ფირმის ეფექტურობას და რაც ყველაზე მთავარია ზრდის მის რენტაბელობას.

ძირითადი ტექსტი

მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების უმთავრეს მოვლენას წარმოადგენს გლობალიზაცია, რომელიც ახალი ეტაპია ეკონომიკური ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციაში. მისი მახასიათებელი მჭიდრო ეკონომიკურ თანამშრომლობაზე დაფუძნებული ეკონომიკური სისტემების ფორმირება და ეროვნული საზღვრების დაძლევაა.

მსოფლიოში არსებული ეკონომიკური მდგომარეობა გამოირჩევა საერთაშორისო ეკონომიკური ინტეგრაციის გაღრმავების პროცესებით. ეს პროცესები განვითარების გლობალურ ეტაპზე და სულ უფრო მეტ ქვეყანას მოიცავს. ინტერნაციონალიზაციის

რაოდენობრივი სფეროს გაფართოებამ მას ახალი ხასიათი შესძინა. მსხვილი დომინანტი სუბიექტები გახდნენ მონაწილეები გლობალურ დონეზე, რადიკალურად შეიცვალა სოციალური განვითარების შიდა და გარე ფაქტორების თანაფარდობა. გლობალიზაციის ტენდენციის დონის განსაზღვრა და პროცესის ანალიზი შესაძლებელს ხდის გამოავლინოს უფრო ღია და ღია ურთიერთობებისთვის მზადყოფი ქვეყნები.

ცვლილებების მუდმივად მზარდი ტემპი ეკონომიკური ზრდის მთავარი მამოძრავებელი გახდა. იმისათვის, რომ ეკონომიკური სუბიექტები დარჩნენ კონკურენტუნარიანი, მათ უნდა შეინარჩუნონ საკუთარი ინოვაციური საქმიანობის მაღალი დონე. ყველა სახის ინოვაცია ერთდროულად არის ეკონომიკური სუბიექტების როგორც სიცოცხლისუნარიანობის, ასევე კონკურენტუნარიანობის ფაქტორი. ახალი იდეების, უახლესი პროდუქციისა და ტექნოლოგიების პრაქტიკული გამოყენება ხელს უწყობს თანამედროვე საზოგადოების ეკონომიკურ ზრდას და სოციალურ განვითარებას.[3]

თანამედროვე ეტაპზე საქართველოში სიახლეთა დანერგვის პროცესი მიმდინარეობს ეკონომიკის მრავალ სფეროში. განვითარებული ქვეყნებიდან, ჩამორჩენის დაძლევის მიზნით, ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენისა და ცხოვრების დონის ამაღლებისათვის აუცილებელია მაღალი ტექნოლოგიებისა და მეცნიერებატევადი დარგების განვითარება. [2]

გლობალიზაციის შედეგია ასევე შრომის ბაზრების გახსნა, რითაც ისევ და ისევ სარგებლობენ პირველ რიგში განვითარებადი ქვეყნების წარმომადგენლები. გლობალიზაციის შედეგად, მსხვილი ინვესტორები სულ უფრო მეტად იზიდავენ ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებს გაცილებით იაფი შრომით და ინფრასტრუქტურით. აღნიშნული ღონისძიება ასეთ ქვეყნებს ახალ სამუშაო ადგილებს და ეკონომიკური განვითარების შანსს აძლევს. გლობალიზაცია ასევე ქმნის უფრო მეტ შესაძლებლობებს იდეების გაცვლის, უმაღლესი განათლებისა და ამით კაცობრიობის განვითარებისთვის. დღესდღეობით ფიზიკური მოძრაობა აღარ არის საჭირო, რაც განათლების მიღების, იდეების გაცვლის, ინოვაციების შექმნისა და დანერგვის პროცესს გაცილებით მარტივს და იაფს ხდის.

გლობალიზაციის შედეგად ადამიანებს აქვთ სხვა კულტურისადმი იოლი წვდომა, ბევრად უკეთ იცნობენ სხვა ერების ტრადიციებს, რაც ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტური გზაა ტოლერანტობის კულტურის განვითარებისთვის.[4]

თუმცა ოპონენტები აცხადებენ, რომ, მიუხედავად ახალი შესაძლებლობებისა და უცხოურ ბაზრებზე წვდომისა, გლობალიზაციამ ჯერ კიდევ არ დაახლოვა ქვეყნები ან არ დაფარა უფსკრული, რომელიც ჯერ კიდევ არსებობს განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის. ანტიგლობალისტების აზრით, საერთო ბაზრები და გლობალური ეკონომიკური პროცესები კვლავ ფუნქციონირებს მდიდრებისა და მმართველი კლასის სასარგებლოდ, ხოლო ქვედა კლასები კვლავ იბრძვიან გადარჩენისთვის.

არიან ისეთებიც, რომლებიც ამბობენ, რომ ქვეყნების და რეგიონების დაახლოება ცუდად მოქმედებს ერების ტრადიციებსა და იდენტობაზე - თითქმის ყველა ქვეყანას ერთნაირი არქიტექტურა აქვს, უყურებენ ერთსა და იმავე ფილმებს ან უსმენენ სიმღერებს, ჭამენ ერთსა და იმავე საჭმელს. ეს განსაკუთრებით აღიზიანებს ნაციონალისტებს. თუმცა, არიან

ისეთებიც, ვინც ამ ფენომენს მეორეს მხრივ უარყოფითად მიიჩნევს - მოგზაურობა აღარ არის ისეთი საინტერესო, როგორც რამდენიმე ათეული წლის წინ იყო, რადგან იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ყოველდღიურობა, ტანსაცმელი, ტრანსპორტი და საკვები თითქმის ყველა ქვეყანაში ძალიან ჰგავს ერთმანეთს.

რა თქმა უნდა, ისეთი რთული ფენომენი, როგორც არის გლობალიზაცია, არ იქნება ცალსახად დადებითი ან უარყოფითი თითოეული ქვეყნისთვის თუ ცალკეული ინდივიდისთვის.

აღსანიშნავია, რომ ქვეყანაში ინოვაციები ჯერ კიდევ გლობალიზაციის ფონზე ხდება, მაგრამ ისინი საწარმოების უმეტესობაში არ ხორციელდება და ინდივიდუალური ბიზნესის წარმომადგენლების კერძო ინიციატივაა. ეს გამოწვეულია იმით, რომ ბევრი საწარმოსა და ორგანიზაციის პერსონალი არ არის მზად ფართომასშტაბიანი ინოვაციების დანერგვისთვის, უფრო მეტიც, ისინი ნაკლებად დაინტერესებულნი არიან გამოიყენონ თავიანთი ცოდნა და უნარები ორგანიზაციაში ინოვაციების დანერგვისთვის. ამის მიზეზი ისიც არის, რომ ინფრასტრუქტურა განუვითარებელია.

მიუხედავად იმისა, რომ ვენჩურული ფონდების, ტექნოლოგიური პარკების და ბიზნეს ინკუბატორების ფუნქციონირების ფარგლებში, შეღავათები გათვალისწინებულია ინოვაციური ბიზნეს სტრუქტურებისთვის, მათი მოცულობა არასაკმარისია ინოვაციური წარმოების კომპანიის მდგრადი განვითარებისთვის.

ამ მხრივ აუცილებელია ინოვაციების განვითარებაში უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების ჩართვა, ისინი დაეხმარებიან ბიზნეს სუბიექტებს და სამთავრობო უწყებებს პრობლემების გადაჭრაში ინოვაციების განვითარების გზით. ამ საკითხის გადაჭრა საკმაოდ რთული ამოცანაა და სისტემატიურ მუშაობას მოითხოვს, რომელშიც მონაწილეობა უნდა მიიღოს როგორც სახელმწიფომ, ისე აკადემიურმა და ინდუსტრიულმა სფერომ.

ქართულ საწარმოებში ინოვაციების მწირი რაოდენობის მიზეზი არის სახსრების პერიოდული ნაკლებობა, რის გამოც მიღებული თანხები ფარავს მიმდინარე ხარჯებს და ვერ აფინანსებს განვითარებას.

ამ მიზეზების დასაძლევად სახელმწიფომ უნდა გაითვალისწინოს თანამედროვე მსოფლიოს ტენდენციები, რომლებიც ძლიერ გავლენას ახდენენ ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებაზე და ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია. ეს ტენდენციებია:

- ინოვაციური ბიზნესის მხარდაჭერა;
- ეკონომიკაში ინოვაციებზე მოთხოვნის გაზრდა;
- ინოვაციური ინფრასტრუქტურის განვითარება;
- გლობალურ ინოვაციურ სისტემაში ეფექტიანი ინტეგრაცია.

ამ ტენდენციებზე დაყრდნობით და ინოვაციური ეკონომიკის წარმატებით ფორმირებისათვის შემუშავებულ და რეალიზებულ უნდა იქნეს მეცნიერული და ორგანიზაციულ-ტექნიკური ღონისძიებების კომპლექსი, რაც საფუძვლად დაედება სახელმწიფო ინოვაციურ პოლიტიკას.

დასკვნა

კონკურენციის პოლიტიკას შეუძლია გაზარდოს ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა საერთაშორისო ბაზარზე, რადგან თავისუფალი კონკურენცია ხელს უწყობს ინოვაციებს, აუმჯობესებს საქონლისა და მომსახურების ხარისხს შიდა და საგარეო ბაზრებზე და უზრუნველყოფს ფასების რეგულირებას. ყოველივე ზემოთქმული ერთად ზრდის პროდუქტიულობას. ჯანსაღი კონკურენტული გარემო აუცილებელია სამართლიანი და თავისუფალი ბიზნესგარემოს შესაქმნელად. იმპულსი, რომელიც საწარმოს კონკურენციისკენ უბიძგებს, მდგომარეობს იმაში, რომ სხვებს აჯობოს და მოგება გაზარდოს.[1]

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბენაშვილი გ. (2017) კონკურენციის პოლიტიკა, თანამედროვე ტენდენციები და გამოწვევები "ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულება და კონკურენციული პოლიტიკის ჩამოყალიბების მნიშვნელობა" თბილისი.
2. საქართველოს მთავრობა. (2015) კვლევებისა და ინოვაციების საბჭოს შექმნისა და მისი დებულების დამტკიცების შესახებ. დადგენილება №32. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/>
3. Rahmanbaeva R.A. (2019) Problems of Innovative Economic Development. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE). Volume-8, September P.189-206.
4. The Global Innovation Index (2022). Report Now Available. <https://www.globalinnovationindex.org/>

RISK FACTORS FOR SELF-DEVELOPMENT OF COMPANIES' PERSONNEL, IN AN ENTROPY ENVIRONMENT

კომპანიების პერსონალის თვითგანვითარების რისკის ფაქტორები, ენტროპიულ გარემოში

Ana Gegeshidze (Georgian Technical University)
gegeana@gmail.com

Abstract

In the entropic environment, during the self-development of the personnel of the innovative organization, overcoming uncertainty and preventing risks is a great concern. For this, the level of probability of achieving the desired result, failure and deviation from the predicted goals is assessed by quantitative and qualitative analysis of the risks practically inherent in each considered alternative. Possibilities for this are created by appropriate informational support for the decision, including the use of mathematical methods. Risk factors for self-development of companies' personnel directly depend on the information system. In this system, opportunities should be created for active description of an innovative problem situation that is of interest to the company. The system should constantly provide users with the necessary information, grouped according to the characteristics of composition, structure, frequency and other indicators. The decision-making leader must understand where there is a means to isolate the calculated existing risk. Intuition has a serious place during managerial decisions. Currently, the scientific research of intuition problems is becoming more and more focused and practical in the conditions of personal self-development of companies. Intuition turns out to be quite accessible to natural inquiry because it represents a psychological reality whose nature can be revealed. The wider the knowledge about the laws of mental activity, the sooner the risk factors will be eliminated. Therefore, it can be concluded that in an entropic environment, during the self-development of companies' personnel, the cause and risk factors of information distortion may be the insufficient level of qualification of the person providing the information or consideration of prestige, emotional tension due to fear of punishment, anger, envy, etc. Personnel should know the limits of acceptable risk, be more careful about making decisions that go beyond the limits of acceptable deviations. Otherwise, unforeseen and unpredictable risk factors become inevitable, which significantly hinders the work processes of companies.

Key words: Innovation; Entropy; Risk; Information; Filtration.

შესავალი

ალტერნატიული გადაწყვეტის არჩევის ვითარებაში, ენტროპიულ გარემოში ორგანიზაციის ხელმძღვანელის თვითგანვითარების დროს, დიდი საზრუნავია გაურკვევლობის დაძლევა და რისკების პრევენცია. ამისთვის სასურველი შედეგის მიღწევის ალბათობის დონე, წარუმატებლობა და პროგნოზირებული მიზნებიდან გადახრები ფასდება იმ რისკების რაოდენობრივი და თვისებრივი ანალიზით, რომლებიც პრაქტიკულად თანდაყოლილია თითოეულ განხილულ ალტერნატივაში. ამის შესაძლებლობები იქმნება გადაწყვეტილების სათანადო საინფორმაციო მხარდაჭერით, მათ შორის მათემატიკური მეთოდების გამოყენებით. ამავდროულად, შესაძლებელია სიტუაციის გაურკვევლობის და რისკების დონის შემცირება, მაგრამ მთავარი მაინც მენეჯერის პროფესიონალიზმზეა დამოკიდებული, როგორც ინდივიდუალური ინოვაციური მენეჯმენტის გადაწყვეტილებების ნაწილი, ჩვენ გამოვყოფთ რისკის ფაქტორებსა და ინტუიციას დაფუძნებულ გადაწყვეტილებებს.

ენტროპიულ გარემოში შეუძლებელია პროგნოზირება და გარემოებათა ჩამონათვალის შედგენა, რომლითაც მენეჯერს შეუძლია აირჩიოს საუკეთესო გამოსავალი გაურკვევლობისა და რისკის პირობებში. მან უნდა იცოდეს მისაღები რისკის საზღვრები, იყოს უფრო ყურადღებიანი გადაწყვეტილების მიღებასთან დაკავშირებით გაუთვალისწინებელი რისკით, რომელიც სცილდება მისაღები გადახრების საზღვრებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, რისკების გაუთვალისწინებელი და არაპროგნოზირებადი ფაქტორები გარდაუვალი ხდება, რაც მნიშვნელოვნად აფერხებს კომპანიის მუშაობის პროცესებს.

ზოგჯერ პერსონალის თვითგანვითარება, გამოცდილება და პიროვნული თვისებები გავლენას ახდენს მის სარისკო გადაწყვეტილებებზე. მენეჯერმა უნდა განსაზღვროს რისკის ფაქტორები. ამავდროულად, მთავარია ის, რისკენ მისწრაფვის ძირითადად საქმიანობა, - წარმატებისკენ თუ წარუმატებლობის პრევენციისკენ. როდესაც წარმატების სურვილი ჭარბობს წარუმატებლობის შიშზე, ჩნდება „გონივრული სიფრთხილე“ - რისკის საშუალო დონე, რომელიც უზრუნველყოფს წარუმატებლობას; თუ ლიდერს ძირითადად სურს მარცხის თავიდან აცილება, მაშინ ის იღებს გადაწყვეტილებას, რომელიც გამორიცხავს რისკს.

ინოვაციური ორიენტაციის კომპანიის პერსონალი, რომელშიც წარმატების სურვილი ჭარბობს წარუმატებლობის შიშზე, ზოგჯერ ირჩევს ალტერნატიულ გადაწყვეტილებას, მიუხედავად იმისა, რომ არახელსაყრელ ვითარებაში მას შეუძლია მნიშვნელოვნად განიცადოს დანაკარგები. თუ ლიდერს, უპირველეს ყოვლისა, სურს მარცხის თავიდან აცილება, შემდეგ ზედმეტად ფრთხილი ან თუნდაც შეშინებული, ის ირჩევს გამოსავალს ყველაზე მცირე დანაკარგებით არასახარბიელო სიტუაციის შემთხვევაში. მენეჯერების ქცევაში განსხვავებები სარისკო ამოცანების გადაჭრაში დიდწილად აიხსნება მათი პრეტენზიების დონეების მიხედვით.

ძირითადი ტექსტი

ენტროპიულ გარემოში საკმაოდ ხშირად სხვადასხვა რისკებს ვხვდებით. ბევრ ინოვაციურ ორგანიზაციაში რისკებად კვლავ განიხილება სპეციალიზებული და ცალკეული საქმიანობა, ორგანიზაციული უსაფრთხოებისა და შრომის დაცვის სამსახურების კომპეტენცია, რაც პირდაპირ გავლენას ახდენს მთლიანად ორგანიზაციის შედეგებზე.

ხშირად მენეჯერები ცდილობენ გადაწყვეტილებების ადაპტირებას პრობლემის მათი გაგების დონეზე, შექმნან მისი გამარტივებული მოდელი, რაც აადვილებს მის განხორციელებას. მოდელის მიხედვით კომპანიის პერსონალი მოქმედებს რაციონალურად. ზოგჯერ მისი ქცევა არ შეესაბამება რეალურ სიტუაციას, მაგრამ იმ წუთში აუცილებელია. ასევე მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინება, არის თუ არა გადაწყვეტილება მიღებული ინდივიდუალურად, თუ მენეჯერი მას ანდობს კომპეტენტურ პირთა სპეციალურად შერჩეულ ჯგუფს ან დაინტერესებულ ფუნქციურ ერთეულს.

იმ შემთხვევაში, როდესაც ენტროპიულ გარემოში გადაწყვეტილებას იღებს თავისი სუბიექტური იდეების საფუძველზე, ეს არ ნიშნავს, რომ აქ თვითნებობაა დაშვებული. შესაძლო თვითნებობის გარანტია არის მენეჯერების შერჩევის, მათი საქმიანობის

მონიტორინგის, ასევე ცოდნისა და გამოცდილების, თვითგანვითარების მქონე კონპანიის პერსონალის მოზიდვის ტექნოლოგია, ინფორმირებული გადაწყვეტილებების მისაღებად. გადაწყვეტილების მიღებმა ლიდერმა უნდა გააცნობიეროს, სად არის საშუალება, რომელიც გამოყოფს გამოთვლილ არსებულ რისკს.

სულ უფრო რთულ კონკურენტულ ინოვაციურ ეკონომიკაში, ენტროპულ გარემოში, კომპანიების პერსონალის თვითგანვითარების დროს, მზარდი რისკები და გაურკვეველობა ნორმალური ფაქტორია ორგანიზაციის ფუნქციონირების დროს. თუმცა, გადაწყვეტილების მიღების ტრადიციული მეთოდები ყოველთვის არ აკმაყოფილებს მენეჯერებს. ამ დროს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ინტუიციას. ინტუიციაზე დაფუძნებული გადაწყვეტილებების მიღების უნარს, უმეტესწილად, ჰყავს ლიდერები, რომლებსაც შეუძლიათ ორგანიზაციის მომავლის განჭვრეტა.

მენეჯერული გადაწყვეტილებების დროს ინტუიციას სერიოზული ადგილი უკავია. ამჟამად ინტუიციის პრობლემების მეცნიერული კვლევა სულ უფრო ფოკუსირებული და პრაქტიკული ხდება კომპანიის პერსონალური თვითგანვითარების პირობებში, რისკის ფაქტორიც იზრდება. ინტუიციას საკმაოდ ხელმისაწვდომი აღმოჩნდება ბუნებრივი კვლევისთვის, რადგან ის წარმოადგენს ფსიქოლოგიურ რეალობას, რომლის ბუნების გამოვლენა შესაძლებელია. რაც უფრო ფართოვდება ცოდნა გონებრივი საქმიანობის კანონების შესახებ, მით უფრო მალე აღმოიფრხვევა რისკის ფაქტორები. თავდაპირველად რთული და გაუგებარია გონებრივი აქტივობები რეგულარულ მოქმედებებად, რომელიც ექვემდებარება სრულიად ცნობად წესებს.

ენტროპიულ გარემოში, კომპანიების პერსონალის თვითგანვითარების დროს, ინტუიციის უნარი ყალიბდება აქტივობაში და შუამავლობს მას. ეს შესაძლებელია მხოლოდ ხანგრძლივი, რთული და შრომატევადი მოსამზადებელი სამუშაოების შედეგად. ის ფაქტი, რომ ლოგიკის თვალსაზრისით, ინტუიციას აღიარებულია, როგორც არაცნობიერი და აუხსნელი მოვლენა, არ უშლის ხელს მას იყოს ადამიანის შემეცნებითი საქმიანობის რეალური და აუცილებელი კომპონენტი. ამკარად ხდება ინტუიციის ლოგიკური აზროვნებისა და რაციონალური მიდგომის წინააღმდეგობის არალეგიტიმურობა.

კომპანიების პერსონალის თვითგანვითარების რისკის ფაქტორები პირდაპირ არის დამოკიდებული მათი საინფორმაციო მხარდაჭერის სისტემაზე. ამ სისტემაში უნდა შეიქმნას შესაძლებლობები ინოვაციური პრობლემური სიტუაციის აქტიური აღწერისთვის, რომელიც კომპანიისთვის არის საინტერესო. სისტემაში მუდმივად უნდა მიაწოდოს მომხმარებლებს საჭირო ინფორმაცია, დაჯგუფებული შემადგენლობის, სტრუქტურის, სიხშირისა და სხვა მაჩვენებლების მახასიათებლების მიხედვით.

ყველა ინფორმაცია, რომელიც ემსახურება მენეჯერული გადაწყვეტილებების მიღების საფუძველს, უნდა იყოს ობიექტური, სანდო, სრული, ადეკვატური, დროული, ხელმისაწვდომი და განახლებული. ინფორმაციის ობიექტურობა გულისხმობს მისი დახმარებით მოვლენების ან ფენომენების ზუსტად ჩვენების უნარს. ვითარება შეიძლება იმდენად დამახინჯდეს, რომ ამგვარი ინფორმაციის საფუძველზე მიღებულ გადაწყვეტილებებს რისკის ფაქტორიც დაემატოს. ენტროპიულ გარემოში, ინფორმაციის სანდოობა განისაზღვრება იმით, თუ რამდენად სამართლიანად ასახავს იგი მოცემული

ობიექტის სოციალურ-ეკონომიკურ და სხვა პარამეტრებს. სანდოობის ხარისხი მონიტორინგდება ინფორმაციის გამოყენების მთელი პროცესის განმავლობაში, მისი შერჩევის მომენტიდან დაწყებული.

ინფორმაციის სანდოობის გაუმჯობესების და რისკის ფაქტორის მონახვის საერთო გზაა ფილტრაცია, როდესაც ის გადის ეგრეთ წოდებულ „ფილტრებში“ უფრო მკაფიო და განცალკევებულად. თუმცა, მენეჯმენტის იერარქიის საფეხურზე ასვლისას ინფორმაცია დამახინჯდება და კარგავს სანდოობას. ის ჯაჭვის გასწვრივ გადაიცემა და „დაზიანებული ტელეფონის“ პრინციპს ემსგავსება.

ცნობილია მრავალი ფაქტი, როდესაც ელექტრონული ფოსტით, ფაქსით, ინტერნეტით და სხვა საკომუნიკაციო არხებით მიღებული ინფორმაციის ძლიერი ნაკადი უარყოფითად მოქმედებს ორგანიზაციის ეფექტურობაზე და იწვევს თანამშრომლების გაღიზიანებას. პრაქტიკაში საშუალო მმართველი კომპანიები დღეში იღებენ 178 შეტყობინებას და დაახლოებით ასამდე შეტყობინებას ღამით. ისინი ყოველთვის ვერ ახერხებენ ამ ფოსტასთან გამკლავებას სამუშაო დღის დასრულებამდე და ცოტა დრო რჩება ოპერატიული გადაწყვეტილებების მისაღებად. საჭიროა ზედმეტი ინფორმაციის მოშორება და მხოლოდ საჭირო მასალის შეგროვება, ინფორმაციის გადაცემით, თუ ეს შესაძლებელია, ზეპირი, ვიზუალური და სხვა მარტივი გზებით.

ამ შემთხვევაში მუშაობს სტერეოტიპები - სტაბილური და გამარტივებული სურათები ან იდეები კონკრეტული დადებითი ან უარყოფითი მოვლენის, ფენომენის, თანამშრომლის შესახებ. ისინი ყალიბდებიან ადამიანის ცნობიერების განმეორებითი ემოციური და სემანტიკური გააქტიურების პროცესში შესაბამის ობიექტებზე. თითქმის ყველა კომპანიის პერსონალს, ვინც ინფორმაციას აღიქვამს, აქვთ აზროვნების გარკვეული სტერეოტიპები. ადამიანის ცნობიერებაზე ზემოქმედების ძალა იმდენად დიდია, რომ მცდარი სტერეოტიპები, არათანმიმდევრული დასკვნები და შეფასებებიც კი, განმეორების შემთხვევაში, შეიძლება აღიქმებოდეს ჭეშმარიტად.

დასკვნა:

აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ენტროპიულ გარემოში, კომპანიების პერსონალის თვითგანვითარების დროს, ინფორმაციის დამახინჯების მიზეზი და რისკის ფაქტორები შეიძლება იყოს ინფორმაციის მიმწოდებელი პირის კვალიფიკაციის არასაკმარისი დონე ან პრესტიჟის გათვალისწინება, ემოციური დამაბულობა დასჯის შიშის, ბრაზის, შურის გამო, გაზრდილი ყურადღება ფენომენების გარკვეულ სპექტრზე, გაფრთხილება პირის მიმართ, რომლის შესახებაც მოცემულია ინფორმაცია.

ინფორმაციის ადეკვატურობა გამოხატავს მისი შესაბამისობის ხარისხს სიტუაციის ობიექტურ მდგომარეობასთან. შეიძლება არაადეკვატური აღმოჩნდეს, თუ დამატება არასანდოა. თუმცა, სრული და სანდო მონაცემებიც კი შეიძლება გარდაიქმნას არაადეკვატურ ინფორმაციად, თუ მათ მიმართ არაადეკვატური დამუშავების მეთოდები იქნება გამოყენებული. ინფორმაციის დროულობა ნიშნავს მის მიღებას მომხმარებლის მიერ იმ დროში, რაც საკმარისია მენეჯმენტის გადაწყვეტილების შესამუშავებლად. ინფორმაციის ღირებულება პირდაპირპროპორციულია იმისა, თუ რამდენად სწრაფად მოდის ის მომხმარებლებთან. ახალი მონაცემების მოსვლასთან ერთად, ის კარგავს

სამომხმარებლო თვისებებს და ხდება ნაკლებად გამოსაყენებელი, თუ არა სრულიად უსარგებლო.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბარათაშვილი ე., ნაკაიძე გ., ჯანელიძე ნ., (2000 წ.). „ეკონომიკური განვითარებისა და მენეჯმენტის თანამედროვე თეორიები“. თბილისი, საქართველოს საინჟინრო აკადემია, „რუბიკონი“.
2. ნარმანია დ., ფარესაშვილი ნ., (2012 წ.). „რისკ-მენეჯმენტი ბიზნესში“. თბილისი, გამომცემლობა „უნივერსალი“.
3. კაპანაძე მ., (2016 წ.). „სტრესი და კონფლიქტები ორგანიზაციაში და მათი მართვის სტრატეგიები“. თბილისი.
4. ჭალაგანიძე შ., (2000 წ.). „საინოვაციო საქმიანობის პრობლემები საქართველოში“. თბილისი, გამომცემლობა „რუბიკონი“.
5. Abassov I. M., Sadigov R. F., (2015). Management (Manual). Viana do Castelo.
6. Richard L. Daft, (2017). New of Management, 11th ed.

References:

- Baratashvili E., Nakaidze G., Janelidze N., (2000). “Modern theories of economic development and management”. Tbilisi, Engineering Academy of Georgia, “Rubikoni”.
- Narmania D., Paresashvili N., (2012). “Risk management in business”. Tbilisi, Publishing house “Universali”.
- Kapanadze M., (2016). “Stress and conflicts in the organization and their management strategies”. Tbilisi.
- Chalaganidze Sh., (2000). “Problems of innovative activity in Georgia”. Tbilisi, Publishing house “Rubikoni”.
- Abassov I. M., Sadigov R. F., (2015). Management (Manual). Viana do Castelo.
- Richard L. Daft, (2017). New of Management, 11th ed.

WORKPLACE ERGONOMICS AND VIRTUAL REALITY

სამუშაო ადგილის ერგონომიკა და ვირტუალური რეალობა

*Evgeni Baratashvili (Georgian Technical University)
e.baratashvili@gtu.ge*

*Zurab Nasaraia (Georgian Technical University)
nasaraiazurab@gmail.com*

*Maia Siradze (Georgian Technical University)
Siradze.m@gtu.ge*

*Revaz Dzneladze (Georgian Technical University)
Dzneladzerezo@gtu.ge*

Abstract

Innovative ergonomic workplace design method uses new technologies and supports not only ergonomics, but also the general improvement of the design of the production process. Although many researchers argue that there is a huge potential for the use of new disruptive technologies such as virtual reality and motion capture in ergonomics, there is still no comprehensive methodological basis for the implementation of these technologies. There are many legal regulations and standards for workers that specify the limits of physical stress that must be observed during a work shift, but the use of disruptive technologies is not regulated. There are no legal restrictions on the tools used for ergonomic analyses, so we can use our results for workplace evaluation. The design of a specific workplace or multiple workplaces can be validated based on real-time reactions, measurements and inputs. After processing the data, the workplace can be adjusted accordingly. The proposed method has time and economic benefits for workplace design, optimizing workplace ergonomics and reducing the time required for production line layout design. It also includes optional steps for validation using conventional methods. A comparative study describes classical methods of assessing workplace ergonomics, comparing classical assessment using biomechanical analysis, modern assessment using the MoCap suit and the connection to virtual reality

Key words: technologies, MoCap, multiple workplace

შესავალი

წარმოგიდგენთ ერგონომიული სამუშაო ადგილის დიზაინის ინოვაციურ მეთოდს.

ეს მეთოდი იყენებს ახალ ტექნოლოგიებს და მხარს უჭერს არა მხოლოდ ერგონომიკას, არამედ წარმოების პროცესის დიზაინის ზოგად გაუმჯობესებას.

მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი მკვლევარი ამტკიცებს, რომ არსებობს უზარმაზარი პოტენციალი ახალი დამლუპველი ტექნოლოგიების გამოყენებისათვის, როგორცაა ვირტუალური რეალობა და მოძრაობის გადაღება ერგონომიკაში, მაინც არ არის ყოვლისმომცველი მეთოდოლოგიური საფუძველი ამ ტექნოლოგიების დანერგვისთვის.

ძირითადი ნაწილი

რისკის შეფასების ინსტრუმენტები, მათ შორის REBA, RULA, 3D სტატისტიკური სიძლიერის პროგნოზირების პროგრამა (3DSSPP) [20] და ა.შ., მოითხოვს დეტალურ ფიზიკურ მონაცემებს, როგორცაა სახსრის კუთხე, ადამიანის სხეულის მოძრაობის სრული ანალიზისთვის. სხვა ავტორები მიმართავენ სამუშაო ადგილის ერგონომიკის ტრადიციულ შეფასებებს, როგორცაა მუშების რეალურ სამყაროში გაზომვები ან სტანდარტიზებული კითხვარების გამოყენება [14,15,31].

თუმცა, სამუშაო პოზების შეფასება არ არის ერთადერთი, რაც ტექნოლოგი ერგონომისტთან თანამშრომლობით უნდა იყოს უზრუნველყოფილი. კუნთების ადგილობრივი დატვირთვა უნდა შეფასდეს წარმოების წინა ფაზაში, განსაკუთრებით იმის გამო, რომ ცალმხრივი და განმეორებითი დატვირთვა წარმოების ოპერატორებისთვის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი რისკის ფაქტორია. MoCap-ს აქვს სარგებელი იმისა, რომ შეუძლია შეასრულოს დიდი რაოდენობის გაზომვები მოკლე დროში, რაც გამოიწვევს სამუშაო ადგილის (შესაძლოა ჯერ არარსებული) ერგონომიული დიზაინის ოპტიმიზაციის უფრო მაღალ შესაძლებლობებს.

MoCap სისტემის გამოყენების შესაძლებლობების სრული აღწერა უფრო დეტალურად არის აღწერილი [33]-ში, სადაც ავტორი აღწერს, კერძოდ, ამ სისტემების გამოყენების ყველა შესაძლებლობას.

ტერმინის ვირტუალური რეალობის განსაზღვრა შეიძლება შედარებით სუბიექტური იყოს. სათვალეების წინა მხარეს განთავსებული კამერები აკონტროლებენ კონტროლერებს/ხელებს და მიმდებარე გარემოს, რომელსაც შეუძლია ვირტუალურ გარემოში გადაცემა. სრული დატვირთვით მისი გამოყენება შესაძლებელია 2-დან 3 სთ-მდე. ეს მოწყობილობა შეირჩა ძირითადად მისი მაღალი მობილურობისა და ჩვენების ხარისხის გამო. კონტროლერები შეიძლება გამოყენებულ იქნას მომხმარებლისთვის უკუკავშირის უზრუნველსაყოფად ვიბრაციებით, რომლებსაც მომხმარებელი გრძნობს, მაგალითად, სხვა ობიექტებთან შეჯახებისას. ჩაწერილი მოძრაობების შესაფასებლად საჭირო იყო ინდივიდუალური აპლიკაციის შემუშავება, რომელსაც შეუძლია ამ მოძრაობების დაკვრა და შემდგომი შეფასება. ეს აპლიკაცია აფასებს ჩანაწერებს, რომლებიც წინასწარ არის ჩაწერილი MoCap ტექნოლოგიის გამოყენებით. ფაქტობრივი პროგრამული გადაწყვეტა არის დეფაქტო პარსერი/კონვერტორი, რომელიც ამუშავებს ნედლეულ მონაცემებს გაზომილი სენსორებიდან (FBX ფორმატი Axis Studio-დან) და აფასებს მათ მოცემული კანონმდებლობის შესაბამისი კომპლექტი პარამეტრების მიხედვით და ამუშავებს და ექსპორტს .csv ფორმატში. რამდენადაც დიდი მოცულობის მონაცემების დამუშავება საჭიროა, განვითარების პროცესში რამდენჯერმე მოგვიწია იმპორტისა და ექსპორტის ალგორითმების ოპტიმიზაცია. მომხმარებლის კონტროლის უფრო მაღალი დონის უზრუნველსაყოფად, გაზომილი მონაცემების ვიზუალიზაცია შესაძლებელია, ანიმაციების ჩათვლით. იმისათვის, რომ აჩვენოთ მთელი სამუშაო ადგილი დამოუკიდებელ Oculus Quest მოწყობილობაში, კორექტირება უნდა განხორციელდეს კლიენტის მიერ მოწოდებულ CAD მოდელზე. ეს ცვლილებები ძირითადად დაკავშირებული იყო ნაჩვენები მრავალკუთხედების შემცირებასთან. ამ მხრივ, ყველაზე დიდ პრობლემას წარმოადგენდა საწარმოო ხაზის ნაწილი და აწყობილი ნაწილის დეტალური დიზაინი. ასეთი დეტალი არ არის რელევანტური ერგონომიული გაზომვებისთვის. მთელი აპლიკაცია ძირითადად ფუნქციონირებაზე იყო

ორიენტირებული. აქცენტი გაკეთდა ჩაძირვის მაქსიმალური ხარისხის მიღწევაზე და ამით რეალური გარემოს საჭირო სამუშაო ნაკადის სიმულაციაზე.

დიაგრამა აჩვენებს კვლევის ოთხ ფაზას: VRb, VRa, NonVR და კლასიკური, რომლებიც უფრო დეტალურად არის აღწერილი ქვემოთ.

- VR ფაზა
- VRb - სამუშაო პოზიციების გაზომვა MoCap სარჩელის გამოყენებით ვირტუალურ გარემოში.
- VRa - სამუშაო პოზიციების გაზომვა MoCap სარჩელის გამოყენებით ვირტუალურ გარემოში რაციონალიზაციის შემდეგ.

რეალური სამყაროს ეტაპი:

NonVR - გაზომვები MoCap-ის გამოყენებით რეალურ გარემოში რაციონალიზაციის შემდეგ.

კლასიკური - გაზომვები კლასიკური მეთოდების გამოყენებით რეალურ გარემოზე რაციონალიზაციის სამუშაო ადგილის ერგონომიკა შეფასდა ჩეხეთის რესპუბლიკის მოქმედი კანონმდებლობის NV361 მიხედვით, რომელიც აფასებს სამუშაო პოზიციებს მათი მისაღების მიხედვით, როგორც აღწერილია [36,37]. შეფასების მეთოდი მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით შეირჩა, რადგან ის უფრო მკაცრია, ვიდრე გლობალური ერგონომიული მეთოდები, როგორცაა RULA ან REBA [14,38]. ამიტომ, ნებისმიერი შეფასება, რომელიც განხორციელდება, ძალაში იქნება ამ მსოფლიო მეთოდოლოგიების ფარგლებშიც კი. ამავდროულად, გაზომვა აუცილებელია სამუშაო ადგილის ფიზიკური დატვირთვის მიხედვით კატეგორიზაციისთვის.

კითხვარის შევსებისთანავე, პრობანდი ეცნობა ვირტუალური რეალობის გარემოში მუშაობის საფუძვლებს (როგორცაა ვირტუალური ობიექტების დაჭერა). ეს გაცნობა ჯერ პრაქტიკულია VR სივრცის გარეთ, ასე რომ, ეს არის ძირითადად კონტროლერების გაცნობა, შემდეგ პრობანდს ეძლევა მოკლე VR გაკვეთილი. ეს თვითმმართველობის გაკვეთილი აცნობს პრობანდს VR გარემოში მოძრაობის საფუძვლებს დაახლოებით 5 წუთში. ვინაიდან გაზომვები ტარდება ლაბორატორიულ ზონაში, სადაც საკმარისი სივრცეა, ე.წ. "ტელეპორტის" გამოყენება არ არის საჭირო სამუშაო სადგურზე გადატანისთვის. ამიტომ მომხმარებლებს შეუძლიათ თავისუფლად ვირტუალურ სივრცეში გადაადგილდნენ შექმნილი სამუშაო ადგილის გარშემო. შემდგომში, პრობანდი ეცნობა კინემატიკური კოსტუმის ნაწილების ყველა ფუნქციას და მანიპულირებას - სენსორების ამოღებას, ქამრების მორგებას, სენსორების გამორთვას და ა.შ.

გაზომვები ჩატარდა სულ 20 მონაწილეზე: 10 მამაკაცი და 10 ქალი. საშუალო ანთროპომეტრიული მონაცემები და ინფორმაცია პრობანდების შესახებ წარმოდგენილია ქვემოთ მოცემულ ცხრილში (ცხრილი 1). ცვლადების მოხსენებული სტანდარტული გადახრა გამოითვალა MS Excel-ის გაანგარიშების ხელსაწყოს გამოყენებით (სტანდარტული გადახრა მოცემულია ცხრილის მნიშვნელობის შემდეგ).

ცხრილი 1. საშუალო ანთროპომეტრიული მონაცემები.

Gender	Age (Years)	Height (cm)	Weight (kg)	Employment (Body)
Female	27 (2.97)	163 (4.26)	59 (5.10)	7.3 (1.10)
Male	29 (5.87)	182 (4.52)	89 (6.52)	8.2 (1.17)

ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი აქტივობა MoCap სისტემით ერგონომიული ტესტირებამდე მისი დაყენებაა. ტესტირებისას გაირკვა, რომ ერგონომიულ ტესტირებამდე საჭირო იყო მუშაკების გაცნობა MoCap ტექნოლოგიის გარდა, VR ტექნოლოგიისა, რათა გამოვლენილი პრობლემები მოგვარებულიყო.

პრობანდების გაზომვებიდან შეგროვებულმა მონაცემებმა საშუალება მოგვცა შეგვეფასებინა სამუშაო ადგილის გავლენა მუშათა დატვირთვაზე.

პრობანდების ჯგუფი უფრო დეტალურად არის აღწერილი პროცედურის განყოფილებაში. შედეგები შეფასდა მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით, იხილეთ ზემოთ. პირველ რიგში, ჩატარდა VRb საიტის ანალიზი, რამაც გამოიწვია საიტის რაციონალიზაცია (ეს უფრო დეტალურად არის აღწერილი 6.2 ნაწილში). შემდგომში, NonVR გაზომვები ჩატარდა რეალურ სამუშაო ადგილზე. შემდეგ შეადარეს ყველა შედეგი.

დასკვნა:

ჩვენი კვლევის წყალობით, ჩვენ მივაღწიეთ პასუხს საწყის კითხვაზე „შეიძლება თუ არა VR ტექნოლოგია MoCap-თან ერთად გამოყენებული იქნას სამუშაო მდგომარეობაში ერგონომიული ცვლილებების განსახორციელებლად, ზედა კიდურების დატვირთვაზე აქცენტით შეკრების სამუშაო ადგილზე?“.

ჩვენი საპილოტე კვლევის შედეგები ცხადყოფს, რომ VR ტექნოლოგიისა და MoCap სარჩელების კომბინაცია საშუალებას იძლევა შეკრების სამუშაო სადგურის ერგონომიული შეფასებისთვის. ყველა სამუშაო პოზიცია, რომელსაც თანამშრომელი იღებს საქმიანობის დროს, და არა მხოლოდ ზედა კიდურები, შეიძლება გაანალიზდეს ზუსტი შეფასების შესაძლებლობებით. ეს მეთოდები ყოველთვის იქნება უფრო ზუსტი, ვიდრე სტანდარტული მეთოდები და ექნებათ მთელი რიგი უპირატესობები, როდესაც ხელმისაწვდომია აპარატურა, პროგრამული უზრუნველყოფა და მუშაკი, რომელსაც შეუძლია აღჭურვილობის მართვა. შედეგებმა აჩვენა, რომ ჩვენ ჯერ კიდევ შეგვიძლია შემოთავაზებული პროცედურის დახვეწა გარკვეული პრობლემური პოზიციების დამიზნებით.

ვინაიდან მეთოდი შემოწმდა ნეიტრალურ სამუშაო სადგურზე (მსუბუქი ხელით შეკრება, სამუშაო მაგიდასთან დგომა), რომელიც გვხვდება თითქმის ყველა ინდუსტრიულ კომპანიაში, მეთოდის გამოყენება შესაძლებელია თითქმის ნებისმიერ ინდუსტრიულ ოპერაციაში. შემოთავაზებული მეთოდის პრაქტიკული შედეგები ინდივიდუალურია და დამოკიდებულია კომპანიის ატრიბუტებზე. ამჟამად ის უფრო შესაფერისია დიდი და საშუალო ინდუსტრიული საწარმოებისთვის. ეს საწარმოები იძულებულნი არიან უფრო

ხშირად ჩაატარონ ერგონომიული ტესტირება. ჩვენ ვთავაზობთ რეალური ობიექტების დამატებას, რომლებსაც ასევე შეუძლიათ მათი წონის სიმულაცია. თუმცა, საჭირო იქნება ობიექტების განთავსება ისეთ ადგილებში, რომლებიც შეესაბამება 1:1 განლაგებას რეალურ სამუშაო სადგურზე, რათა გარანტირებული იყოს მთელი პროცესის რეალიზმი. ეს ხსნის სხვა შესაძლებლობებს მომავალი კვლევისთვის, როგორცაა დაკავშირება ზედა კიდურის კუნთების დატვირთვისთან, რომელიც შეიძლება გამოითვალოს მათემატიკური მოდელის წყალობით [41], ან ამ ტექნოლოგიის მხარდაჭერის მქონე MoCap კოსტიუმების გამოყენებით, როგორცაა Tea Captiv [42] ან Xsens. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჩვენ ვიპოვეთ განსხვავებები ბრუნვის მოქნილობაში რეალურ სამყაროში და VR ექსპოზიციის დროს. ეს თემა შეიძლება იყოს ძალიან საინტერესო შემდგომი კვლევის უფრო ღრმად გამოკვლევისთვის. გარდა ამისა, ჩვენ ვთავაზობთ კვლევას ვირტუალური ობიექტებისთვის რეალური მოდელების გამოყენების უპირატესობებზე MoCap და VR ერგონომიული ანალიზის დროს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- European Occupational Diseases Statistics (EODS) [2022] —Experimental Statistics—Eurostat. Available online: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/experimental-statistics/european-occupational-diseases-statistics>.
- Kačerová, I.; Bureš, M.; Kába, M.; Görner, T. [2020] Influence of the upper limb position on the forearm EMG activity—Preliminary results. In *Advances in Physical Ergonomics and Human Factors, Proceedings of the AHFE 2019 International Conference on Physical Ergonomics and Human Factors, Washington, DC, USA,; Volume 967*, pp. 34–43. [Google Scholar]
- Isusi, I.[2020] Work-related musculoskeletal disorders—Facts and figures (Synthesis of 10 national reports). In *European Agency for Safety and Health at Work; Publications Office of the European Union: Luxembourg, ISBN 978-92-9479-148-1*. [Google Scholar]
- Kába, M.; Kačerová, I.[2019] Effect of Elbow and Wrist Position on EMG Results—Preliminary Results. In *Proceedings of the 11th Annual International Scientific Conference Manufacturing Systems Today and Tomorrow, Liberec, Czech Republic,; Technical University Liberec: Liberec, Czech Republic,; pp. 43–45*. [Google Scholar]
- Kačerová, I.; Bureš, M. [2018]. Ergonomic Workplace Optimisation. In *Proceedings of the Conference of Industrial Engineering, Moscow, Russia*. [Google Scholar]
- Bevan, S. [2015] Economic impact of musculoskeletal disorders (MSDs) on work in Europe. *Best Pract. Res. Clin. Rheumatol.* pp 29, 356–373. [Google Scholar] [CrossRef].
- Oxenburgh, M.S. [2010] Cost-Benefit Analysis of Ergonomics Programs. *Am. Ind. Hyg. Assoc. J.* Pg 58, 150–156. [Google Scholar] [CrossRef]
- Gallagher, S.,[2006] Jr. Musculoskeletal disorders as a fatigue failure process: Evidence, implications and research needs. *Ergonomics*, pp 60, 255–269. [Google Scholar] [CrossRef]
- Beevis, D. [2003] Ergonomics—Costs and Benefits Revisited. *Appl. Ergon.* pp 34, 491–496. [Google Scholar] [CrossRef]
- Buckle, P.W.;[2003] Devereux, J.J. The nature of work-related neck and upper limb musculoskeletal disorders. *Appl. Ergon.* 33, 207–217. [Google Scholar] [CrossRef]

THEORIES RELATED TO THE DEVELOPMENT OF DIGITAL MANAGEMENT IN MEDICAL SYSTEMS

ციფრული მენეჯმენტის განვითარებასთან დაკავშირებული თეორიები სამედიცინო სფეროსთან არსებულ სისტემებში

Giorgi Sulashvili (Georgian Technical University)

ORCID: 0000-0001-5194-3541

g.sulashvili@gtu.ge

Malkhaz Sulashvili (Georgian Technical University)

ORCID: 0000-0002-5590-0255

msulashvili@yahoo.com@gtu.ge

Iasha Murvanidze (International Black Sea University)

ymurvanidze@ibsu.edu.ge@gtu.ge

Nino Taruashvili (Georgian Technical University)

tarushka84@mail.ru

Abstract

The twenty-first century is the era of digital management, the main challenge of which is the improvement of e-services and the process of introducing e-government. The main characteristic of this era is digital technologies, which demand the development of human-oriented models of socio-economic processes. To make evidence-based decisions in health and care systems, a methodological framework and standardized approaches for evaluating digital health technologies, implementing digital health technologies for patients and the public are important. Digital health technologies have led to major transformations in health and care systems, from algorithms designed to help radiologists and radiotherapists diagnose and treat disease, from robotic surgery to artificial intelligence, machine learning, computer-aided decision models, and electronic health records. The aim of the paper is to evaluate digital management for patients and society in the healthcare system, which is a big challenge, especially methodological and technical. The study of the research area in the paper mainly considers the digital transformation of healthcare, as well as the aspect of digital management. It can practically be said that humanity is on the threshold of a new formation. Based on the mentioned, the aim of the research is the in-depth study and systematization of the problems identified by empirical observation and comparative analysis in the healthcare sector and medical institutions. There are no best practices for general approaches to digital management methodology, especially in the healthcare system, which include artificial intelligence algorithms. A framework for evaluating the digital transformation of health services and its impact is vital to generate the evidence needed to make decisions about the stimulation, use and/or funding of digital health strategies at different levels in health and care systems. Sustaining an innovative, sustainable and globally competitive healthcare industry requires fostering open strategic autonomy through the development of key digital, enabling and emerging technologies, sectors and value chains. Research and innovation supported under this direction will contribute to a competitive and secure data economy.

Keywords: digital management, digital technologies, transformation.

შესავალი

ციფრული მენეჯმენტის განვითარებაზე საუბრისას აუცილებლად უნდა ავლნიშნოთ მისი გავლენა და როლი მსოფლიო ეკონომიკურ ასპექტებში, ციფრული ეკონომიკის ის

პოტენციალი, რომელიც თითოეული მოქალაქის კეთილდღეობაზე პოზიტიურად აისახება. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია (OECD), რომლებიც ცნობენ წამომადგენლობითი დემოკრატიისა და თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებს უკანასკნელ კვლევებში Key issues for Digital Transformation in the G20 სიღრმისეულად განიხილავს ყველა იმ გამოწვევას, რომელიც დაარეგულირებს და სტიმულირებს გაუწევს ციფრული ტრანსფორმაციის მთელ რიგ მიმართულებებს, რომელსაც დიდი ოცეულის (G20)-ის ქვეყნები ტრანსფორმაციის პროცესში გადააწყდნენ.

მნიშვნელოვანია ციფრული მენეჯმენტის მხარდაჭერა ჯანდაცვის სისტემისათვის, რადგან, აღნიშნული სექტორი განსაკუთრებით საჭიროებს ციფრულ ტრანსფორმაციას. საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ თითქმის ყველა სფეროს ტრანსფორმაცია გამოიწვია. ახალი შესაძლებლობების წარმოქმნამ ზოგიერთი დარგის არსებობა ციფრული ტექნოლოგიების გარეშე უკვე წარმოუდგენელიც გახადა. თუმცა, შესაძლებლობებთან ერთად გაჩნდა ახალი გამოწვევებიც.

ძირითადი ტექსტი

გაციფრულება შეუქცევადი პროცესია ეკონომიკაში. თავად ტერმინი, ციფრული ეკონომიკა, ციფრულ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებულ ეკონომიკას გულისხმობს. პროდუქციისა და მომსახურების გაციფრულება მნიშვნელოვანი ფაქტორია ეკონომიკური ზრდისა და ჯანსაღი კონკურენტული გარემოს შექმნისთვის, როგორც კერძო, ისე საჯარო სექტორის განვითარებისთვის ჯანდაცვის სისტემაში. ცნობილია, რომ თანამედროვე პრობლემები მოითხოვს თანამედროვე გადაწყვეტილებებს, კერძოდ მსოფლიოში პანდემიის პირობებში უამრავი ფირმა თუ სასწავლო დაწესებულება ე.წ დისტანციურ რეჟიმზე გადავიდა. ამან გამოიწვია ციფრული ეკონომიკის განვითარების უსწრაფესი ზრდა და ამასთან გადაარჩინა მრავალი სექტორი, მათ შორის ჯანდაცვის სექტორი.

ციფრულ ეკონომიკას აქვს პოტენციალი ხელი შეუწყოს ეკონომიკის ინკლუზიურ ზრდას, გახადოს ორგანიზაციები უფრო მეტად კონკურენტულ- ნარიანები და შეამციროს გარემო ფაქტორებისგან გამოწვეული რისკები. GovTech წარმოადგენს ძლიერი ციფრული ეკონომიკის საფუძველს. სამთავრობო ბერკეტები, ციფრული ინსტრუმენტები, გაუმჯობესებული ინფრასტრუქტურა და კერძო-საჯარო თანამშრომლობა ქმნის ჰარმონიულ მექანიზმს, რომელიც ციფრული ეკონომიკის განვითარებისთვის აუცილებელი წინაპირობაა. GovTech (Government Technology) გულისხმობს საჯარო სექტორის სრულ მოდერნიზაციას. მის ძირითად მიზანს წარმოადგენს ეროვნული პრიორიტეტების ხელშეწყობა, საჯარო სერვისების ეფექტურობის ზრდა, გამჭვირვალების პროცესის გაუმჯობესება და ამავდროულად ზემოჩამოთვლილი პროცესების უსაფრთხოების უზრუნველყოფა.¹

კოვიდ-19 პანდემიამ ციფრულ ეკონომიკაში ძირეული ცვლილებები შეიტანა და მნიშვნელოვნად დააჩქარა პროცესები, რომელსაც შესაძლოა რამდენიმე ათეული წელი დასჭირვებოდა. ორგანიზაციები გადაერთვნენ დისტანციურ მართვაზე, გააუმჯობესეს ციფრული ინფრასტრუქტურა. მათ შეუმცირდათ ოპერაციული ხარჯები და მიეცათ

¹<https://dspace.tsu.ge/bitstream/handle/123456789/572/Global%20trends%20in%20the%20digital%20transformation%20of%20business.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

საშუალება მოეზიდათ დამატებითი ადამიანური რესურსი, რაც თავისთავად იწვევს მომხმარებლის კმაყოფილების ზრდას.

მუდმივად სწრაფ ცვლად გარემოში გვიწევს ცხოვრება, რაც თავისთავად გულისხმობს მართვის მიდგომების ცვლილებას. ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესი წლების წინ სხვაგვარად მიმდინარეობდა, უფრო მეტად პოპულარული იყო Waterfall მიდგომა, რომელიც უკანასკნელ წლებში ჩანაცვლდა Agile მეთოდოლოგიით. მნიშვნელოვანია ორგანიზაციები ან მათი მმართველები იცნობდნენ მართვის სხვადასხვა მეთოდოლოგიებს და გამოწვევებიდან გამომდინარე მოარგონ ესა თუ ის მიდგომა ან შეიმუშაონ საკუთარი, ჰიბრიდული მიდგომა. მენეჯერების ძირითადი მოვალეობა არამხოლოდ კონკრეტული მეთოდოლოგიის პირდაპირი გზით გადმოტანა და საკუთარ ორგანიზაციაში დანერგვაა, არამედ გამოწვევების ზუსტი ანალიზი და აღნიშნული მეთოდოლოგიის დამხმარედ გამოყენება. ორივე მოდელს აქვს როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მხარეები, შესაბამისად მთავარ გამოწვევას წარმოადგენს პლატფორმა ზუსტად პასუხობდეს ორგანიზაციის მთავარ გამოწვევებს.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც საკვლევ თემას უკავშირდება და ამავდროულად ციფრული ტრანსფორმაციის დადებით ფაქტორს წარმოადგენს არის გაუმჯობესებული კომუნიკაცია. აღნიშნულმა საკითხმა კოვიდ-19 პანდემიის პროცესში განსაკუთრებული აქტუალურობა შეიძინა. რა თქმა უნდა კომუნიკაციის უნარი ვერ იქნება წარმატების საწინდარი და აუცილებელია მოხდეს სხვადასხვა პლატფორმის გამოყენება, რომელიც აღნიშნულ პროცესს გაამარტივებს და ხელმისაწვდომს გახდის.² მხოლოდ ელექტრონული ფოსტის მეშვეობით კომუნიკაცია ვერ ჩაითვლება ორგანიზაციის გამოწვევებთან გამკლავების საშუალებად. გაცილებით მეტად ფასობს ელექტრონული ინსტრუმენტები, რომლებიც საშუალებას იძლევა მარტივი, ოპერატიული კავშირი გვექონდეს თანამშრომლებთან, მივცეთ მათ დავალებები ელექტრონულად, დავაკვირდეთ პროექტის განვითარების ეტაპებს და ა.შ. განსაკუთრებით აქტუალური გახდა პლატფორმები, რომლებიც იძლევა ვერბალური და ვიზუალური კომუნიკაციის საშუალებას.³

ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესში აუცილებელი არიან ადამიანები, რომლებსაც IT პროექტების მართვის გამოცდილება აქვთ. მმართველები მათი რეკომენდაციით უნდა იღებდნენ ინფორმაციას ტექნიკური გადაწყვეტების შესახებ, სწორად აფასებდნენ ორგანიზაციის გამოწვევებს და იღებდნენ ერთობლივ, შეჯერებულ გადაწყვეტილებებს. ღირებულებები, კომუნიკაციის სტილი ან ხედვა შესაძლოა განსხვავებული იყოს, მაგრამ მართვის უნარი წარმოადგენს ერთ-ერთ საკვანძო ელემენტს, რომელიც ტრანსფორმაციის პროცესში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს. აღნიშნული უნარი იძლევა ლავირების და ეფექტიანი გადაწყვეტილების მიღების საშუალებას. IT პროექტის მენეჯერების გამოცდილება და მუშაობის პრინციპი ემყარება სხვადასხვა წარმატებული პლატფორმის ნაზავს. იმ ფაქტის გათვალისწინებით, პროგრამული კოდი, ლოგიკურ და მკაცრად სტრუქტურირებულ ფორმას ეყრდნობა, მსგავსი მენეჯერები ფლობენ მართვის უნარს,

2 Westgarth, D. (2021). Has the Pandemic changed the way we communicate?, Nature.com. Retrieved 12 20, 2022, from <https://www.nature.com/articles/s41404-021-0845-x#citeas>

3 Thomas M. Siebel. (2019). Digital Transformation. Survive and Thrive in an Era of Mass Extinction.

რომელთა აქტიური ჩართულობა ტრანსფორმაციის პროცესს ნაკლებად უმტკივნეულოს ხდის.

ციფრული ტრანსფორმაცია პროცესის დროს კომპლექსურ გამოწვევებს აწყდება. თითოეული პროექტის განხორციელების დროს შეიცავს რისკებს. რაც უფრო დიდი მოლოდინები, მით დიდია რისკი, რომ წარუმატებლობის შემთხვევაში მოლოდინები არ გამართლდეს. საკმაოდ ხშირია ე.წ. Deadline-ების დარღვევა ან ვადების ხშირი ცვლილება. მნიშვნელოვანია ორგანიზაციებს ჰქონდეთ რისკების შეფასების უნარი. რეკომენდირებულია მოხდეს პროექტების პრიორიტეტებად დალაგება და აქტივობების თანმიმდევრულად შესრულება. აღნიშნული მიდგომა მაქსიმალურად შეამცირებს რისკებს და შექმნის ადეკვატურ მოლოდინებს.

ციფრული ჯანდაცვის ტექნოლოგიები შემდგომში ხელს შეუწყობს ადამიანებზე ორიენტირებულ ჯანდაცვისა და ზრუნვის უკეთეს სისტემებს და აქვს დიდი პოტენციალი გააუმჯობესოს ჩვენი უნარი, ზუსტად პრევენცია, დიაგნოსტიკა და მკურნალობა. ტელემედიცინის განვითარება მთელ მსოფლიოში გარდაუვალია. დღეს ტექნოლოგიებს იმდენად დიდი ადგილი უკავია ჩვენს ცხოვრებაში, რომ დისტანციურ რეჟიმში სამედიცინო მომსახურების უფრო დიდი სეგმენტის გადატანა ლოგიკური იქნება. ამასთან, პროცესი ძალიან დააჩქარა კორონავირუსული ინფექციის პანდემიამ. ასეთ ვითარებაში ტელემედიცინა ადამიანური რესურსის დაზოგვის საუკეთესო გზაა. ტელემედიცინის დანერგვა საქართველოში უკვე ხდება.

ტელემედიცინა მოთხოვნადი გახადა ისეთმა ფაქტორებმა, როგორცაა ექიმების ნაკლებობამ და ტექნოლოგიების განვითარებამ. ექიმების ნაკლებობა იწვევს სპეციალისტებისა და პირველადი სამედიცინო დახმარების შეზღუდულ ხელმისაწვდომობას. ტექნოლოგიების განვითარება მოითხოვს მუდმივ განვითარებას. შესაბამისად ტელემედიცინის მეშვეობით ექიმებს საშუალება აქვთ დისტანციურად გაუწიონ კონსულტაციები პაციენტებს და უზრუნველყონ სხვადასხვა სახის მომსახურება. ტელემედიცინა არის ნაკლებ ხარჯიანი. ამას ემატება ისიც, რომ უკვე სადაზღვეო კომპანიები ამ მეთოდით გაწეულ ხარჯებს ანაზღაურებენ. ტელემედიცინის მომსახურება უფრო მეტად ორიენტირებულია პირველად სამედიცინო დახმარებაზე. იდეაში, ამისთვისაც შეიქმნა ის, რათა გაუწიოს პაციენტებს პირველადი დახმარება, ხოლო სიღრმისეული კვლევებისთვის ექიმები ჯერჯერობით მაინც პირისპირ კონსულტაციებს არჩევენ.⁴

ტელემედიცინა ექიმთან ვიზიტის ეფექტური ალტერნატივაა, განსაკუთრებით – სოფლად მცხოვრები პაციენტებისთვის, ამიტომ ის ყველაზე მეტად იმ ქვეყნებშია გავრცელებული, სადაც ბევრია სოფლის ტიპის დასახლება. პაციენტების დაახლოებით 67% აღნიშნავს, რომ ტელემედიცინის დანერგვის შემდეგ სამედიცინო მომსახურებით გაცილებით კმაყოფილები არიან. მათი თქმით, შინიდან გაუსვლელად ექიმთან ურთიერთობის შესაძლებლობა ტელემედიცინას განსაკუთრებულ მიმზიდველობას ანიჭებს.

---

4 UniqueWritersBay. (n.d.). Analysis of Shifting Management and Leadership Roles in a Digital Age. Retrieved 12 01, 2022, from <https://uniquewritersbay.com/analysis-shifting-management-leadership-roles-digital-age/>

კორონავირუსის პანდემიამ ხელი შეუწყო მსოფლიოში ტელემედიცინის მრავალი კომპანიის შექმნას.

დასკვნა:

ამგვარად, ტელემედიცინა XXI-ე საუკუნის ჯანდაცვის ორგანიზაციის ინოვაციური ფორმაა, რომლის მეშვეობით შესაძლებელია ჯანდაცვის სერვისების ოპტიმიზაცია და რეგიონებში ბალანსირებული მიწოდება, მედიკოსთა უწყვეტი პროფესიული განათლებისა და ხარისხის თანამედროვე მართვის სფეროში არსებული გამოწვევების სწრაფი დაძლევის უზრუნველყოფა. ამ მხრივ, სახელმწიფომ ხელი უნდა შეუწყოს ტელემედიცინისათვის საჭირო მაკროინფრასტრუქტურის განვითარებას, მონაცემთა ბაზებისა და პლატფორმების უსაფრთხოების კონტროლის მექანიზმების შემუშავებას, სერვისების განვითარებისთვის საჭირო მარეგულირებელი ჩარჩოს შექმნას. ტელემედიცინა და ონლაინკონსულტაციები დროთა განმავლობაში დაავადებათა მართვის და პრევენციის სტანდარტად უნდა იქცეს.

ციფრული ჯანდაცვის ტექნოლოგიებისადმი ნდობის გაზრდა და ციფრული ჯანდაცვის ინსტრუმენტებისა და სერვისების უკეთესი ინტეგრაცია ჯანდაცვისა და ზრუნვის სისტემებში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ჰარმონიზებული ჯანმრთელობის ტექნოლოგიების შეფასების (HTA- Health Technology Assessment) წესების შემუშავებაში.

References:

- Sodapdf anywhere. (n.d.). Management Skills in the Digital Era. Retrieved 12 20, 2023, from <https://www.sodapdf.com/blog/management-skills-in-the-digital-era/>.
- Thomas D. Hull, Matteo Malgaroli, Adam Gazzaley, Teddy J. Akiki, Alok Madan & Leonardo Vando. (2022). At-home, sublingual ketamine telehealth is a safe and effective treatment for moderate to severe anxiety and depression: Findings from a large, prospective, open-label effectiveness trial. *Journal of Affective Disorders* 314.
- Thomas M. Siebel. (2019). Digital Transformation. Survive and Thrive in an Era of Mass Extinction.
- Whiter, S., Ensor, T., Jovet, M., & Thompson, R. (2000). Health economics for developing countries. Amsterdam.
- Wrede, M., Velamuri, V. K., & Dauth, T. (03.04.2020.). Top managers in the digital age: Exploring the role and practices of top managers in firms' digital transformation.
- <https://dspace.tsu.ge/bitstream/handle/123456789/572/Global%20trends%20in%20the%20digital%20transformation%20of%20business.pdf?sequence=1&isAllowed=y>(2019).
- UniqueWritersBay. (n.d.). Analysis of Shifting Management and Leadership Roles in a Digital Age. Retrieved 12 01, 2022, from <https://uniquewritersbay.com/analysis-shifting-management-leadership-roles-digital-age/>.
- Westgarth, D. (2021). Has the Pandemic changed the way we communicate, Nature.com. Retrieved 12 20, 2022, from <https://www.nature.com/articles/s41404-021-0845-x#citeas>.

DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS CHALLENGES

ციფრული ტრანსფორმაცია და მისი გამოწვევები

Nino Pailodze (Georgian Technical University)

ORCID: 0000-0003-3962-805X0000-0003-3962-805X

n.pailodze@gtu.ge

Olga Khutsishvili (Georgian Technical University)

o.khutsishvili @gtu.ge

Irma Kutsia (Georgian Technical University)

i.kutsia@gtu.ge

Tea Khutsishvili (Georgian Technical University)

t_khutsishvili @gtu.ge

Abstract

Management in the digital age requires the development of various skills, and it is necessary to learn, practice and implement these skills. This will enable organizations to respond to modern challenges and make their activities more effective. Digital transformation of organizations is a complex process that includes many factors such as: organization resources, technology and management. For managers who are considered the main decision-makers of the organization, digital transformation means a changed decision-making context and unprecedented challenges. The aim of the study is to identify the practical challenges and opportunities of digital transformation. The digital revolution has a great impact on the global competition of various organizations in the world market. Organizations that manage to keep up with new digital technologies have a chance to be highly competitive in the global market. Digital technology plays a major role in increasing the company's competitiveness. It also simplifies the role of management in an organization by providing programs that can be used to help managers make decisions and organize various activities in the organization. Digital technology has also introduced the concept of virtual workers or the virtual workplace. It is a form of work in which employees work remotely from managers and from each other. Virtual organizations are dynamic, multi-organizational and multi-site. Virtual workplaces help reduce property costs, increase productivity, and increase global market access, among other benefits. The growth of technology has paved the way for new practices that many organizations are still getting used to. Virtually all large organizations see digital transformation as a top priority, who needs the right management skills for this digital age. Technologies play a central role in digital transformation. The use of modern technologies in daily operations and customer relations opens up new opportunities and ways of development for business.

Keywords: management, Digital technologies, digital transformation.

შესავალი

ციფრული ტრანსფორმაცია, რომელზედაც ნებისმიერი საქმიანობის სფერო არის დამოკიდებული რთული, მნიშვნელოვანი პროცესია დღევანდელ სწრაფად ცვალებად ციფრულ სამყაროში და გარკვეულ გამოწვევებთან არის დაკავშირებული.

ორგანიზაციები, რომელთა მომსახურება, პროდუქტები და მარკეტინგი მომხმარებლების მოთხოვნილებებზე არის მორგებული მეტად წარმატებულები არიან.

ციფრული ტექნოლოგია ამარტივებს სამუშაო პროცესებს, აადვილებს კომუნიკაციას მომხმარებლებსა და ორგანიზაციას შორის, ქმნის უკუკავშირის სისტემას, რომელიც

ორგანიზაციებს საშუალებას აძლევს გააუმჯობესონ თავიანთი პროდუქტები. ორგანიზაციას, რომელიც იყენებს ციფრულ ტექნოლოგიას, აქვს დიდი შესაძლებლობა აჩვენოს თავისი საწარმოს ეფექტიანობა, სიზუსტე, უკუკავშირი მუშაკებისგან და გააუმჯობესოს მათი ზოგადი შრომისუნარიანობა იმ ორგანიზაციასთან შედარებით, რომელიც ვერ იყენებს ამ ტექნოლოგიებს. ადაპტაცია ციფრულ სისტემებთან ზრდის ორგანიზაციის კონკურენტუნარიანობას ბაზარზე, რაც პირდაპირ კავშირშია ციფრულ ტრანსფორმაციასთან.

ძირითადი ტექსტი

ტექნოლოგიური განვითარება ეხება ადამიანური საზოგადოებების ყველა ასპექტს, რომელმაც დაზოგა დიდი დრო და საჭირო გახადა ციფრულ ტექნოლოგიაზე ოპტიმიზირებული ორგანიზაციული სტრატეგიისა და სტრუქტურის დანერგვა. ციფრული ტექნოლოგიების განვითარება დიდ გავლენას ახდენს ბიზნესზე, რომლის ბერკეტი ციფრული მარკეტინგია. ციფრული მარკეტინგის დახმარებით შესაძლებლობა გაქვს მოახდინო პროცესის ავტომატიზაცია და კომუნიკაციის მარტივად დამყარება შეძლო.¹

ორგანიზაციებმა მკვეთრად შეცვალეს საქმიანობის განხორციელების გზა ციფრული ეპოქის ფონზე. დაემშვიდობნენ ქალაქს, გადავიდნენ ციფრული დოკუმენტების მართვაზე. კონტრაქტები ფორმდება ელექტრონული ხელმოწერით. ტექნოლოგიების ზრდამ გზა გაუხსნა ახალ პრაქტიკას, რომელსაც ბევრი ორგანიზაცია ჯერ კიდევ ეჩვევა. პრაქტიკულად ყველა მსხვილი ორგანიზაცია ციფრულ ტრანსფორმაციას უპირველეს პრიორიტეტად ხედავს. რომელსაც ჭირდება მართვის სწორი უნარები ამ ციფრული ეპოქისთვის.

ციფრული ტრანსფორმაციის პრაქტიკული გამოწვევები რომელსაც კომპანიები ხშირად აწყდებიან ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესში და შესაძლებლობების იდენტიფიცირება უშუალო კავშირშია წინდახედულობასა და მოქნილობასთან, ტექნიკური ცოდნასთან, მონაცემთა ციფრული მართვის უნართან, სოციალური მედიის ფართო ცოდნასთან.²

მოქნილობისა და მომავლისკენ ხედვის უნარი არის მენეჯმენტის ძირითადი უნარები, რომლებიც ყველაფერზე წინ უნდა იქნას გამოყენებული. მენეჯერები მზად უნდა იყვნენ, მიიღონ ცვლილებები და განაახლონ თავიანთი გუნდი უახლესი ტექნოლოგიებისა და სამუშაო პროცესების შესახებ. ორგანიზაციები ვერასოდეს აითვისებენ ციფრულ ეპოქას, თუ მათ მენეჯერებს არ სურთ შეცვალონ თავიანთი მუშაობის გზა და მართონ თანამშრომლები.

ტექნიკური ცოდნა არის მენეჯმენტის ერთ-ერთი აუცილებელი უნარი ციფრულ ეპოქაში მუშაობისთვის. მენეჯერებს უნდა ჰქონდეთ ფართო ცოდნა სხვადასხვა პროგრამებისა და

1 KPMG in Saudi Arabia. (2020). Covid-19 as accelerator for digital transformation and the rise of the gig economy.

2 Lambertson, C. (2020). Patients as Consumers, Micro and Macro Questions. University of Pennsylvania

ტექნოლოგიების გამოყენების შესახებ, რათა დაეხმარონ თავიანთ თანამშრომლებს საუკეთესო რესურსების მიცემაში.³

მონაცემთა ციფრული მართვის უნარი, ეფექტური ციფრული დოკუმენტების მართვის სისტემის შექმნა 21-ე საუკუნეში მართვის ერთ-ერთი მთავარი უნარია. მენეჯერებმა უნდა იმუშაონ თავიანთ გუნდთან, რათა შექმნან სისტემა, რომელიც საუკეთესოდ მუშაობს ყველასთვის.

საკმაოდ გავრცელებული გამოწვევა კომპანიებისთვის ვირტუალური კავშირი. მენეჯერები უნდა იყვნენ ინფორმირებულნი თავიანთი კომპანიაზე სოციალურ მედიაში, ისევე როგორც კონკურენტების ყოფნის შესახებ. ვირტუალურად განახლებულად ყოფნა ასევე დაეხმარება მენეჯერებს ახალი ნიჭის ძიებაში, შეაფასონ თავიანთი პოზიცია მომხმარებლებთან, შეამოწმონ მარკეტინგული სტრატეგიები და დაუკავშირდნენ კლიენტებს უფრო არაფორმალურ საფუძველზე.

სოციალური მედიის გამოყენების ცოდნა არის ნიჭის მოზიდვის, საზოგადოებასთან ურთიერთობისა და პროდუქტების მარკეტინგის ძირითადი უნარი. მომხმარებლებთან ურთიერთობა და ორგანიზაციის ფარგლებში ღონისძიებების შესახებ ინფორმაციის გამოქვეყნება შესანიშნავი საშუალებაა საზოგადოებისთვის, დაინახოს ორგანიზაციის საქმიანობა.

ყველა კრიტიკული გამოწვევა, რომელსაც ბიზნესი აწყდება ციფრული ტრანსფორმაციის დროს ყურადსაღებია, გასაანალიზებელია, რათა არ შენეოდეს ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესი და შეესაბამებოდეს მომხმარებლების სურვილებსა და მოთხოვნებს. ახალი ციფრული პლატფორმები არა მარტო უნდა დაინერგოს საწარმოებში, არამედ საჭიროა მათი ინტეგრირება არსებულ ძველ სისტემებთან, რაც რესურსების განაწილების და წარმატების გაზომვის საშუალებას მისცემს ბიზნესს. ციფრული ტრანსფორმაციის მნიშვნელობა განუსაზღვრელია და კომპანიამ ყველაფერი უნდა გააკეთოს ციფრული ტრანსფორმაციის სწორად განსახორციელებლად.⁴

დასკვნა:

ციფრული ტექნოლოგიის გამოყენება ეს არის ახალი შესაძლებლობები მენეჯმენტის საქმიანობაში. სიახლე მდგომარეობს მონაცემთა შეგროვებისა და დამუშავების მოწყობილობების გავრცელებაში, ახალი ალგორითმებისა და ახალი პროგრამული უზრუნველყოფის შემუშავებაში, რომელიც იძლევა რთული მონაცემების დამუშავების საშუალებას. ეს ქმნის შესაძლებლობებს, რომლებიც მენეჯერებს აქამდე არ ჰქონდათ.

ციფრულ მენეჯმენტში არსებული თეორიული, პრაქტიკული და მეთოდური პრობლემების ანალიზი ბიზნესს აძლევს საშუალებას ციფრული ტრანსფორმაციისა და მისი გამოწვევების დეტალურად გააზრებით, მოემზადოს ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესისთვის და გადადგას პრაქტიკული ნაბიჯები მათ მოსაგვარებლად; ჰქონდეს

3 Lynch, J. (2020). Health News Agencies. University of Colorado Boulder.

3 Marinova, D. (2020). Digital Communication Between Doctor and Patient to Improve Health Indicators. University of Missouri

გამოკვეთილი სტრატეგია და ხედვა ციფრული ტრანსფორმაციასთან დაკავშირებით, შესძლოს წინააღმდეგობების დაძლევა და ახალ გარდაქმნებთან ადაპტაცია.

References:

KPMG in Saudi Arabia. (2020). Covid-19 as accelerator for digital transformation and the rise of the gig economy.

Lamberton, C. (2020). Patients as Consumers, Micro and Macro Questions. University of Pennsylvania.

Lynch, J. (2020). Health News Agencies. University of Colorado Boulder.

Marinova, D. (2020). Digital Communication Between Doctor and Patient to Improve Health Indicators. University of Missouri.

Whiter, S., Ensor, T., Jovet, M., & Thompson, R. (2000). Health economics for developing countries. Amsterdam.

Wrede, M., Velamuri, V. K., & Dauth, T. (03.04.2020.). Top managers in the digital age: Exploring the role and practices of top managers in firms' digital transformation.

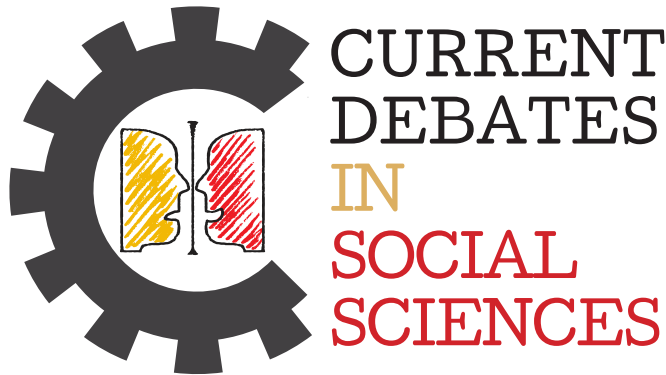

CUDES, International Congress on Current Debates in Social Sciences has started to be organized by University of Westminster (United Kingdom) with the collaboration of Kocaeli University (Turkey) and Silesian University in Opava (Czech Republic) in 2010. First International Congress of Current Debates in Social Sciences (CUDES) held in London, United Kingdom as a joint event. After the conference, Globalization, Religion & Development book is published by IJOPEC Publication. Second CUDES held in Karvina Czech Republic in 2011, third one held in Kocaeli at Kocaeli University, with the theme of Research Methods in Social Sciences as a workshop format. Fourth and fifth CUDES is organized in Kocaeli at Kocaeli University for discussing current debates in social sciences. University of Belgrade (Serbia) joined the congress organization, in the sixth & seventh congress. 8., 9. and 10. CUDES is organized by University of Westminster (United Kingdom), Altınbaş University (Turkey), Batman University (Turkey), VUZF University (Bulgaria), Near East University (Cyprus), and University of Belgrade (Serbia). Sakarya University joined 11.th CUDES 2020 Congress as an organizer. Beykoz University and Georgian Technical University joined the 12th CUDES at 2022.

CUDES 2023 is organized by Georgian Technical University (Georgia), Beykoz University (Turkey), VUZF University (Bulgaria), Kırklareli University (Turkey), University of Belgrade (Serbia), and supported by IJOPEC Publication (United Kingdom).

The main aim of the CUDES International Congress on Current Debates in Social Sciences is to create a platform for social scientists to discuss current debates in social sciences and to encourage interdisciplinary studies between social scientists. CUDES mainly focuses on providing alternative debates platform for young researchers.

CUDES is open for all social sciences fields in the theme of Current. 14. CUDES 2023: International Congress on Current Debates in Social Sciences will be held on on 11-12 October 2023 at Georgian Technical University, (Kostava str. 77, 0179 Tbilisi, Georgia). Detailed information can be found at www.currentdebates.org.

IJOPEC
PUBLICATION
London ijopec.co.uk Istanbul

